

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalthistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SLÆGTSFORSKNING

PAUL HENNINGS

SLÆGTSFORSKNING

EFTER FORFATTERENS DØD AFSLUTTET OG UDGIVET AF
HARALD HATT OG ALBERT FABRITIUS

KØBENHAVN MCMXXXIII
J. H. SCHULTZ FORLAG

J. H. SCHULTZ AKTIESELSKAB
UNIVERSITETSBOGTRYKKERI
KØBENHAVN

INDHOLDSFORTEGNESE

	Side
Forfatterens Forord	7
Udgivernes Forord	7
Indledning.....	9
Slægtsvidenskabens Begreb, Grundformer, Kilder og Opgaver	19
Efterslægtstavlen.....	27
Anetavlen	33
Bibliotekernes slægtshistoriske Indhold	42
Arkiverne og deres slægtshistoriske Indhold, ved Harald Hatt	68
Rigsarkivet.....	69
Landsarkiverne	116
Københavns Universitets Arkiv.....	157
Hærens Arkiv	160
Københavns Raadstuearkiv	166
Indsamling af det slægtshistoriske Materiale, ved Albert	
Fabritius	176
Navnet.....	204
Vaabenet, Bomærket og Seglet.....	215
Slægtsforskning i Tyskland, Sverige og Norge.....	236
Tyskland.....	236
Sverige.....	247
Norge, ved Udgiverne	249

Bilag.

1. Opstilling af Stamtavlen i Tavleform	200
2. Prøve paa den generationsvise Opstilling af Stamtavlen.	201
3. Opstilling af Aneoversigtstavlen	202
4. Anetavlens Opstilling i Listeform.....	203

Illustrationer.

1. Anetræ (for Adolph Hans Holsten)	29
2. Kredsskema til Anetavle.....	38
3. Dronning Sophies Anetavle	39
4, 5 og 6. Skjoldformer	216
7, 8 og 9. Hjælmformer.....	218
10. Sophie Staverskovs Vaabentæppt	221
11. Clara Gyldenstiernes Vaabentæppe.....	222
12. Torben Oxes Ligsten	224
13. Claus Daas Epitafium	225
14. Palle Rosenkrantz's Epitafium.....	226
15. Hans Friis' og Hedvig Marsvins Anevaaben	228
16. Bomærker.....	233

FORFATTERENS FORORD

Spørgsmaalet, om en Slægtshistorie helst bør skrives af en Fagmand eller af et Medlem af den paagældende Slægt selv, der kan erstatte sin Mangel paa Erfaring med det, som end ikke den dygtigste Genealog kan skaffe sig, nemlig en af Slægtsfølelsen udsprunget Kærlighed til sit Emne, har mange Gange været diskuteret.

Ud fra den Overbevisning, at det sidste er at foretrække, er denne Bog skrevet; den er tænkt at skulle være en Vejledning for den, der har Lyst til at begynde paa et slægtshistorisk Arbejde, men savner Forudsætningerne for at gribe Sagen an paa rette Maade, en Vejledning, som kan rydde de første og største Stene af Vejen.

Uden Opmuntring af Professor ved Universitetet i Oslo, Dr. phil. Poul Heegaard havde denne Bog næppe set Lyset; thi jeg ved fuldt vel, at dette første Forsøg paa at skrive en dansk Vejledning af denne Art maa lide af store Ufuldkommenheder. Jeg vil være taknemmelig for enhver Paavisning af Fejl og Mangler.

Tak for god Bistand skylder jeg mange, deriblandt Arkivar Marquard, Underarkivar Hatt, Kaptajn Heinrich Koch, Politilæge Søren Hansen, Kammerherre Kekule v. Stradonitz, Berlin, samt Baron Berner Schilden Holsten, der har stillet et fortræffeligt Billedstof til min Raadighed.

Paul Hennings.

UDGIVERNES FORORD

Ved sin Død i Juli 1927 efterlod *Paul Hennings* sig Manuskriptet til en udførlig Vejledning i slægtshistorisk Forskning, som han i flere Aar havde arbejdet paa, men desværre ikke selv naaede at gøre færdig til Trykning.

Da Forfatterens Enke, nu afdøde Fru *Lina Hennings* af personlige Grunde ønskede at faa Arbejdet frem, og da vi begge under

vor Virksomhed havde følt Savnet af en vejledende slægtshistorisk Haandbog og vidste, at der i interesserede Kredse var Ønsker om at faa udarbejdet en saadan, paatog vi os at fuldføre og udgive det foreliggende Værk, idet vi dog overfor Fru *Hennings* forbeholdt os Ret til at ændre og omarbejde Bogen i den Udstrækning vi fandt det nødvendigt for dens Formaal.

Selve Bogens Plan har vi ikke fundet Anledning til at ændre, og i de fleste Kapitler har vi i Hovedsagen indskrænket os til at rette positive Fejl og sproglige Mangler og føre Teksten à jour. Kun for to af Kapitlernes Vedkommende — »Arkiverne og deres slægtshistoriske Indhold« og »Indsamlingen af det slægtshistoriske Materiale« — hvortil vi har knyttet vore Navne, samt det lille Afsnit om Slægtsforskningen i Norge, har vi ment en mere gennemgribende Bearbejdelse nødvendig. For Arkivkapitlets Vedkommende er Stoffet paany blevet gennemarbejdet fra Grunden og Kapitlet dermed helt omskrevet; og af Kapitlet om Indsamlingen af Materialet er navnlig den sidste Del bleven helt omarbejdet, medens Fremstillingen i øvrigt i ret stor Udstrækning følger den oprindelige Tekst.

Det er vort Haab, at Bogen ikke blot — som *Paul Hennings* udtaler det i sit Forord — maa tjene Begyndere til Vejledning, men ogsaa være til nogen Nytte for andre interesserede, og at den maa bidrage til at bevare Forfatterens Navn i smuk Erinding blandt danske Slægtsforskere.

København, i Marts 1933.

Harald Hatt.

Albert Fabritius.

INDLEDNING

Pastor Immanuel Barfoed gav i 1879 det nystiftede Samfund for dansk-norsk Genealogi og Personalhistorie dets litterære Daab i Personalhistorisk Tidsskrift gennem en Opsats, betitlet »Genealogen og hans Arbejde«, hvori han skrev:

»Det lader sig paa ingen maade nægte, at menneskeslægten fra begyndelsen til denne dag er en sammenhængende helhed, i hvilken ethvert menneske er et led sat paa sit sted, til sin gerning, til sin tid. Og at denne ledføjning ikke er tilfældig, at det enkelte led ikke er henkastet som et atom i en isoleret tilværelse, viser historien os og synet paa den levende menneskehed. Ethvert enkelt menneske har sit racemærke, sit folkemærke, ja sit slægtsmærke, ydre og indre, der henviser ham just til den plads, han har faaet. Og det enkelte menneskes liv og gerning, karakter og tænkemaade bærer tydeligt nok vidnesbyrd om hans aandelige sammenhæng med hans folk og hans slægt, saa det kan ses, at han er vokset frem af en aandelig rod og ikke som et fnug eller et støvgran ved en hændelse er kommen ind i en stakket tilværelse, hvorfra han atter skal optages af Chaos.«

Sandere Ord kan ikke siges til Forklaring af den Kendsgerning, at de første aandelige Rørelser hos Mennesket har deres Udspring i Slægtsfølelsen. Blodets Baand er stærkere og i højere Grad bestemmende for vore Tanker, vore Handlinger og vore Følelser, end vi er os bevidst; at efterspore og erkende, hvilket Blod der rinder i vore Aarer, er derfor en Opgave, som det er vel værd at tage op; den giver os Nøglen til Forstaaelsen af vor egen og andres Karakter og Handlemaade. Den af Slægtsfølelsen udsprungne Slægtsforskning er ikke noget ufrugtbart Studium, den avler Kærlighed til Fødested og Fædreland, dens

socialle, intellektuelle og etiske Betydning kan overhovedet ikke overvurderes.

Ethvert Samfund er fra Tidernes Morgen blevet bygget op paa *Familien* som dets bærende Grundvold, eller, om man vil, paa Tanken i Guds Bud: »Du skal ære Din Fader og Din Moder«; baade Sædelighed og Religion har Rod i Anekultus. Overalt i Verden finder man da ogsaa en tidlig udviklet genealogisk Interesse, ikke alene hos Orientens og Europas gamle Kulturfolk, men ogsaa hos Nutidens uciviliserede Folkeslag som f. Eks. Kafferne¹⁾, hvis Stamtavler har vakt en ikke ringe Opmærksomhed i vor Tid.

Man har betegnet Genealogien som Historiens Moder, og det passer i hvert Fald i det gamle Grækenland, hvor allerede ca. 520 f. Chr. Hekataios fra Milet skrev Genealogier, som blev benyttet af Herodot. men iøvrigt er gaet tabt ligesom de af Hellanikos fra Mytilene i det femte Aarhundrede forfattede genealogiske Skrifter. Ogsaa hos Romerne maa der have eksisteret en genealogisk Litteratur, men heller ikke af denne er noget bevaret udover hvad de almindelige historiske Kilder oplyser. Blandt de betydeligste Historieskrivere i den begyndende Middelalder var Frankeren Gregor af Tours († 594) og Longobarden Paulus Diaconus († 795), hvis Værker indeholder store Fyrsteslægtshistorier, medens iøvrigt Tidens slægtshistoriske Litteratur kun er lidet omfattende og af ringe Værdi.

Efterhaanden som Middelalderen skred frem og Fyrste- og Adelsvælden vandt Fodfæste, voksede de slægtshistoriske Forskninger stadigt i Omfang. Taagede sociologisk-biologiske Ideer om, at Menneskene ved ægteskabelig Udvælgelse ligesom Dyrene kunde bevare et vist Racepræg, medførte endvidere, at der efterhaanden, særlig i de germanske Lande, til Opnaelse af visse Stillinger og Udmærkelser krævedes Bevis for, at Anerne af begge Køn i flere Generationer *alle* tilhørte samme Stand. Slige Krav udvidede baade Slægtsforskningens Omfang og Omraade, særlig gennem de saakaldte »Anepøver«, men først i det 17de Aarhundrede begyndte Videnskaben at stille Krav til Maaden, hvorpaa Slægtsforskningen blev drevet; det er Frankrig, der har Æren af i *André Duchesne* († 1640) at have fostret Foregangsmanden med Hensyn til Forbedringen af Slægtsforsk-

¹⁾ A. Kropf: Das Volk der Xosa-Kaffern. Berlin 1889.

ningens *Metode*. Duchesne staar imidlertid ikke ene, en Række betydelige Navne fra dette og det følgende Aarhundrede følger efter; i Tyskland hævder *P. J. Spener* († 1705) og *J. W. v. Imhof* († 1728), i Frankrig *C. du Fresne, seigneur du Cange* († 1688), *Pierre d'Hozier* († 1660), *Samuel Guichenon* († 1664) samt *P. du Guibours* kaldet *Père Anselme* († 1694) og i Polen den udmærkede *Gaspar Niesiecki* († 1744) endnu den Dag i Dag deres Ry som paalidelige Slægtsforskere.

Det attende Aarhundrede hæver Slægtsforskningen op til et Lærefag ved germanske Universiteter, og Göttingerprofessoren *J. C. Gatterer* († 1799) skriver 1788 den første Lærebog i Slægtsvidenskab (*Abriss der Genealogie*); men denne Glansperiode varer kun kort; thi efter den franske Revolution følger atter en Nedgangstid. Over 100 Aar skulde hengaa efter Gatterers Død, inden Professor i Historie i Jena, Dr. phil. *Ottokar Lorenz* († 1904) i 1898 udsendte sin »Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie«. Naar Slægtsforskningen trods sin Udvikling i de sidste 50 Aar alligevel har haft Vanskeligheder ved at hævde sin videnskabelige Stilling, hænger det sammen med, at en vis Retning indenfor de moderne Historieforskeres Kreds anser det for Udslag af en forældet og uvidenskabelig Tankegang at mene, at det er Personer og Slægter, der har skabt Historien; de lader sociale og kulturelle Faktorer være de enebestemmende for al Historie og levner ikke de udøvende Personer paa den politiske Arena anden Ære end den at have været brugelige Statister.

Imidlertid er denne ensidige Retning allerede ved at udspille sin Rolle. De betydeligere Historikere tager ikke længere Skyklapper for Øjnene ved Vurderingen af Slægtsforskningen, de erkender at ethvert grundigt Slægtsforskningsarbejde er Sten i Videnskabens store Bygning, og at et saadant, selv om der er Tale om Slægter, der har levet et stille Liv paa det jævne, yder lødige Bidrag netop til de Sider af Historien, som er sat i Høj-sædet: til Kulturhistorien, til Stedshistorien og til Sociallæren. Men for at der trindt om i Landene nu atter blæser en Slægts-historien venligsindet Vind, kan denne i første Række takke Dyrkerne af Samfunds- og Naturvidenskaberne, ikke mindst Biologerne, der fuldtud er paa det rene med, at de har Slægtsforskningen behov til deres Arbejder.

I det nittende Aarhundredes sidste Halvdel og lige til vor

Tid har Slægtsforskningen praktisk og teoretisk beskrevet en stærk Kurve opad; i alle europæiske Lande kan man nævne Forskere, der under fuld Iagttagelse af Kritikens Krav har ydet deres betydelige Indsats i det slægtshistoriske Studium. Foregangsmændene er i England: J. Bernard Burke († 1892), G. E. C. Cokayne og Ruvigny and Raineval, i Frankrig: O. de Poli, Vicomte de Reverend († 1911) og Courteaux, og i Tyskland: K. v. Behr, O. Lorenz († 1904), J. O. Hager, E. Heydenreich († 1915), O. v. Dungern, S. Kekule v. Stradonitz, R. Sommer, A. Tille og F. Wecken. I de nordiske Riger kan i Finland fremhæves: E. R. Alcenius († 1879), J. Ramsay († 1919), C. J. Colliander († 1924) og R. Hausen, i Norge: W. Lassen († 1907), E. A. Thomle, J. H. Munthe og S. H. Finne-Grønn, og i Sverige: G. Anrep († 1907), C. A. Klingspor († 1903), F. U. Wrangel og G. Elgenstjerna.

Naar man særlig kaster Blikket paa Slægtsforskningens Opstaaen i *Danmark* og dens Kaar herhjemme gennem Tiderne, bliver Udgangspunktet et tilsvarende som andetsteds; ogsaa vort Samfund er vokset frem af *Familien* og i videre Forstand *Slægten*, hvis fremherskende Betydning i Samfundslivet bl. a. fremgaar af de middelalderlige Landskabslove. Men den slægts-historiske Interesse gav sig ikke i Middelalderen Udtryk i Litteraturen, saaledes som Tilfældet var paa Island; og først efter Reformationen og det dermed følgende kulturelle Opsving er der herhjemme Tale om egentlig slægtshistorisk Forskning. Nævnes maa især Biskop i Bergen *Anders Foss* († 1607), hvis Genealogia regum Daniae et Norvegiae blev udgivet paa Latin 1577 og paa Dansk 1592. Magister *Ivar Bertelsen* († 1583) forfattede ca. 1568 et Slægtsregister om Skjalm Hvides Æt, og 1589 tryktes »Biskop Absalon og Hr. Esbern Snares Herkomst og adelige Stamme o. s. v.«, forfattet af Abbed i Sorø *Morten Pedersen* († 1595). Præsten *C. C. Lyskander* († 1624) skrev 1598 paa Vers »De Billers, Jenses Sønners 16 Ahner¹⁾« og faar 1622 »De danske Kongers Slægtbog« trykt, hvilken gaar tilbage til Adam og Eva og alene derved viser hans og for den Sags Skyld Tidens fuldstændige Mangel paa kritisk Sans.

Meget fra denne Tid maa være gaaet utrykt til Grunde og er nu ukendt (f. Eks. Axel Urnes slægtshistoriske Samlinger); thi

¹⁾ Trykt 1722 i Birgitte Billes Navn og paany 1888 (Biograf. Lexicon X, S. 542).

det sekstende og syttende Aarhundrede viser gennem sine talrige — mest af Adels Fruer og Jomfruer — sammenskrevne Slægte- og Vaabenbøger, hvor stærk den slægtshistoriske Interesse indenfor denne Samfundsklasse den Gang har været¹⁾; den mest fremragende af hin Tids Adelsdamer er maaske *Anne Krabbe* († 1618), hvis slægtshistoriske Optegnelser delvis er bevarede. Det er iøvrigt i adskillige Tilfælde tvivlsomt, hvem Slægtbøgerne bør tilskrives, saaledes stammer en af de mest bekendte næppe fra *Jytte Gyldenstjerne*, under hvis Navn den gaar, men snarere fra *Karen Rud* († 1612). Ofte strakte Nedskrivningen sig ogsaa over saa lang Tid, at den nødvendigvis maa skyldes flere, den saakaldte *Sophie Belows* Slægtbog er saaledes paabegyndt af hende, men fortsat af hendes to Døtre. Foruden de nævnte er de værdifuldeste Slægtbøger forfattede af *Vibeke Podebusk* († 1596), *Maren Bille* († efter 1607), *Sophie Brahe* († 1643), *Thale Ulfstand* († efter 1655) og *Lisbet Bryske* († 1674).

Har vi end gennem dem et nøje Kendskab til de fremtrædende Adelslægter i disse Sekler, saa har den nyere Tids Kritik dog godtgjort, at meget af deres Indhold hviler paa mundtlig Tradition og kun med Forsigtighed maa benyttes som historisk Kilde.

Ogsaa indenfor Bondestanden viser den genealogiske Interesse sig, saaledes optræder den lærde Bonde Peder Laursen Dyrskjøt († 1707) som Adelslægtsforsker; han har blandt andet skrevet den nu tabte »Kierulff Stamme i mit mødrene Herkomst, saavidt mig efter Antiquiteter og Forfædres Sagn er bevist«.

I denne Periode vinder ogsaa den fra Udlandet hentede Skik, at trykke *Ligprædikener* over bekendte og velhavende Folk, i nogen Grad Indpas herhjemme; disse, der i mange Tilfælde indeholder Oplysninger om en Række Aner, kan vi takke for mange værdifulde Oplysninger om Slægtskabsforhold.

Men Tidens egentlige lærde Historikere befattede sig ikke synderligt med Slægtsforskningen; de store Historikere Anders

¹⁾ Se Fortalen i *Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne* (1787) I, S. XXI—XXV. A. Thiset: *Nogle Slægtbogsuddrag* (Personalhist. Tidsskrift V, 4, 1907, S. 1—30), W. Christensen: *Nogle Bemærkninger om Slægtbøger, især om Sophie Belows Slægtbog* (Personalhist. Tidsskrift VII, 4, 1919, S. 1—50) og samme: *Nogle Slægtbogs- og Våbenbogs-Undersøgelser* (Pers. T. IX. 2. S. 1—37).

Sørensen Vedel († 1616) og Arild Huidtfeldt († 1609) viser i alt Fald ringe Interesse derfor. Dog har *Peder Resen* († 1688) ved Udgivelsen af Erik Krabbes tyske Oversættelse af jydsk Lov medgivet den Efterretning om den Krabbeske Slægt; og Biskop *Jens Bircherod* († 1708) giver i sine Dagbøger værdifulde Bidrag til Belysning af Slægtskabsforhold fra Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede, ligesom hans Brodersøn, Landsdommer *Jacob Bircherod* († 1737) i sine store Materialesamlinger (særlig Kall Fol. 130, Kgl. Bibl.) har opbevaret værdifulde Oplysninger om enkelte Slægter (*Bircherod, Mule, Riisbrich* m. fl.).

Det *attende* Aarhundrede bringer her som i det øvrige Europa blidere Kaar for Slægtsforskningen, dens Emner finder baade Samlere, Bearbejdere og Læsere, ogsaa uden for Adelen Kreds. En Mand som Justitssekretær i Højesteret, Bogtrykker *Jochum Wielandt* († 1730) udarbejdede flere adelige Slægts- og Aneregistre og udgav i Aarene 1725—27 »Genealogisches Jahr- und Tagebuch«. Konferensraad *Frederik Rostgaard* († 1745) efterlod sig betydelige slægtshistoriske Samlinger; trykt fra hans Haand findes blandt andet en kongelig Stamtavle og »Grev Frijs og hans Grevindes Stamtavle«. Biskop *Erik Pontoppidan* († 1764) har Æren af det vigtige personalhistoriske Kildeskrift »Marmora Danica« (1739—41), indeholdende Gengivelse af Indskrifter paa Ligstene o. a. Mindesmærker, hvoraf mange nu ikke eksisterer mere, ligesom han 1763 paabegyndte Udgivelsen af det topografiske Pragtværk »Den danske Atlas« (7 Bind) med et Utal af slægtshistoriske Oplysninger. Gehejmearkivar *Jacob Langebek* († 1775) var den første Udgiver af den bekendte Samling Kilder til Middelalderens Historie (*Scriptores rerum Danicarum medii ævi*), som *P. F. Suhm* fortsatte, samtidig med at han skrev sin »Kritiske Danmarkshistorie« med dens genealogiske Tabeller og sine Samlinger til den danske Historie (udg. af *B. C. Sandvig* og *R. Nyerup*). Konferensraad *Terkel Klevenfeldt* († 1777), der var en Samlernatur, hvortil der næppe har været Mage, helligede sit Liv til slægtshistorisk Forskning om den gamle danske Adel, der gav et for Efterverdenen rigt Resultat. Generalløjtnant *Peter Kaasbøll* († 1767) og Gesandt *E. A. v. Bertouch* († 1815) var ligeledes flittige Samlere af den danske Adels Slægtshistorie. Højesteretsassessor *Tycho de Hofmans* († 1754) Hovedværk er »Historiske Efterretninger om velfortjente danske Adels-

mænd« med tilhørende Stamtavler (1777—79); en af ham paa-begyndt Fundatssamling (11 Bind) fuldendtes af hans ældre Broder, Konferensraad, Amtmand *Hans de Hofman* († 1793), der ogsaa udarbejdede 4.—7. Del af E. Pontoppidans fornævnte danske Atlas.

Provst i Slangerup *D. G. Zvergius* († 1757) er den første, der henvender sig til Offentligheden med Arbejder om *borgerlige Slægter*; af sit Værk »Den siellandske Clerisie« naaede han ganske vist kun at faa udgivet det første Bind, men han efterlod sig fortræffelige Samlinger til Person- og Kirkehistorien; det samme gjorde Pastor *A. Samsing* († 1751) og Biskop *J. C. Bloch* († 1773) med sine Samlinger til Fyns Gejstligheds Historie.

I deres Fodspor følger den uendelig flittige Slægtsforsker Kantor *Christoffer Giessing* i Roskilde († 1791), hvis Hovedværk er »Samling af danske, norske og islandske Jubellærere« (3 Bind, 1777—86), og hvem Historikeren H. F. Rørdam betegner som Grundlæggeren af det slægtshistoriske Studium herhjemme for borgerlige Slægters Vedkommende.

Var den slægtshistoriske Interesse ikke vokset saa stærkt, havde det heller ikke været muligt for den flittige Slægtsforsker, Klokker ved Holmens Kirke *Oluf Bang* († 1783) i 1777 at stifte det genealogisk-heraldiske Selskab, der Aaret efter fik Prædikat af kongeligt, og hvoraf Mænd som *P. F. Suhm*, *Henrik Stampe*, *Otto Thott*, *Hans de Hofman*, *Abraham Kall* m. fl. blev Medlemmer, og som kunde udgive et for sin Tid ingenlunde ringe Leksikon over den danske Adel (1787—1813).

Fra et slægtshistorisk Synspunkt kan man med nogen Ret kalde det attende Aarhundrede *Materialesamlingernes Aarhundrede*, thi det er enormt, hvad Arkiverne og Bibliotekerne gemmer af Skatte, indsamlede i denne Periode.

I det nittende Aarhundrede finder en fortsat Udvikling af den slægtshistoriske Forskning — ogsaa i kritisk Henseende — Sted. De nordiske Kongeslægter har *I. P. F. Kønigsfeldt* († 1876) behandlet dygtigt i flere Værker, og for den adelige Slægtsforsknings Vedkommende bør fremhæves Amtmand *F. Benzon* († 1832)¹⁾, hvis 5 Bind haandskrevne Stamtavler i Rigsarkivet

¹⁾ Kammerherre F. v. Kroghs nu ganske forældede Haandbøger over den danske Adel blev, før Danmarks Adelsaarbog begyndte at udkomme i 1884, ret hyppigt brugt, men har altid været ganske ufyldstgørende (jfr. Hist. Tidsskrift V, 1, 1879, S. 669—92).

stadig benyttes for Tiden efter 1660, forsaavidt de ikke er afløst af *A. Thisets* Arbejder. Denne sidste († 1917) har med en overlegen Kombinationsevne, parret med en usvigelig Kendskab til den gamle Adels Vaaben, formaaet i vidt Omfang at udrede dennes Slægtskabsforhold og i Danmarks Adels Aarvog skænket os Stamtavler for disse, der navnlig for Tiden før 1660 maa vurderes højt; det samme gælder iøvrigt hans (sammen med P. L. Wittrup udgivne) »Nyt dansk Adelslexicon«¹⁾.

Men Aarhundredet tilhører i første Linie den borgerlige Slægtsforskning. Som flittig Samler naas Kaptajn *I. C. L. Lengnick* († 1865) næppe af nogen anden; et uvurderligt Hjælpemiddel er hans i Rigsarkivet opbevarede, nøjagtigt registrerede Udtog af et stort Antal af Landets Kirkebøger (adelige og borgerlige Navne i Flæng); selv om hans i et Antal af over 500 udarbejdede Stamtavler nu for manges Vedkommende er forældede, danner de et godt Arbejdsgrundlag. Lengnick har ogsaa gennem sit Skrift »Om genealogiske Undersøgelser saa og Kirkebøger« Æren af at være en af de første, der søgte at vække Sansen for slægtshistorisk Forskning. I Erkendelsen af, at den i 1810 skete Sammenslutning af det kongelig danske genealogisk-heraldiske Selskab med det kongelig danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog ikke betød andet end en hæderlig Begravelse af det førstnævnte, slog han sammen med Etatsraad *Fr. Thaarup* til Lyd for Stiftelsen af et »Stamtavle-Selskab og genealogisk-biografisk Kontor«, der førte til, at et genealogisk-biografisk Selskab dannedes i 1838. Tiden var imidlertid ikke moden nok til at realisere hans Tanke at skabe Samvirken mellem Slægtshistoriens Arbejdere, saa Selskabet sov af Mangel paa Tilslutning hen efter et Aartis Forløb. Først en Menneskealder senere var Forstaaelsen af, i hvor høj Grad Slægtsforskningens Udøvere har hinandens Hjælp behov, trængt saaledes igennem, at det 1879 med et tilsvarende Formaal stiftede »Samfund for dansk-norsk Genealogi og Personalhistorie« har vist sig levedygtigt og særlig med sit igennem mere end 50 Aar udgivne »Personalhistorisk Tidsskrift« har ydet en betydningsfuld Indsats i den danske Slægtsforskning.

Ved Siden af Lengnick har Sognepræst *S. V. Wiberg* († 1882) ved Udgivelsen af sin Præstehistorie øvet en Gerning, som med

¹⁾ L. Bobé: Nekrolog over A. Thiset (Personalhist. Tidsskrift VII, 2, 1917, S. 243—47) og C. F. Bricka: Anmeldelse af Danmarks Adels Aarvog (Hist. Tidsskrift V, 4, 1883—84, S. 681—713).

Rette kan betegnes som en Stordaad, og det samme gælder *Th. H. Erslew* († 1870), hvis Forfatterleksikon for Tiden efter 1814 er en slægtshistorisk Fundgrube af høj Rang. Overlærer *F. E. Hundrup* († 1879) med sine biografiske Samlerværker om Lærerstanden ved en stor Række lærde Skoler m. m. og *Imm. Barfod* († 1896) med den falsterske Gejstligheds Personalhistorie o. a. har ogsaa gjort en ikke ubetydelig slægtshistorisk Indsats, og endelig har en Mand som Lærer *Anders Petersen* († 1914) særlig med sin fortræffelige »Sjællands Degnehistorie« bragt Interessen for Slægtsforskning ind i Kredse, som tidligere stod den fjernt.

Fra det sidste halve Aarhundredes slægtshistoriske Forskning bør Samlerne Oberstløjtnant *J. C. W. Hirsch* († 1922) med sit monumentale Værk over Officerspersoner i Danmark og Norge, Lægen *Kr. F. Carøe* († 1921) med sin Lægestand, *Sofus Elvius* († 1921) med sin Præstehistorie, Arkivar *S. Nygård* med sine store uudgivne Samlinger fra jydsk Kirke- og Skiftebøger og Kantor *Viggo Holm* († 1927) med lignende Samlinger fra Lolland og Falster nævnes med Paaskønnelse. Iøvrigt har Slægtsforskningen i højere Grad end tidligere staaet i Slægtsmonografiens Tegn; en hel Række af saadanne — gode og ringere imellem hinanden — har set Lyset, de fleste forfattede af uskoledede Lægfolk.

Mænd som *Louis Bobé* og *C. Klitgaard*, der allerede hører til den ældre Generation, fører nu herhjemme Slægtsforskningen videre ad de rette Baner, støttet som de er blevet af vore Arkivtjenestemænd, der siden Rigsarkivar *A. D. Jørgensens Dage* har vist Forskere — Fagmænd som Lægmænd, Indlændinge som Ud-lændinge — paaskønnelsesværdig Hjælpsomhed. Det store Fler-tal af vore hjemlige Slægtsforskere ser stadig Slægtsforskningens Problem fra den overleverede, historiske Side; de nye vigtige, naturvidenskabelige Opgaver, som Slægtsforskningen har faaet, dyrkes endnu kun af en enkelt Forsker, Politilæge *Søren Hansen*, skønt den store Arvelighedsforsker *Wilhelm Johannsen* gennem Foredrag i Slægtsforskernes Kres har slaaget til Lyd derfor.

At løfte de Opgaver, som her ligger for, bliver de kommende Slægters Sag.

Sørgeligt er det for Slægtsforskningens Fremtid, at enhver Slægtsforsker, ogsaa den, der ønsker at gøre Slægtsforskningen

til sin Livsopgave, maa begynde som Dilettant og Autodidakt, fordi Lærerkræfter i Studiet savnes; de Forelæsninger, som afdøde Arkivsekretær Grove og Landsarkivar Saxild med Aars Melleumrum har holdt henholdsvis om Begyndelsesgrundene i Slægtsvidenskab og om Arkivvæsen, og de Foredrag, som Samfundet for dansk-norsk Genealogi og Personalhistorie har forsøgt at lade afholde, har været enlige Svaler¹⁾. At den Tid imidlertid vil komme og snart maa være inde, da Slægtsvidenskaben bliver optaget som Lærefag ved Universiteterne, derom tvivler den, der skriver disse Linier, ikke, dertil er dens Betydning vokset for stærkt i det sidste halve Sekel.

¹⁾ I denne Forbindelse kan ogsaa nævnes den særdeles instruktive Vejledning af Eiler Nystrøm: Om Personalhistorie (Meddelelser fra Dansk historisk Fællesforening I 1909—13, S. 129—46) og Louis Bobé's inciterende Foredrag: Om Slægts- og Personforskning (Fortid og Nutid. IX 1932, S. 211—17).

SLÆGTSVIDENSKABENS BEGREB, GRUNDFORMER, KILDER OG OPGAVER

Al Historieskrivning var oprindelig kun en Paavisning af Forfædrene og en Skildring af deres Liv og Gerninger, altsaa netop Slægtshistorie, først sent udviklede den sig til andet og mere; samtidig førte Systematiseringen og Specialiseringen af det videnskabelige Arbejde med sig, at den egentlige Slægtsforskning — med et græsk Ord Genealogien — skiltes ud fra Historien som et særligt snævert begrænset Fag, der udelukkende ansaas for at være Hjælpevidenskab for Staternes og Fyrstendømmernes *politiske Historie* og for *Retsvidenskaben* paa de statsretlige, arveretlige og familieretlige Omraader.

Dette har Udviklingen i den sidste Menneskealder forandret, Slægtsforskningen har udviklet sig til en egentlig *Samfundsvidenskab*, der kan bestemmes som den videnskabelige Udforskning af *det enkelte Menneskes Afstamning og Forplantning samt af dets, paa Afstamningen beroende, personlige, legemlige og sjælelige Forhold samt hele samfundsmæssige Stilling og Livsskæbne.*

Indenfor denne Begrebsbestemmelse falder hele Personhistorien (Biografien); thi Slægtsforskeren kan og bør ikke nøjes med at give Rammerne for Slægtens Liv gennem Paavisning af det paa Slægtskab beroende Forhold mellem saa mange Mennesker som muligt, han maa fylde Rammen ud med Billeder, Skildringer af Livet fra Vugge til Grav af de Slægterne tilhørende Personer, selvom disse aldeles ikke er særprægede eller betydelige Personligheder.

Grundformerne, hvorunder Slægtsvidenskaben har fremstillet sine Arbejdsresultater, har været de samme gennem Aarhundreder. De er alle bygget enten over Efterslægtstavlen eller Anetavlen, men Lægmands-Forstaaelsen af disse Grundformer er saa ringe, at disse deres Betegnelser stadig forveksles og bruges

i Flæng. Den første Betingelse for overhovedet at kunne give sig af med slægtsvidenskabeligt Arbejde er derfor at klargøre sig deres Forskelligheder.

Begge tager et enkelt Menneske som Udgangspunkt: Efterslægtstavlen (Descendenstavlen) fremstiller Mennesket som *aktivt* og giver Oplysning om, hvilke andre Mennesker det enkelte Menneske som avlende eller fødende, direkte eller indirekte (gennem Børn, Børnebørn, o. s. v.) har skænket Livet. Anetavlen (Ascendenstavlen) fremstiller derimod det enkelte Menneske som *passivt*, og giver Oplysninger om, hvilke Mennesker det ved Avling eller Fødsel, direkte eller indirekte (gennem Forældre, Bedsteforældre o. s. v.) skylder Livet.

Slægtsforskerens Hovedopgave er at *fremskaffe Filiationsbeviset* for hver enkelt af de genealogiske »Enheder« (Gruppen af de tre Personer: Fader, Moder og Barn) paa Efterslægts- og Anetavlen, d. v. s. godtgøre, at de paa Tavlen opførte Personer, der angives som staaende i dette Forhold til hinanden, ogsaa virkelig gør det. Den tekniske Fremgangsmaade ved Fremskaffelsen af dette Bevis er i begge Tilfælde den samme.

Nu er Forholdet jo det, at et Menneskes Fødsel, altsaa hvem Moderen er, eventuelt kan bevises ved Vidneudsagn; medens Avlingen, det fædrene Forældreforhold unddrager sig Erkendelsen. For at komme over denne Vanskelighed, opererer Retsvidenskaben med den fra Romerretten kendte Grundsætning »pater est quem nuptiæ demonstrant«, d. v. s. Ægtemanden antages altid at være Faderen til de i hans Ægteskab fødte Børn, indtil det bevises, at han ikke *kan* have været det.

Denne Præsumptionsregel kan ogsaa bruges af Slægtsforskeren. Fordi Avlingsbeviset nu en Gang ikke lader sig føre, behøver man paa ingen Maade at staa Vagt ved ethvert Filiationsforhold og rejse Tvivl om dets Rigtighed. Med samme Ret maatte det da hævdes, at de Slutninger, Lægen drager ved en Sygesæng ud fra sit Kendskab til den Syges Forældre, er hen i Vejret, og dog viser de Resultater, Lægevidenskaben naar gennem Studiet af de arvelige Dispositioner, os daglig det modsatte.

Troskaben i et Ægteskab er Reglen og ikke Undtagelsen, og en relativ meget stor Sikkerhed for Faderskabets Rigtighed er derfor i Virkeligheden allerede skabt, naar Ægtemanden selv, ubestridt af andre, paa Fødselstidspunktet manifesterer sin Anerkendelse af at være Fader ved at lade Barnet døbe med sit Navn,

beholde det i sit Hus og opdrage det som sit, altsammen Kendsgerninger, der lader sig kontrollere.

I det langt overvejende Antal Tilfælde vil overhovedet ingen berettiget Tvivl kunne rejses om, at et Barn virkelig har de Forældre, som f. Eks. i senere Tider en Udskrift af en Kirkebog eller Skifteprotokol viser, og i tidligere Tid den historiske Overlevering godtgør; kun naar *Tvivl rejses, der støttes af positive Kendsgerninger*, bør Slægtsforskningen ikke længere under Henvisning til den ovenfor nævnte Præsumptionsregel sidde Tvivlen overhørig.

En herhjemme i 1925 verserende Arvesag er et typisk Eksempel paa, at den genealogiske og den juridiske Videnskab kan naa til ganske forskellige Resultater paa dette Punkt. De faktiske Omstændigheder i denne Arvesag var følgende:

Den 7. Februar 1898 ophævedes Fru B. O.'s Ægteskab med A. O., fordi B. O., der ventede sin Nedkomst, erklærede, at hun stod og paa Avlingstidspunktet havde staaet i Forhold til C. Skilsmisseandragendet blev begrundet med, at C. var Fader til det ventede Barn. Den 13. Juli 1898 fødte den fraskilte Fru B. O. en Datter, og den 8. August s. A. indgik hun Ægteskab med sin Elsker, C. Datteren døbttes den 14. September 1898 med Efternavnet C. og opdroges indtil sit Ægteskab i 1917 i C.s og Moderens fælles Hjem som deres fælles Datter. Under den efter A. O.s og C.s kort paa hinanden følgende Død rejste Arvesag slog Domstolene imidlertid paa Grundlag af fornævnte Præsumptionsregel fast, at Fru B. O.s nævnte Datter vilde være at anse som A. O.s Datter, skønt det efter alt det foreliggende er utvivlsomt, at C. er hendes Fader. Paa en Anetavle for Sagsøgerinden og hendes Efterslægt bør derfor heller ikke A. O., men C. opføres som hendes Fader uden Hensyn til den nævnte Dom.

Paa ganske tilsvarende Maade kan en Slægtstavle, der vil gøre Krav paa indre Sandhed, ikke opføre Christian VII som Fader til Caroline Mathildes Datter, Prinsesse Louise Augusta; thi hendes fædrener Aner maa som bekendt søges i tyske Præstehjem og ikke i den oldenborgske Fyrsteslægt. Ligesaa lidt kan Ludvig XIV anses for at være Ludvig XIII's Søn, da han fødtes efter at den svagelige Konge havde levet 23 Aar i barnløst Ægteskab med Anna af Østrig. Faderskabet er blevet tillagt Marskal Josias Rantzau og det lader sig ikke nægte, at

der findes baade ydre og indre Træk hos Ludvig XIV, der stærkt kunde tyde i denne Retning.

Men Tilfældene hvor berettiget Tvivl kan rejses vil altid høre til de sjældne Undtagelser, her maa da Slægtsforskeren ty til Undersøgelse af samtlige den paagældendes fysiske og psykiske Egenskaber og derigennem søge at naa til et Resultat, der kan støtte eller afkræfte denne rejste Tvivl. Hvor langt man endnu end er fra at kunne opstille faste Arvelighedsregler, kan dog Lighed i Udseende og Egenskaber være af den Art, at de virker overbevisende i den ene eller den anden Retning.

De Opgaver, som Slægtsvidenskaben iøvrigt har, er efterhaanden blevne mangfoldige; man kan med Rette kalde den en Hjælpevidenskab, thi ved Siden af den politiske Historie og Retsvidenskaben, der allerede i Aarhundreder i omfattende Grad har maattet ty til Slægtsforskningens Hjælp, har andre, og det de mest forskelligartede Videnskaber Slægtsforskningen behov for at forklare Fænomener indenfor deres Fags Rammer; det behøver blot at antydes, at f. Eks. *Kultur- og Kunsthistorie* uafledelig maa ty til Slægtsvidenskaben for at klare de Problemer, som Mindesmærker og andre Genstande hørende til disse Fags Studier stiller Forskeren for Øje.

Ved successiv Udredning af de mange Slægters Forhold tilvejebringes efterhaanden et Materiale, som kan tjene til at belyse de for Nationernes Liv saa vigtige Problemer, der behandles af *Sociologien* og *Statistiken*, saaledes Spørgsmaalet om Befolkningens Levealder i By og paa Land, derunder det meget debatterede Spørgsmaal om Byslægters hastige Uddøen (i ca. 3 Slægtled), om Samfundets Struktur i Almindelighed og de stærke Fluktuationer indenfor Samfundsklasserne i Særdeleshed, om Landbefolkningens Jordbundethed i Sammenligning med Bybefolkningens hastige Skiften, Nationalitetsprocentens Stigen og Fald o. m. a.

Endelig og ikke mindst har Slægtsvidenskaben i den sidste Menneskealder vundet Betydning for en Række *naturvidenskabelige* Fag som *Arvelighedsforskningen*, *Fysiologien*, *Biologien*, *Folkeforædlingslæren* og *Medicinen*. Slet vilde Forskerne i disse Fag være stillet, hvis de ved Studiet af de karakteristiske ydre og indre Egenskaber der nedarves i en Slægt ikke kunde ty til det sikre Grundlag, som paalidelige Slægtsforskninger danner.

Den nyere Arvelighedsforskning er for omfattende og dens

Resultater for mangfoldige til, at der her kan gives blot en kortfattet Fremstilling af den i en saadan Form, at den kan tilegnes af Læsere uden andre Forudsætninger end dem, som denne Vejledning er bestemt for. Den, der maatte ønske at trænge dybere ind i Arvelighedsproblemet, maa derfor henvises til andre Kilder, og som saadanne kan navnlig anbefales W. Johannsens, O. Mohrs og N. von Hofstens let tilgængelige Bøger.¹⁾

Det skal dog her i al Korthed siges, at man nu i Modsætning til hvad der tidligere var Tilfældet ved Arvelighed alene forstaaer den Overførelse af aandelige og legemlige Egenskaber fra det ene Slægtled til det andet, der finder Sted ved Befrugtningen, og ikke den Overførelse af visse Sygdomme fra Moder til Barn, der beror paa Smitte, ligesom heller ikke tidligt erhvervede Vaner og Tilbøjeligheder, som Barnet har tilegnet sig ved Efterligning af Forældrene (saasom Haandskrift), kan betragtes som i egentlig Forstand arvede. Det skal endvidere fremhæves, at det der nedarves, overføres gennem Kønscellerne som Anlæg til de mangfoldige ydre og indre Egenskaber, der ikke altid kommer til Udvikling hos Afkommet i første Slægtled. Disse Anlæg kan forblive i Legemets Celler gennem flere eller færre Slægtled uden at udvikle sig til tilsvarende Egenskaber, før de ved Forplantningen mødes med Anlæg af samme Art. De udvikler sig heller ikke hos hele Afkommet, men kun hos en større eller mindre Del af det, efter ganske bestemte Love, som man har udfundet ved omfattende Krydsningsforsøg med Dyr og Planter, særlig de berømte *Mendelske Love*, der skyldes Forsøg offentliggjorte i 1865 af den østrigske Augustinermunk Gregor Mendel († 1884). Disse Love synes ogsaa for Menneskets Vedkommende at have fuld Gyldighed; men her er Afkommet saa lidet talrigt, at rene Tilfældigheder stedse vil gøre sig gældende, og hertil kommer yderligere, at en meget stor Del af de nedarvede Egenskaber beror paa en Samvirken af flere eller færre Anlæg, der kan være nedarvede enten fra Faderen eller Moderen, fra begges Forældre eller fra fjernere Forfædre, ligesom ogsaa Levekaarene (Milieuet) har en meget betydelig Indflydelse paa Fremtoningspræget. Den lovbundne Regelmæssighed, der let kan paavises

¹⁾ W. Johannsen: Arvelighedsspørgsmaal, København 1923. O. L. Mohr: Arvelærens Grundtræk, Oslo 1920. N. v. Hofsten: Modern ärfvlighetslära, Stockholm 1920. H. Federley: Ärfvlighetsforskningens resultat tillämpade på människan, Stockholm 1918.

eksperimentelt hos Dyr og Planter, ses derfor ikke eller dog kun ganske undtagelsesvis hos Mennesket, men Lovene er de samme, og i enkelte Slægter kan arvelige Træk holde sig gennem talrige Generationer, navnlig naar Udviklingen af Aulæggene til dem har været begunstiget af ideligt Indgifte. Dette har saaledes været Tilfældet i den habsburgske Fyrsteslægt, hvor visse Ansigtstræk er gaaet i Arv gennem flere Hundrede Aar, og rimeligvis meget længer; men saadanne Tilfælde er sjældent kendte, fordi der kun ganske undtagelsesvis er bevaret gode Billeder af Slægternes Medlemmer i saa stort Antal som her. Større Interesse har det, at enkelte arvelige Sygdomme har kunnet forfølges gennem en længere Række af Slægtled. Der kendes saaledes en jævn Bondeslægt i Viborgeggen, hvor Natteblindhed har været nedarvet siden Midten af det syttende Aarhundrede og fremdeles nedarves, og lignende Slægter lever i flere andre Lande; men ogsaa saadanne Tilfælde er sjældne, fordi de fleste arvelige Sygdomme optræder i skiftende Former og sammen med andre tilsyneladende vidt forskellige Sygdomme. Heri ligger imidlertid den biologiske Slægtsforsknings meget store Betydning, idet den kaster Lys over den hidtil gaadefulde Sammenhæng mellem saadanne Sygdomme, og her kan enhver, der sysler med sin Slægtshistorie, yde Videnskaben værdifuld Bistand ved at samle og optegne alt, hvad der kan fremskaffes af Oplysninger ikke blot om egentlige Sygdomme, men om legemlige og sjælelige Ejendommeligheder af enhver Art. Det vil før eller senere kunne finde Anvendelse, og hvor en virkelig Slægtsfølelse er til Stede, vil man sædvanligvis kunne gøre Regning paa, at Arbejdet vil blive ført videre, og at det derved tilvejebragte Materiale ved given Lejlighed vil falde i kyndige Hænder. Herved maa det imidlertid erindres, at saadanne Oplysninger ikke blot har deres Værdi, naar de angaar Slægtens Hovedlinie, men ogsaa naar de angaar mandlige eller kvindelige Sidelinier og ikke mindst indgiftede Slægter. De skal blot være paalidelige og Slægtskabets nøjagtigt angivet.

Den paa Mendels Opdagelse byggende Forskning er i rivende Udvikling, og trods de mange Gaader, hvis Løsning endnu staaer tilbage, har den allerede paa sit nuværende Standpunkt kastet et uvurderligt Lys over Slægtens Livsbetingelser, bl. hvilke Frugtbarheden vel nok er den, der spiller den største Rolle. Den er, støttet paa slægtshistoriske Forskninger, i Færd med at bygge en rationel

Racehygiejne op gennem et indgaaende Studium af Slægternes Liv og de Kræfter, som forbedrer eller forringere Racekvaliteten.

Naar Slægtsforskeren skal kunne yde disse sociologiske og biologiske Studier Hjælp, maa han i vidt Omfang stille sig i deres Tjeneste og samle de Oplysninger om de enkelte Personer paa hans Efterslægts- eller Anetavle, som de har Brug for. Disse Oplysninger skal i Hovedsagen gaa ud paa at give en saa nøjagtig Beskrivelse som muligt af de enkelte Personer, særlig:

1. Højde (i cm.) samt Drøjde (Vægt) helst ved det 25. Aar, da Udviklingen saa vil være endt.
2. Oplysninger om særlig bemærkelsesværdige Særegenheder eller Fejl ved Legemsbygningen, hulbenet, kalveknæet, Bredskuldrethed o. lign.
3. Holdning og Gang.
4. Hud og Haarfarve, Haarvækst, Behaarling, Tilbøjelighed til Skaldethed eller til tidlig Graanen.
5. Øjnenes Farve, Synskraft, Farveblindhed, Skeløjethed o. lign.
6. Næsens Form.
7. Mundens Form, Læberne, fyldige, stærkt røde o. lign.
8. Tænderne, sunde eller syge, store eller smaa m. m.
9. Hørelsen, skarp eller svag.
10. Stemmen, høj eller dyb, blød eller skarp (Stammen eller andre Talefejl).
11. Nervesystemet, Sygdomme i dette, Sindssyge, Særlingetilbøjeligheder.
12. Aandelige Interesser, kunstneriske Anlæg, særlig Anlæg for Musik og Maling, for Sprog, Matematik, Veltalenhed o. lign.
13. Sygdomsbillede, Tuberkulose, Gigt, Kræft, Apoplexi, Epilepsi.
14. Tilbøjeligheder, Alkohol, Sanselighed, Spil.
15. Dødsarsag.

Jo nøjagtigere Oplysningerne, der selvfølgelig ogsaa rent slægtshistorisk er af Interesse og i høj Grad bidrager til at give et Billede af de enkelte Personligheder, er, des bedre bliver Hjælpen, de kan yde.

At de Billeder af Personer i forskellige Livsaldre, helst i hel Figur, dels en face, dels i Profil, som Slægtsforskeren allerede af andre Grunde maa interessere sig for at samle, stærkt bidrager til

at illustrere de her fornødne Oplysninger, behøver ikke nærmere at paapeges.

Kilderne, som man kan øse af til Løsning af Slægtsforskningens Opgaver, er mere mangfoldige end mangeartede.

I Almindelighed har man fulgt den allerede af Gatterer i 1788 foreslaaede Inddeling af disse i tre: mundtlig Overlevering, skriftlige Kilder, og Mindesmærker; men denne Systematisering er ikke rationel, thi Mindesmærker er ogsaa i deres Væsen en skriftlig Kilde, og Inddelingen reduceres saaledes til to: mundtlige og skriftlige Kilder.

Mere praktisk synes det at være at foretage Inddeling af Kilderne efter det Sted hvor Forskeren maa søge sit Materiale, og opstille dem i den Rækkefølge, hvori de normalt bør søges:

- A. Hjemmene og Egnen, hvor Slægtsmedlemmerne har levet og virket.
- B. Bibliotekerne.
- C. Arkiverne.

Kilderne i Bibliotekerne og Arkiverne vil af Hensyn til det omfattende Stof nedenfor blive behandlet i særlige Afsnit, de øvrige Kilder vil finde Omtale i Kapitlet om Indsamlingen af det slægtshistoriske Materiale.

EFTERSLÆGTSTAVLEN

Efterslægtstavlen (Descendenstavlen) fremstiller *et Menneskes hele Efterslægt*, altsaa ogsaa Børn af Slægtens gifte Kvinder, der allerede fra Fødselen tilhører en anden, deres Faders, Slægt. Den maa altid begynde med et enkelt Menneske, der lever eller har levet for kortere eller længere Tid siden, og skrider ved at opføre dettes Børn, Børnebørn, Børnebørnsbørn o. s. v. fremad i Tiden. Det Billede, som denne Tavle frembyder, maa nødvendigvis blive uregelmæssigt, da nogle af Stamfaderens Afkom i hvert Slægtled ifølge Naturens Orden har mange Børn, andre faa og atter andre ingen.

Efterslægtstavlen er retlig — navnlig arveretlig — vigtig; men den faar ogsaa Betydning paa naturvidenskabelige Omraader, idet Sporene af, hvorledes ydre og indre Egenskaber hos Stamforældrene nedarves, ved dens Hjælp forfølges.

Egentlige Efterslægtstavler er trods denne deres Betydning forholdsvis sjældne, saasomt der er Tale om mere end nogle faa Slægtled, fordi Arbejdet vil blive alt for stort.¹⁾ Erfaringsmæssigt efterlader ethvert Menneske sig gennemsnitlig to forplantningsdygtige Børn, der atter hvert har to Børn o. s. v., ifølge den geometriske Progression vil altsaa Efterslægtstavlen hurtig vokse til uhyre Tal; det vil f. Eks. sige, at et Menneske,

¹⁾ Den største egentlige Efterslægtstavle, vor Litteratur kender, er J. Vahls Slægtbog over Afkommet af Christjern Nielsen (paabegyndt 1879), der er forbleven en Torsø, da Udgivelsen afbrødes af Vahls Død; desuden har vi nogle store delvise Efterslægtstavler, f. Eks. J. Bidstrups Arbejde om Familien Koefoed. — Bureauchef, Kaptajn C. M. Munthe har i Norsk Pers. Tidsskrift, III. Bd., Hf. 4 og 5 (1924—25) i Listeform offentliggjort Efterslægtsoversigt for Fru Johanne Sappi (Panter) af Asdal († 1479), fra hvem Nordmænd i Titusindvis stammer. Den er ikke i sine Details ført helt ned til Nutiden, men tæller dog i sin foreliggende Form over to Tusinde Descendenter. De bekendteste udenlandske Efterslægtstavler er: F. A. F. de Azevedo Coutinoy Bernal: *Généalogie de la famille de van de Noot* (1771) og Ruvigny and Raineval: *The royal blood of Britain* (1903).

der har levet omkring Aar 800, nu maatte have flere Efterkommere, end der er Mennesker paa Jorden. Modsigelsen forklæres ved det, man kort kalder *Efterslægtstab*. I samme Forhold som Efterkommertallet vokser, stiger ogsaa Sandsynligheden for, at nogle af dem indgaar Ægteskab med hinanden, saaledes at de kommer til at optræde flere Gange paa Efterslægtstavlen; drejer det sig om en Efterslægt efter en blot nogle Aarhundreder tilbage i Tiden levende Stamfader, vil en og samme Person kunne komme til at optræde mange Gange paa Tavlen¹⁾.

Fremhæves bør det, at de samme Personer kan optræde i forskellige Generationer; derved fremkommer det man kalder en *Efterslægtsforskydning*. At en saadan kan fremkomme maa i første Linie tilskrives Aldersforskellen hos Forældrene ved Avlingen, der atter i nogen Grad kan skyldes Forskel i sociale Forhold, men særlig har sin Grund i, at Kvinder i en forholdsvis tidligere Alder end Mænd sætter Børn i Verden; den Person, der helt eller blot delvis gennem Kvinder nedstammer fra en Stamfader, som har levet blot for et Par Aarhundreder siden, vil derfor være fjernet flere Generationer fra denne, end den, for hvem samtlige Mellemed er Mænd.

I Praksis begrænser Slægtsforskeren ofte sin Opgave til et Udsnit af Efterslægtstavlen, nemlig til Fremstillingen af Efterkommerne i *den mandlige Linie (Agnater)*, en naturlig Følge af den historiske, samfundsmæssige og retlige Overvægt, der altid har været tillagt den mandlige Afstamning (Patriarkatet). Den medtager kun de Mænd og Kvinder, der enten selv er Børn af Stamfaderen eller *gennem lutter mandlige Led* — altsaa udelukkende gennem Avling, ikke gennem Fødning — hører til hans Afkom; for dette Udsnit bruges Betegnelsen *Stamtavle*.²⁾ Personerne paa en Stamtavle karakteriseres iøvrigt i den nyere Tid som bekendt ved, *at alle bærer samme Slægtsnavn*, hvilket skaber en Samhørighedsfølelse og deraf følgende Sammenhold, som savnes i andre Slægtskabsforhold.

Det er en given Ting, at Forskeren ikke bør forbigaa illegitim Efterslægt, der i videnskabelig Henseende er nøjagtig lige

¹⁾ Af Ruvigny and Raineval: *The royal blood of Britain*, fremgaar det, at Efterslægtstab i 16 Generationer for denne Slægt bevirkede en Nedgang til ca. 25 pCt.

²⁾ Sprogligt og logisk kan Forskellen mellem Udtrykkene Efterslægts- og Stamtavle ikke begrundes, men dette sidste Udtryk har efterhaanden vundet Hævd som specielt betegnende Tavlen over den agnatisk Efterslægt.

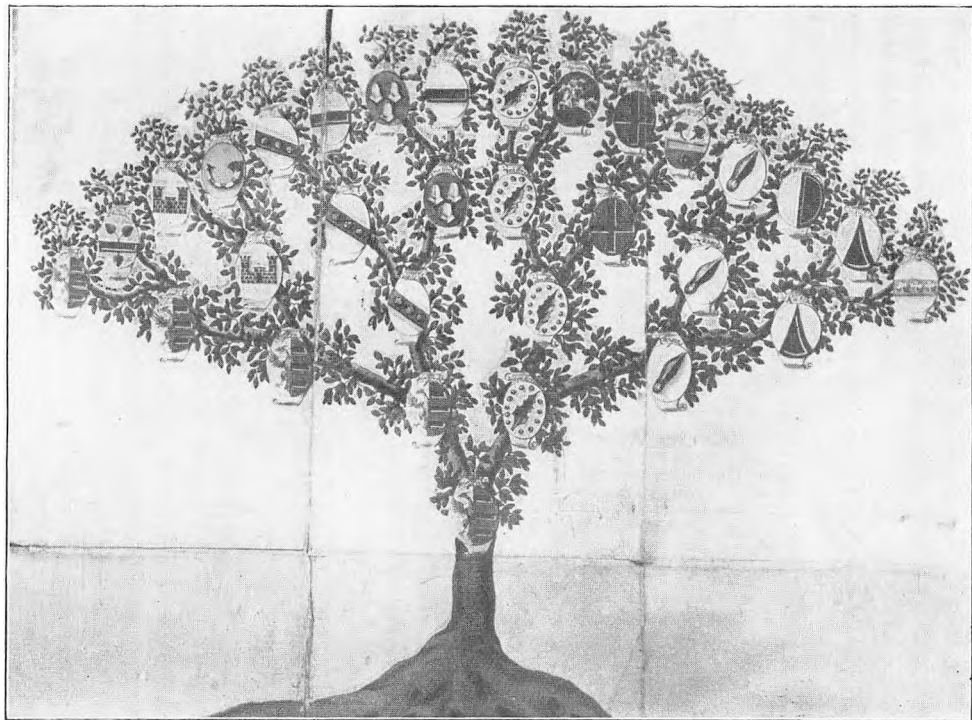

Fig. 1. Anetræ
(for Adolph Hans Holsten).

saa værdifuld som den legitime; en hel anden Sag er, at der kan være store praktiske Vanskeligheder ved at faa Oplysning om den.

Naar man undertiden ser Betegnelsen *Stamtræ* brugt i Stedet for Stamtavle skyldes dette en ældgammel, for Tanken tiltalende Sammenligning mellem en Slægts og et Træs Liv og Vækst. Stamfaderen lignes ved Træets Rod, hvor hans Navn anbringes, og ligesom Træets livgivende Safter stiger op i Grenene, saaledes tænkes Stamfaderens Blod at gennemsyre hele Efterslægten.

Praktisk Værdi har dette dog ingensinde haft, og Sammenligningen halter ogsaa allerede derved, at et Menneske ikke kun har een Stamfader, men et teoretisk uendeligt Antal Stamfædre.

Ogsaa »Anetræer« forekommer, der eksisterer adskillige Ane-tavler malede eller vævede i Form af Træer, der, benyttede som Vægprydelser o. lign., er kunstnerisk og dekorativt tilfredsstillende (Fig. 1); men heller ikke denne Form kan faa mere end Kuriositetens Interesse. Sammenligningen med et Træ stiller jo her de virkelige Forhold paa Hovedet, ved at anbringe de ældste Forfædre i Toppen og Probanden paa Roden.

Ved Opstillingen af en Efterslægts- eller Stamtavle opføres Ægtepar, hvis Efterslægt skal fremstilles, øverst paa Papirets Midte med fulde Navn (Kaldenavnet understreges); Angivelse af sidste Stilling, Titel etc., Fødselsdag og -sted samt Dødsdag og -sted (ved større Byer tillige med Angivelse af Daabssogn og Begravelsessogn), endvidere Dødsaarsag, Vielsesdag og -sted og Hustruens (Hustruernes) fulde Navn og med lignende Oplysninger om hende som om Stamfaderen selv. Har de haft særlig fremtrædende Egenskaber (ydre eller indre) eller Talenter, bør dette ogsaa kort angives. Børnene opføres ved Siden af hinanden under deres Forældre, det sidste Barn længst tilhøjre. Tidligt afdøde saavel som dødfødte Børn skal medtages. For at tydeliggøre Forældreforholdet maa man over Børnenes Navne sætte en *vandret Klamme*, hvis Spids peger op mod Forældrene. Enhver paa Stamtavlen opført Person maa anføres med lignende Oplysninger som ovenfor ved Stamfaderen nævnt. Har et Slægtsmedlem haft flere Hustruer, bør det ved hvert Barn med et lille Tal tilkendes, i hvilket Ægteskab det er født. Idet man fortsætter ned efter med 3. Slægtled og altsaa konstaterer 2. Slægtleds Børn, indtræder en Uregelmæssighed i Stamtavlens Struktur, som hur-

tigt rent teknisk vanskeliggør en Fortsættelse med *Tavleformen*. Hvis Stamfaderen f. Eks. har 8 Børn, og blot nogle af disse atter efterlader sig en Række Børn, vil man allerede i 3. Slægtled have Vanskeligheder ved at anbringe disse Børn paa den Plads under deres Forældre, hvor de hører hjemme; man kan ganske vist nok trække et eller to af Børnekuldene hen til Siden paa Tavlen og med en Pil, der fører hen til Forældrene, vise, hvor de hører hjemme; men derved taber Tavlen naturligvis i Overskuelighed. Bedre end alle Forklaringer er iøvrigt Anskuelsesundervisning (se Bil. 1). Begyndere bør gøre sig fortrolige med nogle af de mange foreliggende trykte Stamtavler, der findes f. Eks. i Personalhistorisk Tidsskrift 1880—90 en Række saadanne. Bibeholdes *Tavleformen* trods de tekniske Vanskeligheder, fordi den er den rationelle Fremstillingsform og giver den bedste Oversigt selv for stærkt forgrenede Slægter, bør den paa Grund af sin uundgaelige Størrelse oplæbes paa Lærred og være sammenfoldelig.¹⁾

Man kan for at gøre Slægtstavlen mere haandterlig dele den i flere Tavler; dette sker f. Eks. ved at Slægten indtil 3. Slægtled anføres paa Tavle A. og de Personer i 3. Slægtled, der har Afkom, paany anføres paa Tavle B. C. o. s. v., saaledes at hver Tavle altsaa ikke omfatter mere end et stærkt begrænset Antal Slægtled.

Let brugelig er *Listeformen*, for Efterslægtstavler og Stamtavler. Den *fortløbende Efterslægtstliste*, med et Indrykningssystem (det saakaldte faldende System) til at adskille Slægtleddene fra hinanden, har siden Giessings Dage været den mest brugte herhjemme, den er bl. a. anvendt i Personalhistorisk Tidsskrift og i Danske patriciske Slægter. Opstillingen er for den Sags Skyld simpel nok; Forklaringen er derimod mindre simpel. Her maa Anskuelighedsundervisningen træde hjælpende til. Princippet er, at det ældste Barns Efterslægt altid opføres fuldstændig, før man tager fat paa det næstældste Barn o. s. v. Til Adskillelse nummereres Stamfaderens Børn gerne 1. 2. 3. 4. 5. 6. o. s. v. og rykkes lidt ind paa Siden i Forhold til denne, disse Børns Børn betegnes f. Eks. 1). 2). 3). 4). o. s. v. og rykkes atter lidt ind, næste Slægtled rykkes yderligere ind og betegnes

¹⁾ En Slægt kan forgrene sig saaledes, at *Tavleformen* bliver ubrugelig. Jeg har i Personalh. Tidsskrift, 8. R., 5. Bd. (1926), S. 72, som et advarende Eksempel omtalt den Ladefogedske Efterslægtstavle, der er sømfulde 13 Alen bred og derfor ganske uhaandterlig.

f. Eks. (1. (2. (3. (4. o. s. v., derefter følger (1), (2), (3), (4), o. s. v., saa a. b. c. d. o. s. v., a). b). c). d). o. s. v.; skulde det vise sig nødvendigt, hvad det sjældent er, naar der da ikke er Tale om Fyrst eller Adelsslægter, der kan forfølges særlig langt tilbage, kan man derefter fortsætte med aa, bb, cc, dd, og saa fremdeles. Dette System kan imidlertid ikke undgaa at skille Søkende fra hinanden og fra Forældrene; har en Person en stor Efterslægt, vil der altid blive et stort Spring, inden man naar til hans yngre Søkende, derved hindres paa en særlig for en ukyndig noget villledende Maade det rationelle Overblik over de Personer, der naturligst hører sammen i Henseende til Oprindelse og Levetidspunkt. For i alt Fald i nogen Grad at undgaa disse Spring er man gaaet den Vej, at dele Slægten i Grene, som man saa gerne giver Navn efter det Sted, hvor den særlig har levet sit Liv.

Dette undgaa den *tabellariske* Form, der anvendes en Del i Sverige (f. Eks. i G. Anreps: Svenska adelns ättartaflor) og i Tyskland (f. Eks. Deutsches Geschlechterbuch); den anvender familievise Opstilling, idet den *hver* Gang et Slægtsmedlem efterlader sig Efterslægt (brudt Efterslægts Liste) kun sætter en Henvisning paa det Sted, hvor Vedkommende hører hjemme, men iøvrigt opfører dette Slægtsmedlem særskilt som Familieoverhoved sammen med sine Børn, hvorved man stadig holder den genealogiske Enhed (Forældre-Børn) for Øje. Men at Oversigten ogsaa ved dette System lider af en Splittelse, som er uheldig, lader sig ikke nægte.

En tredje Form for Efterslægtslister er, at hvert Slægtled opføres for sig, *den generationsvise Opstilling*, og alle til et og samme Slægtled hørende Personer opføres samlede efter hinanden, dog naturligvis saaledes at det ved en Overskrift og Nummerering betegnes, hvem deres Forældre i forrige Slægtled var. Denne Form bruger Danmarks Adelsaarbog i de senere Aar i sine fuldstændige Stamtavler, og den er langt at foretrække (jfr. S. 197).

ANETAVLEN

Det er Anetavlens (Ascendenstavlens) Opgave at fremstille et Menneskes Forfædre, den begynder altsaa ligesom Efterslægtstavlen med et enkelt Menneske, men gaar ved at opføre dettes Forældre, Bedsteforældre, Oldeforældre o. s. v. fra Nutiden tilbage til Fortiden eller fra en nærmere Fortid tilbage til en fjernere.

Dens eminent Betydning ved Studiet af Arvelighedsproblemet og de naturvidenskabelige Fag er anerkendt fra alle Sider, men kan først blive effektiv, naar Fremtidens Anetavleforskere med Flid søger at fremskaffe Oplysninger om markante ydre og indre Egenskaber hos Anerne, deres Svagheder og Dispositioner, Dødsarsager o. lign.

I Modsætning til Efterslægtstavlen behersker *Regelmæssigheden* dens Form, fordi ethvert Menneske ifølge Naturens Orden har to Forældre, fire Bedsteforældre, otte Oldeforældre, o. s. v., bestandig dobbelt op. Ved denne stadige Fordobling af Anerne naar man hurtig op paa høje Tal. Hvis man regner et Menneskes Gennemsnitsalder ved Fødslen af et Barn til $33\frac{1}{3}$ Aar¹⁾, saaledes at der altsaa gaar tre Generationer paa et Aarhundrede, vil et omkring Aar 1900 født Menneske i den fjerde Generation (ca. Aar 1800) have 8 Aner, i den 13. (ca. Aar 1500) 4096, i den 16. (ca. Aar 1400) allerede 32 768, i den 19. (ca. Aar 1300) 262 144 og blot et Aarhundrede tidligere vil Anerne allerede kunne tælles i Millioner (2 097 152); omkring Aar 800 vil det være over 8000 Millioner. Naar Anetallet vokser udover alle Grænser, er Opgaven at udarbejde en Anetavle teoretisk set en *uendelig*

¹⁾ Professor Max v. Rümelin (Tübingen), der har anstillet omfattende Beregninger, er dog kommet til det Resultat, at et Slægtleds gennemsnitlige Levetid er $36\frac{1}{2}$ Aar.

stor Opgave; men i Praksis sætter den historiske Erkendelses Grænse snart en Bom for yderligere Forskning; alligevel kan Opgaven være uhyre; der foreligger allerede nu trykte Anetavler over fyrstelige Personer paa indtil 16 384 Aner; men det er iøvrigt en Sjældenhed, naar man *uden Huller* kan naa op i de 64 Aners Række.

Idet Anetavlen for hver Generation vokser i Bredde og stadig drager nye Slægter ind under sit Omraade, afgiver den ogsaa kulturhistorisk set et stadig mangfoldigere Billede. Der findes ingen Anetavle, hvor ikke de sociale Modsætninger mødes, Haandværkere, Bønder, Præster, Købmænd, Adelsmænd o. s. v.; paa de fyrstelige Anetavler fremtræder Modsætningerne ofte allerskarpest.

Man taler om 4, 8, 16, 32, 64 Aner, men derimod ikke om f. Eks. 13, 33, 47 Aner o. s. v. Aner tælles nemlig altid efter enkelte Generationer; kun hvis alle Anerne i en Generation f. Eks. de 16 Aners Række er kendt, siger man, at man *har* sine 16 Aner; selv om man altsaa kender en Del af Anerne i den næste Generation, de 32 Aners Række, har man ikke sine 32 Aner, før man har denne Generation fuldstændig.

I Middelalderen og langt ned i den nyere Tid, hvor det for alle Stænder gjaldt om at bevare deres Stilling usvækket og hindre fremmede Elementers Indtrængen, blomstrede Anetavlestudiet baade blandt Adel og Borgere, men mest selvfølgelig blandt Adelen. Det forlangtes af en »sand« Adelsmand, at han havde sine *adelige* Aner i Orden; var kun en af Personerne f. Eks. i de 8 Aners Række borgerlig, havde han ikke mere end »4 Aner«. — Jo flere Aner han saaledes kunde paavise, desto fornemmere var han og desto mere kvalificeret til Statens højeste Hædersposter. Der var overhovedet visse Embeder, Ordener, Fideikommisser og andre Fordele, han aldrig kunde opnaa, om han ikke alt efter Omstændighederne paaviste sine 4, 8, 16 eller 32 Aner. Af disse Krav opstod de saakaldte *Aneprøver*, med hvis Udarbejdelse der blev drevet megen Svindel. Ja, Fyrsterne var end ikke fri for selv at gaa i Spidsen hermed; thi anderledes kan det næppe karakteriseres, naar der f. Eks. til en Persons Adelsbrev knyttes den Bestemmelse, at dette hans nye Adelskab skulde være lige saa godt, som om han havde haft 4 adelige Aner. Alligevel er naturligvis Arkiverne fra de Institutioner, som krævede Aneprøven, fyldt af værdifuldt Materiale for Slægtsforskeren.

Herhjemme har vi altid holdt os til Jorden i denne Henseende;

selvom Adelen i Praksis beherskede de høje Embeder, eksisterede der ingen Bestemmelser om, at disse var forbeholdt denne Stand, saalidt som der er krævet Aneprøver til Bevis paa, hvor rent ens adelige Blod var; vi kender kun et enkelt saadant Tilfælde, Dronning Sophie Magdalenes Stiftelsesbrev for Vallo adelige Stift af 28. Nov. 1737, hvor det hedder: »Kein Fräulein soll in dieses Stift aufgenommen werden, welche nicht vermittelst 16 Ahnen von Vater und Mutter ihre alt-adeliche Geburt erwiesen«. Saavidt vides, er dette Aneprøvekrav dog aldrig blevet haandhævet, og 15. Marts 1799 ophævedes det udtrykkeligt.

Saasart man kommer op i de højere Anerækker, ofte allerede i 4. Generation (8 Aner), vil man møde et tilsvarende Fænomen, som det der ovenfor under Efterslægtstavlen er omtalt og kaldt Efterslægtstab, at det teoretiske absolut fastliggende Anetal ikke svarer til det virkelige, forsaavidt som *den samme Person optræder paa flere Steder i Anerækken*. Hvis dette ikke var Tilfældet, vilde man, naar man var kommet f. Eks. tilbage til Aar 800, for det første naa til et Anetal, der var større end hele Jordens Befolkning, og endvidere til, at alle nu levende Menneskers Aner paa dette Tidspunkt var identiske, hvilket givet ikke er Tilfældet. Forklaringen ligger i, at det ret hyppigt — i de højere Stænder (Adel og Patriciat) hyppigere end i de lavere (Arbejdere og Proletariat) og i et mindre Samfund (en Landbefolkning) hyppigere end i større (en Bybefolkning) — sker at to Personer, *der er beslægtet med hinanden*, indgaar Ægteskab med hinanden, saaledes at paa Anetavlen for de af denne Forbindelse avlede Børn nødvendigvis de samme Aner gaar igen, — et Fænomen, der optræder stadig hyppigere, jo længere man arbejder sig tilbage paa Anetavlen.

For dette Forhold bruges almindeligvis Betegnelsen *Anetab*, skønt dette Udtryk lige saa lidt som »*Efterslægtstabet*« sprogligt dækker Begrebet, idet der jo ikke er Tale om noget virkeligt Tab af Aner, men kun om, at de samme Aner optræder flere Gange paa Anetavlen i denne Egenskab. Videnskaben bruger ogsaa Udtrykket *Aneimplex* om dette Forhold.

Herhjemme, hvor Anetavlestudiet — skønt det værdifuldeste af alle slægtshistoriske Undersøgelser — stadig ligger i Svøbet, har endnu ingen forsøgt at studere Ane absfænomenet talmæssigt; dette er derimod sket i Tyskland og Østrig, hidtil dog saavidt vides kun med Hensyn til fyrstelige Personer, hvor Ane-

tabet let lader sig konstatere. Den i Sarajevo i 1914 myrdede Tronfølger Franz-Ferdinands Anetal stiller sig f. Eks.¹⁾ som følger:

Generation ...	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
Teoretisk Antal	1	2	4	8	16	32	64	128	256	512	1024	2048	4096	8192	16384
Virkeligt Antal	1	2	4	8	12	18	30	58	101	174	234	341	526	852	1514

og om Storhertug Karl Friedrich af Baden († 1811) er det med stor Sandsynlighed beregnet, at Karl den Store mindst forekommer 97 487 Gange paa hans Anetavle²⁾.

Disse Tal er illustrerende, selvom det maa fremhæves, at Anetabet i fyrstelige Anetavler af standsmæssige Grunde maa blive særlig stort.

Haand i Haand med Anetabet gaar et andet Begreb, som er kaldt *Aneforskydning*, d. v. s. det Forhold, at de samme Aner optræder i forskellige Anerækker, hvilket f. Eks. kan ske ved at en Onkel ægter sin Niece eller Fætters Datter.

Anetabsfænomenet medfører et vigtigt Problem af biologisk-sociologisk Natur, om Ægteskab mellem Slægtninge (Indavl) er skadeligt i den Forstand, at det medfører Degeneration hos Efterslægten. Skadeligheden er som bekendt med Styrke blevet hævdet tidligere og har fundet Udtryk i de ældre strenge Love om Forbud mod, at Slægtninge i de nærmere Led ægtede hinanden. Man ved i Virkeligheden overmaade lidt om Følgerne af sliq Indgiften, men de nyeste Forskninger synes at have ført til det Resultat, at da to hinanden ægtende Slægtninge har nedarvede *Dispositioner af fælles Natur*, vil vel disse Dispositioner hos deres Afkom optræde med forhøjet Intensitet, men dette gælder *baade gode og daarlige Anlæg*, og hvis der altsaa er Tale om aandeligt og legemligt sunde Individuer, kan Afkommet saa langt fra at degenerere tværtimod frembyde Billedet af særlig udvalgte Mennesker i fysisk eller psykisk Henseende; men da saadanne fuldkommen sunde Individuer er sjældne og Erkendelsen af mulige Sygdomsanlæg vanskelig, er Faren for, at den paagældende Forbindelse betyder et Minus for Efterslægten nærliggende.³⁾

¹⁾ Se O. Forst-Battaglia i Aloys Meister: Grundriss der Geschichtswissenschaft, Reihe 1, Aht. 4 A, S. 13, Leipzig 1913.

²⁾ Se O. K. Roller: Ahnentafeln der letzten regierenden Markgrafen von Baden-Baden und Baden-Durlach, Heidelberg 1902, S. CCIV.

³⁾ M. du Prel: Die Bedeutung von Stammhäumen für die Erkenntnis des Bevölkerungsganges (Allg. Statist. Archiv IV, 1896, S. 415 ff.). S. Hansen: Den biologiske Genealogi og Degenerationsproblemet (Personallhist. Tidsskr. VII, 2, 1917, S. 25—40).

For at kunne arbejde med en Anetavle, er det ligesaa nødvendigt som ved Efterslægtstavlen at have et let Nummererings-system for at betegne de enkelte Aners Stilling paa Anetavlen i Forholdet til deres fælles Ætlings (Probantens). Der er i Tidens Løb blevet foreslaaet mange forskellige Systemer uden at det har været muligt at opnaa international Enighed, fordi ethvert af dem har visse Fordele fremfor det andet.

Det ældste kendte System er det første Gang 1676 af Spanien Hieronymus de Sosa¹⁾ anvendte, der senere gik i Glemmebogen, men 1898 atter blev fundet af den udmærkede tyske Genealog St. Kekule von Stradonitz. Det nummererer Aernerne fortløbende og tæller Probanten selv med som Nr. 1, Probantens Fader bliver da Nr. 2, hans Moder Nr. 3, hans Farfader Nr. 4, hans Farmoder Nr. 5, hans Morfader Nr. 6, hans Mormoder Nr. 7, Farfaders Fader Nr. 8, Farfaders Moder Nr. 9 o. s. v. indtil Nr. 15. Numrene i femte Generation er 16-31, i sjette 32-63, i syvende 64-127 o. s. fr. saaledes at der altid tælles fra venstre til højre. Hver Anerække *begynder* altsaa med *det lige Tal, som betegner Antallet af Aner i hele den paagældende Anerække (Generation)*. Mænd har lige Tal, deres Hustruer det derpaa følgende ulige, og en Fader har altid det dobbelte af sit Barns Anetal, Moderen selvfølgelig det dobbelte af Barnets Anenummer med Tillæg af 1.

Paa en Anetavle med 32 Aner: en Anetavle hvor der i *øverste Række* staar 32 Aner, findes altid 63 Individuer opført, altsaa det dobbelte af den *øverste Anerække* $\div 1$, nemlig $32 + 16 + 8 + 4 + 2 + 1$; paa en Anetavle med 4 096 Aner findes paa samme Maade 8 191. Dette kan ogsaa udtrykkes saaledes, at der i en Anerække altid staar lige saa mange Personer $+ 1$, som i den hele under denne Anerække liggende Del af Anetavlen tilsammen²⁾.

Ottokar Lorenz har favoriseret et System, der opererer med 2 Tal for hver Ane, opstillet som en Brøk. Han tæller ikke fortløbende fra Probanten, men tæller hver Anerække for sig fra venstre til højre, stadig begyndende en ny Anerække med Nr. 1. Tælleren angiver Antallet af Aner i den paagældende Generationsrække, medens Nævneren angiver Anens Plads i Genera-

¹⁾ I Noticia de la gran Casa de los Marqueses de Villafranca.

²⁾ Et andet, men lidet benyttet System (Rollers) ligner dette, men tæller blot ikke Probanten med.

tionsrækken. $\frac{32}{8}$ betegner altsaa den 8. Ane i de 32 Aners Række eller 6. Generation. Efter dette System har Mænd altid ulige Tal og Kvinder lige Tal. Hustruen har selvfølgelig det nærmest efter sin Mand følgende højere Tal. For at faa Anetallet for en Anes Forældre multipliceres baade Tæller og Nævner med 2,

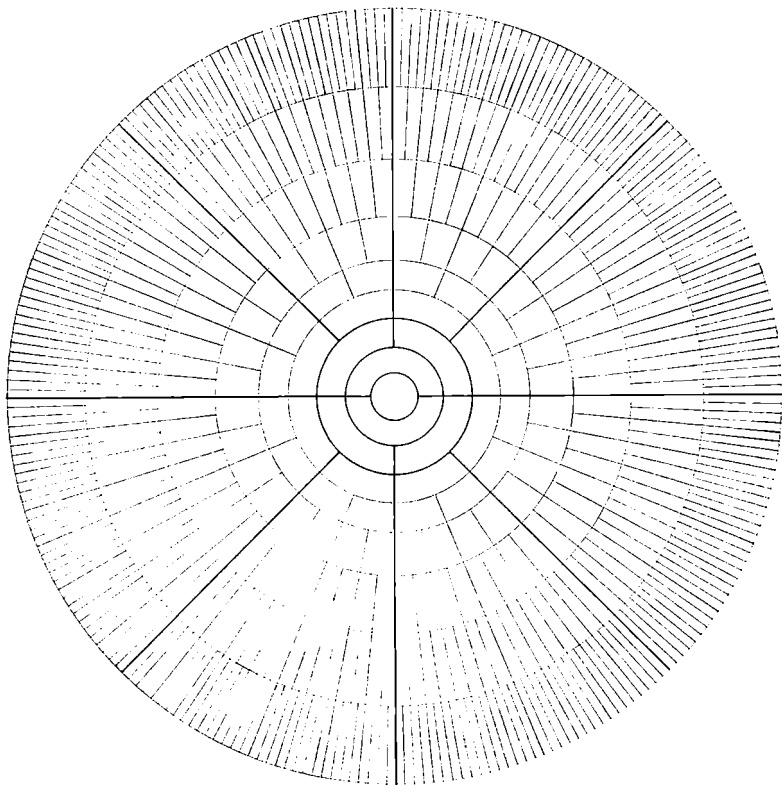

Fig. 2. Kredsskema.

og man faar saa Moderens Anetal, medens Faderens er hendes Anetal \div 1. Forældrene til $\frac{32}{8}$ er altsaa $\frac{64}{15}$ og $\frac{64}{16}$, denne sidstes Forældre har Anetallene $\frac{128}{31}$ og $\frac{128}{32}$ o. s. v. Man kan ogsaa straks se, om en Ane hører til fædrene eller mødrene Side; saasnt Anetallet er under Halvdelen af Tælleren hører Anen til den fædrene, ellers til den mødrene Slægt¹⁾.

¹⁾ Schweizeren I. O. Hagers System ligner Lorenz's, men bruger Romertal til Generationsbetegnelsen, altsaa $\frac{32}{8}$ kaldes af Hager VI 8.

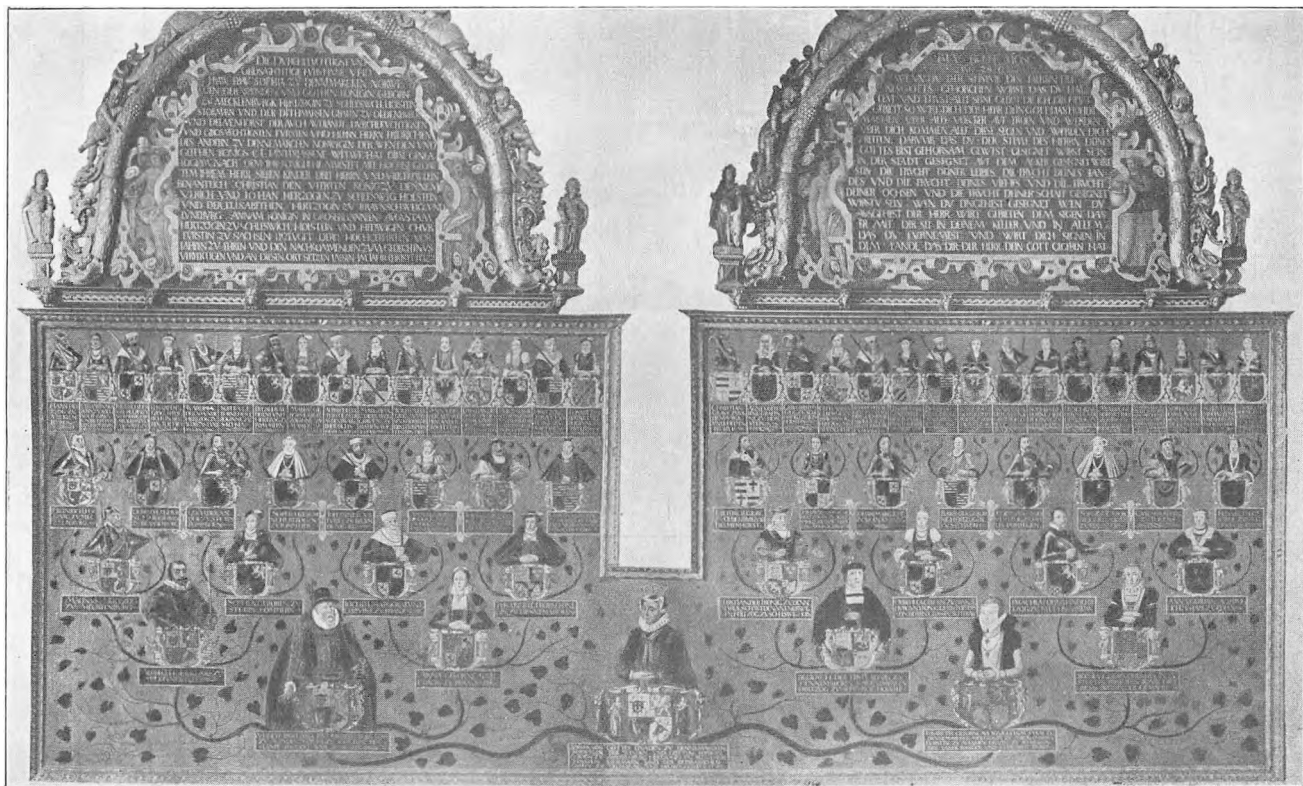

Fig. 3. Dronning Sophies Anetavle.

Begge Systemerne er ret lette at haandtere, naar man i nogen Tid har syslet med dem, og i deres reelle Indhold lidet forskellige.

Da Anetavlen har en fuldstændig regelmæssig Form, idet 2 Forældre anbringes over Probanden, 4 Bedsteforældre atter over disse o. s. v., er det muligt til Udarbejdelsen at bruge trykte Skemaer,¹⁾ der haves til 8, 16, 32 og 64 Aner (Bil. 3); naar man over dette Tal, bliver Anetavlerne paa et enkelt Blad upraktiske og uhaandterlige, dog gør Kredsskemaet (Figur 2) det muligt at anbringe et betydeligt Antal Aner paa et Blad, men det er mindre overskueligt. Naar man med enkelte af Aerner op i højere Slægtled, er det mest praktisk at benytte Anetavleskemaer til 16 Aner og derefter lade hver af disse Aner optræde som Probanter paa 16 nye Anetavleskemaer.

I den senere Tid er man gaaet over til Listeformen, jfr. Bilag 4, og omend denne Form ikke er saa tiltalende i Udseende som Tavleformen, vil den formentlig blive den mest benyttede, naar der er Tale om store Anetavler, fordi den baade er den billigste i Fremstillingen og den lettest overskuelige.

Udsnittet af en Anetavle paa tværs kaldes en *Anerække* (*Generation*), paa langs en *Afkomsrække*, desuden taler man om *Slægtskabs-* eller *Konsanguinitetstavler*, der er en Kombination af Ane- og Efterslægtstavler, d. v. s. alle en bestemt Persons Slægtninge overhovedet, ikke blot Aner og Efterslægt, men ogsaa alle Anernes Efterslægt, altsaa en meget omfattende Tavle. Der findes ogsaa andre Arter Slægtskabstavler, men her er der Tale om ret sjældne Kunstprodukter, der forfølger specielle Formaal, f. Eks. Arvelighedsforskning, som det falder udenfor denne Bogs Rammer at gøre nærmere Rede for.

Den ældste kendte Anetavle herhjemme er den, der findes i Nykøbing F. Kirke for Frederik II.'s Dronning Sophie af Mecklenburg, berømt baade for sin Størrelse og for sit pragtfulde Udstyr med Vaabener, Navne og Portrætter (Figur 3), men iøvrigt findes paa Gripsholm Slot ved Stockholm en endnu ældre, stammende fra Christian III's Tid og visende hans og Dronning Dorotheas Aner; en ganske tilsvarende har hængt paa Sønderborg Slot, men blev 1865 af Hertugen af Augustenborg ført til Slottet Primkenau i Schlesien. I Stengangen paa Rosenborg hænger

¹⁾ Anetavleskemaer efter Hagers System er herhjemme bragt i Handelen af Akts. J. H. Schultz' Forlagsbøghandel, Havnegade, København.

Christian IV's Anetavle for 32 Aner, ogsaa med Vaabener og Portrætter for hver enkelt Ane; en anden Anetavle, ligeledes for Christian IV, er for nylig erhvervet af Frederiksborg Museet fra det tidligere sachsiske Kongehus.

I det 15. Aarhundrede begynder Anetavlerne at optræde paa Ligstene og Epitafier, og det bliver snart Skik paa disse at opstille Anetavler for den afdøde blot ved at angive Anernes Vaabener. Det er ikke altid lige let at »læse« en saadan Ligsten-Anetavle; først maa man søge Oplysning om, hvilke Slægter de paagældende Vaabener tilhører, men derfor kender man jo ikke Anens Navn og Levetid; det er ogsaa tit vanskeligt at udfinde, efter hvilket System Anevaabenerne er anbragt, fordi der paa dette Omraade har hersket stor Usikkerhed.

BIBLIOTEKERNES SLÆGTSHISTORISKE INDHOLD

Trykte slægtshistoriske Værker vil i Almindelighed fremtræde som Resultatet af en Indsamling og Sigtning af arkivalsk Stof, og Kendskabet til dem vil derfor gerne spare Slægtsforskeren for adskilligt Arbejde, ikke mindst, da de gennem deres letlæselige Form er tilgængelige uden Vanskelighed for Begynderen paa Slægtsforskningens Omraade. Da det nødigt skulde hælde, at der ofres lang Tid paa en Arkivundersøgelse om en Slægt, og det bagefter viser sig, at Arbejdet er udført, ja maaske endog foreligger i trykt Form, er Gennemgangen af Bibliotekernes slægtshistoriske Stof et Arbejde, der maa være udført, før man henvender sig til Arkiverne, hvorom Slægtsforskerens Hovedinteresse dog altid vil komme til at samle sig.

Danmark har mange velforsynede Kommunebiblioteker, men i alt Fald er der to Biblioteker, der vil kunne byde alt, hvad vi kan vente at finde: *Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket* i København, hvortil der i en lang Aarrække har været Pligtaflevering, hvilket nu i øvrigt ogsaa gælder det nyere *Statsbibliotek i Aarhus*; fra disse Biblioteker vil man kunne erholde de Bøger, man ønsker, til Laans, selv om man bor uden for Byen, naar det da ikke drejer sig om større bibliografiske Sjældenheder.

Begynderen maa ikke af falsk Undseelse undlade at spørge sig for hos Bibliotekets Tjenestemænd; disse sidder inde med en saadan Viden om, hvad Biblioteket gemmer, at de uden Besvær vil være i Stand til at hjælpe den, der staar famlende og usikker, paa Gled, og usikker vil man altid være, naar man skal til at gøre Brug af Tekniken i Bibliotekerne. Ugers Studium er nødvendig, før man med blot nogenlunde Selvtillid tør bevæge sig indenfor et saadant specielt Omraade blandt Bibliotekets Skatte og ved Hjælp af Katalogerne er i

Stand til at finde Svaret paa de mange »hvad« og »hvor«, der opstaar under Arbejdet¹⁾.

Først maa de historiske Bibliografier underkastes en Gennemgang. Disse er:

- 1) C. V. Bruun: *Bibliotheca Danica*, III (1896) indeholder Sp. 933—1590 Register over den danske slægts- og personalhistoriske Litteratur 1482—1830 (kun selvstændige Skrifter, altsaa f. Eks. ikke Tidsskriftslitteratur). — Supplement 1914 ved Lauritz Nielsen.
- 2) B. Erichsen og A. Krarup: *Dansk historisk Bibliografi*, I—III, 1917 ff. indeholder al den udkomne danske og udenlandske Litteratur vedrørende Danmarks Historie (derunder Hertugdømmerne til 1864 og Norge 1380—1814) indtil Udgangen af 1912, der ikke er optaget i *Bibliotheca Danica*, og yderligere registrerer den den vigtigere historiske *Tidsskriftslitteratur*. 1. Bind indeholder Tidshistorie m. m., 2. Bind Topografi m. m. og 3. Bind Personalhistorie.
- 3) *Historisk Tidsskrifts aarlige Litteraturfortegnelse*, der er arbejdet efter samme Grundprincipper og med samme Inddeling som den under 2) nævnte historiske Bibliografi og tjener som en naturlig Fortsættelse af samme for Tiden efter 1912.
- 4) S. Dahl og T. Døssing: *Dansk Tidsskrift-Index*, 1915 ff. Registrerer aarlig ca. 200 af Landets 1800 Tidsskrifter og supplerer i nogen Grad *Historisk Tidsskrifts Litteraturfortegnelser*, da disse ikke medtager helt de samme Tidsskrifter.

I disse Bibliografier er praktisk talt hele den trykte Litteratur registreret, som Slægtsforskeren vil faa Brug for, alle Stamtavler, Biografier af Enkeltpersoner og slægtshistoriske Samlerværker; her finder man bl. a. Lengnicks ca. 460 Genealogier²⁾, Adelsaarbogens og »Danske patriciske Slægters« Stamtavler. Man vil endvidere i dem finde de personalhistorisk set saa vigtige *Bryllupsdigte* og *Ligprædikener*.

Ligprædikenerne danner en egenartet og slægtshistorisk højst

¹⁾ Jvf. Lauritz Nielsen: *Vejledning i Biblioteksbenyttelse og almindelig Bibliografi* (1931).

²⁾ Lengnicks eget Haandeksemplar af hans Stamtavler findes i Rigsarkivet forsynet med utallige Rettelser og Tilføjelser. — I Landsarkivet i København findes en af H. Mallings udarbejdet haandskreven Fortegnelse over samtlige i Lengnicks trykte Stamtavler forekommende Slægtsnavne, med Angivelse af, i hvilke Stamtavler de forekommer.

værdifuld Del af Litteraturen fra det 16. og 17. Aarhundrede. Det er Reformationen, der har skabt dem, ved delvis at erstatte den liturgiske Gudstjeneste — ogsaa ved Begravelser — med den belærende opbyggelige Prædiken; det blev snart Skik og Brug at trykke disse Ligprædikener til Fordeling blandt Slægt og Venner som et Minde om den afdøde. En saadan Ligprædiken bestaar gerne næst Titelblad og Fortale af 4 Dele, den egentlige Prædiken, Personalialia (Levnedsskildring af den afdøde), Parentatio (Sørgetalen) og Epicedia (Sørgedigte af Slægtninge, Venner og Andre).¹⁾ En Tid lang var Trykningen af dem saa almindelig, at der f. Eks. i Tyskland findes Biblioteker med 20—30 000 saadanne Ligprædikener. Grunden til at de omkring Midten af det 18. Aarhundrede aftager stærkt i Tal og tilsidst saa godt som ganske forsvinder, kan ikke med Sikkerhed paavises; da det sker omtrent samtidig med, at Dagspressen kom frem, er det vel den, der paa sin begyndende Sejrs-gang gennem Omtale af bekendte Afdøde har gjort de langt dyrere Ligprædikener overflødige. Mange af disse Ligprædikener og overhovedet ældre Smaatryk fra Tiden, før Afleveringspligten til Bibliotekerne indtraadte, savnes imidlertid i disse, de blev jo i Reglen kun trykt i ringe Tal. Da Bibliotekerne imidlertid stadig søger at supplere deres Beholdninger paa dette Punkt, er det anbefalelsesværdigt at kaste et Blik i deres à jour førte haandskrevne personalhistoriske Kataloger²⁾.

Af Bibliografierne maa man notere sig de Værker, som man kan tænke sig, kan være af Værdi for Arbejdet, og først og fremmest undersøge, om det Slægtsnavn, man arbejder med, er repræsenteret i Registerne; er der Tale om et særpræget Navn, er Arbejdet her — som hele Forskningen overhovedet — naturligvis lettere, end hvis der er Tale om et almindeligt -sen Navn.

¹⁾ Uddrag af Ligprædikener findes trykt i C. P. Rothe: *Brave danske Mænds og Kvinders berømmelige Eftermæle* (2 Bind, 1753) og i Bricka, Gjellerup og Thisets S. 42 nævnte Værk om den danske Adel i det 16. og 17. Aarh.

²⁾ I Pers. Tidsskrift VIII Rk., 2. Bd. (1923) har H. Ehrencron-Müller offentliggjort en Fortegnelse over gamle Bryllups- og Ligvers i norske Biblioteker, der ikke findes i danske Biblioteker, og i VIII. Rk., 6. Bd. (1927) over en Samling personalhistoriske Viser, der 1925 er erhvervet af det kgl. Bibliotek og altsaa ikke findes i de trykte Kataloger. — Iøvrigt besidder Kiels Universitetsbibliotek i sin ca. 100 Bind store Samling af Lejlighedsdigte (*libri minores cimbrici*) ogsaa et meget betydeligt Antal danske Smaatryk, som er ukendte herhjemme. Utrykt Katalog findes i Biblioteket.

Der hører en vis Øvelse til at bruge et Register paa rette Maade, men den kan hurtig komme; anbefalelsesværdigt er det at læse Fortalerne eller Indledningerne til de forskellige Bibliografier; det giver altid værdifulde Vink.

De nævnte Bibliografier kan imidlertid kun være Hjælpe-middel, saalænge der er Tale om egentlige *Bøger* og tildels *Tidsskrifter*, men de svigter, saasomt der bliver Tale om *Aviser*¹⁾, skønt ogsaa disse ofte indeholder personhistorisk Stof af høj Værdi.

Det er højst beklageligt, at ingen paa et tidligt Tidspunkt har taget den Opgave op at gennemføre en konsekvent Registrering af Dagbladsartikler af historisk Indhold²⁾; nu er det næste Holdepunkt til at finde slige Artikler i det moderne Avisstof et muligt Kendskab til Dødsfald eller Mærkedage, der kan have foraarsaget deres Fremkomst³⁾.

Haves saadanne Holdepunkter ikke, er det moderne Avisstofs Gennemgang uoverkommelig, det samme kan derimod ikke paastaas, saalænge det drejer sig om det 18. og de første Aartier af det 19. Aarhundrede; thi dengang var det i Hovedsagen kun *Adresseavisen*, *Altonaischer Mercurius*, *Berlingske Tidende* og *ganske enkelte Provinsblade*, der spillede en Rolle, og deres Omfang var ikke mere omfattende end at en Gennemgang af en Række Aargange ikke er udelukket. Bortset fra Bondestanden var enhver Samfundsklasse — særlig Borgerstanden — repræsenteret med Notitser af den ene eller den anden Art. *Adresseavisens*⁴⁾ Stof var i det 18. Aarhundrede saa ensartet, at det

1) Ved Lov af 17. Maj 1916 har Staten oprettet en særlig *Avisssamling i Aarhus*, der er underlagt Statsbibliotekaren sammesteds. Den rummer f. T. ca. 16 000 Bind Aviser. Fra det 17. og det meste af det 18. Aarh. findes der her kun spredte Aargange og Numre, men for Tiden 1783—1820 er Samlingen noget righoldigere og efter 1820 omtrent fuldstændig. Det kgl. Bibliotek, der i sin Tid afgav sine Dubletter til Statsbiblioteket i Aarhus, har en for den ældre Tids Vedkommende langt mere fuldstændig Samling af alle Landets Aviser; Universitetsbiblioteket har kun de københavnske Aviser.

2) Det nye Institut for Historie og Samfundøkonomi har paa sit Program Udarbejdelse af Avisregistre, og Arbejdet er allerede vidt fremskredet.

3) V. Richters 100 Aars Dødsfald, Pers. Tidsskrifts Dødsfaldsfortegnelser og V. Elberlings 1924 ff. udgivne Avisaarbogs Fortegnelser over Begivenheder og Data kan være til Nytte ved Eftersøgningen af Dødsfald eller Mærkedage.

4) Jfr. K. C. Uldall: *Adresseavisens Bidrag til det 18. Aarhundredes Personalhistorie* (Dansk Adel og Borgerstand 1917, S. 49—52) samt hans S. 48 nævnte Register til Gravskrifter, Nekrologer og Lejlighedsdigte i *Adresseavisen* 1759—1800 og hans *Seddelregister* til enkelte af de ældste Aargange, der findes paa det kgl. Bibliotek.

uden Vanskelighed lader sig overse; fra Nummer til Nummer kan det indordnes under følgende Grupper: 1) Dødsfald, 2) Vielser, 3) Proklamata og Skiftemeddelelser, 4) Domme, 5) Rejsende (Ind- og Udpasserede), 6) Ejendomsoverdragelser, 7) Privilegier, 8) Udnævnelser, 9) Skipperlister, 10) Prædikantlister, 11) Lejlighedsvers o. l., 12) Avertissementer og 13) Diverse. — Skipperlisterne og Prædikantlisterne har ingen Værdi for Slægtsforskningen, og Nyheder om Ejendomsoverdragelser, Domme samt Dødsfald og Vielser findes lettere i Skøde- og Pantebøgerne, Dombøgerne og Kirkebøgerne; men er disse gaaet tabt, kan en slig Avismeddelelse have stor Interesse, og desuden kan der til dem være knyttet Notitser af Værdi i den ene eller anden Retning, f. Eks. ved Dødsfald om Dødsaaarsagen o. l. Men for Grupperne 5) Rejsende, 11) Lejlighedsvers o. l. samt 12) Avertissementerne er Aviserne at anse som en betydningsfuld primær, historisk Kilde, dog maa man naturligvis altid regne med Avisstoffets relativt høje Procent Trykfejl og Misforstaaelser.

Størst Værdi har Lejlighedsversene, dels *Elogerne* (Prisningen af en Afdød), dels de ikke fuldt saa hyppige *Gratulationsvers* i Anledning af Fødselsdage, Bryllupper, Udnævnelser el. lign. og endelig *Grauskrifterne* (Gengivelsen af Indskrifter paa en Afdøds Kiste eller Ligsten). *Avertissementerne* er vigtige, fordi de i tidligere Tid havde et ganske anderledes personligt og fyldigt Indhold end nu; anonyme Avertissementer kendtes næsten ikke, og de giver derfor for det første gerne den averterendes Adresse og dernæst ofte Oplysninger om hans eller hendes Beskæftigelse, Formues-, Forretnings- og Ejendomsforhold og et Indblik i Privatlivet, som man ikke kan vente at finde andetsteds¹⁾.

Begynderen maa ikke lade sig hilde i den gængse Overtro, at trykte Værker er paalidelige. Kun Værker, der indeholder Aftryk eller Uddrag af Arkivalier, bør benyttes og citeres som Kilde; alle andre maa behandles med vaagen Kritik. Selv om

¹⁾ Hvilken personhistorisk Værdi et Avertissement kan have, ses af følgende, taget fra Aalborg Stifts Adresseavis:

Der, hvor min tidligste Ungdoms favreste Dage saa blideligen hensvandt, omslyngede af Uskyld og Kierlighed, der hvor saa mange ædle Venner, Veninder og Velyndere have kiendt mig som en udspringende Rose, der ønsker jeg ogsaa ved Virken og Gavnen at se min tilmodnende Alder og omsider mit Livs Aften imøde. Da Gud har føjet det saaledes, at jeg med det allerførste kan paa Limfjordens Bred modtage i min Favn Assistenten og snart forenes med min Elskede,

man vil være Optimist og gaa ud fra, at den, der udgiver et trykt Skrift under sit Navn, har ydet sit bedste, behøver dette bedste ikke at være rigtigt eller godt, og savner et slægtshistorisk Værk Kildeangivelser (hvad baade ældre og yngre Værker kun altfor ofte gør) bør man være særlig paa sin Post; der er paa intet Omraade øvet saa megen baade bevidst og ubevidst Svindele som paa Slægtsforskningens.

Nu hører det vel nok til Sjældenhederne, at man i Bibliotekerne gør Fund af hidtil ukendte trykte Stamtavler over sin Slægt; derimod hænder det oftere, at man finder Oplysninger om enkelte Personer af Slægten, og at man gemt i Arbejder om andre Slægter — tit paa uberegnelige Steder — kan finde værdifulde Bidrag til Slægtens Historie, som kan være til Nytte. I. Bidstrup har, for blot at nævne et Eksempel, i Noterne til sit store Arbejde om Familien Koefoed givet Oplysninger om Slægterne Hauberg og Langhorn, som ingen vilde falde paa at søge dør, og en Bog som J. Vahls store ufuldendte Værk om Borgmester Christiern Nielsens Efterslægt er fuld af Oplysninger om et stort Antal adelige og borgerlige Slægter. — Desværre savner vi herhjemme et Arbejde, der svarer til Bureauchef, Kaptajn C. M. Munthes Kilderegister til norsk Slægtshistorie, hvor han har registreret en meget stor slægtshistorisk Litteratur. — Det vil iøvrigt aldrig være Spild af Tid at gøre sig bekendt med de større slægtshistoriske Værker paa Biblioteket; let finder man noget af Betydning; men i alt Fald vil de give en Impulser til, hvorledes man bedst kan forme sit eget Arbejde.

Til Slægtsforskerens uundværlige »Haandapparat« hører følgende Værker:

C. F. Bricka: Dansk biografisk Lexicon, 19 Bind, 1887—1905, med Kildeangivelser til Oplysning om de biograferede Personer. Haandskrevet Person-Register (ca. 140 000 Navne) paa det kgl. Biblioteks Læsesal.

for med ham at nyde Elskovs søde Glæder i Aalborg, saa anbefaler jeg mig herved til for saare billig Betaling at informere unge Piger i fransk Brodering og Grammaire, Skræddersyning og Moral, og ved sokratiske-kateketiske Samtaler om Kierlighed og Ægteskab at danne de mig betroede Unge til gode Hustruer og Mødre. Min Adresse vil ved min Ankomst til Aalborg blive nærmere opgivet.

Møllerup, pr. Randers, den 11te October 1818.

Lise Hansen, eller med Guds Hjælp snart

Lise Sparre, født Hansen.

- En ny Udgave, redigeret af Povl Engelstoft, under Medvirkning af Svend Dahl, er paabegyndt. Udkommet er I Aaberg—Bagge (1933).
- S. Dahl og P. Engelstoft: Dansk biografisk Haandleksikon, 3 Bind, 1920—26 (med Kildeangivelser).
- Kraks Blaa Bog, 1910 ff. (4—5000 Levnedsløb af kendte levende Danske).
- Kgl. dansk Hof- og Statskalender, 1734 ff., først paa Tysk, siden 1801 paa Dansk.
- Personalhistorisk Tidsskrift 1880 ff., med Registre (og Dødsfaldsrækker 1881—1923 samt Vielser 1896—1900). Indholdsfortegnelse til de første 50 Bind findes i 9. R. III. Bd., 1930.
- V. Richter: Dødsfald i Danmark 1760—90 og 100 Aars Dødsfald 1791—1890. Indeholder Uddrag af danske Avisers Dødsfaldsbekendtgørelser. (Haandskrevet Personregister over de udenfor den alfabetiske Orden forekommende Navne paa Rigsarkivets Læsesal).
- H. P. Selmer: Nekrologiske Samlinger, 2 Bind (1849—52).
- K. C. Uldall: Haandskrevet Personregister til Gravskrifter, Nekrologer og Lejlighedsdigte i Adresseavisen 1759—1800 og Seddel-Register til Adresseavisen 1759, 1760, 1761, 1763, 1778, 1787 (Det kgl. Bibliotek).
- Genealogisk-biografisk Archiv 1840—49.
- Th. Hauch-Fausbøll: Personalhistoriske Samlinger (Genealogisk Tidsskrift) 1900—1914. Hertil som Tillæg bl. a. Slægthaandbogen (ikke afsluttet).
- T. Baumgarten: Arkiv for Genealogi og Heraldik 1908—11. Med Tillæg: Borgerlige Familier (ikke afsluttet).
- C. P. Rothe: Brave danske Mænds og Quinders berømmelige Eftermæle, 2 Bind (1753).
- Erik Pontoppidan: Marmora Danica, I—II, 1739—41.
- P. Resen: Inscriptiones Hafnienses, 1668.

Endvidere henhører til de almindelige Kilder de forskellige Portrætsamlinger samt Ordens-, Forenings- og Legatværker.

Portrætter.

- A. Strunk: Samlinger til en beskrivende Catalog over Portraiter, 2 Bind, 1865 og 1882 (i sidste Bind Kongehuset).
- E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter, 10 Bind, 1895 ff. (ufuldendt).

- P. B. C. Westergaard: Danske Portræter i Kobberstik, Lito-
 grafi og Træsnit. En beskrivende Fortegnelse (1927 ff., under
 Udgivelse).
- Fortegnelse over Grosserer Vilh. Borgens Samling af Portrætter
 (1904).
- C. W. Schnitler og A. M. Wiesener: Bergenske malte Portrætter
 1600—1850 (1912).
- K. Madsen og O. Andrup: Fortegnelse over to Hundrede af
 Baroniet Gaunøs Malerier (1914).
- O. Andrup: Fortegnelse over Malerierne paa Vemmetofte adelige
 Jomfrukloster (1918).
- O. Andrup: Fortegnelse over Malerierne paa Gisselfeld Kloster
 (1918).
- O. Andrup: Katalog over de udstillede Portrætter og Gen-
 stande paa Frederiksborg (1919).
- O. H. Clementsen: Fortegnelse over Chrétien's Portrætstik af
 kendte Danske (1921).
- O. H. Clementsen: Fortegnelse over Flints Portrætstik (1924).
- H. F. Grandjean: De kgl. danske Ridderordener, 1903, med
 Supplement 1904 og 1908 (Register over de udenfor den alfa-
 betiske Orden forekommende Navne paa Rigsarkivets Læse-
 sal).
- Th. Hauch-Fausbøll: De kgl. danske Ridderordener og Medailler.
 Biografisk Billedgalleri (1929—30).
- J. Madsen: Dansk Portræt-galleri (I: Det kgl. danske Post-
 væsen [1904], II: Danmarks Industri og Haandværk [1905].
 III: Danmarks Landbrug [1906], IV: Danmarks Hovedstad
 [1908], V: Danmarks Kirker [1909]).
- Paa *det kgl. Bibliotek* findes en *righoldig Portrætsamling* (Müllers
 Pinakotek m. m.), som ingen Slægtsforsker maa undlade at
 raadsørge, naar han søger Billeder af sin Slægt.

Ridderordener og Medailler.

- P. Biørn: Nye Samling over Ridderne af Elephant- og Danne-
 brog-Ordenen 1660—1776 (1776).
- I. D. T. Manthey: Biografier af Mænd, dekoreret med Ridder-
 ordener, døde 1809—17.
- I. H. F. Berlien: Der Elephanten-Orden und seine Ritter (1846).
- H. F. Grandjeans og Th. Hauch-Fausbølls Værker om de kgl.
 danske Ridderordener, se ovenfor.

- Medlemmer af Ordenen de l'union parfaite 1732—63 (Adresse-avisen 1763, S. 80—82 og Dansk Adel- og Borgerstand 1917, Nr. 5—6).
- G. Nielsen: Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den kgl. Samling (1791—94).
- V. Bergsøe: Danske Medailler og Jetons fra 1789—1891 (1893).

Foreninger.

- E. N. Ritzau: St. Johs. Logen Zorobabel og Frederik til det kronede Haab (Medlemsfortegnelse indtil 31. December 1881).
- E. Collin: Fremragende danske Frimurere, 2 Bind, 1872—75. Matrikel for Frimurerordenens VIII. Provins (aarlig Udgave).
- C. Reitzel: Det kgl. københavnske Skydeselskab og danske Broderskabs Medlemsskiver (1897).

Der findes mange Forenings-Jubilæumsskrifter med biografisk Stof fra de senere Aar.

Stiftelser og Legater.

- H. de Hofman: Samlinger af publike og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve o. s. v., 11 Bind, 1755—1780 (heri Stamtavler).
- N. Schack: Revision og Fortsættelse af Hofmans Fundatsamling, 6 Bind, 1832—44.
- H. R. Hiort-Lorenzen, F. P. G. Salicath og E. Rosendahl: Repertorium over Legater og milde Stiftelser i Danmark, 6 Bind, 1896—1904.

Se endvidere om de adelige Klostre nedenfor under Adelen.

Tilhører en Slægt *en bestemt Stand*, eller har dens Medlemmer gennem flere Generationer søgt Beskæftigelse indenfor et bestemt Erhverv, hvilket særlig i tidligere Tid var almindeligt — vi har f. Eks. adskillige udprægede Præsteslægter, Sø- og Land-Militærslægter, Juristslægter, Forstmandsslægter o. s. v. — er Opgaven lettere; thi i vort lille Land har vi næsten trykte Etater for alt.

Nedenfor anføres de *vigtigste* Værker, der i saa Tilfælde bør raadspørges, for den største Dels Vedkommende findes de let tilgængelige paa de store Bibliotekers Læsesale, men kan i saa Tilfælde ikke laanes hjem. — Fortegnelseens Omfang giver en Antydning af, hvor omfangsrigt det trykte Materiale, der kan være Slægtsforskeren til Nytte, er.

Kongehuset.

I. P. F. Kønigsfeldt: Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter (2. Udgave 1856) og Genealogiske Tabeller over den oldenborgske Stamme (1840).

Hofstaterne.

E. Baad-Heimer og N. M. Stenstrøm: De tjenestegørende kongelige danske Hofstater 1864—1924 (1925).

Adelen.

Danmarks Adelsaarbog 1884 ff. (med fuldstændige Stamtavler over en Mængde Adelslægter af A. Thiset, fortsat af L. Bobé; Register over de offentliggjorte Stamtavler og Tilføjelser til disse findes i hver Aargang).

L. Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familie-kreds, 10 Bind, 1895—1932, indeholder (særlig i 7. Bind) i sine Noter og Tillæg betydelige slægtshistoriske Samlinger, hovedsagelig vedrørende Fremmedadel og lærde Slægter i Danmark i det 18. Aarhundrede¹).

Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne. Udgivet af det kgl. danske genealogiske og heraldiske Selskab, 2 Bind (1787).

Magazin til den danske Adels Historie (1824).

T. de Hofman: Historiske Efterretninger om velfortjente danske Adelsmænd, 3 Bind (1777—1779).

C. F. Bricka, S. M. Gjellerup og A. Thiset: Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede (Uddrag af Ligprædikener) I (1874—75), II (1913).

A. Thiset og P. Wittrup: Nyt dansk Adelslexicon (1904).

G. L. Wad: Mindeskrift i Anledning af 150 Aars Dagen for det adelige Stift Vallø Oprettelse (1888)²).

L. Bobé: Roskilde adelige Jomfrukloster 1699—1899 (1899).

F. Krogh: Den højere danske Adel (1866), De danske Majorater (1868), Dansk Adels Kalender (1878) (forældede og unøjagtige).

T. Hauch-Fausbøll: Haandbog over den ikke naturaliserede Adel (1917).

¹) Et Personregister, der lukker op for dette Værks store personhistoriske Værdier, er udarbejdet af Dommer A. Drachmann Bentzon og trykt i 10. Bind.

²) Iblant Lengenicks Uddrag i Rigsarkivet findes Register over de indskrevne i de adelige Klostre Vallø og Venmetofte samt det holstenske Kloster Uetersen.

Gejstligheden¹⁾.

- I. P. F. Königsfeldt: De catholske Erkebiskopper og Biskopper i Danmark, og samme: De evangeliske Biskopper i Kongeriget Danmark og paa Island (i C. Molbech: Historisk Aarbog III [1851]).
- S. Elvius: Biskopperne i Danmark 1885—1914 (1914).
- G. Treschow: Danske Jubel-Lærere (1753).
- D. G. Zwergius: Det siellandske Clerisie (1754). Ufuldendt.
- C. Giessing: Nye Samling af danske, norske og islandske Jubel-lærere, med Slægtregistre og Stamtavler, 3 Bind (1779—1786).
- I. C. Bloch og L. P. Næraae: Den fynske Gejstligheds Historie, 2 Bind (1787—90), ufuldendt; det udkomne, 1. Bind og 2. Bind 1. Hefte, indeholder kun de fynske Biskoppers, Odense Katedralskoles Lærerstands samt Odense Bys og Aasum og Baag Herreders Gejstligheds Historie. Manuskript til Resten findes i Universitetsbiblioteket i København (Additament-saml. Nr. 138 fol.).
- I. Barfod: Den falsterske Gejstligheds Personalhistorie (1851—54).
- S. V. Wiberg: Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie (fra Reformationen til 1868), 3 Bind, 1870—71. Med Supplement (1879) og Register over Præsterne (1873). *Person-Registre over Hustruer og Forældre findes saavel paa det kgl. Biblioteks som paa Rigsarkivets Læsesal.*
- S. Elvius: Danmarks Præstehistorie i Aarene 1869—84 (1885—87).
- M. Groshennig og Th. Hauch-Fausbøll: Danmarks Præstehistorie 1884—1911, 2 Bind (1914—32).
- I. C. L. Lengnick: Personalhistoriske Bidrag vedrørende Danmarks og Norges Gejstlighed, 4 Hefter (1847—58). Kirkehistoriske Samlinger, 1849 ff. (med Registre). Præstehistoriske Samlinger, 1929 ff.
- I. Madsen: Danmarks Kirker, 5. Bind af Dansk Portrætgalleri (1909).
- Gejstlig (nu teologisk) Stat, 1750 ff. (mange Udgaver).
- A. Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie (1899).

Rigsdagsmænd.

- F. Barfod: De borgerlige Rigsdagsmænd 1660 (1925).

¹⁾ Om Gejstligheden i Sønderjylland se det S. 242 nævnte Arbejde af O. F. Arends.

- F. Barfod: Dansk Rigsdagskalender (1856).
N. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske Regering og Rigsdag 1901—03.
J. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen 1848—1915 (1915).
A. Lauesgaard: Fortegnelse over Rigsdagsvalgene, Medlemmerne m. m. 1848—1916 (1916).

Civile Embedsmænd.

- K. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd 1513—1596 (1879) og 1596—1660 (1885).
G. N. Kringelbach: Den civile Centraladministrations Embedsstat 1660—1848 (1889); Fortsættelse 1848—1893 (1894) og L. Laursen: Fortsættelse 1894—1913 (1921).
G. N. Kringelbach: Civile Direktioner og Kommissioner samt andre overordnede Myndigheder under Enevælden (1899).
F. J. West: Statholdere i Slesvig og Holsten (Sønderjydske Aarbøger 1909, S. 274—87).
samme: De kongelige Amtmænd i Hertugdømmet Slesvig 1660—1864 (Pers. Tidsskr. 7. Rk., 6. Bind, 1921).
J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmand i Danmark og Island 1660—1848 (1895).
H. W. Germann Jonassen: Stiftamtmand og Amtmand i Kongeriget Danmark 1848—1922 (1923).
H. Bruun: Danmarks Amtsforvaltere 1660—1848 (Særtryk af Pers. Tidsskr. 7. Rk., 4. Bind, 1919).
Appellinstansernes Embedsstat 1660—1919. Udgivet af Rigsarkivet (1928).
H. Swalin: Det danske Statsraad 1800—1881 (1881).
F. C. Bruun: Det danske Udenrigsministerium 1770—1870 (1870).
Udenrigsministeriets Kalender 1910 ff. med Biografer af Ministeriets Tjenestemænd.
Kollegialtidende 1798—1847, Departementstidende 1848—1870 og Ministerialtidende B 1871—1910 indeholder Udnævnelser. Efter denne Tid optages Udnævnelser kun i Statstidende, til hvilken der for Aarene 1911—24 findes særskilt Register. Ogsaa Ministerialtidende har Register.

Land-Militæretaten.

- I. C. W. Hirsch: Danske og norske Officerer 1648—1814 (Manuskript, 12 Bind med Personalialia i alfabetisk Orden paa det kgl. Biblioteks Læsesal).

V. Richter: Den danske Landmilitæretat 1801—94 (1896—97). Kundgørelser for Hæren, 1808 ff. (Haandskrevet Personregister paa det kgl. Biblioteks Læsesal).

Haandbog for Hæren 1867 ff.

Haandbog for Hærens Underofficerer og Ligestillede (1902 ff.).

P. F. Rist: Seddelregister over Officerer (paa det kgl. Bibliotek).

En Rigdom af personhistoriske Oplysninger findes desuden i de talrige Værker om den danske Hær og dens enkelte Afdelinger og i de krigshistoriske Værker; særlig skal fremhæves:

O. Vaupell: Den dansk-norske Hærs Historie, 2 Bind (1872—76).

Generalstabens Værk om den store nordiske Krigs Historie, 9 Bind (1899—1932).

Meddelelser fra Krigsarkiverne (Krigen 1807—14), 9 Bind med Register i hvert Bind (1883—1902).

Sø-Militæretaten.

H. G. Garde: Efterretninger om den danske og norske Sømagt, 4 Bind (1832—35).

samme: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700 (1861) og 1700—1814 (1852).

H. D. Lind: Fra Kong Frederik den Andens Tid (1902).

samme: Kong Kristian den Fjerde og hans Mænd paa Bremerholm (1889).

samme: Kong Frederik den Tredjes Sømagt (1896).

V. Richter: Den danske Søetat 1801—1890 (1894).

T. A. Topsøe-Jensen: Det danske Søofficerskorps 1801—1919 (1919).

Kundgørelser for Flaaden 1870 ff.

Calender over den kgl. danske Søetat (1834—68), Marine Calender (1869) og Haandbog for Søværnet 1870 ff.

Haandbog for Underofficerer af Søværnet 1890—1909.

Postetaten.

F. Olsen: Poststyrelsen, Postkontorerne og Postmestrene i Danmark 1624—1924 (1925).

samme: Den danske Postetat 1624—1924 (1929). Maskinskrevet alfabetisk Fortegnelse med biografiske Oplysninger; findes i de 3 Statsbiblioteker, Rigsarkivet og Landsarkivet i København.

V. Richter: Danske Postembedsmænd 1750—1906 (1907).

Aarboeg for det danske Postvæsen med Personalialia over de tjenstgørende Postembedsmænd (1913).

I. Madsen: Det kgl. danske Postvæsen (Dansk Portrætgalleri I, 1904).

For *Toldetaten*, *Statsbaneetaten* og *Telegrafetaten* findes Haandbøger og Personalefortegnelser i flere Udgaver.

Universitetet og Studenter.

S. Birket Smith: Kjøbenhavns Universitets Matrikel I 1611—67 (1890), II 1667—1740 (1894), III 1740—1829 (1912) (uden Register)¹⁾.

K. Carøe: Bidrag til Studentermatriklen før 1611 (Personalh. Tidsskr. 6. R. I 111, 7. R. III 251).

En rig Kilde for Personalhistorikere har aabnet sig gennem den i de sidste Aartier stedfundne omfattende Udgivelse af Universitetsmatriklerne. — Disse Matrikler — i ældre Tid ført paa Latin — angiver i Reglen Vedkommendes Navn, Immatriculations- og undertiden ogsaa Afgangstiden, Alder, Studiefag og Hjemstedet; om der hermed i Virkeligheden er ment Hjemstedet eller Fødestedet er ofte tvivlsomt; hvis Vedkommende er fra Landet angives ofte kun Egnens Navn eller Hovedbyen i Hjemstedets Nærhed. Da Indførslerne ofte skete efter mundtlige Angivelser, kan man ikke fuldtud stole paa Korrektheden, og den Omstændighed, at en Person ikke findes i en Matrikel, behøver ikke at være Bevis for, at Vedkommende *ikke* kan have opholdt sig ved det paagældende Universitet. Hvis Opholdet kun varede kort Tid, hændte det, at Indførslen udelodes, idet Vedkommende da ikke afgavde den af Studenterne krævede Ed til Universitetet, ganske bortset fra, at ikke alle Matriklerne førtes med tilstrækkelig Nøjagtighed.

Følgende Matrikler er trykt (Aarstallene angiver Begyndelses- og Slutningsaaret for den foreliggende trykte Matrikel):

Altdorf 1575—1809, Bamberg 1648—1803, Bayreuth 1742 (findes i Erlangens Matr. s. d.), Bützow 1760—89 (i Tillæg til 4. Bind af Rostocks Matrikel), Cassel 1638—52 (i Zeitschrift f. hess. Gesch. u. Landeskunde XVIII), Deventer 1630—1878, Dillingen 1551—1695, Dorpat 1632—65 og 1802 ff. (i Mitt. aus d. Geb. der Gesch. Liv-, Est- und Kurlands VIII), Erfurt 1392—1636, Erlangen 1743—1843, Eton 1753—90, Frankfurt a. O. 1506—1811, Freiburg i B. 1460—1656, Giessen 1608—1707, Greifswald 1456—1700, Groningen 1615—1915, Harderwijk 1648—1818, Heidelberg 1386—1662 og 1704—1807, Helmstedt 1574—1636, Herborn 1584—1742, Kiel 1665—1865, Krakau 1400—1551, Köln 1389—1466 og 1476—1559, Königsberg 1544—1829, Landshut 1800—1826, Leyden 1575—1875, Leipzig 1409—1809, Marburg 1527—1830 (i Universitetsprogrammerne 1872—1914), Rostock 1419—1831, Strassbourg 1621—1793, Trier 1474—75, 1483—84 (i Triersches Archiw, Tillægshft. 16), Tübingen

¹⁾ Blandt Længnicks Uddrag i Rigsarkivet findes ogsaa (i Bind Nr. 26) Uddrag af Universitetets Indskrivningsprotokol (1700—1780). Iøvrigt har flere registreret Universitetsmatriklen; et ypperligt Register for Tidsrummet 1611—1740, med Oplysninger om de enkelte Studenter, er udarbejdet af den nys afdøde Slægtshistoriker, Direktør H. H. Schou, der har skænket det og sine øvrige personhistoriske Samlinger til Rigsarkivet.

1477—1600, Upsala 1595—1750, Utrecht 1637—1886, Wittenberg 1502—1602, Würzburg 1587—1870.

For de sidste 100 Aar vil de fleste Universiteter i øvrigt have aarlig trykte Studentertegnelse.

Hvor Matriklen ikke er trykt, maa man i Reglen henvende sig til Universitetsarkivet eller til det paagældende Stats- eller Rigsarkiv.

Der er i øvrigt i Tidens Løb gjort et betydeligt Arbejde for at uddrage de danske og andre nordiske Studerendes Navne af udenlandske Universiteters Matrikler, hvoraf nogle er forsynet med Noter. I et særligt Skrift »Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter« (1885) begyndte L. Daae Offentliggørelsen af Navne paa danske og norske Studerende ved fremmede Universiteter, og første Hæfte bragte Udtog af de originale Matrikler fra Prag 1367—1408, Erfurt 1395—1508 og Rostock 1419—1758; men hermed standsede Udgivelsen. Endvidere findes følgende trykte Udtog: Basel 1494—1747 (Kirkehist. Saml. 5. R., II, 400), Bologna 1289—1525 (Kirkehist. Saml. 5. R., VI, 375), Franeker 1592—1803 (Personalh. Tidsskr. 9. R. V, 53), Frankfurt a. O. 1506—1799 (Kirkehist. Saml. 5. R., I, 756), Genf 1559—1800 (Pers. Tidsskrift 1. R., IV, 331), Giessen 1608—1707 (Kirkehist. Saml. 5. R., V, 576 og Personalh. Saml. I, 452), Greifswald 1456—1686 (Kirkehist. Saml. 4. R., VI, 340, 498), Groningen 1615—1762 (Personalh. Tidsskrift 5. R., VI, 262), Halle 1692—1744 (Kirkehist. Saml. 4. R., IV, 126), Harderwijk 1648—1812 (Personalh. Tidsskrift 5. R., III, 144), Heidelberg 1386—1668 (Kirkehist. Saml. 5. R., V, 138), Helmstedt 1576—1744 (Kirkehist. Saml. 4. R., III, 783), Herborn 1585—1715 (Personalh. Tidsskrift 6. R. II, 36), Kiel 1665—1865 (Personalh. Tidsskrift 7. R., II, 231), Köln 1389—1466 (Personalh. Tidsskrift 3. R., V, 292), 1476—1559 (Personalh. Tidsskrift 8. R., II, 91), Königsberg 1544—1829 (Personalh. Tidsskrift 7. R., III, 103), Leipzig 1409—1660 (Ny Kirkeh. Saml. II, 512), Leyden 1575—1800 (Personalh. Tidsskrift 1. R., II, 104 og 193, samt 1. R., V, 41), Louvain 1429—1538 (Personalh. Tidsskrift 8. R., V, 118), Marburg 1527—1634 (Kirkehist. Saml. 5. R., I, 281), Orléans 1548—1688 (Personalh. Tidsskrift 4. R., I, 124 og 8. R., IV, 151), Padua 1559—1705 (Pers. T. 6. R., IV, 201 og V, 104; 9. R., I, 32, 103, 276), Siena 1575—1702 (Personalh. Tidsskrift 4. R., III, 54), Strassbourg 1614—1790 (Personalh. Tidsskrift 5. R., VI, 143), Tübingen 1537—1775 (Personalh. Tidsskrift 1. R., V, 311 og Kirkehist. Saml. 5. R., V, 246), Utrecht 1640—1856 (Personalh. Tidsskr. 9. R. V. 146), Wittenberg 1502—65 (Ny Kirkehist. Saml. I, 461). — I denne Forbindelse maa ogsaa nævnes Henny Garbo: Danske Elever ved Rideskolen i Angers 1601—35 (Personalh. Tidsskrift 8. R., V, 19).

En noget anden Karakter end egentlige Matrikeludtog, men dog herhen hørende, har Ellen Jørgensens: Nordiske Studeringer i Middelalderen, Nordboerne ved Universitetet i Paris fra det 13. Aarhundredes Begyndelse til det 15. Aarhundredes Midte (Hist. Tidsskrift 8. R., V, 331), G. Hochfeldt: Kopenhagener Studenten, die vorher die Universität Rostocks besucht haben (Jahrbuch d. Vereins für Mecklenburgs Gesch. LXXXI, 52) og Henny Garbo: Studier over danske Adelsmænds Udenlandsrejser 1560—1660 (Hist. Tidsskrift 9. R., IV, 221).

I. C. L. Lengnick: Danske, norske og islandske Studenter, der 1649—1814 er jordede i København (1847).

Studentertidsskrifter, udgivet i Anledning af 25, 40 og 50 Aars Studentertidsskrifter, findes i stort Antal i Tiden efter 1847.

- H. F. Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621*, 4 Bind (1868—77) med biografiske Oplysninger om Professorer.
- H. F. Rørdam: *Magistre creerede ved Kjøbenhavns Universitet fra Reformationen til 1660* (i *Pers. Tidsskr.* 1882—84).
- Levnedsbeskrivelse af de ved Kjøbenhavns Universitets Firehundredaarsfest promoverede Doktorer og Licentiatere (1879).
- Københavns Universitets Aarbog og Universitetets Aarskrifter (med Biografier af promoverede Doktorer og Nekrologer over Professorer).
- F. E. Hundrup: *Biografiske Efterretninger om dem, der ved Københavns Universitet har erholdt de højeste akademiske Værdigheder*, 3 Hft. (*Roskilde Skoles Program 1854—55*).

Akademier.

- G. L. Wad: *Det Kongelige Ridderlige Academis Matrikel 1691—1710* (*Pers. Tidsskr.* 2. Rk. I. 53 og 203).
- Sorø Akademis Matrikel er udarbejdet af L. Bobé, men venter endnu paa sin Offentliggørelse.

Skolens Lærere og Elever.

- F. E. Hundrup: *Korte biograf. Efterretninger om Bestyrere, Overlærere og Adjunkter ved de lærde Skoler* (F. E. Hundrups *Skolekalender 1843*).
- C. G. Kofoed: *Alfabetisk Fortegnelse over de danske lærde Statsskolers Lærerspersonale siden 1818* (*Rønne Skoles Program 1906*).
- Lærerne og Samfundet (Folkeskolens kendte Mænd og Kvinder)*, 4 Bind (1913—14).

J. Foss: *Organist- og Kantorembederne* (3. Udgave 1927).

Fra F. E. Hundrups Haand findes iøvrigt trykte Fortegnelser over *Lærerstanden* — med en Del Stamtavlemateriale — ved et stort Antal nedlagte lærde Skoler (Ebeltoft, Grenaa, Hjørring, Hobro, Holbæk, Kalundborg, Korsør, Køge, Mariager, Nakskov, Næstved, Nykøbing paa Mors, Nykøbing i Odsherred, Nysted, Præstø, Ringsted, Skagen, Skelskør, Skive, Slagelse, Slangerup, Stege, Storehedinge, Sæby og Thisted) samt ved de lærde Skoler i Aalborg, Randers, Rønne og Viborg og ved Metropolitanskolen, og de sidste 25 Aar har bragt Lærerbiografier fra en Række andre Skoler, ikke sjældent i de paagældende Skolers Programmer.

Elevbiografier findes fra mange lærde Skoler, f. Eks. Sorø Akademis Skole (1586—1623 og efter 1825), Metropolitanskolen

(fra 1816), Herlufsholm (fra 1582), Borgerdydskolen i København, men ogsaa fra andre Skoler (Jonstrup Seminarium, Melchior's Borgerskole i København, Skaarup Seminarium m. fl.).

Filologer og Magistre.

- F. E. Hundrup: Biografiske Efterretninger om de Candidater, som ved Københavns Universitet har underkastet sig filolog. Embedseksamen (1849—51) og filolog.-hist. Embedseksamen (1875).
 C. H. Sthyr og H. F. Øllgaard: Filolog- og Magister-Stat (1907).
 C. L. Henrichsen og C. Hegermann-Lindenchrone: Magister-Stat (1926).

Jurister (se ogsaa under Embedsmænd).

- Juridisk og statsvidenskabelig Stat (flere Udgaver siden 1831);
 Udgaven 1881 af V. Richter omfatter ogsaa alle afdøde juridiske Kandidater efter 1736.
 V. Lind: Kongeriget Danmarks praktiserende Sagførere (1929).
 V. Richter: Meddelelser om examinati juris (Danske Jurister) 1824—1894 (1903).
 H. C. Roede: Fortegnelse over Kandidater med »slesvigsk juridisk« Examen 1796—1863 (Pers. Tidsskr. 6. R. I. 167—203).
 H. Hjorth-Nielsen har udarbejdet et trykfærdigt Manuskript indeholdende Biografier af *Prokuratorstanden i Danmark* fra dens Opkomst i det syttende Aarhundrede. Dette Manuskript er indtil videre deponeret i Rigsarkivet, som tilhørende det danske Sagførersamfund. Ved Henvendelse til dette vil Adgang kunne gives til Benyttelse.

Medicinere.

- V. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen fra de ældste Tider indtil Aar 1800, 2 Bind (1873).
 K. Carøe: Den danske Lægestand 1479—1900. I. Doktorer og Licentiatere 1479—1788 (1909). II. Kirurger examinerede ved Theatrum anatomico-chirurgicum 1738—1785 (1906). III. Den danske Lægestand 1786—1838 (1905). IV. Supplementbind til Den danske Lægestand, 7. Udgave, indeholdende de Læger, der har taget Examen efter 30. Januar 1838 og er døde inden 1. Januar 1901 (1904). V. Supplementbind til hele Værket, med Fortegnelse over Hustruernes Navne (1922).
 Den danske Lægestand (flere Udgaver siden 1850).

Polyteknikere.

- I. I. Voigt: Statistiske Oplysninger angaaende den polytekniske Læreanstalts Kandidater m. v. 1829—1902 (1903).

Farmaceuter.

- Farmaceutisk Stat (flere Udgaver siden 1856, sidste 1929).
Fortegnelse over Farmaceuter og Apoteker i Danmark (flere Udgaver).
L. Gjerulff og C. A. Jordening: Den danske Apotekerstand 1770—1870 (1870), med Tillæg (1872).
E. Dam og A. Schæffer: De danske Apotekers Historie indtil 1922. I. Apoteker oprettede før 1672. II. Apoteker oprettede 1673—1842. III. Apoteker oprettede 1842—1922. (1925 ff., ikke afsluttet).
Se ogsaa Ingerslevs ovennævnte Værk om Læger og Lægevæsen.

Forstmænd.

- Forstlig Stat (flere Udgaver) og Bidrag til en »Forstlig Stat« (Tidsskrift for Skovvæsen 1907).
C. S. de Roepstorff: Meddelelser om danske Forstkandidater 1798—1897 (1898). Tillæg: Supplerende Notitser til Forstlig Stats 2. Udgave (Tidsskrift for Skovvæsen 1916).
P. B. Grandjean: Kgl. danske Forstembedsmænd 1660—1790 (1907) og før 1660 m. m. (1911).

Dyrlæger og Veterinærer.

- A. Bang: Biografier af Lærere ved den danske Veterinærskole (Medlemsblad for de danske Dyrlæger for 1923).
H. Krabbe: Fortegnelse over examinerede Dyrlæger 1779—1883 samt over Lærerne ved Veterinærskolen (1883).
H. M. Høyberg: Den danske Dyrlægestand (1923).
Se ogsaa J. Madsen: Dansk Landbrug, nedenfor under Landmænd.

Forfattere.

- I. Worm: Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske Lærde o. s. v. 1. Bind (1771), 2. Bind (1773), 3. Bind (1786).
R. Nyerup og I. E. Kraft: Almindeligt Litteraturlæxicon for Danmark, Norge og Island (1820). — De nævnte Leksika bliver nu som forældede og ufuldstændige erstattet af H. Ehrencron Müllers nedennævnte Værk.

- N. C. Øst: Materialier til et dansk biografisk-litterarisk Lexicon (1835—38).
- F. C. Schønau: Samling af danske lærde Fruentimmer, 2 Bind (1753).
- E. Collin: Anonymer og Pseudonymer (1869).
- P. M. Stolpe: Dagspressen i Danmark, dens Vilkaar og Personer indtil Midten af det 18. Aarhundrede, 4 Bind (1878—82). Med mange personhistoriske Data fra den ældste Dagspresse.
- T. Erslew: Almindeligt Forfatterlexicon for Kongeriget Danmark med Bilande 1814—40, 3 Bind (1843—53). Supplement 1840—53 i 3 Bind (1858—68). (Haandskrevet Register, ca. 40 000 Navne, af J. E. Dittmann og A. P. Møller paa det kgl. Biblioteks Læsesal). Indeholder under Udnyttelse af Tidsskrifts- og Arkivstof et Væld af Oplysninger om de Biograferede og deres Slægt, ogsaa om Anmeldelser af deres Værker og om Portrætter.¹⁾
- H. Ehrencron Müller: Forfatterlexicon for Danmark, Norge og Island indtil 1814, 9 Bind (1924—1932, med Kildeangivelser).

Biblioteksfolk.

- S. Dahl: Den danske Bibliotekarstand 1926.

Billed- og Bygningskunstnere.

- P. Weilbach: Nyt dansk Kunstnerlexicon (indtil 1894), 2 Bind (1896—97).
- Dansk Architektstat 1925 (meget ufuldstændig).
- For mange Kunstnere findes selvstændige Monografier (se fornævnte Bibliografier).

Skuespillere.

- T. Overskou: Den danske Skueplads m. v., 5 Bind (1854—64), fortsat af E. Collin, 2 Bind (1876).
- A. Aumont & E. Collin: Det danske Nationalteater 1748—1889, 5 Bind (1896—99).
- R. Neiiendam: Det kgl. Teaters Historie 1874—1922 (under Udgivelse, 5 Bind udkommet).

¹⁾ En haandskreven Fortsættelse til 1870 findes i det kgl. Bibliotek, og i Universitetsbiblioteket er deponeret et ikke fuldført Manuskript til det Leksikon, som S. Birket Smith arbejdede paa i mange Aar, og som skulde fortsætte Erslews Forfatterleksikon indtil 1880.

Musikere.

- A. Hammerich: Musiken ved Christian IV's Hof (1892).
 C. Thrane: Fra Hofviolonernes Tid 1648—1848 (1908).
 A. Hammerich: Musikforeningens Historie 1836—86 (1886).
 C. Lyngé: Danske Komponister (1917).

Handel, Haandværk og Industri.

- C. Nyrop har skrevet en Række københavnske Lavs Historie, og med ham som Foregangsmand er ogsaa af andre Lavenes Historie taget op til historisk Behandling (f. Eks. F. Wulff: Barbervæsenet i Danmark (1906) og H. Hjorth-Nielsen: Kjøbenhavns Slagterlaug 1451—1926 (1926)¹⁾.
 Dansk Grossererstat (2. Udg. 1929), Dansk Finansstat (3. Udg. 1930) og Dansk Forsikringsstat (6. Udg. 1928).
 Krak: Danmarks ældste Forretninger (1915).
 J. Madsen: Danmarks Industri og Haandværk, 2. Bind af Dansk Portrætgalleri (1905).
 Fortegnelse over samtlige Grosserere i København (aarlige Udgaver).
 A. Dolleris: Danmarks Boghandlere 1837—1918, 4 Bind (1893—1919).

De sidste Aartier har bragt en stor Mængde tildels meget omfangsrige Jubilæumsskrifter for Institutioner og Foreninger paa Handelens, Bankvæsenets og Forsikringsvæsenets Omraade, der ofte ogsaa indeholder biografiske Oplysninger om de til den paagældende Institution knyttede Personer.

Landmænd og Gartnere.

- M. Galschiødt: Landbrug og Landmænd i Danmark efter Stavsbaandets Løsning (1888).
 J. Madsen: Dansk Landbrug, 3. Bind af Dansk Portrætgalleri (1906).
 Ib Windfeld: Danske Landbrugskandidater (1918).
 A. Lange og O. Trier: Danske Havebrugskandidater 1865—1921 (1922).
 J. Tholle: Danske Gartnere (1927).

Kolonierne.

- Kay Larsen: De dansk-ostindiske Koloniers Historie, 2 Bind (1907—08).

¹⁾ Bortset fra Helsingør er Provinsbyernes Lavshistorie et kun lidet dyrket Felt, ej heller har nogen almindelig dansk Lavshistorie set Lyset.

samme: Dansk-ostindiske Personalia og Data (Manuskript paa det kgl. Biblioteks Læsesal, jfr. Noten S. 101).

samme: Krøniker fra Trankebar (1918).

samme: De Danske i Guinea (1918) og Krøniker fra Dansk Guinea (1921).

W. Westergaard: The danish West Indies under company rule etc. (1917).

Kay Larsen: Dansk Vestindien 1666—1917 (1928).

Grønland i Tohundredaaret for Hans Egedes Landing I—II (Medd. om Grønland, 1921), særlig II S. 662—756, indeholdende H. Ostermann: Biografiske Oplysninger.

Fremmede i Danmark.

Alfabetisk Navneregister over Personer, der i Aarene 1850—1915 ved Lov har erhvervet dansk Indfødsret (1916).

L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen 1575—1925 (1925).

D. L. Clément: Notice sur l'égglise reformée française de Copenhague (1870).

Se endvidere ovenfor under Adel.

Størstedelen af de specielle slægtshistoriske Kilder samler sig om det 17. til 20. Aarhundrede. Naar Genealogen kommer længere tilbage i Tiden, falder de sammen med *de almindelige historiske Kilder*, der ogsaa for den nyere Tids Vedkommende kan indeholde meget af Værdi for Slægtshistorien. Nedenfor skal anføres nogle af de vigtigste Kildepublikationer og Tidsskrifter, der næsten alle er forsynede med gode Navneregistre:

Scriptores rerum danicarum medii aevi, 9 Bind, med Register i sidste Bind (1772—1878).

Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis (indtil 1450) (1894—1912). — 2. Række, 1451—1513, er under Udgivelse.

Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Udgivet af Kgl. Videnskabernes Selskab (1847—1907).

De ældste danske Arkivregistraturer, 5 Bind (1854—1910).

H. Rørdam: Monumenta historiæ Danicæ, 4 Bind (1873—87).

C. Molbech og N. M. Petersen: Udvalg af hidtil utrykte danske Diplomer og Breve fra det XIV., XV. og XVI. Aarh. (1858).

H. Knudsen: Diplomatarium Christiærni I. (1856).

- W. Christensen: Missiver fra Kongerne Christiern I.'s og Hans' Tid 1450—1513, 2 Bind (1912—14).
- C. F. Allen: Breve og Aktstykker til Oplysning af Christian II.'s og Frederik I.'s Historie (1854—74).
- K. Erslev og W. Mollerup: Kong Frederik I.'s danske Registranter (1879).
- K. Erslev og W. Mollerup: Danske Kancelliregistranter 1535—50 (1881—82).
- C. F. Bricka og L. Laursen: Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold, begynder med 1551. Udgivelsen er nu naaet til 1632 og skal fortsættes til 1660 (1885 ff.).
- L. Laursen og F. J. West: Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark 1535—1688, 2 Bind (1892—1908).
- C. F. Bricka og J. A. Fredericia: Kong Christian IV.'s egenhændige Breve 1589—1648, 7 Bind (1878—91).
- J. Lindbæk: Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—76 (1903—10).
- E. Marquard: Kongelige Kammerregnskaber fra Frederik III's og Christian V's Tid (1918).
- E. Nystrøm: Luxdorps Dagbøger, indeholdende Bidrag til det 18. Aarhundredes Stats-, Kultur- og Personahistorie, 2 Bd. (1915—30).
- H. Hansen: Kabinetstyrelsen i Danmark 1768—72 (1919—25). Fonden ad usus publicos. Aktmæssige Bidrag til Belysning af dens Virksomhed 1765—1826 (1897—1902).
- Suhms Samlinger til den danske Historie, 6 Bind, 1779—95 (haandskrevet Register paa det kgl. Biblioteks Læsesal).
- Dänische Bibliothek 1737—47 (haandskrevet Register paa det kgl. Biblioteks Læsesal).
- Danske Magazin og Nye danske Magazin 1745 ff. (fortsættes). Historisk Tidsskrift 1840 ff.
- Kirkehistoriske Samlinger 1849 ff.
- Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie (kort kaldet *Danske Samlinger*) 1865—79 (haandskrevet Register paa det kgl. Biblioteks Læsesal).
- Museum*, Tidsskrift for Historie og Geografi 1890—96 (fælles Register i sidste Bind).
- Samlinger til jydsk Historie og Topografi (*Jydske Samlinger*) 1866 ff.

Samlinger til Fyens Historie og Topografi (*Fyenske Samlinger*), 10 Bind, 1871—90 (haandskrevet Register paa det kgl. Biblioteks Læsesal).

Fra Arkiv og Museum 1899 ff.

Fortid og Nutid. Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie. udg. af Dansk historisk Fællesforening 1914 ff.

Sønderjydske Aarbøger (1889 ff.).

J. Grundtvig: Meddelelser fra Rentekammerarkiverne (1871—78). Aarsberetninger fra det kongelige Gehejmearkiv, 7 Bind (1852—83).

C. F. Allens Haandbog i Fædrelandets Historie har i sin 8. Udgave en Oversigt over den vigtigste historiske Litteratur indtil 1880, den er lettere haandterlig end Bibliotheca danica og vil for den ældre Tid kunne bruges som Supplement til Erichsens og Krarups Bibliografi.

Er en Slægt knyttet til en *bestemt By eller Egn*, maa Topografien¹⁾ tages til Hjælp; overhovedet maa Slægtsforskeren altid ved Hjælp af Generalstabens fortrinlige Kort (1 : 40000) studere de Steder, hvor Slægtens Medlemmer kortere eller længere Tid har levet deres Liv; eventuelt maa ogsaa Videnskabernes Selskabs Kort fra ældre Tid benyttes, og man maa sætte sig ind i den lokalhistoriske Litteratur, der findes om de paagældende Steder, overhovedet vil Personhistorien, Stedshistorien og den almindelige politiske Historie til enhver Tid gribe saaledes ind i hinanden, at Studiet af dem alle maa gaa jævnsides, hvis man vil opnaa et godt Resultat af sine Forskninger.

Iøvrigt maa Danske Atlas (1763—81), Arent Berntsens Danmarckis og Norgis fructbar Herlighed (1650—56) og I. P. Traps Danmark (1858—60) spørges til Raads; denne sidste, der har et godt Register, er siden kommet i flere Udgaver; de senere Udgaver har ikke altid de ældre Udgavers historiske Stof. Lige saa udmærket som denne er hans Topografi af Slesvig (1864). Den topografiske Speciallitteratur findes i Bibliotheca Danica II, Erichsen og Krarup: Dansk historisk Bibliografi II, Chr. Heilskov: Dansk Provinstopografi (1920) samt i W. Norvin: Kilder og Hjælpemidler til Lolland-Falsters Historie (1915—19). Adskillige af de herhenhørende Samlinger og Værker er allerede nævnt

¹⁾ Jfr. S. Nygaard: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier (Fortid og Nutid VII. 1928, 1—30).

ovenfor. De vigtigste er Samlinger til Fyns Historie og Topografi og Samlinger til jydsk Historie og Topografi samt Fra Arkiv og Museum. Men der findes i Reglen ogsaa Amts-, Herreds- eller Sognebeskrivelser, som vedrører den Egn, der er Tale om.

For *Københavns Vedkommende* maa særlig mærkes:

O. Nielsen: *Kjøbenhavns Diplomatarium*, 8 Bind (1872—87) m. Register.

samme: *Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse*, 6 Bind, gaar til 1730 (1877—92), med do.

C. Bruun: *Kjøbenhavn*, 3 Bind (1887—1901) med do.

Historiske Meddelelser om København 1907 ff., der fortsættes, samt

Københavns Vejviser, udkommen siden 1770 (findes saa godt som fuldstændig paa Raadhusbiblioteket i København).

Der findes egentlige *Diplomatarier* ogsaa for andre Byer og Landsdele end København, og i de senere Aar er der opstaaet en Række *historiske Amtstidsskrifter* rundt om i Landet, i Reglen udgivne af de paagældende Amters historiske Samfund; de har allerede bragt meget værdifuldt Stof af historisk (ogsaa personalhistorisk) og topografisk Natur.

Disse historiske Tidsskrifter er:

Fra Ribe Amt 1903 ff.

Vejle Amts Aarbøger 1905 ff.

Historisk Aarvog for Thisted Amt 1906 ff.

Fra Frederiksborg Amt 1906 ff.

Bornholmske Samlinger 1906 ff.

Fra Holbæk Amt 1907 ff.

Fra Randers Amt 1907 ff.

Hardsyssels Aarvog 1907 ff.

Svendborg Amts Aarsskrift 1908 ff.

Vendsyssels Folk og Land (nu Vendsyssels Aarbøger) 1908 ff.

Aarbøger udgivet af Historisk Samfund for Aarhus Stift 1908 ff.

Skive og Omegns hist. Aarvog (Skivebogen) 1909 ff.

Aarbøger for Københavns Amt med gamle Roskilde Amt 1910 ff.

Aarvog for Historisk Samfund for Præstø Amt 1912 ff.

Aarvog for Sorø Amt 1912 ff.

Fra Himmerland og Kær Herred 1912 ff.

Lolland-Falsters hist. Samfunds Aarvog 1913 ff.

Aarvog for hist. Samf. for Odense og Assens Amter 1913 ff.

Til alt dette politisk-historiske, personalhistoriske og lokalhistoriske Stof, hvoraf kun den vigtigste Brøkdæl har kunnet anføres ovenfor, kommer endelig *den store specielle Stamtavle- og Memoirelitteratur*, bl. a. Rist og Clausens Memoirer og Breve, der med sine hidtil udkomne 50 Bind med gode Personalregistre, danner en udmærket slægtshistorisk Kilde. — Fortegnelse over hele denne Litteratur finder man i de ovenfor S. 43 nævnte Erichsens og Krarups Bibliografi og Historisk Tidsskrifts Litteraturfortegnelser.

Det vil ikke være uden Betydning for Slægtsforskningen at have sin Opmærksomhed henledet paa, at navnlig ældre Værker ofte indeholdt en Fortegnelse over de Personer, der havde tegnet sig som Subskribent paa Bogen. Det er en lidet paaagtet personhistorisk Kilde. Naar man konstaterer et saadant Subskribentforhold, har man med det samme faaet slaaet fast, at den paaagældende har haft aandelige Interesser, og i hvilken Retning disse er gaaet, et Fingerpeg om Personens Karakter, der ikke maa undervurderes.

Den i hvert enkelt Tilfælde nødvendige indledende Gennemgang af det i Bibliotekerne forhaandenværende trykte og utrykte Materiale behøver, naar alt kommer til alt, næppe at være af anden Natur, end at nogle faa Ugers Arbejde vil være tilstrækkeligt hertil; man vil da have faaet et saadant Indblik i Biblioteksstoffet, at man trøstigt tør tage fat paa Arbejdet i Arkiverne, der altid vil vedblive at være Slægtsforskernes Hovedarbejdssted.

Fra gammel Tid er Bibliotekerne ogsaa til en vis Grad optraadt og optræder den Dag i Dag som *Arkiver* i den Forstand, at de foruden Bøger indeholder mangt og meget haandskrevet Materiale og derigennem meget, som i Grunden slet ikke hører hjemme i Bibliotekerne. Omvendt — omend i langt mindre Maalestok — indeholder Arkiverne ogsaa Ting, som rettelig burde finde sin Plads i Bibliotekerne. Skelnemærket er nemlig ikke, som mange tror, at Bibliotekerne kun skal opbevare trykte Ting, Arkiverne skrevne. G. Saxild har praktisk udtrykt det saaledes¹⁾: Litterære Udarbejdelser hører hjemme i Biblioteket, medens Dokumenter som Livsvirksomheden afsætter (Forholdet mellem Institutio-

¹⁾ Om Arkivvæsen (1923), S. 7.

nerne indbyrdes, mellem Institutioner og Privatmand og mellem Privatfolk indbyrdes, baade det forretningsmæssige og det ikke forretningsmæssige) hører hjemme i Arkiverne eller kortere endnu: Bibliotekerne har med Litteraturen, Arkiverne med Livet at gøre.

Naar en Slægtsforsker efterlader sig et udarbejdet Manuskript om en Slægt, hører det altsaa nærmest hjemme i Biblioteket; men det af ham samlede Materiale bør derimod havne i Arkivet, — en Ting er i alt Fald givet, det bør ikke havne hverken i Papirmøller, i Kakkellovnen eller — paa Møddingen!

Baade *det kgl. Bibliotek* og — i noget mindre Grad — *Universitetsbiblioteket* ligger inde med store Samlinger af Haandskrifter vedrørende dansk Personalhistorie. Herover foreligger nu følgende trykte Kataloger:

C. Behrend: Katalog over det kongelige Biblioteks Haandskrifter vedrørende dansk Personalhistorie. I. Enkelte Personer og Slægter. II. Samlinger af blandet Indhold (1925—27).

A. Krarup: Katalog over Universitetsbibliotekets Haandskrifter. I. Personalhistorie (1929). Heri er ogsaa udenlandsk Personalhistorie medtaget.

I det kgl. Bibliotek findes flere Privatarkiver, som ikke er medtaget i Behrends Katalog. Bibliotekets Haandskrifter vedrørende Danmarks Topografi, Stats- og Kulturforhold og Historie er katalogiserede i:

E. Gigas: Katalog over det store kongelige Biblioteks Haandskrifter vedrørende Norden, særlig Danmark. I—III (1903—15).

Universitetsbiblioteket indeholder ogsaa Universitetets Arkiv (se S. 157).

Statsbiblioteket i Aarhus er endnu for ungt til at have Manuskripter i synderligt Omfang; fremhæves maa kun Hoffmeyers Samlinger til Aarhus Bys Personhistorie.

Endelig skal nævnes, at ogsaa Museerne ligger inde med Manuskripter af forskellig Art, navnlig har f. Eks. *Nationalmuseet* en ogsaa personhistorisk set værdifuld topografisk Manuskript-samling, hvorover V. Hermansen i Tidsskriftet »Fortid og Nutid« V 55 ff. har meddelt en Fortegnelse. I *Nationalmuseet* findes desuden en stor Samling Gravskrifter, Epitafier o. l., dels i fotografisk Gengivelse, dels i Afskrift.

ARKIVERNE OG DERES SLÆGTSHISTORISKE INDHOLD

ved HARALD HATT

Den danske Stats Arkivvæsen er ordnet ved Lov af 30. Marts 1889, der bestemte, at der skulde oprettes et Rigsarkiv, bestaaende af et Hovedarkiv i København og 3 Provinsarkiver eller *Landsarkiver*, som de siden 1907 hedder: i København for Sjælland og Laaland-Falster, i Odense for Fyn og i Viborg for Nørrejylland; hertil kommer nu Landsarkivet i Aabenraa for de sønderjyske Landsdele¹⁾. Hovedarkivet, der i daglig Tale altid kaldes *Rigsarkivet*, under hvilken Betegnelse det ogsaa vil blive omtalt i det følgende, kom til at omfatte det gamle Gehejmearkiv og det dermed i 1883 under fælles Ledelse forenede Kongerigets Arkiv (de civile Ministeriers Arkiv, dannet 1861 ved Forening af Kancelli- og Kammerarkiverne) samt alle andre af Centraladministrationen fremgaaede Arkiver. Landsarkiverne er derimod Opbevaringssted for den lokale Forvaltnings Arkiver, herunder ogsaa Provinskøbstædernes Arkiver, medens København har sit særlige *Raadstuearkiv*. *Københavns Universitets Arkiv* opbevares paa Universitetsbiblioteket. I Krigsministeriet findes *Hærens Arkiv* med de militære Afdelingsarkiver, hvorimod den militære Centralstyrelses (Krigsministeriets) Arkiv er afgivet til Rigsarkivet.

De nævnte Arkiver er alle offentligt tilgængelige²⁾, og Slægtsforskeren vil i alt Fald for Tiden indtil 1848 kunne faa de fleste

¹⁾ Om det danske Arkivvæsens ældre Historie indtil 1883, se A. D. Jørgensen: Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie (1884). For den følgende Tid se Medd. fra det kgl. Gehejmearkiv etc. 1883—85 og 1886—88, Medd. om Rigsarkivet 1889—91, 1892—94, 1895—97, 1898—1900, Medd. fra det danske Rigsarkiv I (for 1901—05), Medd. om Rigsarkivet etc. 1906—15 og 1916—20.

²⁾ For Tiden er Rigsarkivet aabent Kl. 10—5, Landsarkivet i København Kl. 11—5, i Odense Kl. 10—3, i Viborg Kl. 9—12 og 2—5, Raadstuearkivet i København Kl. 10—4, Hærens Arkiv Kl. 11—4.

Arkivalier fra Stat og Kommune forelagt. Dersom han er udelukket fra at besøge et Arkiv, hvor de for hans Forskning nødvendige Akter findes, vil han under visse Betingelser kunne faa disse udlaant til Benyttelse i et af de andre Arkiver; saadanne Udlaan kan dog ikke omfatte Kirkebøger eller andre særlig kostbare — og stærkt benyttede — Arkivalier.

Medens man i ældre Tid i Reglen søgte at ordne Arkivalierne efter mere eller mindre kunstige Systemer, i Lighed med Ordning af trykte Bøger i et Bibliotek, er man nu herhjemme naaet til Erkendelse af, at Udgangspunktet for enhver arkivalsk Ordning bør være det, først af Frankrig knæsatte Princip, at bevare Arkivalierne i den naturlige Forbindelse, i hvilken de er opstaaede ude i Livet. Man kalder dette Princip *Hjemmehørs-, Oprindelses- eller med et fremmed Ord Proveniensprincippet*¹⁾. Det er nu bleven Grundlaget for al dansk Arkivvirksomhed. Enhver Institutions Arkiv holdes for sig som et særskilt Fond og ordnes saa vidt muligt i Overensstemmelse med den oprindelige Kontorordning, der jo som Regel vil svare til og til en vis Grad genspejle Institutionens Forretningsgang. Efter en Protokol eller sammenhængende Protokolrække anbringes de tilsvarende Akter, efter en Række Skifteprotokoller saaledes de dertil hørende Skiftedokumenter. Ethvert Aktstykke faar paa denne Maade sin bestemte, naturlige Plads, hvor det hører hjemme og normalt skal være at finde, og hvor dets Indhold og Betydning bedst forstaaes. Anvendelsen af Hjemmehørsprincippet nødsager ikke blot Arkivernes Personale, men i nogen Grad ogsaa det arkivsøgende Publikum til at orientere sig i det i Tidernes Løb stærkt vekslende System, hvorefter Central- og Lokalforvaltningen har været indrettet, det enkelte Styrelsesorgans Magtsfære, baade i saglig og stedlig Henseende, o. s. v.

RIGSARKIVET

Rigsarkivet er som nævnt Centralstyrelsens Arkiv.

Trykte Oplysninger om Centralforvaltningen har man i de af Rigsarkivet udgivne Værker: Den civile Centraladministrations Embedsetat 1660—1848, 1848—93 og 1894—1913, og Civile Direktioner og Kommissioner samt andre overordnede Myndig-

¹⁾ Se V. A. Secher: Om Proveniens- (Hjemmehørs-) Princippet m. v. i Medd. fra det danske Rigsarkiv I 191—240 (1907).

heder under Enevælden. Endvidere i Hof- og Statskalenderen. Nogen samlet Fremstilling af Centralstyrelsens Historie foreligger ikke, men af dens Hovedfaser har Vilh. Lorenzen, Knud Fabricius, Axel Linvald og K. F. Hammerich givet en Skildring i Værket: *Den danske Centraladministration* (1921). En kortfattet Oversigt baade over Centralstyrelsens Institutioner og over Arkivbestanden har man i Kr. Erslev: *Rigsarkivet og Hjælpemidlerne til dets Benyttelse* (1923, udgivet af Rigsarkivet). Denne meget nyttige og meget billige Bog er allerede udsolgt, men en ny Udgave er paatænkt. Mere udførlige Fortegnelser over Arkivbestanden har man i de ligeledes af Rigsarkivet udgivne »Vejledende Arkivregistraturer«, 1. Bind: *Danske Kancelli 1513—1848* (udsolgt og forældet), 2. Bind: *Rentekammeret, Generaltoldkammeret og Kommercekollegiet 1660—1848*, 3. Bind: *Finansarkiverne 1660—1848* og *Generalpostdirektionens Arkiv 1711—1848* og 4. Bind: *Oversigt over de i Rigsarkivet deponerede Privatarkiver fra det 19. Aarh.* Hertil kommer de mange haandskrevne Registraturer.

Rigsarkivet besidder en Række haandskrevne *Hjælpemidler* af forskellig Art, hvoraf mange er let tilgængelige paa Læsesalen eller i de tilstødende Lokaler (angivet ved et tilføjet (L)). De for Person- og Slægtsforskningen vigtigste af disse Hjælpemidler er:

Lengnicks Kirkebogsuddrag. Se S. 183 (L).

Kgl. genealogisk-heraldisk Selskabs Samlinger (Katalog af W. Benzon 1819, i Tidsskriftet *Historisk Museum* I 103—77) og *Historisk-genealogisk Arkiv* lidet omfangsrige Samlinger.

Hundrups Samlinger, Stamtavler og Notitser mest om borgerlige Slægter og Samlinger til den lærde Stands Personhistorie (Doktorer, Magistre, Lærere ved lærde Skoler, teologiske, juridiske og andre Kandidater og Studenter).

Klevenfeldts Genealogia familiarum in Dania illustrium (Stamtavler over den danske Adel), 4 Bind, med et Tillægsbind: *Annotationer til Slægttavlerne Bille-Urne.* (L).

W. Benzon: Stamtavler over danske Adelslægter 1660—1820 (5 Bind). Er, skønt forældede, brugbare for de Adelslægters Vedkommende, over hvilke Thiset ikke naaede at udarbejde fuldstændige Stamtavler. (L).

Voss's Excerpter til slesvig-holstensk Adels historie (jvf. *Hist. Museum* I 119 f.). Indeholder i en lang Række Bind dels selve Excerpterne, dels paa Grundlag af disse sammenstillede Efterretninger om Adelslægterne og deres enkelte Medlemmer, samt i Bind LXXIII et topografisk Register.

Thisets Samlinger til den danske Adels Historie (jvf. Linvald i *Personalhistorisk Tidsskrift* 7. R. III 81—83) bestaar af 16 Pakker med Stamtavler, Vaabentegninger og -beskrivelser samt Oplysninger om enkelte Slægtsmedlemmer, i alt væsentligt paa Grundlag af Slægtbøger, de ældre Samlere og den trykte Litteratur.

- 25 Kapsler med Seddeluddrag af trykte Bøger. Kancelliets Brevbøger og Indkomne Breve m. m., samt 22 Kasser Seddeluddrag af Rigsarkivets og Universitetsbibliotekets Diplomer, Rentekammerets Resolutionsprotokoller, Akter i det norske Rigsarkiv og nogle Godsarkiver; alle tre Rækker er ordnede alfabetisk.
- Kay Larsen: Dansk-ostindiske Personalia og Data.* Alfabetisk ordnet Kartotek med Oplysninger ikke blot om Personer, men f. Eks. ogsaa om Skibe i Fart paa Ostindien; findes ogsaa i Protokolform paa det kgl. Biblioteks Læsesal. (L).
- Mynsters Samlinger.* 10 Kasser; bl. a. Samlinger vedrørende dansk-norske examinati juris, Læger og Apotekere samt Register til Inskriptionsprotokollen for Livrentesocietetene af 1747 og 1757 (dette sidste L).
- P. B. Grandjean:* Uddrag af sjællandske, fynske, småalandske og jyske Registre 1593—1660 (København 1909).
- P. B. Grandjean:* Kgl. danske Forstembedsmænd 1660—1790, samlede og grupperede efter Embeder (København 1908).
- Barners Register over ansatte ved Toldvæsenet* c. 1801— ca. 1875, 2 Pakker (med Bemærkning om Ansættelsen i Toldetaten, Fødselsdag og undertiden Dødsdag).
- P. H. J. Petersen:* Samlinger vedr. danske Ridefogder.
- H. Engelhardt:* Fortegnelse over Ligprædikener fra det 16. og 17. Aarhundrede.
- C. F. Wilster:* Personalhistoriske Optegnelser, Dødsfald 1823—45.
- A. G. Lowzow:* Personalhistoriske Samlinger (adelige og borgerlige Slægter).
- Kartotek over Embedsudnævnelser.* (L). En Følge af den konsekvente Gennemførelse af Proveniensprincippet har været, at man i Rigsarkivet har søgt at fremskaffe et fyldigt Materiale til saavel Central- som Lokalforvaltningens Historie, især ved paa Sedler at udskrive alle Embedsudnævnelser og Tildelinger af Titler i Tiden 1660—1848. Disse Sedler er ordnede alfabetisk i flere Rækker, omfattende Udnævnelser gennem Kancelliet 1660—1848, Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler 1805—48, Rentekammeret 1660—1848, Kommercekollegiet 1735—1816, Generaltoldkammerkollegiet 1760—1816, Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet 1816—48, Finanskollegiet m. m. 1771—1848, Det kgl. Partikulærkammer 1731—70, Landvæsenskommissionen og Generallandvæsenskollegiet 1757—71, Generalvejkommissionen 1778—1808, Vestindiske Embedsudnævnelser 1849—54. Paa disse med Kildehenvisninger forsynede Uddrag er ikke alene de ovennævnte trykte Embedsetater bygget, men ogsaa en haandskreven Fortegnelse over *Magistrater og Retsbetjente*, ordnede efter Embeder, i 7 Bind (L); en Genpart heraf findes ved de respektive Landsarkiver.
- N. Møller:* Alfabetisk Register over alle *Rangspersoner* 1730—ca. 1780 (L).
- Danske Kancellis Protokol over »*Adskillige Bestillinger*«. No. 1, 1730—1848 (ordnet topografisk, med alfabetisk Sted- og Sagregister) og No. 2, 1730—1835 (ordnet sagligt, efter Bestillingernes Art). Ogsaa kaldet »den grønne« og »den gule« Protokol. Indeholder en Mængde Oplysninger ikke blot om Embedsudnævnelser og Tildeling af Titler, men ogsaa om alle Slags gennem Kancelliet udstedte Privilegier og Bevillinger paa Næringsvæsenets Omraade (Apotek, Farveri, Værts-hushold, Brændevinshandel, Frimesterbevillinger, etc. etc.). (L).
- Protokol over *Rentekammerets Embedsmænd og Funktionærer* ca. 1830—40; heri tillige personelle Oplysninger om Stiftamtmand og Amtmand, Handelsinspektører i Grønland, Amtsforvaltere og andre Oppebørselsbetjente, Inspektører ved

de for Statsgældskassens Regning overtagne Godser, Stiftslandinspektører, Skovridere og Skovfogder, Landfogder og Sysselmænd, Betjente ved de kgl. Bygninger, Haver og Jordegodser, Embedsmænd ved Tallotteriet i København, Embedsmænd og Betjente ved den grønlandske og færøske Handel (Udnævnelsesdato, Gage, tidligere Ansættelse, Rang, Afgang etc.). (L).

Embedsmænd i Slesvig og Holsten under Rentekammeret ca. 1750—1830 (Bedienings-Protocoll), 1 Bind. (L).

Udnævnelser under Rentekammeret 1660—1848, 3 Bind. (L).

Anciennitetsliste over *Søofficerer* 1675—1769, 1 Bd., og Efterretninger om Søofficerer 1785—97 og 1831, 1 Bd. og 1 Pk., samt Fortegnelse over *Maanedsløjtninger* 1807—14, 2 Bd.

T. R. *Stampe: Udenrigsministeriets højere Embedsmænd* 1771—1890 og danske *Gesandter* samt Legationssekretærer 1699—1890, ordnede efter Embeder, 1 Bind; fremmede Magters *Gesandter* i Danmark 1730—1890, ordnede efter Magterne, 1 Bind. (L).

En stor Del af de nævnte Værker og Samlinger hører til den saakaldte »Haandskriftsamling«, der omfatter Manuskripter af forskellig Art, som ved Gave eller Køb er kommen i Rigsarkivets Besiddelse, uden at være egentlige Arkivalier, heriblandt en Mængde vedrørende enkelte Slægter. Over Haandskriftsamlingen er udarbejdet en Seddelregistratur.

De forskellige Administrationsorganer har i Tidens Løb oftere skiftet Navn; i efterfølgende Redegørelse er disse forskellige Navne dog ikke specificerede, kun den Hovedbetegnelse, hvorunder Organet i Reglen med Lethed vil kunne identificeres, er nævnt, f. Eks. er Kommercekollegiet kun betegnet med dette Navn, skønt det begyndte 1735 med at hedde General-Landets-Økonomi- og Kommercekollegium.

Danske Kancelli.

Vejledende Arkivregistraturer I er som ovenfor nævnt baade udsolgt og forældet; Arkivet er blevet gennemarbejdet paany og delvis omordnet og en ny Registratur udarbejdet (paa Sedler): denne venter dog stadig paa Udgivelse. I den ældre Registratur findes som Indledning en god og udførlig Redegørelse for Forretningsgangen i Danske Kancelli (ved V. A. Secher).

Indtil 1660 var Kancelliet Centralstyrelsens eneste Ekspeditions kontor, hvorigennem alle kongelige Ordre og Breve udgik. For Regnskabsvæsenet havde man ganske vist et særligt Organ i Rentekammeret, men det var ikke selvstændigt, idet alle dets Ekspeditioner gik gennem Kancelliet. I det 16. Aarh. opstod

der et særligt »tysk Kancelli«, som besørgede den paa Tysk og Latin førte Korrespondance og derfor navnlig fik med Hertugdømmerne og de udenrigske Anliggender at gøre. Hvad der er bevaret af Kancelliets Arkiv fra Tiden før 1500 er kun lidet omfattende, dels som Følge af den daværende Administrations primitive Karakter, dels paa Grund af de Tab af Arkivalier, som har fundet Sted i Tidens Løb. Først fra 1513 førte man i Kancelliet Kopibøger eller Registranter over udgaaende Kongebreve, i Begyndelsen endda kun over de saakaldte »aabne Breve«, der indeholdt almindelige Kundgørelser (Forordninger, Bevillinger, Bestallinger etc.) og begyndte med Ordene »Vi etc. gøre alle vitterligt«. Disse Kopibøger over aabne Breve kaldtes *Registre*. »Missiverne«, de »lukkede Breve«, der var rettede til Enkeltmand, begyndte med Ordene »Vor Gunst tilforn« og indeholdt Befalinger til Embedsmænd, Instrukser, Stævninger o. l., blev derimod først fra 1535 indført i de saakaldte *Tegnelser*. Indtil 1571 førtes for hele Riget kun een Række »Registre« og een Række »Tegnelser«, dog var de aabne Breve i hvert Bind grupperede efter Landskaber: 1) sjællandske, 2) skaanske, 3) fynske og smaalandske (d. e. laaland-falsterske), 4) jyske og 5) norske *Registre* (Breve vedrørende Island, Færøerne og Grønland indførtes i norske *Registre*). Fra 1572 fremtræder de hidtil samlet indbundne Afdelinger af *Registre* som særlige Protokollrækker, og *Tegnelser* inddeles fremtidig paa samme Maade. *Registre* findes altsaa i 5, *Tegnelser* i andre 5 Bøger, adskilte efter Landsdelene¹⁾. Breve, der gælder hele Riget, er indført i sjællandske *Registre* og *Tegnelser*. Brevbøgerne er for en stor Del forsynede med Personregistre, der i hvert Fald for de sidste Aar før 1660 er gode og paalidelige; de er ført alfabetisk paa Fornavn, først i Struenseø-Tiden gik man over til at føre dem paa Efternavn. De i »*Registre*« og »*Tegnelser*« indførte Breve er for Tiden indtil 1632 trykt i Uddrag i »Kancelliets Brevbøger«, der udgives af Rigsarkivet; det er Hensigten at fortsætte Udgivelsen til 1660. — Over de bevarede indkomne Breve til Kancelliet og Indlæg til *Registre* og *Tegnelser* (indtil 1660) har man en Seddelregistrant; hertil er udarbejdet et

¹⁾ Den fynske Gruppe var 1596—1660 delt i to, en fynsk og en smaalandsk; fra Tid til anden blev visse, for Personhistorien uvæsentlige reale Klasser af Ekspeditioner indført i særlige Bøger.

Navneregister, som dog endnu kun gaar til 1644. — Kancelliets ældre Arkiv fra Tiden før 1660 indeholder derudover kun lidet af særlig Interesse for Personalhistorien; nævnes maa dog Mønstringsruller og Rostjenestetakseringer 1535—1652, Mønstringsruller over Borgerskabet i forskellige Byer 1583—1639, Jordebøger indsendt af Lensmændene 1625 og 1651 samt Sognepræsternes Designationer paa Gaarde, Bol og Tiendeydere i deres Sognekald, indsendt 1651 og 1657—58; endvidere Mandtaller over Københavns og Christianshavns Indbyggere 1659—60 (udg. 1920 af E. Marquard: Kjøbenhavns Borgere 1659).

Statsforandringen i 1660 og den samtidige store Reform af Centralforvaltningen, der især kendetegnes ved Indførelsen af det indtil 1848 raadende Kollegiestyre¹⁾, medførte en meget stor Forandring i Danske Kancellis Stilling. Dets Forretningsgang blev ændret, og dets Forretningsomraade blev stærkt indskrænket ved Oprettelsen af en Række andre Kollegier. Adskillelsen af Danske og Tyske Kancelli blev nu endeligt fuldbyrdet, og Rentekammeret (eller Skatkammerkollegiet, som det 1660—79 hed) blev en selvstændig Institution, der foruden Revision og Regnskabsvæsen overtog Ekspeditionerne vedrørende Rigets Indtægter og Udgifter. To nye Institutioner, Krigs- og Admiralitetskollegiet, overtog Ledelsen af henholdsvis Hærens og Flaadens Anliggender; og Statskollegiet (ophævet 1676) behandlede Sager af almindelig politisk Betydning. Tilbage beholdt Danske Kancelli navnlig Sagerne vedrørende Justitsvæsen, Kirke og Skole samt Købstædernes Næringsvæsen (Lavsvæsen etc.) og kommunale Forhold. Forøvrigt har Grænserne mellem de forskellige Kollegiers Forretningsomraader i Tidens Løb været skiftende; der kom jo ogsaa efterhaanden flere Kollegier til for særlige Grene af Forvaltningen; for Danske Kancellis Vedkommende kan herom henvises til Sechers Fremstilling i Vejl. Arkivregistraturer I, især S. 93 f., 120, 126 f., 132 ff., 135 ff.

Ogsaa efter 1660 og indtil 1799 var *Registre og Tegnelse* den

¹⁾ Dette var som bekendt karakteriseret ved, at Styrelsen var i Hænderne paa Kollegier, der ved Stemmeflerhed enten selv afgjorde Sagerne eller vedtog en Indstilling (Relation) derom til Kongen, som derpaa afgav sin Resolution. I 1848 afløstes Kollegialsystemet af det nuværende Ministerialsystem, hvor det er en enkelt Person, Ministeren, der leder Forvaltningsdepartementet, medens Ministeriets Embedsmænd i Forhold til ham kun er raadgivende.

almindelige Benævnelse for Kopibøgerne over kgl. Ekspeditioner; de førtes stadig Registre for sig, Tegnelser for sig (over henholdsvis aabne Breve og Missiver), men efter de skaanske Provinsers Afstaelse hver kun i 4 Rækker, sjællandske R. og T. (for Sjælland, Møn og Bornholm), fynske (Fyn og Smaalandene), jyske (Nørrejylland) og norske (Norge med Færøerne, Island og Grønland). Hertil kom for de nyerhvervede Koloniers Vedkommende Registranterne over ostindiske og vestindiske Missiver og aabne Breve, begyndende henholdsvis 1668 og 1671. De fra 1671 førte Bøger over Grevelige, Friherrelige og Adels-Patenter med tilhørende Sager er hidtil bleven opbevaret i Lenskontoret, men efter at dette nu er ophævet, er de blevet afgivet til Rigsarkivet.

Over Kancellikollegiets Forhandlinger førtes 1670—99 de saakaldte *Kancelliprotokoller*. 1670 begynder ligeledes *Underskrivelsesbøgerne*, der indeholder kronologisk Fortegnelse over alle de af Kongen underskrevne Ekspeditioner, fortsat lige til 1848 og i Reglen forsynet med alfabetiske Registre, som fra 1743 hovedsagelig er ført paa Efternavn (undertiden er det lettest først at opsøge et Kongebrev i Underskrivelsesbogen og saa derfra gaa til Registranterne). Det var et stort Fremskridt i Kancelliets Forretningsgang, da man i 1699 begyndte at føre de saakaldte *Supplikbøger*. Indtil da havde man ikke ført Journal over de indkomne Breve og havde derfor heller ikke haft ordentlig Rede paa dem. Fra nu af fik derimod hver Sag sit Nummer i Supplikbogen, hvorunder blev indført et udførligt Uddrag af det først indkomne Andragende og gjort Vedtegning om senere indløbne Skrivelser i Sagen og om dennes Behandling og Afgørelse. Ved Kancelliets Omordning i 1800 afløstes »Supplikbøgerne« af de paa ganske lignende Maade førte »Journaler«. Supplikbøgerne er fra første Færd forsynede med gode Personregistre, der dog indtil ca. 1770 mest er ført paa Fornavn. Over Ansøgninger om gejstlige og verdslige Embeder samt om Titler og andre under Kancelliet sorterende Benaadninger førtes 1706—46 og 1749—70 særlige Journaler eller Ekstraktprotokoller, kaldet *Gratialprotokoller*; for 1749—70 mangler de desværre Personregistre. Af en noget anden Karakter er *Lens- og Gratialprotokollerne* 1785—99; de indeholder nemlig ikke Ansøgninger om ledigværende Embeder, men derimod Andragender i Lenssager, om Titel og Rang, Pensioner,

Ekspektance paa Embeder, Indfødsret m. m.; de meget udførlige Uddrag af Sagerne gør dem til en fortrinlig og let tilgængelig personhistorisk Kilde. Af Kancelliets andre Protokollrækker fra denne Tid skal nævnes *Oversekretærens Brevbøger* 1720—70, der fortsættes under Navn af *Kancelliets Brevbøger* 1773—99 og er Kopibøger over Kancellikollegiets i eget Navn udfærdigede Skrivelser. Over Kollegiets Forestillinger til Kongen førtes 1770—1807 Ekstraktprotokoller, de saakaldte *Rotuli*.

I 1771 blev Kancelliet, der indtil da havde været at betragte som et eneste stort Departement (Registranternes Deling efter Landsdele havde intet med departemental Inddeling at gøre), paa Struensees Foranledning delt i 4 Departementer, hvis Ressort var: 1. Sjælland og Fyn, 2. Jylland og Smaalandene, 3. Norge, 4. Island, Færøerne, Grønland, Kolonierne og Lenssagerne. Hvert Departement fik sit Sæt Protokoller (Registranter over kgl. Missiver og aabne Breve, Supplikbog, Brevbog etc.). Allerede 1773 vendte man ganske vist tilbage til den gamle Ordning, men 1800 blev Kancelliet paany delt, i 6, fra 1814: 5 Departementer. 1. Departement overtog alle Sager vedrørende Kirke og Skole; Styrelsen af Universitetet og de lærde Skoler gik dog 1805 over til en særlig Direktion. Justits- og Politisager, herunder ogsaa Ægteskabssager, Testamenters Konfirmation, Købstædernes Næringsvæsen etc., fordeltes mellem 3 Departementer, nemlig 2. Departement for København og Sjælland, 3. Departement for Norge (ophævet 1814) og 5. Departement (fra 1814: 3. Dept.) for Fyn og Jylland; Bornholm, Færøerne, Øst- og Vestindien hørte 1800—1804 under 2., derefter under 3., Island baade før og efter 1814 under 3. Dept. 4. Departement overtog Lens- og Udskrivningssager, Stiftelser under Stiftsøvrighederne, den kgl. Fødselsstiftelse og Frederiks Hospital, og 6. (fra 1814: 5.) Departement Revisions- og Brandforsikringssager. I de enkelte Departementer var de vigtigste Protokollrækker: Forestillingsprotokoller, Registranter over kgl. Ekspeditioner (der afløste Registre og Tegnelser), Journaler (i norske og jysk-fynske Departement kaldet Resolutionsprotokoller; de afløser Supplikbøgerne og er ført efter samme Princip som disse) og Brevbøger (over Kancelliets udgaaende Breve). *Rotuli* ophører 1807. Ved Siden af Journalerne førtes indtil ca. 1820 Ekstraktprotokoller med udførligere Referat af

Sagerne og ofte med Uddrag af Bilag, som nu er gaaet tabt, og derved af betydelig Kildeværdi.

De indkomne Breve og øvrige løse Akter i en Sag ligger, der-som Sagen er endt med en kgl. Ekspedition, blandt Koncepter og Indlæg til den Registrant, hvori Ekspeditionen er indført, under dennes Nummer i Registranten. Er Sagen ikke endt med en kgl. Ekspedition, ligger Akterne i Rækken af »Oversekretærens (Kancelliets) Breve«, i Reglen under det Nummer, som den i Sagen sidst udgaaede Skrivelse har i Oversekretærens eller Kancelliets Brevbog. En indløben Skrivelse, der hverken har fremkaldt en kgl. Ekspedition eller et Kancellibrev, maa derimod søges under de henlagte Sager. Om alle 3 Grupper af Akter gælder det imidlertid, at de for en stor Del er forsvundet ved de haardhændede og ødelæggende Kassationer, som Kancelliarkivet paa Grund af Pladsmangel var Genstand for i Tiden 1756—1856¹⁾. Blandt de Papirer, som det gik ud over, var f. Eks. ubevilgede Ansøgninger om Embeder og Gratialia, Ansøgninger om Ægteskabs-, Skilsmisse- og Myn-dighedsbevillinger, Tilladelse til at sidde i uskiftet Bo og skifte med Samfrænder, Facultas testandi, Prokurator-, Apoteker- og Organistbevillinger, Opholdstilladelse for Jøder etc. etc.; Listen over de Sager, som Kancelliets Arkivar efter et vist Aaremaal havde Lov at sende til Papirmøllen, blev efterhaanden temmelig lang, og ikke mindst den slægtshistoriske Forskning har derved lidt betydelige Tab. Hvor Akterne er borte, maa man altsaa nøjes med hvad Protokollerne indeholder om Sagen.

Blandt Danske Kancellis Arkivalier maa endnu fremhæves følgende:

Registrant over *Naturalisationspatenter* 1776—1847, 1 Bd., med Registerbind og Bilag.

Kancelliets Testamentprotokoller 1812—48, 35 Bd., indeholdende Kopier af Testamenter, Fundatser, Gavebreve, Ægtepagter, Interessentskabskontrakter og andre Dokumenter, som havde faaet kgl. Konfirmation gennem Kancelliet. Hertil slutter sig Testamenter efter facultas testandi 1777—1847, 1 Bd., og Vestindisk Testamentprotokol 1802—07, 2 Bd.

Blanketregnskaber 1800—1847. Fra 1800 havde Overøvrig-

¹⁾ Se herom Vejl. Arkivreg. I S. 148—55.

hederne (Stiftamtmand, Amtmand, Københavns Magistrat) Myndighed til at ekspedere forskellige Arter af kgl. Bevillinger, som Kancelliet hidtil havde meddelt ad *mandatum regis*, deriblandt Begravelsesbreve, Vielsesbreve, Bevillinger til at sidde i uskiftet Bo, endvidere i visse Tilfælde Kurator-, Fuldmyndigheds- og Skilsmissebevillinger samt Testamenters Konfirmation (jvf. Vejl. Arkivreg. I 140 ff.). Til Brug ved disse Bevillinger fik Overøvrighederne fra Kancelliet tilsendt Blanketter, for hvilke de skulde aflægge nøje Regnskab. Saaledes opstod den lange Række af Blanketregnskaber, hvor man som Bilag finder de bevilgede Andragender — forsaavidt de ikke er blevet Ofre for Kassationerne i Kancelliarkivet. Som Indholdsfortegnelse til Blanketregnskaberne tjener 8 *Ekstraktprotokoller*, med Personregistre. Af Blanketregnskaberne udtog man Kopier af konfirmerede Testamenter og Andragender om at hensesidde i uskiftet Bo og indbandt dem i en særlig Række *Testamentprotokoller* (70 Bd.).

Til Kancelliarkivet hører endvidere de S. 71 nævnte Protokoller over »Adskillige Bestillinger« 1730—1848. Af tilsvarende Karakter er en Protokol over »Norske Bestillinger« 1730—1830 (for Norge, Island, Færøerne og Vestindien) samt nogle danske og norske Præstekaldsbøger 1660—1848 med Fortegnelse over Præsterne i hvert Sognekald og deres Ansættelsesdatoer.

Fra Danske Kancelli blev i Tidens Løb udskilt en Række Institutioner, hvoraf her skal nævnes følgende (jvf. Erslev: Rigsarkivet S. 23):

Missionskollegiet og Direktionen for Vajsenhuset 1714—1859; herunder hørte Missionen i Ostindien, Fin- og Lapmarken, Grønland samt fra 1791 Vestindien (jvf. Vejl. Arkivreg. I 156 f., 248 f. og Seddelreg.).

General-Kirkeinspektionskollegiet 1737—91 havde Tilsyn med Lærere og Lærdommen i Kirker, Skoler og ved Universitetet; herunder hørte ogsaa Missionen i Vestindien (jvf. V. A. I 157—59 og 249—53 samt Seddelreg.).

Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler 1805—48 overtog Kancelliets og Universitetspatronens Forretninger vedr. Universitetet, Sorø Akademi og Latinskolerne; herunder hørte ogsaa Polyteknisk Lærestalt og Realskolerne (jvf. V. A. I. 162—65 og 256—57).

Af Institutioner, som har været underordnet Kancelliet, og

hvis Arkiver findes i Rigsarkivet, kan nævnes: Det kgl. Teater og Kapel, de kgl. Museer, Collegium Medicum Regium (1740—1803) og dets Afløser Sundhedskollegiet (jvf. Erslev S. 23—24).

Tyske Kancelli.

Som tidligere nævnt opstod der i Løbet af 16. Aarh. et særligt tysk Kancelli, der besørgede den paa Latin og Tysk førte Korrespondance, og som fik Styrelsen af Hertugdømmernes kongelige Del og de udenrigske Anliggender under sig; fra 1660 blev det et selvstændigt Kollegium. Det kom ganske naturligt til at bestaa af en »indenlandsk«, og en »udenlandsk« Afdeling; helt adskilt blev de to Afdelinger dog først i 1770 ved Oprettelsen af *Departementet for de udenlandske Sager*, der i 1848 afløstes af Udenrigsministeriet. Om udenlandske Afdelings og Udenrigsdepartementets Arkiv kan henvises til Erslev: Rigsarkivet S. 28—30; en Seddelregistratur er under Udarbejdelse.

Tyske Kancellis indenlandske Afdeling var 1771—1806 ene om Navnet Tyske Kancelli og hed derefter 1806—16 *Slesvig-holstenske*, 1816—49 *Slesvig-holsten-lauenburgske Kancelli*. Herunder hørte fra 1720 hele Slesvig og fra 1773 hele Holsten, hvortil 1814 kom Lauenburg, endvidere 1667—1773 Oldenburg og Delmenhorst. Det maa erindres, at de saakaldte »Enklaver« (Møgeltønder, Visby og Ballum Sogne samt Dele af andre vestslesvigske Sogne, endvidere det sydlige Rømø, det nordlige Sild, Før Vesterland og Amrum) regnedes til Kongeriget og derfor stod under Danske Kancelli, medens Ærø og de 8 Sogne syd for Kolding, der 1864 blev ved Danmark, indtil da havde hørt til Slesvig og altsaa stod under Tyske Kancelli; med Hensyn til Kirke- og Skolevæsen sortede Ærø dog sammen med Als under Danske Kancelli — indtil 1819 hørte Øerne til Fyns Stift og udgjorde derefter Als Stift — og det samme gjaldt det til Ribe Stift hørende Tørninglens Provsti, der bestod af omtrent hele Haderslev Vesteramt samt Nustrup og Skrydstrup Sogne af Haderslev Østeramt. I saglig Henseende var Tyske Kancellis Ressort noget mere omfattende end Danske Kancellis.¹⁾

¹⁾ Jvf. F. J. West: Oversigt over de i Rigsarkivet opbevarede Arkivalier vedrørende Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland (Fortid og Nutid III S. 40—65). — Om de indviklede administrative Forhold i Nordslesvigs »blandede Distrikter«, se I. Udg. af Traps Danmark (1858—60), Speciel Del II 2, S. 1004—40, Traps Slesvig (1864) og H. N. A. Jensen: Kirchliche Statistik des Herzogtums Schleswig (1841), IV S. 1454 ff.

De vigtigste Protokoller i Tyske Kancellis indenlandske Afdelings Arkiv er Kopibøgerne over kgl. aabne Breve (*Patente*) og kgl. Missiver (*Inländische Registrante*), der gaar tilbage til 1524, men indtil 1670 med store Huller i Rækken; fra Tiden 1670—1730 er de saa godt som fuldstændig bevarede, medens de for 1730—1849 sammen med næsten hele det øvrige Arkiv fra denne Tid i 1870'erne afleveredes til Preussen og nu findes i Statsarkivet i Kiel. Foruden en Del Akter vedrørende Ærø og de 8 Sogne m. m. beholdt Rigsarkivet dog Kancelliets *Forestillingsprotokoller* 1770—1849; hertil er udarbejdet et kronologisk ordnet Udtog i 6 Bind med tilhørende Navneregister i 2 Bind (alle 8 Bind staar paa Læsesalen) samt et Sagregister paa Sedler. Som delvis Erstatning for de afleverede Registranter har Rigsarkivet ladet tage en Afskrift af de i Kiel-Arkivet beroende *Ekstrakter af »Patente«* og *»Rescripte«*¹⁾ med tilhørende alfabetiske Registre; denne Afskrift, der foreløbig kun naar til 1792, staar paa Læsesalen. — Om de i Statsarkivet i Kiel beroende Arkivalier vedrørende Hertugdømmerne, se nedenfor S. 244 f.

Højesteret.

Indtil 1660 var *Kongens Røttering* Rigets øverste Domstol; af de herfra bevarede Arkivalier maa særlig nævnes Herredagsdombøgerne 1537—1660 og Rigens Kanslers Dombøger 1540—1660 (V. A. I 85—86 og 193—95).

Højesteret blev oprettet 1661; dens Arkiv, der nu findes i Rigsarkivet indtil c. 1860, opbevaredes tidligere paa Christiansborg Slot, og store Dele deraf gik til Grunde ved Slottets Brand 1794 og 1884. De vigtigste bevarede Arkivalierækker er: *Stævningebøger* 1662—99, 1778—84, 1791, 1794—1800. *Voteringsprotokoller* 1664—1859; i 17. og 18. Aarh. kaldtes de ogsaa »Højesteretsprotokoller« og førtes i to Rækker, A og B, hvoraf B i Hovedsagen er tabt for Tiden 1700—1800²⁾. *Domprotokoller* 1662—99, 1801—59. *Slutningsbøger* (med Domskonklusionerne) 1670—74, 1798—1832, 1841—59; de er af Vigtighed ved at være forsynede med gode Registre, hvad Protokollerne fra det 19. Aarh. ellers mangler. *Registranterne* 1794—1861 indeholder Kopier af de

¹⁾ »Inländische Registrante« faar fra 1736 Navneforandring til »Rescripte«.

²⁾ B, der førtes af de yngste Sekretærer, havde samme Indhold som A, og Tabet er derfor ikke af saa stor Betydning.

appellerede Overrets- og Underretsdomme, i Begyndelsen tillige Referat af Sagernes Behandling ved Højesteret, derunder Domskonklusionen, 1794—98 desuden Registre. Af særlig stor Betydning er de efter Domsdagen ordnede *Domsakter* 1794—1859, som man i Reglen straks vil gaa til, dersom man kender Domsdagen; er denne ukendt, vil den let kunne findes ved Hjælp af Registranterne 1794—98 eller efter 1798 ved Hjælp af Slutningsbøgerne; for Aarene 1833—40 maa man opsøge Domsdatoen i selve Domprotokollerne. For Tiden 1700—1793 mangler altsaa Domprotokollerne, og man maa slutte sig til, hvorledes Dommen er faldet ud, af Voteringsprotokollerne; disse indeholder oftest et løst vedlagt Register.

Rentekammeret.

En trykt Registratur over Arkivet findes i V. A. II 1—246, men der savnes en vejledende Indledning, svarende til den i V. A. I givne; Arkivet er senere bleven delvis omordnet og en ny Seddelregistratur udarbejdet; dog kan den trykte Registratur stadig benyttes. Den omfatter kun for en ringe Del de tyske Rentekammersager, over hvilke der nu er udarbejdet en særlig Seddelregistratur. Jvf. Erslev: Rigsarkivet S. 32—43 og de i Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1873—78 trykte Aktstykker vedr. Rentekammerets og de afledede Kollegiers Organisation og Forretningsomraade (særlig Fagregistraturen 1878 S. 69—104).

Indtil 1660 fandtes der under Kancelliet en særlig Rentekammerafdeling; det herfra efterladte Arkiv gaar tilbage til 1534 og bestaar hovedsagelig af Rentemesterregnskaber og forskellige Regnskabsbøger, Kopibøger over kgl. Ordre og Breve til Rentemestrene og over Forleningsbreve og Bestallinger, endvidere Jordebøger over Kronens Gods o. l. (V. A. I 182—93 og nyere Seddelregistratur).

I 1660 blev Rentekammeret et selvstændigt Kollegium, der indtil 1679 hed *Skatkammerkollegiet*. Herunder hørte Styrelsen af Statens Finanser og Regnskabsvæsen og de dermed i Forbindelse staaende rent materielle Anliggender; Sager angaaende Lenene (Grevskaberne og Baronierne), det gejstlige Gods samt Købstædernes Styrelse og Næringsvæsen hørte dog som Regel under Kancelliet, medens Sager vedr. Næringsvæsen paa Landet, f. Eks. Kro- og Møllebevillinger, maa søges i Rentekammeret. Grænserne for Rentekammerets Myndighedsomraade ændredes forøvrigt ret betydeligt i Tidens Løb, navnlig ved at visse Grene af den økonomiske og finansielle Styrelse udskiltes derfra og lagdes

ind under en Række nye Institutioner, hvoraf de vigtigste var Kommercekollegiet, Generaltoldkammeret og Finanskollegiet.

Ved den nye Ordning er Skatkammerkollegiets Arkiv (1660—79) udskilt som en særlig Afdeling af Rentekammerarkivet. Fra 1679 var Rentekammeret delt i *Sekretariater* og et efterhaanden meget betydeligt Antal *Kontorer*. Oprindeligt var der kun et fælles Sekretariat, men i 1699 oprettedes et særligt tysk Sekretariat (for Hertugdømmerne) og i 1720 et særligt norsk. I Sekretariaterne samledes de Sager, der skulde afgøres ved kgl. Resolution, og førtes Bøger over de deraf følgende Ekspeditioner. Hovedrækkerne er i alle tre Sekretariater *Forestillings-* (eller *Relations-*) og *Resolutionsprotokoller*, indeholdende Kollegiets Forestillinger til Kongen og dennes Afgørelser, *Ekspeditionsprotokoller* (indeholdende Ekspeditioner af meget forskellig Art, som f. Eks. Kommissorier, Bevillinger, Konfirmationer o. s. v.), og *Bestallingsbøger*. Alle tre Rækker, med tilhørende Bilag, indeholder et stort personalhistorisk Stof, særlig vedrørende Embedsmænd, og er forsynede med gode Register. Desuden findes der flere kronologiske og alfabetiske Register til baade danske, norske og tyske Sekretariats kgl. Resolutioner; en ny fuldstændig Registratur over Rentekammerets kgl. Resolutioner 1660—1719 er under Udarbejdelse.

For danske Sekretariats Vedkommende maa endvidere nævnes en Mængde *Skødebøger*, mest indeholdende Skøder paa bortsolgt Krongods, og en stor Samling *Embedsansøgninger* 1660—1848, ordnet alfabetisk og med Oplysninger om næsten alle Embedsmænd under Rentekammeret; i alfabetisk Orden foreligger ligeledes en Samling Embedseder 1696—1848 og Breve og Dokumenter vedr. partikulære Personer 1660—79 (under Skatkammerkollegiet) og 1679—1848. Ogsaa i tyske Sekretariat findes en alfabetisk ordnet Samling Embedsansøgninger 1700—1848, endvidere Ansøgninger om Orlov 1795—1848 (alfabetisk ordnet), Embedseder 1766—1848 (med Register) og indkomne Breve fra Institutioner, Embedsmænd og partikulære Personer.

En Oversigt over *Rentekammerets Kontorer* har man i Den civile Centraladministrations Embedsetat 1660—1848 S. 275—333, med Oplysninger om de enkelte Kontorers Ressort, der forøvrigt i Reglen fremgaar af Navnet (Sjællands Stifts Kontor, Rytterdistrikternes Renteskriverkontor, Vejkontoret o. s. v.). I disse Kontorer førtes Rentekammerets Korrespondance, og indenfor hvert Kontor er Hovedrækkerne af Arkivalier derfor i Reglen:

Kopibøger over udgaaende Breve, Journaler over indkomne Breve (fra 1740), indkomne Breve (før 1740) og Journalsager (efter 1740); Kopibøger og Journaler er selvfølgelig altid forsynede med Register. I Modsætning til Kancelliets Forretningsgang fulgte man i Rentekammeret — ligesom i de herfra udgaaede Myndigheder — den Praksis, at enhver indløbende Skrivelse fik sit Nummer i Journalen, hvortil man ogsaa lagde tidligere Skrivelser i samme Sag, saaledes at en Sags Akter normalt skal findes under det sidste Journalnummer; ved Frem- og Tilbagevisninger i Journalen tilvejebragte man Forbindelse mellem alle en Sags Journalnumre; ved hvert Journalnummer anførtes tillige Datum for den udgaaende Skrivelse og dens Nummer i Brevbogen. Akterne i en Sag, hvori der er gaaet kgl. Resolution, vil som Regel være at finde som Bilag til denne, i Sekretariatet eller i det Kontor, der havde haft med Sagen at gøre.

Medens norske og tyske Sekretariats Protokoller endnu stadig findes i det danske Rigsarkiv, er de norske Kontorers Sager med faa Undtagelser afgivet til det norske Rigsarkiv, og af de tyske Kontorers Sager findes det meste i Statsarkivet i Kiel.

Foruden de ovenfor nævnte Arkivalierækker indeholder Rentekammerarkivet, saavel i Sekretariaterne som i Kontorerne, en Mangfoldighed af Arkivsager, hvoraf en stor Del er saa temmelig uden Interesse for Slægtsforskeren, medens andre er slægtshistoriske Kilder af stor Værdi. Til de sidste hører *Matriklerne* og *Forarbejderne* til dem.¹⁾

Det er dog kun en ringe Del af Arkivalierne vedrørende Matrikuleringen, som findes i Rigsarkivet; Hovedparten maa søges i *Matrikelsarkivet*, som før 1848 hørte under Rentekammeret og nu under Landbrugsministeriet (Kristiansgade 6). I Rigsarkivet (Skatkammerkollegiet) findes de i 1660—61 af Lensmænd, Domkapitler og private Godsejere til Rentekammeret indsendte Jordebøger og de samtidig af Sognepræsterne indsendte Indberetninger om Udsæd og Landgilde i deres Pastorater samt den hovedsagelig paa dette Grundlag udarbejdede Matrikel 1662; af denne mangler dog enkelte Bind (Vejl. Arkivreg. II 29—32). Den viste sig straks at være aldeles ubrugelig for sit Formaal, at tjene som Grundlag for en nogenlunde ligelig og retfærdig Jordbeskatning, og erstattedes derfor med Matriklen af 1664. Ved begge skete Hartkorns-

¹⁾ Jvf. Gunnar Knudsen: De danske Matrikler og deres Benyttelse ved historiske Undersøgelser (Fortid og Nutid II, 1919, S. 1—42).

ansættelsen ved en Omregning af de gamle Landgildeydelse efter en bestemt Takst, hvorimod Matriklerne 1688 og 1844 udarbejdedes paa Grundlag af en, i det første Tilfælde ganske vist meget ufuldkommen Opmaalning og Vurdering (Bonitering) af de enkelte Jordstykker. I Rentekammerarkivet findes et enkelt Bind af Matriklen 1664 (Rugaards Amt) samt enkelte Forarbejder til Matriklen 1688 (navnlig nogle Matrikler for Sjællands Stift 1680 og 1685/86, V. A. II 32—35). Resten af Matriklen 1664 findes i Matrikelsarkivet tillige med det til Matriklerne 1688 og 1844 hørende Materiale: Opmaalingsprotokollerne eller Markbøgerne 1682—83 (1 Bind for hvert Sogn), Beregningsprotokollerne eller Modelbøgerne (1 Bind for hvert Herred) og den egentlige Matrikel 1688 (1 Bind for hvert af de daværende Amter); endvidere Konceptbeskrivelsesprotokollerne (Koncepter til Sogneprotokollerne, i Pakker) 1804—c. 37, to Rækker Hartkornsekstrakter, Beregnings- eller Sogneprotokollerne (1 Bind for hvert Sogn) og selve Matriklen 1844 (1 Bind for hvert Herred).

I Matriklen 1688 er Gaardene i hver By opført med Nummer, Ejer- og Brugernavn, Navnet paa Brugeren i 1664 samt gl. Hartkorn (1664) og nyt Hartkorn; det er saaledes let at følge den enkelte Gaard tilbage fra 1688 til 1664 og 1662. Derimod er det i Reglen vanskeligt at følge en Gaard tilbage fra 1844 til 1688. De i 1688 benyttede Matrikelnumre gik hurtigt af Brug og er næsten altid forskellige fra de i det 18. Aarh. anvendte Løbenumre paa Gaardene. I Matriklen 1844 og Forarbejderne til den anføres ganske vist baade nyt og gammelt Hartkorn, men det sidste er meget ofte forskelligt fra Hartkornet 1688, idet der i mange Tilfælde i det 18. Aarh. fandt en Regulering Sted, hvorved Gaardene i en Landsby fik ens Hartkorn. Naar man vil følge en Gaards Historie tilbage i Tiden, en Opgave, der ved Studiet af Bondeslægters Historie ofte vil komme for, maa man da benytte sig af en Mængde forskellige Kilder, deriblandt ikke mindst de i det følgende nævnte.¹⁾

Matriklerne 1664 og 1688 udfærdigedes i to Eksemplarer, hvoraf det ene som nævnt opbevares i Matrikelsarkivet, medens det andet sendtes ud til de respektive Amtstuer; herfra er de bevarede Bind havnet i Landsarkiverne, hvor man ogsaa for mange

¹⁾ Jfr. Sv. Aakjær: Dansk Landsbyhistorie 1844—1600 (Fortid og Nutid IV. 1923, S. 147—63) og Sv. Aakjær og Chr. Bokkenheuser: Sognet og Byen, en Studievjledning i Lokalhistorie (1931).

Herreders Vedkommende vil finde et Eksempplar af Matriklen 1844.

Foruden Matrikulerings-Arkivalierne indeholder Matrikelsarkivet en stor Samling Kort fra Udskiftningstiden, sidste Halvdel af 18. og Begyndelsen af 19. Aarh., der ligesom selve Udskiftningsforretningerne ikke blot har stor topografisk, men ogsaa i nogen Grad slægtshistorisk Betydning.

Bornholm blev ikke medtaget i Matriklerne fra det 17. Aarh., men blev først matrikuleret 1844. Som Erstatning har man i Rentekammerarkivet en fuldstændig Jordebog fra 1664; i Bornholms Amtstuearkiv i Landsarkivet findes fuldstændige Jordebøger fra 1662 og senere, i Rigsarkivet desuden fra 1624/25, hvortil kommer Hammershus Lensregnskaber med Jordebøger over Krongodsset tilbage til 1596.

København og Købstæderne blev ikke matrikuleret sammen med det øvrige Land. Over Købstæderne blev derimod i 1682 udarbejdet Grundtakster, hvoraf en Del er bevaret i Rentekammerarkivet, ligesom enkelte Byers Grundtakster fra 1790'erne (V. A. II 110—11, 126—27 og 145).

Iøvrigt maa af Rentekammerarkivets Indhold fremhæves et stort Antal Jordebøger over Rytterdistrikterne, det til Underhold for de nationale Rytterregimenter udlagte Krongods, især fra 1670—96, 1717—20 og 1733, samt en Del andre Jordebøger, bl. a. for de under Christian V oprettede Grevskaber og Baronier, fra Tiden omkring deres Oprettelse (V. A. II 36—42). Ogsaa mellem de V. A. II 86—153 opregnede, men nu omregistrerede og omordnede diverse Sager er der mange Jordebøger o. l. Et hele Landet omfattende Materiale af beslægtet Art har man i de 1778 ff. og 1789 indsendte Hartkorns-Specifikationer og de 1770 og 1773 ligeledes til Rentekammeret indsendte Hoverireglementer. Endvidere maa gøres opmærksom paa de værdifulde Arkivalier, som stammer fra Skattereguleringskommissionen af 1802 vedk. Skatten paa Besiddelse, Nytte og Brug (særlig Oppebørselsregistre 1802—42) og fra Skattereguleringskontoret for Ildsted- og Mobilieskatten m. m. (især Regnskaber og Protokoller 1812—15, V. A. II 81—83), samt endelig Ekstraskattereguleringskommissionens Sager 1789 (Mandtal paa Formue- og Næringskat).

Af tyske Sekretariats tilsvarende Sager skal særlig fremhæves Ekstraskattetakserne 1710—21 og 1743—44 og Krigsskattekommissionen 1789 med meget værdifulde Skattemandtaller, der

i nogen Grad erstatter Manglen af Folketællinger i Hertugdømmerne 1787 (jvf. S. 89). Af de slesvigske Rentekammerkontorers Sager findes endnu i Rigsarkivet bl. a. en Del Korrespondanceprotokoller ældre end 1725, indkomne Breve, delvis ordnede alfabetisk efter Brevskrivere, samt nogle Kommissionsarkiver, deriblandt Undersøgelseskommission i Haderslev Amt 1708—15 med flere fuldstændige og meget righoldige Jordebøger over Amtet. Endvidere Mandtaller og Skatteprotokoller vedr. Indkomst- og Formueskatten 1810—14.

Folketællingslisterne.¹⁾

Formaalet med Folketællingslisterne var og er den Dag i Dag et rent statistisk. De sorterede derfor oprindeligt under Rentekammerets Tabelkontor, der senere blev omformet til Statistisk Bureau, nu Statistisk Departement; herfra er Folketællingslisterne nu afleveret til Rigsarkivet.

Den første fuldstændige Folketælling i Danmark blev foretaget 15. August 1769; af Materialet herfra blev imidlertid de egentlige Folketællingslister kasseret, efter at den statistiske Bearbejdelse havde fundet Sted, og kun de for den slægts- og personhistoriske Forskning aldeles værdiløse statistiske Tabeller er delvis i Behold.²⁾ De følgende Folketællinger, der alle er næsten fuldstændig bevarede, afholdtes 1. Juli 1787, 1. Febr. 1801, 18. Febr. 1834, 1. Febr. 1840 og derefter stadig 1. Febr. i Aarene 1845, 1850, 1855, 1860, 1870, 1880, 1885 (kun København) og 1890; Folketællingerne efter 1890 er endnu ikke tilgængelige.

Den ældste bevarede Folketælling er altsaa den fra 1787. Oplysningerne er her givet under følgende Rubrikker: »1. Gadernes Navne samt Gaardenes og Husenes Nr., saa og Familiernes Antal.

¹⁾ Jvf. E. Marquard: Folketællingerne og deres Benyttelse (Fortid og Nutid III, S. 137—48).

²⁾ En delvis Erstatning for den tabte Folketælling 1769 har man i de saakaldte »Efterretninger angaaende Ægteparrenes, Enkemændenes og Enkernes Antal i Kjøbenhavn, Sjælland, Møen og Bornholm, udarbejdede under Oeders Ledelse i Henb. t. kgl. Resol. af 20. Febr. 1771« (V. A. II 245). I disse Lister finder man Oplysninger om Mandens Navn, Stand, Næringsvej, Alder og ægteskabelige Stilling samt om Hustruens Alder (men ikke hendes Navn). For Københavns Vedkommende har man endvidere det i personalhistorisk Henseende overordentlig værdifulde Skattemændtal 1762, der Hus for Hus opregner hele Byens Befolkning, ogsaa Børnene, tildels med Angivelse af Alder, og hvortil Rigsarkivet har ladet udarbejde et alfabetisk Register.

2. Personernes fulde Navn udi enhver Familie. 3. Hvad enhver Person er udi Familien, samt om Børnene er ægte eller uægte, af første, andet eller hvilket Ægteskab. 4. Personernes Alder, den løbende Alders Aar iberegnet. 5. Ugift eller gift, og hvor ofte de have været i Ægteskab eller Enkestand. 6. Personernes Titel, Embede, Forretning, Haandværk eller Næringsvej. 7. Summa paa Folketallet saavel i hver Gade især, som i den hele By til sammen«.

Det ved Folketællingen i 1801 benyttede Skema er omtrent enslydende hermed, hvorimod der 1834 kun findes 5 Rubrikker, idet Nr. 3 og 6 er slaaet sammen og Nr. 7 helt udeladt, og det i 1840 benyttede Skema er ikke væsentlig forskelligt herfra. Folketællingerne 1787—1840 har den for Slægtsforskningen meget kedelige Mangel, at Fødestedet ikke er angivet; i denne Henseende bringer Folketællingen 1845 en betydningsfuld Forandring ved at indføre en ny Rubrik: »Fødestedet, nemlig Købstadens og paa Landet Sognets og Amtets Navn«. At denne Rubrik er af stor Værdi for Slægtsforskeren, er umiddelbart indlysende; da den er saaledes formuleret, at de gængse, for Slægtsforskeren ret værdiløse Fødestedsangivelser som Jylland, Fyn o. lign. blev undgaaet, kan man i Reglen straks paa Grundlag af Rubrikkens Indhold søge til det opgivne Fødesteds Kirkebog og derigennem konstatere Herkomsten. Fødestedsangivelsen er selvfølgelig bibeholdt ved alle senere Folketællinger. Ved Folketællingen 1845 blev desuden tilføjet en Rubrik om sindssyge, der 1850 udvidedes til ogsaa at omfatte døvstumme, døve og blinde, og 1855 kom dertil en Rubrik om Trosbekendelsen, og senere kom der endnu flere Rubrikker til. Den summariske Aldersangivelse blev først ved den endnu utilgængelige Folketælling 1901 erstattet med Angivelse af Fødselsaar og -dag.

Hver Folketælling er ordnet saaledes, at først kommer København, ordnet efter Kvarterer og Matrikelnumre, fra 1870 efter Gader og Husnumre (i de ældste Folketællinger er Hofetaten samt Militæret i Kastellet og Nyboder holdt for sig). Derefter følger Købstæderne og saa Amterne, indenfor Amterne Herrederne og indenfor Herrederne hvert Sogn for sig.

Slangerup maa 1787 og 1801 søges under Købstæderne, men findes ved de senere Folketællinger under Lynge-Frederiksborg Herred, idet dens Købstadrettigheder 1809 gik over paa Frederikssund. Paa den anden Side maa Frederiksværk, Løgstør, Nørre

Sundby og Silkeborg, der først 1900 blev Købstæder (Frederiksværk endda først 1907) og før den Tid var Handelspladser, indtil 1860 søges under det paagældende Sogn, Herred og Amt, ligesom Handelspladsen Frederiksberg, medens alle Handelspladserne 1870 og 1880 er samlede i særlige Pakker.

Før Folketællingernes Aflevering til Rigsarkivet fra Statistisk Departement er enkelte Dele deraf bortkommet. De derved fremkomne Mangler er følgende:

1787: Christiansø.

1801: Af Københavns Amt Smørum og Sokkelunds Herreder med Frederiksberg; af Frederiksborg Amt Frederiksborg Slotsogn samt Farum, Slagslunde og Gandløse Sogne; Fuglslev Sogn i Randers Amt er kun delvis bevaret.

1834: København med Undtagelse af St. Annæ Øster og Vester Kvarterer.

1840: Købstæderne Faaborg, Frederikshavn, Frederikssund, Grenaa, Hobro, Korsør, Mariager, Middelfart, Nykøbing p. Mors, Nysted (en Genpart findes dog i Nysted Raadstuearkiv, i det københavnske Landsarkiv), Præstø, Roskilde, Rudkøbing, Rødby, Sorø, Stubbekøbing, Svaneke og Varde; endvidere Slangerup i Frederiksborg Amt, Husby og Sønder Nissum Sogne i Ringkøbing Amt samt Øerne Læsø (Hjørring Amt) og Mors (Thisted Amt).

1845: Maarum og Sigerslevvester Sogne i Frederiksborg Amt; Øster Ulslev og Godsted Sogne i Maribo Amt; Jordrup og Lejrskov Sogne i Ribe Amt; Husby og Sønder Nissum Sogne i Ringkøbing Amt.

1850: Kværndrup Sogn i Svendborg Amt; Stovby og Hornum Sogne i Vejle Amt.

1855: Løgstør.

1860: Bavelse Sogn i Præstø Amt.

1870: Ødis Sogn i Vejle Amt.

1880: Købstaden Hobro; Brønshøj Sogn i Københavns Amt.

Indtil 1864 hørte Ærø og de 8 Sogne, som nu udgør Nørre Tyrstrup Herred af Vejle Amt, til Slesvig, og Folketællingerne herfra maa derfor søges under de slesvigske Folketællinger. Det samme gælder Dele af det nuværende Ribe Herred. Derimod hørte de sønderjyske Enklaver til Ribe Amt og maa søges under dette. Ved den kongerigske Folketælling i 1801 medtog man endvidere

de Dele af Haderslev Vester- og Østeramt, som hørte til Ribe Stift; Listerne herfra ligger forrest mellem de slesvigske Folketællinger.¹⁾

Iøvrigt fandt den første (bevarede) Folketælling i *Hertugdømmerne* Sted 13. Febr. 1803 og derefter 1835, 1840, 1845, 1855 og 1860, hver Gang 1. Febr. Af det herfra stammende Materiale er enkelte Dele vistnok gaaet tabt, noget findes i Statsarkivet i Kiel, men Størsteparten ligger dog stadig i Rigsarkivet i København. Ved hver Folketælling er Listerne ordnet i 3 Grupper: 1. Byerne, 2. Amterne, 3. de adelige Godsdistrikter. Flækkerne maa søges under det paagældende Amt eller Godsdistrikt; dog ligger Christiansfeld og Fæstningen Frederiksort mellem Byerne. For *Slesvigs* Vedkommende (hvortil hørte Femern) maa iøvrigt bemærkes: 1803 findes i Rigsarkivet kun Ærø (med Ærøskøbing og Marstal) og Helgoland, Byerne Aabenraa og Flensborg, af Haderslev Amt Tyrstrup Herred (med de »8 Sogne« og Christiansfeld) samt Gram og Hviding Herreder, af Tønder Amt Lundtofte Herred; Resten findes for den største Dels Vedkommende i Statsarkivet i Kiel.

1835 mangler Flækken Christiansfeld samt Gram, Hviding og Haderslev Herreder.

1840 mangler vistnok intet.

1845 mangler Haderslev Amt.

1855 mangler Byerne Haderslev og Frederiksstad, endvidere Aabenraa Amt, Husum Amt, Løgumkloster Amt og Tønder Amt med Koogdistrikterne.

1860 mangler Byerne Eckernførde, Frederiksstad og Slesvig samt Frederiksort, endvidere Femern med Byen Burg.

For *Holstens* Vedkommende maa bemærkes:

1803 have kun Tremsbüttel Amt samt Godserne Perdoel og Bockhorn i Bornhöved Sogn og Schæferiet Kuhlen i Segeberg Sogn.

1835 mangler Altona samt af Landdistrikterne Ahrensböck, Plön og Rethwisch Amter.

1840 mangler atter Altona.

1845 synes intet at mangle.

1855 mangler Amterne Kiel, Segeberg (undtagen Flækken Bramstedt) og Steinburg, Landskabet Sydditmarsken (undtagen

¹⁾ Om de nordslesvigske »blandede« Distrikter og deres udviklede administrative Forhold, se S. 79.

Flækken Meldorf og Koogdistrikterne) og det adelige Godsdistrikt Itzehoe (undtagen Flækken Wandsbeck). Folketællingen 1860 mangler helt i Rigsarkivet, men findes antagelig i Kiel.

For *Lauenburgs* Vedkommende haves Folketællingerne 1845 og 1855, vistnok uden Mangler.

For Danmarks Bilande og Kolonier haves Folketællinger fra følgende Aar: *Færøerne* 1801 Aug.-Sept., 1834 $1\frac{3}{8}$, 1840 $2\frac{4}{6}$, 1845 $2\frac{4}{6}$, 1850 $1\frac{1}{2}$, 1855 $1\frac{1}{10}$, 1860 $1\frac{1}{10}$, 1870 $1\frac{1}{10}$, 1880 $1\frac{1}{2}$ og 1890 $1\frac{1}{2}$. *Grønland* 1834, 1840, 1845, 1850, 1855 og 1860. *Vestindien* 1841 (allerede dette Aar med Angivelse af Fødested), 1846, 1850 (St. Thomas Landdistrikt mangler), 1855, 1857, 1860, 1870 og 1880. *Trankebar* 1835. *Frederiksnagor* 1840.

De *islandske* Folketællinger er afgivet til Arkivet i Reykjavik.

Generaloldkammeret 1760—1848.

V. A. II. 247—99 og Seddelregistratur.

Indtil 1760 hørte Told- og Konsumtionssager under Rentekammeret, men blev derefter underlagt et særligt Generaltoldkammerkollegium. Dette var organiseret paa lignende Maade som Rentekammeret, med et Sekretariat og en Række Kontorer; de norske og tyske Kontorers Sager er afleveret til Norge og Tyskland. I Sekretariatets Arkiv er Hovedrækkerne Forestillings- og Resolutionsprotokoller (Kopibøger) og Journaler med Journalsager; Oplysninger om det store Toldpersonale faas bedst gennem Bestallingsprotokollerne 1760—1848, Ekstrakt- og Supplikantprotokollerne 1776—1837 med Bilag samt en alfabetisk ordnet Samling af Ansøgninger om Embeder under Toldvæsenet 1778—1848. I Kontorenes Arkiver er Hovedindholdet Korrespondanceprotokoller og -sager samt kgl. Resolutioner.

Fra 1816 var Generaltoldkammeret forenet med Kommercekollegiet til Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet, med fælles Sekretariat og Forestillingsprotokoller.

Under Generaltoldkammeret hørte ogsaa Havne-, Kanal- og Fyrvæsen (V. A. II 284—92) og Styrelsen af de vestindiske og guineiske Kolonier (V. A. II 293—99).

Kommercekollegiet 1735—1848.

V. A. II. 301—40 og Seddelregistratur.

Arkiverne fra de ældre Kommercekollegier 1670—97, 1704—08 og Politi- og Kommercekollegiet 1708—31 findes i Københavns

Raadstuearkiv (se S. 170). Langt større Betydning fik det i 1735 oprettede Kommercekollegium. Dets Myndighedsomraade var i Tidens Løb ret skiftende, men samlede sig dog i Hovedsagen om forskellige Sider af Erhvervslivet, særlig Industri, Handel og Søfart og i Forbindelse dermed Konsulatsvæsen. Ogsaa Kollegiets Organisation ændredes flere Gange; 1735—97 var det leddelt topografisk, med et dansk-norsk og et tysk Sekretariat 1735—71 og et dansk, et norsk og et tysk Sekretariat 1773—97 (det sidste for Hertugdømmerne), desuden 1777—97 et udenlandsk og Konsulatssekretariat. 1797—1816 var Kollegiet delt sagligt, i Produktions- og Fiskerifaget (der tillige fungerede som fælles Sekretariat for hele Kollegiet), Industri- og Fabrikfaget og Handels- og Konsulatsfaget. Endelig blev Kommercekollegiet i 1816 forenet med Generaltoldkammeret til Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet, med fælles Sekretariat; Industri- og Fabrikfaget og Handels- og Konsulatsfaget blev bestaaende som Kontorer under det samlede Kollegium, medens Fiskerisagerne overgik til Rentekammeret.

Hovedrækkerne af Arkivalier er Forestillings- og Resolutionsprotokoller (samlede Registre over henholdsvis dansk-norske og tyske Forestillinger 1736—71), Kopibøger og Journaler (Supplikbøger) med tilhørende Sager; størst Betydning i personalhistorisk Henseende har Privilegieprotokollerne (Bevillingsprotokollerne), som er forsynede med gode alfabetiske Registre.

Under Kommercekollegiet sorterede indtil 1816 Brandforsikringssager, som derefter overgik til Danske Kancellis 5. Dept., samt fra 1777 Styrelsen af de ostindiske Kolonier (V. A. II 330—333).

Endvidere hørte en Række industrielle og merkantile Statsinstitutioner under Kommercekollegiet, deriblandt Generalmagasinet og den kgl. Porcelænsfabrik; de herhen hørende Arkivalier vil kun undtagelsesvis faa Interesse for Slægtshistorikeren.

F i n a n s a r k i v e r n e .

V. A. III. 1—208; Erslev: Rigsarkivet S. 48—56.

Indtil 1771 hørte Finansstyrelsen under Rentekammeret, men var dog udskilt som en særlig Ressort, med de to Assignationskontorer (dansk-norske og tyske) som Sekretariat. 1771 oprettedes *Finanskollegiet*, der indtil 1773 havde hele den økonomiske Styrelse under sig, og som fra 1784 var den centrale

finansielle Myndighed, indtil det i 1816 afløstes af *Finansdeputationen* (1816—48). Hertil slutter sig for særlige Grene af Finansstyrelsen en hel Række side- eller underordnede Myndigheder, deriblandt Overskattedirektionen (1762—82), Overbankdirektionen (1782—1813), Skatkammeret (Skatkammerdirektionen, -administrationen, 1769—71 og 1773—1816), Direktionen for Statsgælden og den synkende Fond (1816—48) samt forskellige Banker og Kreditanstalter m. v. De herfra stammende Arkiver sammenfattes under Betegnelsen Finansarkiverne. Hovedrækkerne af Arkivalier er som Regel Forestillingsprotokoller og kgl. Resolutioner, Kopibøger (undertiden kaldet Korrespondanceprotokoller, Ekspeditionsprotokoller eller Missivebøger), Journaler (Referat- eller Ekstraktprotokoller) og Journalsager (eller indkomne Breve). Overskattedirektionens Arkiv er fornylig omordnet og en særlig Seddelregistratur udarbejdet; blandt de indkomne Breve maa her fremhæves Afd. C, Personalia A—Ø, 25 Pkr., ordnede alfabetisk efter Brevskrivere.

Finansarkiverne indeholder et omfattende Materiale vedrørende Storhandelens og Finansverdenens Mænd og deres Virksomhed. Særlig stor personalhistorisk Betydning har dog de Arkivalier, der vedrører *Embedsmændenes Lønnings- og Pensionsforhold* samt andre af Staten ydede *Pensioner og Understøttelser* af forskellig Art. Heraf skal fremhæves:

Dansk-norske Assignationskontor: aarlige Gagereglementer for Civiletaten (Statens civile Embeds- og Bestillingsmænd) 1680—1848, for Landetaten 1680—1797, Søetaten 1680—1806 og Postvæsenet 1798—1829 (V. A. III 36—40) og Ansøgninger om Gratifikation og Gage- og Pensionsforskud 1820 og 1822—30 (ordnede alfabetisk, V. A. III 55).

Tyske Assignationskontor: Civilreglementer 1711—1848, Pensionsreglementer (med fortræffelige alfabetiske Registre) 1816—33 og 1847—48 (V. A. III 60).

Skatkammeret m. m.: Gage- og Pensionsreglementer, med alfabetiske Registre, og forskellige andre Pensionssager, særlig den almindelige og den militære Pensionsfonds Sager (V. A. III 118 f. og 125—27).

Finansdeputationen: Protokoller over Forskud til Embedsmænd i Kongeriget og Hertugdømmerne (V. A. III 160).

Fonden ad usus publicos 1765—1842 (V. A. III 187—89) var oprindelig bestemt til Gratifikation til veltjente Embedsmænd,

men blev i Praksis mest anvendt til Understøttelse af Kunstnere og Videnskabsmænd. Det righoldige Arkivmateriale er for en stor Del trykt i det af Rigsarkivet udgivne Værk: *Fonden ad usus publicos 1765—1826 I—II (1897—1902)*.

Statssekretariatet for Naadessager 1840—49 (V. A. III 190—92) behandlede Andragender fra alle mulige Mennesker om Gratialer og Understøttelser. Skønt de deri givne Oplysninger maa benyttes med Kritik har Arkivet stor personalhistorisk Værdi. Det er tilmed let tilgængeligt, fordi baade de afgjorte og de henlagte Sager er ordnede alfabetisk og efter Nummer, i flere Rækker, foruden at der findes gode alfabetiske Register med Angivelse af Sagnummer, saaledes at det er let at konstatere, om der findes Ansøgninger fra en bestemt Person eller Medlemmer af en bestemt Slægt.

Statens Pensionsvæsen. Under Generalpostamtet (se S. 98) oprettedes i 1712 en *Postpensionskasse*, hvortil en Del af Postvæsenets Overskud blev henlagt, og af hvis Midler der efter Kongens nærmere Bestemmelse udbetaltes Pensioner til afgaaede Embedsmænd af alle Slags, altsaa ikke blot Postvæsenets, til Enker efter Embedsmænd og desuden i ikke ringe Omfang til andre Personer. I 1786 blev Postpensionskassen unddraget Generalpostamtets Bestyrelse og i Stedet lagt ind under en særlig *Postpensionskasse-Direktion*. Denne afløstes 1816 af *den alm. Pensionskasse-Direktion*, der tillige overtog de Pensionssager, især vedrørende Landetatens Pensioner, som tidligere havde sorteret under Skatkammeret (Skatkammerdirektionen, -administrationen). Ved Pensionskasse-Direktionens Ophævelse i 1842 blev dens Sekretariat (Pensionskontoret) lagt ind under Finansdeputationens Overledelse. Siden 1848 har Statens Pensionsvæsen som Regel sorteret under Finansministeriet.

Arkivalierne vedrørende den ældre Postpensionskasse 1712—86 maa søges under Generalpostamtet (V. A. III 229—30 og 238). Særlig Betydning har et alfabetisk Register over Generalpostkassens Interessenter c. 1740—1813. Ansøgninger om Pension er i det væsentlige kun bevaret fra Tiden efter 1770, men hertil kommer bl. a. en Ekstraktprotokol 1712—19 over indkomne Supplikker, og i Generalpostamtets Resolutionsprotokoller (V. A. III 211) vil man finde Fortegnelser over og Ekstrakter af indkomne Pensionsansøgninger; desværre er Pen-

sionisternes Navne som Regel ikke medtaget i Registrene til Resolutionsprotokollerne.

Pensionskasse-Direktionernes Arkiver hører derimod med blandt »Finansarkiverne« (V. A. III 128—31 og 182—86). Et udmærket Hjælpemiddel ved Undersøgelser har man i de (i V. A. III 183 nævnte) 4 Bind alfabetiske Pensionsregistre 1816—41, særskilt for Embedsmænd, Enker og Børn. Her finder man Datum for den Resolution, hvorved Pensionen blev bevilget, Nummer i Pensionsreglementet, Pensionens Størrelse samt Dødsfaldsangivelser (i Enkeregistret altsaa Mandens og ofte ogsaa Enkens Dødsdag). Registrene er indrettede 1816 og medtager alle dalevende Pensionister. Med Udgangspunkt herfra finder man let Sagen i Resolutionsprotokollen og i de aarlige Pensionsreglementer. Meget værdifulde ved Efterforskninger er ogsaa de aarlige Pensionsforslag, hvor man finder en udførlig Ekstrakt af Sagen, og hvor der i hvert Bind er et fortræffeligt Register. Til Pensionsforslagene 1787—1814 har man desuden et fælles alfabetisk Register. Ogsaa Pensionsjournalerne med Ekstrakter af de indkomne Pensionsansøgninger er som Regel forsynede med alfabetiske Register. Efter 1816 er de ført særskilt for Embedsmænd, Enker og Børn, indtil 1828 tilige som Regel særskilt efter de forskellige Kollegier, hvorigenem Ansøgningerne var indsendt. Paa tilsvarende Maade ligger selve Ansøgningerne ordnede; mellem Bilagene til dem finder man ofte Daabsattester og andre vigtige personlige Papirer.

Oplysninger om Embedsmænds og deres Enkers Pensioner vil iøvrigt ogsaa være at finde i det Kollegium, hvorunder de sorterede, altsaa f. Eks. i Rentekammeret, hvis det gælder en Amtsforvalter, i Generaltoldkammeret for Toldembedsmænds Vedkommende, o. s. v.

L i v r e n t e-, P e n s i o n s- og F o r s ø r g e l s e s- a n s t a l t e r¹⁾.

Af saadanne blev der i det 18. Aarhundrede oprettet en Mængde, dels af Staten eller med Statsgaranti, dels helt privat; de var alle prægede af Forsikringsvidenskabens daværende primitive Stade,

¹⁾ I Livsforsikringsanstaltens Festskrift 1892 findes en god Fremstilling af de statsgaranterede Forsørgelsesanstalters Historie.

og af de private var nogle rene Svindelforetagender, der hurtigt forsvandt igen. I Rigsarkivet findes de statsgaranterede og enkelte private Forsikringsanstalters Arkiver; de indeholder som Regel en Mængde Oplysninger om Interessenterne og deres Familieforhold og er derfor slægtshistoriske Kilder af høj Rang.

Landmilitæretatens Pensionskasse for Enker og Børn (1739—75) opstod ved Omdannelse af en ældre, i 1707 oprettet Officers-Enkekasse. Ved den nye Fundats blev det for alle »Ober-Officerer« gjort til Betingelse for Ægteskabstilladelse, at de ved Indskud i Kassen sikrede Hustruen en vis Enkepension. Samme Forpligtelse fik Søofficererne, efter at deres i 1725 oprettede Enkekasse (V. A. III 194) 1741 var bleven ophævet og dens Midler henlagt til den landmilitære Pensionskasse. Denne blev 1740 udvidet saaledes, at enhver kunde gøre Indskud i den, hvilket navnlig benyttedes af civile og gejstlige Embedsmænd. Adgangen til Børneforsørgelse blev kun lidet benyttet. I 1775 blev den landmilitære Pensionskasse afløst af

Den almindelige Enkekasse (1775—1848). Pligten til ved Ægteskabs Indgaaelse at gøre Indskud blev nu udvidet til alle Embedsmænd, forsaavidt de ikke paa anden Maade sikrede deres Enker, og den nye Kasse var desuden ligesom den gamle aaben for frivillige Indskud fra alle andre, derimod faldt Børneforsørgelsen bort. Efter 1814 blev de norske Interessenter overført til en ny norsk Enkekasse. Medens man i den landmilitære Pensionskasse havde fastsat den aarlige Pension til 40 pCt. af det gjorte Indskud uden Hensyn til Ægtefællernes Alder, blev denne nu taget i Betragtning ved Pensionens Beregning og maatte derfor dokumenteres ved Daabsattester. Den almindelige Enkekasse blev 1845 lukket for nye Indskud og kom 1848 under Finansministeriets Administration; efter at dens Fond i 1865 var opbrugt, overtoges dens Forpligtelser af Statskassen. Nye pligtige Pensionsforsikringer blev fra 1845 tegnet i den 1842 oprettede Livrente- og Forsørgelsesanstalt (nu Statsanstalten for Livsforsikring).

Landmilitæretatens Pensionskasses Arkiv bestaar af: Indskudsprotokoller 1739—65, 9 Bd., med tilhørende Sager Nr. 1—3803, samt Pensionsruller 1782—1810, 1 Bd. aarlig. Af den almindelige Enkekasses Arkiv maa fremhæves Indskrivningsprotokoller 1775—1845 med tilhørende Sager Nr. 1—21158 (se iøvrigt V. A. III 195 f., Div. Fort. Nr. 4 og Seddelreg.). Det

ældre Register over begge Kassers Interessenter er nu overflødiggjort ved et nyt alfabetisk Seddelregister over Interessenterne og deres Hustruer (L.). Som Regel kan man nøjes med at benytte dette samt Sagens Akter, hvor der efter 1775 næsten altid og før den Tid ofte ligger Daabsattester, undertiden ogsaa Vielsesattester og andre Papirer af personhistorisk Interesse.

Den civile Enkekasse og Understøttelsesanstalt (1736 ff.) var oprindeligt kun bestemt for civile kgl. og andre faste Betjente, der ikke havde Adgang til de militære Enkekasser, men blev 1738 udvidet til en Enkekasse for adskillige Stænder i Danmark, Norge og Hertugdømmerne, hvortil ogsaa Borgerskabet havde Adgang. 1754 blev den lukket for Tilgang af nye Interessenter og 1804 forandret til *Understøttelsesanstalt for trængende Efterslægt af den ophævede civile og adskillige Stænders Enkekasses Interessenter*, der endnu bestaar under Københavns Magistrats Bestyrelse. Af Arkivet (V. A. III 194 og senere Aflevering) skal fremhæves: Inskriptionsbog 1736—83 med Oplysninger om de oprindelige Interessenter, 3 Ansøgningsprotokoller 1805—73 med alfabetiske Register baade over Interessenter (Stamfædre) og Ansøgere (en fjerde Ansøgningsprotokol er endnu ikke afgivet til Rigsarkivet), samt Ansøgninger c. 1806—1918 i to Rækker, hvoraf den ældre er ordnet efter et paa Læsesalen staaende alfabetisk Register (Reg. 99 b), medens den yngre Række ligger efter de i Ansøgningsprotokollen anførte Numre. Ved Ansøgningerne ligger et stort Materiale af Stamtavler o. l.

Den almindelige Pensionskasse 1760—1847 var en Livrenteanstalt med Adgang for alle. Allerede 1764 blev den lukket for yderligere Tilgang. Interessenterne (i alt 463, den sidste døde 1847) finder man i Hovedbogen, der mangler Register; i den ældste Regnskabspakke ligger en Del Daabsattester (V. A. III 195).

Den almindelige Forsørgelsesanstalt 1795—1843, oprettet med Statsgaranti som Supplement til den almindelige Enkekasse, var et virkeligt Forsikringsinstitut med forskellige Arter af Forsikringer og med Adgang for alle, men fik kun ret begrænset Tilslutning. Af Arkivet (V. A. III 198) maa fremhæves Hovedbogen (Interessentprotokol), der mangler Register, og de indkomne Sager Nr. 1—1070; de indeholder et stort Materiale af Daabsattester o. l., men Manglen af Journal eller Register vanskeliggør Benyttelsen.

Arkiverne fra *Enke- og Ligkassesocietetet* 1748—71 (V. A. III 195), *det forenede Enke-Understøttelses- og Brudegave-Selskab* 1794—1857 (V. A. III 198) og *den nordsjællandske Forstetats Enkekasse* 1788—1912 (Div. Fort. Nr. 35) er kun smaa og af ringe personhistorisk Værdi.

Den hollandske Livrentekasse 1690—1725 var egentlig kun et Statslaan, optaget 1690—92 i Form af Livrentekontrakter med Udlændinge, mest Hollændere. Arkivet (V. A. III 193) er uden Interesse for dansk Slægtshistorie.

Livrentesocietetene af 1747 og 1757 var en Slags Tontiner, med et paa Forhaand begrænset Antal Interessenter (baade Ind- og Udlændinge). Disse var delt i Aldersklasser, og den aarlige Rente af den enkelte Klasses samlede Indskud fordeltes mellem de til enhver Tid levende Medlemmer af Klassen, saaledes at den enkelte Interessents Rente steg for hvert Dødsfald, indtil den sidst overlevende fik hele Rentebeløbet. Ved Tontinerne (opkaldt efter Systemets Opfinder, Italieneren Tonti) var det ellers almindeligt, at ogsaa Indskudskapitalen tilfaldt den eller de sidst overlevende Medlemmer, men i dette Tilfælde gik den i Statskassen, der til Gengæld ved Generalpostkassen var Garant for de forholdsvis høje Renter. Af Arkivet (V. A. III 239) maa fremhæves Indskriptionsprotokollerne med Oplysninger om Interessenternes Fødested, Fødsels- og Dødsdag og -aar samt Stand eller Opholdssted; hertil er der alfabetiske Registre i Mynsters S. 71 nævnte Samlinger (L.).

Det private Livrenteselskab 1775—1866 var indrettet efter lignende Principper som de ovennævnte Livrentesocieteter og med Adgang for alle. I Arkivet (V. A. III 196) findes trykte Fortegnelser over Interessenterne, med alfabetisk Register; Indskudsbøgerne indeholder lignende Oplysninger om Interessenterne som de ovenfor omtalte Inskriptionsprotokoller.

Tontinen af 28. Juli 1792, med Adgang for alle, var inddelt i 6 Klasser; den opløstes i 1880, da de tilbageværende 12 Interessenter blev enige om at dele Kapitalen. Trykte Fortegnelser over Interessenterne med alfabetiske Registre 1799, 1818 og 1848; i Hovedbogen de sædvanlige Oplysninger om Interessenterne (V. A. III 197).

Tontinen af 28. Juni 1800, med Adgang for alle, var inddelt i 5 Klasser, hver paa 2 Afdelinger; Kapitalen tilfaldt Staten; den sidste Interessent vistnok død 1896. Trykt Fortegnelse over

Interessenterne med alfabetisk Register og Dødsfald til 1880, haandskrevet Register i Reg. 99 a (L.); i Policeprotokollen findes Oplysningerne om Interessenterne (V. A. III 197 og Div. Fort. Nr. 23).

Imellem Lengnicks Uddrag i Rigsarkivet er der en Fortegnelse over Interessenterne i *Bruuns Pensionskasse* 1748—67; i Raadstuearkivet findes *den civile og borgerlige Enkekasse* 1709—69, jvf. S. 171; om de gejstlige Enkekasser, se S. 125.

Generalpostamtet (Generalpostdirektionen)
1711—1848.

V. A. III 211—39; Organisation, se Civile Direktioner 1—22.

Oplysninger om Postembedsmænd faas lettest gennem Resolutionsprotokollerne med tilhørende alfabetiske Realregister, der ogsaa medtager Embedsudnævnelser, samt i de V. A. III 217—19 nævnte Arkivalier. Benyttelsen af Embedsansøgningerne vanskeliggøres ved, at de ikke er ordnede alfabetisk, men efter Embeder. Om Postpensionskassen se S. 93, om Livrentesocietetene 1747 og 1757, der administreredes af Generalpostamtet, se S. 97.

Hofarkiverne.

Herunder hører Kabinetssekretariatets, Partikulærkammerets, Hofmarskallatets samt Hoffurerkontorets og Staldetatens Arkiver; af Ordenskapitlets Arkiv findes endnu kun lidet i Rigsarkivet. Hofarkiverne er kun tilgængelige til 1839. Slægtshistorisk Betydning har de ved de Oplysninger, de indeholder om Hofetaternes Medlemmer fra de øverste til de nederste samt om de mange Mennesker, deriblandt adskillige Kunstnere, der paa anden Maade har staaet i tjenstlig eller forretningmæssig Forbindelse med Hoffet eller har modtaget Understøttelser af Partikulærkassen (Kongens egen Kasse).

Partikulærkammerets Arkiv gaar tilbage til 1652; af dets Indhold kan fremhæves Bestallingsprotokoller 1731—70 og Resolutionsprotokoller 1737—1849 (med alfabetiske Register), 2 Pkr. alfabetisk ordnede Ansøgninger 1762—70, Partikulærregnskaber 1699—1848 med Bilag 1706—1848 samt forskellige Gagereglementer, Instrukser osv. Af Staldetatens Arkiv er der særlig Grund til at nævne de kgl. Resolutioner 1758—70 og 1798—1858, samt Designationer og Bøger over Staldetatens Betjente og deres Gager 1731—1850.

Privatarkiverne.

Af saadanne er Rigsarkivet efterhaanden kommet i Besiddelse af en betydelig Mængde, hvoraf de fleste og for Slægtshistorien betydningsfuldeste er Enkeltmands- eller Familiearkiver, hvis Hovedindhold som Regel er Breve og andre personlige Papirer. Over Privatarkiverne fra det 19. Aarh. foreligger en trykt Registratur (V. A. IV). Til disse er desuden udarbejdet et Kartotek over Brevskrivere. En Del af Privatarkiverne er helt eller delvis utilgængelige.

Handels- og Koloniarkiver.¹⁾

1. *Ostindien (og Kina)*. For at ophjælpe den oversøiske Handel og Skibsfart blev der i det 17. og 18. Aarh. efter udenlandsk Forbillede oprettet en Række Handelsselskaber, der ved kgl. Oktroj udstyredes med vidtgaaende Privilegier. Et af de ældste var *det danske ostindiske Kompagni* 1616—50, der 1620 erhvervede Trankebar. 1670 stiftedes et nyt Kompagni af samme Navn; det ophævedes 1729, men fik allerede 1732 en Arvtager i *det asiatiske Kompagni*, der ligesom Forgængerne havde Eneret til Handelen paa Ostindien og Kina, for Ostindiens Vedkommende dog kun til 1772. De ostindiske Besiddelser blev 1777 overtaget af den danske Stat og kom under Kommercekollegiets Bestyrelse (jvf. S. 91); 1845 blev de solgt til England, og samtidig blev det asiatiske Kompagni ophævet.

Med Undtagelse af det Trankebar'ske Guvernementsarkiv, der gaar tilbage til 1670, er Arkivet kun bevaret fra det asiatiske Kompagnis Tid. Det bestaar af: a. Hovedafdelingen i København, hvori bl. a. Generalforsamlingsprotokoller, Direktionens Resolutionsprotokoller og Brevkopibøger, en Mængde Skibsjournaler samt alfabetiske Fortegnelser over Kompagniets Interessenter 1786—1841 og over dets »handlende og farende Betjente« 1772—1835. b. De lokale Handels- og Guvernementsarkiver fra Trankebar, Frederiksnagor i Bengalen, Logerne College og Calicut paa Malabarkysten, Nikobarerne og Faktoret i Kanton; navnlig det Trankebar'ske Arkiv er righoldigt (Rets- og Skiftesager, Rapportbøger, Soldaterruller o. s. v.).

I det S. 62 nævnte Kartotek over dansk-ostindiske Personalialia og Data har Kay Larsen i vid Udstrækning udnyttet Arkiv-

¹⁾ Jvf. Erslev: Rigsarkivet S. 57—66 og de S. 61 f. nævnte kolonihistoriske Værker.

materialet, desværre uden at angive Kilderne til de enkelte Oplysninger.

2. *Vestindien og Guinea*. I 1670 stiftedes et vestindisk Handelskompagni, der 1674 tillige fik overdraget Handelen paa Guinea-kysten samt de derværende danske Forter og Handelsetablissementer, hvorefter det fik Navn af *det kgl. oktrojerede vestindisk-guineiske Kompagni*. Allerede 1671 erhvervede det Øen St. Thomas, 1684 St. Jan og 1733 St. Croix. Dets Arkiv er af lignende Indhold som det asiatiske Kompagnis Arkiv; i den københavnske Afdeling er der Grund til at fremhæve et Generalalfabet over Kompagniets Betjente, i den vestindiske en Mængde Skiftesager vedr. Kompagniets Betjente samt Gageruller og en Del Mandtaller og Matrikler («Landlister»), i den guineiske Afdeling ligeledes Mandtaller og Gagebøger samt enkelte Skiftesager.

Ved Kompagniets Ophør i 1754 overtog den danske Stat dets Besiddelser, der en kort Tid hørte under Rentekammeret, indtil der i 1760 oprettedes et særligt vestindisk-guineisk Rentekammer i Forbindelse med Generaltoldkammeret (jvf. S. 90). De guineiske Besiddelser blev 1850 solgt til England. De dansk-vestindiske Øers Styrelse sorterede under Finansministeriet fra 1848 til Øernes Salg i 1917.

I 1778 oprettedes *det kgl. oktrojerede danske vestindiske Handelselskab*, der 1788 overtoges af Staten; den kgl. vestindiske Handel ophørte 1816. Arkivet bestaar af den københavnske Direktions Arkiv, den vestindiske Afdeling samt Skibsbøger og Retsdokumenter. Af langt større personalhistorisk Værdi er *de lokale vestindiske Embedsarkiver*, der ligeledes opbevares i Rigsarkivet. De vigtigste er: Guvernementsarkiverne fra St. Croix og fra St. Thomas og St. Jan, den vestindiske Overrets Arkiv, Underdommerarkiverne fra Christianssted, Frederikssted og St. Thomas samt St. Jan Landfogedarkiv. Størst Betydning i personalhistorisk Henseende har Skifteprotokoller og -sager, der for St. Croix haves for Tiden 1734—c. 1885, for St. Thomas 1712—1890'erne, for St. Jan 1741—c. 1860. Endvidere maa nævnes Testament- og Notarialprotokoller, Pasprotokoller og Protokoller over ankomne Rejsende, Matrikler for St. Thomas 1803—56, Borgeredsprotokoller samt naturligvis Rets- og Korrespondanceprotokoller.

Foruden Centraladministrationens guineiske Sager findes i Rigsarkivet flg. særlige guineiske Arkiver fra Tiden efter 1754: *Det kgl. Guvernement paa Guineakysten* 1755—62 og 1793—1817 og

det kgl. oktrojerede guineiske Kompagni 1765—77 (heri en Skifteprotokol).¹⁾

3. *Færøerne, Island og Grønland.* Handelen paa Færøerne var 1709—1856 et Statsmonopol, ligesom det endnu den Dag i Dag er Tilfældet med den grønlandske Handel. Derimod var Handelen paa Island som Regel med Eneret overdraget til private Kompagnier eller Handelsforpagtere; 1774 overtoges den islandske Handel af Staten, og 1786 blev den frigivet. I Rigsarkivet findes fig. herhen hørende Arkiver (Reg. 140):

Det kgl. oktrojerede islandske Kompagni 1742—66.

Det kgl. oktrojerede alm. Handelskompagni 1747—75.

Direktionen for den kgl. islandske, finmarkske og færøske Handel 1774—1816.

Den overordnede Direktion for den kgl. grønlandske, islandske, finmarkske og færøske Handel 1781—87

Den grønlandske Handelskommission 1788—1816.

Den administrerende Direktion for den kgl. grønlandske Handel 1774— .

Den færøske Handelskommission 1789—1816.

Den administrerende Direktion for den kgl. færøske Handel 1777—1860.

Oplysninger om de ved Handelen ansatte Personer (og navnlig om Danske og Nordmænd i Grønland) faas bedst i Referat- og Resolutionsprotokollerne (med alfabetiske Register).

Centralstyrelsen af Hæren (Landetaten).

Erslev: Rigsarkivet S. 67—74; Seddelregistratur.

De herhen hørende Arkivalier har for Slægtsforskeren navnlig Værdi ved de Oplysninger de indeholder om Hærens Officerer. Et fortrinligt Hjælpemiddel ved Undersøgelser angaaende disse har man i det S. 53 nævnte haandskrevne Værk af Hirsch om danske og norske Officerer 1648—1814; det er ganske overvejende bygget paa Studier i Rigsarkivet, uden dog at udtømme det

¹⁾ Svarende til de foran nævnte dansk-ostindiske Personalialia og Data har Kay Larsen ogsaa udarbejdet et Seddelkartotek over »Dansk-vestindiske og guineiske Personalialia og Data«, som nu findes paa det kgl. Bibliotek. I denne Forbindelse bør endvidere nævnes hans Kartotek over »Dansk Søfart«, nu paa Kronborg Søfartsmuseum, indeholdende ca. 27 000 Kartoteksedler om danske Handelsskibe, Krigsskibe og Kaperfartøjer, Skibsførere, Rederier, Superkargoer, Skibspræster. Skibslæger osv. 1580—1918.

forhaandenværende Materiale, og indeholder delvis Kildehenvisninger. Oplysninger om Underofficerer og Menige maa som Regel søges i Hærens Arkiv (se Side 160).

Krigskollegiet 1660—79. Det i 1660 oprettede Krigskollegium (se S. 74) ophørte allerede under den skaanske Krig. Dets Kontor hed Krigskancelliet og lededes af Krigssekretæren. Det ret mangelfulde Arkiv omfatter bl. a. en Række indkomne Sager og nogle Officersetater og Soldaterruller.

Krigskancelliet 1679—1763. Efter at Krigskollegiet var forsvundet, havde Krigssekretæren, der 1688 fik Titel af Overkrigssekretær, Eneledelsen af Krigskancelliet. Herunder hørte Tjeneste- og Kommandosager, derunder bl. a. Sager angaaende Officerernes Udnævnelse, Forfremmelse og Afskedigelse samt øvrige personelle Forhold. Arkivet er navnlig for Tiden efter 1699 righoldigt og ret vel bevaret, Hovedrækkerne er: *Registratur over kgl. Ordre* 1683—99 (i flere Rækker og med betydelige Mangler) og *Koncepter til kgl. Ekspeditioner* 1683—99 (med Mangler). — *Protokoller over udgaaede Sager* 1699—1741 og 1750—54 (er i Virkeligheden Kopibøger over kgl. Ekspeditioner, svarende til Danske Kancellis Registre og Tegnelser) og *Koncepter til kgl. Ekspeditioner* 1721—63 (ofte med Indlæg, f. Eks. den indkomne Skrivelse, der har foranlediget Ekspeditionen); som Register hertil tjener *Registratur over kgl. Resolutioner og Ekspeditioner* 1699—1752, 1 Bd. aarlig, med alfabetiske Registre, samt Alfabetiske Registre over Ordre og Resolutioner 1742—63, 1 Hefte aarlig. — *Koncepter og Indlæg til Overkrigssekretærens Haandbreve* 1699—1763, hvortil alf. Reg. 1742—63, og Kopibøger over disse Breve (alf. Reg. 1718—31). — *Indkomne Sager* 1679—99, hvortil kronologisk Registratur 1681 og 1683—97; 1698—99 ordnet alfabetisk efter Brevskrivere. — *Refererede Sager* 1701—63; for hver Referatdag er der en Ekstrakt af de for Kongen refererede Sager, hvortil Sagerne selv ligger som Bilag. De indeholder et meget værdifuldt personalhistorisk Kildemateriale; ved Eftersøgninger kan man undertiden have Nytte af en Række Ekstraktprotokoller (Journaler) over indkomne Sager 1734—63 (med alf. Reg.). De Breve, der ikke blev Genstand for Referat, er samlet i to Rækker: *Supplikationer* 1679—97, fortsat som *Memorialer til Kongen* 1699—1763, og *Indkomne Breve til Overkrigssekretæren* 1679—1763; begge Rækker er fra 1699 for hvert Aar ordnet alfabetisk efter Brevskrivere. — *Militæretater* 1679—1763; de norske

Militæretater 1679—1767 er afgivet til det norske Rigsarkiv; en Erstatning har man i *Kongens Haandbøger*, der indeholder Officeretater for hele Monarkiet og for baade Land- og Søetaten, og som fra 1700 findes i Kabinetsarkivet. — *Konduitelister* 1730—45 med værdifulde karakteriserende Oplysninger om de enkelte Officerer, men uden Registre.

Generalkrigskommissariatet 1660—1763. Herunder hørte Styrelsen af Landetatens Materiel, Økonomi og Forplejningsvæsen. I personalhistorisk Henseende er Arkivet af langt mindre Betydning end Krigskancelliets. Hovedrækkerne er: Kgl. Ordre og Resolutioner, hertil Registratur 1694—1763, tildels med alf. Reg., samt Korrespondance og Regnskabsbøger.

1763—1848. Krigskancelliet og Kommissariatet blev 1763 forenede til eet Kollegium, *General-Krigsdirektoriet*. Herunder hørte *Depechekontoret*, der var Kollegiets Sekretariat og overtog en stor Del af Krigskancelliets Forretninger, samt 4 Departementer og et Bogholderkontor. En kort Tid, Sept. 1766—Marts 1767, var Styrelsen af Landetatens Anliggender paany delt, mellem *det høje Krigsraad* og *Landetatens Generalkommissariat*, men derefter genoprettedes General-Krigsdirektoriet, hvis Navn 1768 ændredes til *Generalitets- og Kommissariatskollegiet*, fra 1808 *Generalkommissariatskollegiet*; under denne sidste Betegnelse forblev det bestaaende til Krigsministeriets Oprettelse i 1848. I dets Organisation skete der fra Nytaar 1790 den Forandring, at *Depechekontoret* udvidedes til et *Generalitets- og Kommandokontor*, der fik omtrent de samme Grupper af Sager under sig, som før 1763 Krigskancelliet, medens Departementerne kun beholdt Kommissariatssagerne (Hærens Materiel, Økonomi og Forplejning). I 1808 blev Generalitets- og Kommandokontoret ophævet, og dets Forretninger deltes mellem 1. Departement og Generaladjutantstabens (Generalstabens) Bureau. Fra Nytaar 1843 var Generalkommissariatskollegiet delt i 4 Sektioner; under 1. Sektion sorterede bl. a. alle personelle Forhold.

Oplysninger om Officerernes Personalialia maa altsaa som Regel 1763—89 søges i *Depechekontoret* (Hovedrækker: kgl. Ordre og Resolutioner, refererede Sager, Koncepter og Indlæg til kgl. Ekspeditioner og til Haandbreve), 1790—1808 i *Generalitets- og Kommandokontoret* (Hovedrækker: kgl. Ordre og Resolutioner, Referatprotokoller, Ekspeditionsprotokoller, Brevbøger, samt indkomne Kommandosager og Justitssager med tilhørende Eks-

traktprotokoller), 1808—48 dels ved 1. Departement (fra 1843 ved 1. Sektion), dels i Generalstabens Bureau (fra 1840 Bureauet for Armeens Kommandosager). Protokollerne er efter 1763 altid forsynede med fortrinlige alfabetiske Registre.

Generalauditørens Arkiv. Foruden Overtilsynet med den militære Retspleje havde Generalauditøren i ældre Tid Skiftejurisdiktion over de i Tjeneste staaende Overofficerer (jvf. S. 141). Arkivet findes dels i Rigsarkivet, dels i Hærens Arkiv. Hovedrækkerne er: Skifteprotokoller 1743—1846 med tilhørende Dokumenter (i Rigsarkivet); hertil er udarbejdet et særligt Seddelregister; Relationer til Kongen om Retssager 1742—62 (i Hærens Arkiv: 1763—1907 og Bilag 1774—1907); Justitsprotokoller 1728—50 (i Hærens Arkiv: 1750—1849); Korrespondanceprotokoller 1745—49 (i H. A.: 1755—1848 og Bilag 1795—1913); Erklæringsprotokoller 1742—52 (i H. A.: 1752—1848, Bilag 1801—48). I Rigsarkivet findes desuden Skiftesager 1716—59 m. m. fra de i Rensborg garnisonerende Regimenter.

Centralstyrelsen af Flaaden (Søetaten).

Erslev: Rigsarkivet S. 74—79; Seddelregistratur.

Det i 1655 oprettede Admiralitetskollegiums Myndighed (jvf. S. 74) blev snart indskrænket til de egentlige Kommandosager; desuden fungerede det som Domstol (Overadmiralitetsret). Søetatens økonomiske Anliggender administreredes derimod af det S. 103 nævnte Generalkrigskommissariat, der altsaa var fælles for Hær og Flaade, indtil der i 1712 oprettedes et selvstændigt Kommissariatskollegium for Søetaten. Ogsaa det S. 102 nævnte Krigskancelli var længe fælles for Hær og Flaade, men 1735 oprettedes et særligt *Søkrigskancelli*, hvis Chef indtil 1746 under Titel af »Intendant de marine« havde Overledelsen af hele Flaadestyrelsen. Intendantstillingen blev ophævet 1746, og samme Aar forenedes Admiralitetet og Kommissariatet til eet Kollegium, *Admiralitets- og Kommissariatskollegiet*. 1766—70 var Styrelsen ordnet som før 1746, med en Intendant og to Kollegier, men 1770 ophævedes Intendantstillingen atter, og Admiralitets- og Kommissariatskollegiet blev genoprettet; i 1771 blev det delt i 4 Departementer. Denne Ordning, med eet i flere Departementer delt Kollegium, bestod lige til Marineministeriets Oprettelse i 1848, med Undtagelse af Aarene 1781—84, da man paany havde to adskilte Kollegier.

De vigtigste Kontorer var Søkrigskancelliet, Admiralitetskontoret og Kommissariatskontoret.

Søkrigskancelliet var Søetatens Sekretariat, hvorigennem f. Eks. alle Udnævnelser blev ekspederede, og dets Arkiv er derfor af stor personhistorisk Værdi. Fra 1771 skiftede det hyppigt Navn (1771—84 og 1788—92 Depechekontoret, 1784—88 Søkrigskancelliet, 1792—97 Bogholder- og Depechekontoret, 1797—1815 Arkivkontoret, 1815—48 Bogholder-, Arkiv- og Depechekontoret).

Hovedrækkerne af Arkivalier er: Protokoller over kgl. Resolutioner, Patenter og Ordre 1729—1847; hertil findes et af Lauritz Klingberg paabegyndt fortræffeligt alfabetisk Navne- og Sagregister 1721—1865, der ogsaa indeholder Henvisning til Ordre og Resolutioner ældre end 1721; navnlig den af Klingberg udarbejdede Del af Registret indeholder fortrinlige Oplysninger om Søofficerer. Hertil slutter sig Registratur over kgl. Ekspeditioner 1671—1816 og Koncepter til kgl. Ekspeditioner 1673—1750. Endvidere Kopibøger 1735—1847 (med Registre), Indkomne Sager 1665—1763 og 1841—47, Diverse Sager (deriblandt nogle alfabetisk ordnede Samlinger vedrørende Søetaten ca. 1657—ca. 1800), Officersetater 1702—93 og nogle fortrinlige Kadetruller 1721—91¹⁾ samt Konduitelister 1755—1843 og de S. 72 nævnte Fortegnelser over Søofficerer.

Indtil 1735 maa Oplysninger om Søofficerer og sømilitære Anliggender ogsaa søges i det landmilitære Krigskancellis Arkiv, navnlig i Protokollerne og i »Refererede Sager«.

Under *Admiralitetskontoret* (fra 1791 ogsaa kaldet 1. Departement) hørte Kommandosager. Hovedrækkerne af Arkivalier er: Bøger over kgl. Ordre og Resolutioner 1679—1808 og 1840—47 samt de originale kgl. Resolutioner 1688—1847, endvidere Kopibøger 1666—1847 og Referatprotokoller eller Journaler 1784—1847 (alle med Registre), Indkomne Sager 1672—1847 med tilhørende Registre, og Indrulleringskopibøger 1802—48. Blandt de øvrige Sager er der Grund til at nævne en Lodseksamensprotokol 1786—1805, ført i Glückstadt.

Under *Kommissariatskontoret* (fra 1791: 2. Departement) hørte Flaadens Økonomi og Materiel. Hovedindholdet af Arkivet er kgl. Resolutioner og Korrespondanceprotokoller og -sager.

¹⁾ Kadetrullerne 1792 ff. findes i Søkadetakademiets og Søofficersskolens Arkiv (i Gernersegade, København); de omfatter ogsaa dem, der kun for en Tid har besøgt Søkadetakademiet.

Hertil kommer en Række andre Kontorer, hvis Navne og Forretningsomraader skiftede en Del i Tidens Løb, og hvoraf bør fremhæves de forskellige *Mønsterskriveres* Kontorer. Flaadens faste Mandskab, derunder ogsaa Haandværkerstokken, var delt i et skiftende Antal (2—4) Divisioner, der som Regel havde hver sin Mønsterskriver, under hvem Forplejnings- og Lønningsvæsen sorterede. Hovedindholdet af de herhen hørende Arkiver er kgl. Resolutioner, udfærdigede Sager (Kopibøger osv.), indkomne Sager (med Referatprotokoller eller Journaler), endvidere Mandtals-, Gage-, Pensions- og Kostbøger, baade for Officerer og Menige. Meget værdifulde er de saakaldte Præsentationsbøger, hvori findes indført det faste Mandskab med Angivelse af Navn, Fødested og Alder samt Antagelses- og Afgangsdag m. m. (for 1. Division 1727—68, 2. Division 1751—1815, 4. Division 1755—68).

Til at varetage Justitsen ved Søetaten fandtes følgende Domstole:

1. *Overadmiralitetsretten* var Appelinstant for Underretterne, med Appel videre til Højesteret; den ophævedes 1771 ved Hof- og Stadsrettens Oprettelse, men genindførtes 1778 som Domstol i Lods- og Prisesager. De bevarede Arkivalier er mest fra Tiden 1800—20.

2. *Underadmiralitetsretten* var Underret for Søetatens civile Betjente (ophævet 1771). Bevaret er Justits- og Dombøger m. m. fra 1664, Overformynderibøger fra ca. 1670, Auktionsprotokoller fra 1685.

3. *Den kombinerede Ret* (1727—1919) var Underret for Søetatens militære Personale, for de højerestaaende Officerer dog kun i borgerlige Sager. Der findes Justits- og Domprotokoller fra 1774, Sager fra 1748.

4. *Over- eller General-Krigsretten* var Domstol for de højerestaaende Officerer (fra Kaptajner) i alle militære og kriminelle Sager; dens Domme var inappellable. I visse Sager var den Appelinstant for den kombinerede Ret. Protokoller og Sager gaar tilbage til ca. 1700.

Om *Skiftejurisdiktionen* se S. 141.

Holmens Chef (Holmens Admiral) ledede Arbejdet paa Holmen, der jo navnlig bestod i Bygning og Reparation af Flaadens Skibe. Foruden Korrespondanceprotokoller og -sager indeholder det herhen hørende Arkiv bl. a. en Del Ruller over Haandværkerstokken og over Straffefangerne paa Bremerholm m. m. Her-

til slutter sig den i 1739 oprettede Konstruktionskommissions Arkiv samt fra nyere Tid *Orlogsværftets* Arkiv.

Blandt de øvrige til Søetaten hørende specielle Arkiver er der Grund til at nævne *Divisionscheferne* 1727—1848 (med 2. Divisions Præsentationsbøger 1837—54) og *Nyboders Inspektør og Direktion* (med de saakaldte Husbøger, over Beboerne af Nyboders Huse, med Angivelse af Ind- og Fraflytning; de naar tilbage til 1669). Endelig findes der en stor Mængde *Skibsjournaler* (1675—1900).

Lægdsruller.

Ved Siden af den staaende Hær, der bestod af hvervede Soldater, for en stor Del Tyskere og andre Udlændinge, blev der 1701 og paany 1733 oprettet en national Militz af udskrevne Bønderkarle, stillede af Godsejerne i Forhold til Hartkornet. Ved den bekendte Forordning af 20. Juni 1788 om Stavnsbaandets Ophævelse blev Udskrivningsvæsenet helt omordnet, saaledes at Godsejerne ikke mere havde Indflydelse paa, hvem der skulde være Soldater, og i Løbet af de følgende 20 Aar gennemførtes en omfattende Hærreform, hvorved Hvervningen praktisk talt helt afskaffedes og Militzen indarbejdedes i den egentlige Hær; fra 1808 kan man regne, at denne udelukkende var udskreven og national.

Ved den 1788 ff. stedfundne Omordning af Udskrivningsvæsenet blev Landet inddelt i Lægder; i hvert Lægd, der ligesom nu i Reglen omfattede et Sogn, førte Lægdsmanden en Rulle over det værnepligtige Mandskab. Paa Grundlag heraf lod Lægdsforstanderen, d. v. s. Godsejeren, paa Krongods Amtsforvalteren, paa Strøgods Amtsforvalteren (fra 1791 Herredsfogden), udarbejde en Rulle for det under ham hørende Distrikt, som han indsendte til Land- og Krigskommissæren. I Begyndelsen var der 4 Land- og Krigskommissærer, men fra 1794 6, hvis Distrikter hvert omfattede 3 Amter, og som udarbejdede amtsvis indrettede Ruller, hvoraf Genparter tilstilledes dels Amtmanden og den Oberst, der forestod Sessionen, dels den øverste Chef for Udskrivningsvæsenet, Generalkrigskommissæren, der sorterede direkte under Generalitets- og Kommissariatskollegiet.

Ogsaa Flaaden fik fra gammel Tid delvis sit Mandskab ved Udskrivning, blandt den Del af Kystbefolkningen, som helt eller delvis ernærede sig ved Søfart og Fiskeri; de, der var optaget i de

distriktsvis førte Søruller, kaldtes Sølimiter. I 1802 blev Søindrulleringen henlagt under de landmilitære Udskrivningsmyndigheder, og Land- og Krigskommissærerne kom derefter til at hedde Land- og Søkrigskommissærer.

I Rigsarkivet findes de til Generalkrigskommissæren indsendte Landlægdsruller fra c. 1790 og Søruller fra 1802 (for Fyns Vedkommende fra 1796) samt en Del spredte Søruller fra ældre Tid. Navnlig for Bondestandens Vedkommende er disse Ruller en saare værdifuld slægtshistorisk Kilde. De er indrettet lægds- og amtsvis; indenfor Amtet har Lægderne fortløbende Numre; ved Amtssammenlægningen 1793 ff. blev Lægdsnummereringen selvfølgelig ændret. For hvert 3. Aar findes en Hovedrulle, hvortil slutter sig aarlige Tilgangslister.

Landrullerne indeholder følgende Rubrikker: Gl. og nyt Løbenummer, Husfaderens og den værnepligtiges Navne, den værnepligtiges Fødested, Alder (i Aar), Højde, Opholdssted, Anmærkninger. Optagelse i Rullen skete allerede i det første Leveaar, og ved de nyoptagne Drengene er som oftest Fødsels- eller Daabsdato angivet i Anmærkningsrubrikken. Her angives desuden, naar den værnepligtige møder paa Session og bliver Soldat og ved hvilket Regiment, naar han overtager Hus eller Gaard i Fæste, samt naar han slettes af Rullen (normalt ved 36—38 Aars Alderen; sker det paa Grund af Dødsfald, angives Dødsaaret); endvidere om han har Defekter, der gør ham utjenstdygtig. Forlader han Lægdet, angives hans nye Lægdsrullebetegnelse, saaledes at man let kan følge den værnepligtiges Flytninger fra det ene Sogn til det andet. Landrullerne omfattede kun Bondestanden. Købstadbefolkningen gjorde kun Tjeneste i den kommunale Borgervæbning, og selv af Landbefolkningen var forskellige Kategorier fritagne for Værnepligten, nemlig Sønner af Adelen og dermed lige privilegerede, af gejstlige og verdslige Embedsmænd, Degne, Skoleholdere og Substituter; dersom en Mand udenfor Bondestanden brugte en Gaard paa Landet og ernærede sig af Bonde-Haandtering, kunde han faa sine Sønner fritaget for Værnepligten ved paa sin Grund at bygge et Hus med 3—4 Tdr. Land og der bosætte en Bondefamilie, eller ved at opføre en ny Gaard eller et Hus paa et Sted, som ikke før havde været dyrket eller beboet. Iøvrigt skiftede Reglerne for, hvem der var fritaget for Værnepligten, en Del i Tidens Løb.

Sørullerne er i Hovedsagen indrettede som Landrullerne, men

indeholder desuden Oplysninger om Sølimitens Befarethed, Dato for Søpatent, huslig Stilling, Antal af Børn m. m.

Generalkrigskommissærens Lægdsruller omfatter ikke Bornholm, der havde sin egen Militis.

Ved Plakat af 10. Maj 1843 blev paabudt Førelsen af særlige Lægdsruller over de i Købstæderne boende værnepligtige Personer.

Almindelig Værnepligt blev indført ved Lov af 12. Febr. 1849; dog beholdt Bornholm sit eget Forsvarsvæsen. Optagelse i Lægdsrullen skulde fra nu af ske straks efter Konfirmationen eller ved det fyldte 15. Aar (siden 1869 i det Kalenderaar, da den værnepligtige fylder 17 Aar). Fra 1850 ophørte Godsejerne og Amtsforvalterne at være Lægdsforstandere; som saadanne fungerede udenfor København nu alene Politimestrene (By- og Herredsfogderne). 1851 ophævedes Generalkrigskommissariatet, hvis Forretninger overtoges af Justitsministeriet. Ogsaa Land- og Søkrigskommissærerne forsvandt, og der blev indrettet 8 Udskrivningsdistrikter, fra 1869 6 Udskrivningskredse, med hver sin Udskrivningschef; selvfølgelig blev Lægderne omnummereret i Overensstemmelse dermed.

Regnskaber.

Erslev: Rigsarkivet S. 80—82 og 97—109 (summarisk Registratur over de civile Regnskaber 1660—1848); Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1878 S. 107—39 (Registratur over militære Regnskaber til 1763); Thomas B. Bang: Lensregnskaberne og deres Benyttelse som historisk Kilde (Fortid og Nutid I S. 141—60); Carl Christiansen: Om Amtsregnskaberne som historisk Kilde (Fortid og Nutid IV S. 1—37).

Af de mangfoldige i Rigsarkivet opbevarede Regnskaber er Lens-, Amts- og Købstadregnskaberne af størst Betydning for Slægtsforskningen.

Lensregnskaber. Indtil 1660 var Danmark delt i en Mængde større og mindre Len, der styredes af adelige Lensmænd (jvf. Erslevs S. 53 nævnte Værk om Danmarks Len og Lensmænd). Oprindeligt var mange af Lenene Tjeneste- eller Afgiftslen, d. v. s. Lensmanden skulde kun yde Krigstjeneste eller betale en aarlig Afgift, men oppebar iøvrigt selv Indtægterne af Lenet. Men fra Christian III's Tid blev de fleste Len Regnskabslen; Lensmanden kom paa fast Løn, og for Indtægterne af Krongodset, Skatterne og de andre kgl. Indtægter af Lenet aflagde han aarlige Regn-

skaber, som blev reviderede i Rentekammeret. Der er bevaret ganske enkelte Lensregnskaber fra omkr. 1500; i nogenlunde stort Antal findes de dog først fra Slutningen af det 16. Aarh., og fra Tiden 1610—60 er der bevaret tilnærmelsesvis fuldstændige Regnskabsrækker fra de fleste større Len. Et Lensregnskab bestod normalt af: det egentlige Regnskab med Bilag, en Jordebog og et Skattemandtalt. I Jordebogen findes opregnet Kronens Fæstere i Lenet, sogne- og byvis, med Angivelse af den enkelte Fæsters Afgifter, endvidere Selvejerne, men ikke Fæsterne paa de private Godser; disse er derimod delvis med i Skattemandtallerne, der er Register over Indtægterne af de ekstraordinære Skatter og omfatter alle Skatteyderne. Ogsaa det egentlige Regnskab kan give værdifulde personalhistoriske Oplysninger; særlig Interesse har Indtægtsposterne Stedsmaal, Sagefald (Retsbøder), Lejermaalsbøder og Førlovspenge. Stedsmaal (Indfæstning) betaltes ved Overtagelsen af en Fæstegaard; foruden den tiltrædende anføres her gerne den afgaaede Fæsters Navn, ofte med udtrykkelig Angivelse af, at han var den nye Fæsters Fader. Førlovspenge var en Afgift af Arv, der førtes ud af Byen eller Retskredsen, og Tilførsler herom vil derfor i Reglen kunne belyse et Slægtskabsforhold. Om mere prominente Personer som Præster, Herreds- og Ridefogder indeholder Lensregnskaberne talrige Oplysninger.

Amtsregnskaberne. Ved Enevældens Indførelse skete der gennemgribende Ændringer i Lokalstyrelsen. Lenene omdannedes til Amter; i Stedet for Lensmændene kom »Befalingsmænd« eller Amtmænd, som de snart kom til at hedde; og den økonomiske Forvaltning overtoges af Amtsskrivere eller Amtsforvaltere, der indkasserede de kgl. Indtægter af Amtet og aflagde Regnskab herfor til Rentekammeret, det saakaldte Amtsregnskab. Indtil 1800 bestod dette normalt af fire Dele: 1. Kontributionsregnskabet, 2. Jordebogsregnskabet, 3. Konsumtions-, Familie- og Folkeskatregnskabet og 4. Regnskabet for de ekstraordinære Skatter.

1. *Kontributionsregnskabet* betragtedes som Hovedregnskabet og omfattede den straks efter 1660 indførte Matrikelskat (Kontribution) og de øvrige ordinære Hartkornsskatter (Korn- og Fourage-, Okse-, Flæske- og Rytterholdspengeskatte m. m.), endvidere adskillige personlige Afgifter samt en Række uvisse Indtægter (Sigt og Sagefald, Lejermaalsbøder, Førlovspenge og andre Arveafgifter o. s. v.). De slægts- og personhistorisk værdi-

fulde Oplysninger maa som Regel søges i Bilagene, hvorimellem der navnlig i det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarh. findes fortrinlige Mandtaller, Oplysninger om Ændringer i Matriklen, Restancelister og andre Akter, der kaster Lys over de skatteydendes Ejendoms- og Formuesforhold.

2. *Jordebogsregnskabet*, over de af Kronens Fæstere betalte Landgildeydelse, maatte miste en stor Del af sin Betydning, da Kronen i Aarene efter 1660 paa Grund af den finansielle Nøds-tilstand havde afhændet en meget betydelig Del af sit Jordegods. Til dette Regnskab, der ofte er aflagt som en Del af Kontributionsregnskabet og da maa søges under dette, skulde normalt høre en Jordebog, men som oftest har man blot henvist til en tidligere Jordebog. Ved Hjælp af Rigsarkivets Seddelregistratur vil man let kunne finde, ved hvilke Regnskaber der ligger Jordebøger.

3. *Konsumtionen*, der indførtes 1660, var en Afgift paa Forbrug af indenlandske Varer — Føde- og Drikkevarer, levende Kvæg (Græspenge) og Spillekort — samt Vognmænd og Bryllupper. Til den egentlige Konsumtion sluttede sig fra 1671—72 en Folkeholdsskat og en Familieskat. Den første var en blandet Kop- og Formueskat, idet den var graderet efter de paagældendes Formuesforhold, og hvilede ikke blot paa almindelige Tjenestefolk, derunder Bøndernes hjemmenværende Børn over 15 Aar, men ogsaa paa Statens Tjenere (Amtsskrivere, Ridefogder o. s. v.) og private Godsejeres Forvaltere og Fogder. Familieskatten var ligeledes en Kopskat, der svaredes af alle paa Landet boende efter Antallet af Husstandens Medlemmer over 15 Aar (senere 12 Aar); Almuen (Fæstebønder og jordegne Bønder) samt Grever og Friherrer og visse andre gik dog fri. Som Bilag til Regnskaberne for disse Skatter ligger en Mængde Mandtaller, hvoraf nogle kun angiver Antallet af Tjenestefolk eller Husstandens Medlemmer, medens andre anfører de enkelte Personers Navne og undertiden Alder. Meget ofte var Konsumtions-, Familie- og Folkeskatten imidlertid forpagtet ud, som Regel amtsvis, og i saa Tilfælde mangler Mandtallerne; efter 1700 forekommer de kun sporadisk. I 1760 blev Personskatten ændret til en Hartkornsskat, og 1813 blev Konsumtions-, Familie- og Folkeskatten inddraget under de andre Hartkornsskatter.

Konsumtionsskatten paa Bryllupper — *Kopulationsafgiften* — har særlig stor slægtshistorisk Betydning. Udenfor København

opkrævedes den til 1792, men i København, hvor den gik i Magistratens Kasse, helt ned til 1869 (jvf. S. 166 f.). Fra Tiden før 1700 er Regnskaberne for Kopulationsskatten dog for største Delen gaaet tabt, og for Tiden 1700—1760 hører den til de i Almindelighed bortforpagtede Skatter, for hvilke der praktisk talt ingen detaillerede Regnskaber findes; for Tiden 1761—92 er Regnskaberne derimod en saare værdifuld Kilde, der ikke alene erstatter tabte Vielsesprotokoller, men ogsaa har Betydning, selv om Kirkebøgerne findes, fordi de jævnlig giver flere Oplysninger end disse; f. Eks. er det meget hyppigt, at Regnskaberne i Mod-sætning til Kirkebøgerne meddeler Brudens Faders Navn, Stilling og Bopæl. Bondebefolkningen betalte ikke Kopulationsafgift, og om den giver disse Regnskaber derfor ingen Oplysninger¹⁾.

4. *Ekstraskatteregnskaberne* er særlig talrige fra Tiden 1676—1720, da Staten paa Grund af de store Krige og Rustninger var i stadig Pengetrang. Med Hensyn til Oplysninger om Personer danner de et fortræffeligt Supplement til de øvrige Amtsregnskaber. Særlig værdifulde er Kopskatteregnskaberne, der omfatter hele Befolkningen og er bilagt med fortrinlige Mandtaller; Børn under 10—12 Aar gik dog fri og er derfor ikke medtaget. De af Præsterne indleverede Sognemandtaller er ofte udførligere og i personalhistorisk Henseende derfor værdifuldere end de af Amtsskriveren paa Grundlag heraf udarbejdede Lister. For de øvrige Ekstraskatter var Bondestanden i Reglen fritaget.

Den første Ekstraskat efter Arveregeringens Indførelse var den allerede i Novbr. 1660 paalagte *Hovedskat*, der blev opkrævet ved særlige Kommissærer, hvis Regnskaber for en væsentlig Del er gaaet tabt; de bevarede ligger i Rigsarkivet i Gruppen »Militære Regnskaber«, ganske enkelte ved Lensregnskaberne. Iøvrigt var de ekstraordinære Skatter i Hovedsagen følgende:

Den i Anledning af Prinsesse Anna Sophies Formæling 1664 udskrevne Prinsesseskat eller *Prinsessestyr* var en blandet Hartkorns-, Gage- og Personskat, for hvilken den egentlige Bondestand var fritaget. Af lignende Karakter var de i 1668, 1670, 1680 og 1749 udskrevne Prinsessestyrer.

Den skaanske Krig gav Anledning til en hel Række Ekstra-

¹⁾ B. Tengnagel Jørgensen: Kopulationsskatten 1660—1869 (Hist. Medd. om København V, 1915, S. 141—54). — H. Malling har udarbejdet et — endnu utrykt — Register over alle de i Kopulationsregnskaberne opførte Vielser i Landsognene indtil 1792 (i alt henved 8000 Vielser).

skatter, først Kobberskatten 1674, derefter den 1676—79 hvert Aar udskrevne *Krigsstyr*, der ligesom Prinsessestyrerne kun ramte Folk af Indtægt, Formue og Rang samt Embedsmænd, medens *Ildsted- og Kvægskatten* 1677 og *Kop-, Kvæg- og Rentepenge-skatten* 1678 ogsaa gik ud over Bønder, Husmænd og Inderster. Navnlig Regnskaberne for den sidstnævnte Skat er en fortrinlig historisk Kilde ved de udførlige Oplysninger om hele Befolkningen, dens Boliger og Kvægbesætninger samt udestaaende Midler.

Efter Krigen vedblev Ekstraskatterne; Kopskatter, i Reglen kombinerede med Kvæg- og Ildstedskatter, blev paalagt næsten hvert Aar 1682—92, 1682—83 kom en Landmaalingsskat paa Hartkornet og 1683, 1688 og 1691 Skatter af lignende Art som Krigsstyren 1676; 1699 kom en ny med forskellige andre Afgifter kombineret Kopskat samt en Tjenestekarle- og Drengeskat, 1704—05 en Kopskat m. m.

Krigen 1709—20 foraarsagede Udskrivning af aarlige Krigsstyrer 1710—21, en Kop- og Hesteskat 1711, Luksusskatter paa Karosser, Bærestole, Parykker, Fontanger og Folkeløn 1710 og paa Ligkister af Egetræ¹⁾ samt paa broderede og gallonerede Klæder 1717.

Saa kom der en lang Periode, hvor Ekstraskatterne var sjældne. 1727—28 og 1729—31 paalagdes i Anledning af de store Brande i Viborg 1726 og København 1728 en Brandstyr, 1743 en kombineret Formue- og Indtægts-, Kop-, Heste- og Luksusskat²⁾, 1757 en lignende, der tillige indbefattede Hartkorns- og Rangskat. For Kopskatten var i begge Tilfælde næsten hele Bondebefolkningen fri. Derimod ramte den i 1762 paalagte Ekstraskat, der var en maanedlig Kopskat og vedvarede til 1812, hele Befolkningen undtagen Børn under 12 (senere 16) Aar. I Anledning af denne Skat skulde Amtsforvalteren paa Grundlag af de indsendte Mandtaller forfatte et Generalmandtal, hvoraf der de første Aar findes en Genpart ved Regnskabet og iøvrigt maanedlige Af- og Tilgangslistes. Til Ekstraskatten af 1762 knyttedes 1764 en Rangskat; hertil kom desuden bl. a. 1768 en Saltskat (ophævet 1770) og en Embedsskat (ophævet 1845) samt 1791 en Tjenestekarleskat (ophævet 1803).

¹⁾ Uddrag af Regnskaberne i H. Malling: Begravelser i Provinsen 1717—21 (i Pers. Tidsskr. 8. R., V, 146—155).

²⁾ Til Kopskattemandtallene 1743 er udarbejdet et Seddelregister, omfattende baade København, Købstæderne og Amterne (i Rigsarkivet).

Man maa være opmærksom paa, at der for mange af de nævnte Ekstraskatter i Rentekammerarkivet findes Hovedregnskaber eller andet værdifuldt Materiale, der fortræffeligt supplerer Amtsregnskaberne.

Efter 1800 er Amtsregnskaberne mere summariske og Bilagene for en stor Del kasseret; for den slægtshistoriske Forskning er Tabet dog ikke stort, fordi der nu er langt rigere og lettere tilgængelige Kilder at øse af.

For Hørsholm Amt, Amager og Bornholm gjaldt særlige Beskatningsregler, se Christiansens ovennævnte instruktive Afhandling S. 27 f. Om Amtsinddelingen i ældre Tid, se J. Blochs Bog om Stiftamtmand og Amtmand 1660—1848.

Til Amtsregnskaberne slutter sig *Regnskaberne for Grevskaber og Baronier, Rytterdistriktsregnskaberne (Regimentsskriverregnskaber)* samt *Regnskaberne for de kgl. Godser*. Man maa altid være opmærksom paa, om den Lokalitet eller de Mennesker, som man søger Oplysning om, hørte under et Amt, et Rytterdistrikt eller under et Grevskab eller Baroni.

Paa de mange i Tiden efter 1672 oprettede Grevskaber og Baronier traadte Lensbesidderens Forvalter i Amtsskriverens Sted, idet han paa Lensbesidderens Vegne opkrævede de kgl. Skatter og aflagde Regnskab for dem til Rentekammeret. Disse Regnskaber er af nogenlunde samme Beskaffenhed som Amtsregnskaberne, men er ikke som disse delt i flere Rækker og omfatter ikke Jordebogsafgifterne, der selvfølgelig hører hjemme i det private Godsregnskab.

Rytterdistrikterne opstod i 1670'erne, idet en stor Mængde Jordegods rundt om i Landet blev henlagt til Underhold for Rytteriet. Efterhaanden blev Ryttergodset afrundet ved Gods- og Mageskifter, og c. 1695 havde man 10 Ryttergodsdistrikter, 3 sjællandske, 2 fynske og 5 jyske. I Aarene 1718—20 foretoges en ny Regulering, saaledes at der dannedes 12 vel afrundede Ryttergodsdistrikter, hvert med en Regimentsskriver, der havde omtrent de samme Funktioner som en Amtsskriver. Størstedelen af Ryttergodset blev bortsolgt i Aarene omkring 1766—70. Rytterdistrikts- eller Regimentsskriverregnskaberne er af overvejende samme Beskaffenhed som Amtsregnskaberne, men gennemgaaende udførligere og indholdsrigere (se iøvrigt Christiansen S. 30 ff.). Regnskaberne for de kgl. Godser (se Erslev: Rigsarkivet S. 103 f.) indbefatter ikke blot Jordebogs-, men ogsaa Skatteregnskaber.

Købstadregnskaberne. For adskillige Købstæders Vedkommende er der bevaret Regnskaber fra Tiden før 1660, i nogle Tilfælde endog fra det 16. Aarh.; efter 1660 er Regnskabsrækkerne for samtlige Købstæder omtrent fuldstændige. For hver By er Regnskaberne som Regel ordnede i een kronologisk Række, men de kan iøvrigt naturligt deles i 2 Grupper: de af Byfogden aflagte Regnskaber over *uvisse Indtægter* og de af Magistraten (eller af Byfogden, hvor ingen Magistrat fandtes) aflagte *Skatteregnskaber*.

De *uvisse Indkomster* var især Retsbøder (Sagefald), Lejermaalsbøder og Førlovspenge. Navnlig Regnskaberne for disse sidste har betydelig slægtshistorisk Værdi som Erstatning for manglende Skifteprotokoller (saaledes for Københavns Vedkommende i det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarh.).

De paa Byerne hvilende ordinære Skatter var i Enevældens ældste Periode Matrikelskatten (bortfaldt 1693) og en Grund- og Lejeskat (bortfaldt 1694); hertil kommer Konsumtionsafgiften og den dermed forbundne Folkeskat, der som Regel var bortforpagtet. De ekstraordinære Skatter var i alt væsentligt de samme som de under Amtsregnskaberne omtalte. Hertil kommer den i 1802 paalagte Bygningsafgift, der vedvarede til 1840.

Som Bilag ved Købstædernes Skatteregnskaber vil man som for Amtsregnskaberens Vedkommende finde en Mængde mere eller mindre udførlige Skattemandtaller. Man maa ikke glemme ogsaa at se efter ved Antegnelserne, hvor der ligeledes kan ligge Mandtaller og andet værdifuldt slægtshistorisk Materiale. Ligesom for Amtsregnskaberens Vedkommende er Perioden 1721—61 ret mager, men man vil i hvert Fald finde gode Kopskattemandtaller fra 1743—44. Fra 1762 til ind i det 19. Aarh. har man en fortrinlig Række Ekstraskattemandtaller, oftest halvjaarlige med maanedlige Af- og Tilgangslistes. Bygningsafgiften af 1802 har givet Anledning til Udarbejdelsen af en Oppebørselsprotokol med gode Oplysninger om Husene.

For Københavns Vedkommende er Regnskaberne naturligvis særlig righoldige. Herhen hører det S. 86 i Note 2 omtalte Kopskattemandtal 1762.

Hertugdømmerne. Af de fra Slesvig og Holsten indkomne Regnskaber findes endnu en stor Del i Rigsarkivet, navnlig fra det 17. Aarh. Særlig kan fremhæves Haderslev Amts Regnskaber

med en værdifuld Række Jordebøger; Haderslev Amt omfattede jo ogsaa det nuværende Kolding Herred samt en Del af Ribe Herred og af Tønder Amt.

LANDSARKIVERNE

I Landsarkiverne opbevares Lokalforvaltningens Arkivalier: hertil afleverer de lokale Embedsmænd efter bestemte Regler de ældre Dele af deres Arkiver, som de ikke mere eller kun undtagelsesvis har Brug for ved Besørgelsen af deres Embedsforretninger. Desuden har Landsarkiverne modtaget et betydeligt Antal Kommune-, Gods- og Privatarkiver.

Ved Ordningen af alle disse større og mindre Arkiver har man i Landsarkiverne fra første Færd lagt Proveniensprincippet til Grund (jfr. S. 69), og det er derfor af Betydning for Slægtsforskeren at gøre sig bekendt med Grundtrækkene af Lokalstyrelsens Indretning i ældre og nyere Tid. Trykte Oplysninger om *den administrative Inddeling* finder man for den nyere Tids Vedkommende lettest i Postadressebogen (1. Udg. 1869) og i Traps Danmark (1. Udg. 1858—60) og sammes Slesvig (1864). For den ældre Tid maa man ty til Hof- og Statskalenderen, der begynder 1734, og som navnlig i Aarene omkring 1850 indeholder udførlige Oplysninger om administrative Forhold (bl. a. om Retskredsenes Omfang), og til de S. 53 nævnte Værker om Amtmænd og Amtsforvaltere samt Appellinstansernes Embedsetat (om Landsoverretterne og de gamle Landsting). For alle tre Landsarkiver findes desuden haandskrevne Etater over Magistrater og Retsbetjente, med Oplysninger om Jurisdiktionerne og deres Omlægninger siden 1660.

Trykte *Registraturer* over Landsarkivernes Indhold foreligger endnu kun i ringe Omfang. Der forberedes et 5. Bind af Vejledende Arkivregistraturer, som skal indeholde en summarisk Fortegnelse over Kirkebogsbestanden i alle fire Landsarkiver, ogsaa det sønderjyske Landsarkiv i Aabenraa, og i det af Dansk historisk Fællesforening udgivne Tidsskrift »Fortid og Nutid« er der fremkommet flere instruktive Oversigter over enkelte Arkiver eller Arkivaliegrupper, som vil blive nævnt i det følgende. Til stor Nytte er ogsaa O. M. Hofman-Bang: Jens Sørensen og Maren Nielsdatter, Haandbog til Brug ved slægtshistoriske Un-

dersøgelser ved det jyske Arkiv (Viborg 1927), hvori dels er givet kortfattede Oplysninger om Bestanden af de for Slægtsforskningen vigtigste Arkivalier, dels en udførlig topografisk Oversigt over Gods-Skiftejurisdiktionerne, — og endvidere W. Norvin: Kilder og Hjælpemidler til Lolland-Falsters Historie II (1919), der indeholder en summarisk Oversigt over alle Arkivalier vedrørende denne Landsdel, ogsaa de i Rigsarkivet opbevarede. Iøvrigt er man henvist til at benytte de haandskrevne Registraturer.

Den i det følgende meddelte Oversigt over de enkelte Grupper af Arkivfonds og deres slægtshistoriske Indhold gør lige saa lidt som Oversigten over Rigsarkivet Krav paa nogensomhelst Fuldstændighed. Den maa nødvendigvis holde sig til visse fælles Træk, og for Detaillernes Vedkommende maa henvises til Registraturerne over de enkelte Arkiver. Kun paa enkelte Punkter vil dette Princip blive fraveget.

Sognekaldsarkiverne.

Sognepræsternes Arkiver vil som Regel være de første en begyndende Slægtshistoriker faar Brug for; de indeholder nemlig *Kirkebøgerne*¹⁾, som jo er den betydningsfuldeste slægtshistoriske Kilde der findes. Det er allerede nævnt, at en Kirkebogsregistratur, omfattende samtlige de i de fire Landsarkiver opbevarede Kirkebøger indtil 1891, er udarbejdet og snart vil fremkomme i Trykken; herved vil et blandt alle Slægtshistorikere længe næret Ønske omsider blive opfyldt. I Registraturen vil der ogsaa blive givet Oplysninger om de Forandringer af Sognegrænser, som har fundet Sted i Tidens Løb.

Allerede i Oldtidens kristne Menigheder synes man at have ført Bøger over Medlemmerne, men heraf er intet bevaret, og i Middelalderen ophørte man helt at føre saadanne Bøger. De nuværende Kirkebøgers Historie kan neppe med Sikkerhed spores længere tilbage end til ca. 1300. I Frankrig og Italien eksisterer der endnu enkelte Kirkebøger fra det 14. Aarhundrede. For den katolske Kirke var de bl. a. et Middel til at føre Kontrol med, at de kanoniske Forbud mod Ægteskabet mellem nær beslægtede Personer blev overholdt, og med denne Motivering blev de paabudt flere Steder i det 15. Aarhundrede, af Biskoppen af Nantes allerede

¹⁾ Jfr. Th. Hauch-Fausbøll: Slesvigske Kirkebogsuddrag, Indledning (1908); O. Olafsen: Kirkebøgerne i den norske Kirke (Norsk theologisk Tidsskrift 1905, S. 226—52).

1406, i Spanien 1497. Ud fra mere verdslige Motiver blev Førelsen af dem paabudt 1539 af den franske Konge Frans I.

I Tyskland og Schweiz var det Reformationen, der gav Stødet til, at man begyndte at føre Kirkebøger. Her kendes kun en enkelt middelalderlig Kirkebog (Klein-Basel 1490--97). I en Række protestantiske Byer begyndte man allerede i 1520'erne at føre Daabs- og Vielsesregistre, hl. a. for at bekæmpe Gendøberiet, og Skikken bredte sig i den følgende Tid rundt om i det protestantiske Tyskland. I de katolske Dele af Landet blev Kirkebøgerne først almindelig indført, efter at Tridentinerkonciliet i 1563 havde truffet Bestemmelse herom. En meget stor Del af de ældre Kirkebøger er naturligvis gaaet tabt, ikke mindst under Trediveaarskrigen.

I Nederlandene gaar de reformerte Kirkebøger tilbage til 1524, medens de katolske i Almindelighed først begynder efter 1563. I England blev Kirkebøger paabudt 1538, efter Henrik VIII's Brud med Paven, i Skotland 1551; i det katolske Irland blev de derimod først almindelig indført i det 19. Aarhundrede.

I Norge blev Førelsen af Kirkebøger først almindelig paabudt ved Christian V's Kirkeritual 1683, i Sverige ved Kirkeloven 1686, men i hegge Lande er der bevaret adskillige Kirkebøger fra første Halvdel af 17. Aarhundrede.

Den ældste danske Kirkebog, som man har Efterretninger om, er Præsten Jost Poulsens Optegnelser om døbte, viede og døde i Nakskov 1572—90. Disse Optegnelser kendes nu kun af de Uddrag, som skyldes Anders Pedersen Perlestikker, der ogsaa selv gjorde lignende Optegnelser fra sin Tiltrædelse som Sognepræst i Nakskov 1618 til sin Død 1629. Hans over 1000 Sider store og pynteligt første Optegnelsesbog, »Perlestikkerbogen«, opbevares nu i Kommunearkivet i Nakskov. Foruden de nævnte Lister indeholder den ogsaa Notitser om Præstekaldets Indtægter, mærkelige Begivenheder i Byen o. s. v.¹⁾ Omtrent samtidig med »Perlestikkerbogen« er Holmens Kirkes ældste Daabs- og Vielsesbog, der begynder 1617, og i de nærmest følgende Aar var der adskillige Præster rundt om i Landet, som af egen Drift begyndte at føre Kirkebøger, i flere Tilfælde rimeligvis fordi de havde lært Skikken at kende under Studieophold i Tyskland.

Noget Paabud om at føre Kirkebøger kendes ikke i Danmark før 1607, da Odense-Bispen gjorde et aabenbart fuldkommen resultatløst Forsøg paa at faa Stiftets Præster til at føre Fortegnelser over døbte, viede og begravede. Heldigere var Sjællands Biskop Jesper Brochmand, da han i 1641 i en Synodeskrivelse gav sine Præster et tilsvarende Paalæg og udtrykkeligt hestemte, at Kirkebøgerne skulde blive ved Embedet og altsaa ikke var

¹⁾ Jfr. P. H. Boye: Nogle Bidrag til Nakskovs Statistik etc. (Nyt hist. Tidsskr. 5. Bd. S. 125—98).

Præstens private Ejendom, som han kunde tage med sig ved Forflyttelse. At Skrivelsen gjorde sin Virkning, ses af, at flere Kirkebøger netop begynder 1641 eller nærmest efter. Rimeligvis var det ogsaa Jesper Brochmand selv, der udvirkede, at der 20. Maj 1645 udgik et saalydende kgl. Missive til Sjællands Biskop:

Vor synderlig Gunst tilforn. Vi bede eder og naadeligen ville, at I Præsterne udi eders Stift alvorligen tilholder, at de herefter holder rigtig Kirkebog ved Dag og Datum paa, hvor mange udi deres Sogne fødes, hvo der til Fadder staar, og hvor mange aarligen tilsammen vies og dør. Ville og naadeligen, at I siden skal have god Indseende med, at saadant af dennem efterkommes. Saafremt nogen Præst herudinden forsømmelig findes, skal han dermed have forbrudt hans Kald.

Tilsvarende Kongebreve udgik 17. Maj 1646 til Bisperne i Jylland, Fyn og Skaane, og dermed var Sognepræsternes Pligt til at føre Kirkebøger officielt fastslaaet. Den blev yderligere indskærpet 1683 ved Christian V's Danske Lov og ved Kirkeritualen af 25. Juli 1685. Af de bevarede Kirkebøger begynder en stor Del i 1645—46 eller nærmest følgende Aar, og der kan neppe være Tvivl om, at Forordningen i hvert Fald i Løbet af det 17. Aarhundrede er bleven efterkommet overalt i Danmark.

Lige ned til det 19. Aarhundrede var det overladt til Præstens eget Forgodtbefindende, hvorledes han vilde føre Kirkebogen. De ældre Kirkebøger er derfor højst forskellige baade i ydre og indre Henseende. De findes i alle Formater, lige fra stort Folio til lille Oktav, nogle er smukt ført og let læselige, andre er saa slet og gnidret skrevet, at det selv for den mest drevne Arkivforsker kan være svært at læse dem, tilmed da Skriften ofte i Tidens Løb er bleven stærkt afbleget og udvisket. Mange Steder er Listerne over Daab, Vielse og Begravelse ført hver for sig, ja det hænder, at der er ført særlig Daabsbog for Børn udenfor Ægteskab. I andre Sogne er de forskellige Ministerialia indført i Kirkebogen uden Sondring, blot i kronologisk Orden, ofte paa en temmelig uoverskuelig Maade. Undertiden er Kirkebogen fælles for Hoved- og Anneks sogn; de to Sognes Ministerialia kan da være indført i hver sin Del af Bogen, eller jævnsides i hver sin Kolonne. Kort sagt, Variationerne er mangfoldige.

Da Kirkebogen var en Slags Journal over de af Præsten foretagne kirkelige Handlinger, er det Daabs- og Begravelsesdagen, der anføres, men indtil henimod 1800 kun sjældent Fødsels- og Dødsdag. Det hænder forøvrigt, at der overhovedet ingen Dato

er anført, og at det kan være vanskeligt nok at konstatere, under hvilket Aar en Tilførsel maa henføres. Ved Daabstilførslerne er altid Faderens Navn anført, medens Moderens ofte er udeladt; derimod er Fadderne som Regel nævnt.

Ofte er der særlige Tilførsler om Trolovelse, ja det er ikke ualmindeligt, at kun Trolovelsen er indført i Kirkebogen, men ikke den paafølgende Vielse. Trolovelsen var en særlig kirkelig Ceremoni, der blev afskaffet ved Fdg. 4. Jan. 1799; efter den Tid er der ofte ført særlige Lister eller Bøger over Indskrivning til Ægteskab, med Angivelse af Forlovere eller disses egenhændige Underskrifter. Adelige og Rangspersoner var fritaget for Trolovelse og Lysning, og det blev derfor en Modesag for Folk af Mellemklassen at opnaa den samme Fritagelse ved at løse Kongebrev.

Ved Tilførsler om Begravelse er ofte, men langt fra altid den afdødes Alder angivet, undertiden temmelig omtrentligt eller unøjagtigt.

Mange af de gamle Kirkebøger indeholder særlige Lister over Kommunikanter (Altergangsgæster) samt Tilførsler om offentlig Absolution (Skriftemaal, for Folk, der havde forsyndet sig mod den kirkelige Disciplin, navnlig mod det 6. Bud) og om Introduktion (de gifte Kvinders højtidelige Indledning i Kirken efter Barselfærd). Ofte er dog Kommunikantlisterne indført i Præstens Embedsbog, den saakaldte »liber daticus«, eller i særlige Kommunionbøger. Da i ældre Tid praktisk talt alle Mennesker gik til Alters mindst et Par Gange om Aaret, er disse Lister af ikke ringe personalhistorisk Værdi. Dette gælder naturligvis i endnu højere Grad om Konfirmandlisterne. Konfirmationen blev som bekendt indført 1736. I det 18. Aarhundrede var det ret almindeligt, at de unge Mennexer først blev konfirmerede i 17—18 Aars Alderen eller endnu senere. Ofte maa Konfirmandlisterne søges i Embedsbogen eller sjældnere i Kommunionbøgerne.

Kirkebogen skulde føres af Sognepræsten og blev ogsaa som Regel ført af ham. Det hændte dog, at Kapellanen eller Degnen førte den paa hans Vegne, og undertiden førte baade Præst og Degn Kirkebog. I enkelte Sogne blev den forsynet med mere eller mindre vellykkede alfabetiske Registre.

Et betydningsfuldt Fremskridt skete ved Reskript af 1. Dec. 1812. Ved dette indførtes Kirkebøger af en bestemt skematisk Type, med særlige Afsnit til fødte, konfirmerede og døde af hvert

Køn, til Vielser og til Til- og Afgang samt et Jævnførelsesregister. Og det bestemtes, at Kirkebogen fremtidig skulde føres i to lige-lydende Eksemplarer, det ene (Hovedministerialbogen) af Præsten, det andet (Kontraministerialbogen) af Degnen (Kirkebylæreren).

Nye Skemaer til Kirkebøgerne indførtes ved kgl. Resol. af 19. Aug. 1851 og senere ved Kultusministeriets Bekendtgørelse af 31. Okt. 1891, der indeholder de endnu gældende Forskrifter om Kirkebøgernes Førelse, Konferering og Opbevaring. I det store og hele har Udviklingen været den, at de meddelte Oplysninger er blevet mere og mere udførlige. Efter det fra Begyndelsen af 1892 indførte Skema skal ved Vielser angives Brudgommens og Brudens fulde Navn, Fødested, Fødselsaar og -dag, Stilling og Bopæl; ved Enkemænd, Enker og fraskilte anføres sidste Ægtefælles fulde Navn og Dødsdag eller Dato for Ægteskabets Ophævelse og for Tilladelse til at indgaa nyt Ægteskab. Ved Dødsfald anføres den afdødes Stilling og Bopæl, Alder og Fødested og Forældrenes Navne, Stilling og Bopæl; ofte er den afdødes Fødselsdag og -aar angivet. Og Rigtigheden af alle disse Data sikres derved, at de skal indføres efter fremlagte Attester. Kirkebøgerne før 1891 er som Regel ikke nær saa udførlige.

Efter det ældste, i 1812 indførte Skema skulde Tilførslerne om Konfirmation indeholde Oplysning om, naar og af hvem Konfirmanden var bleven vaccineret; da denne Oplysning ogsaa ofte findes ved Daab og Vielse, kan den tjene til at identificere Personer med almindelige Navne.

Til- og Afgangslisterne indeholder i Hovedsagen kun Tjenestefolk og ligestillede, der havde Pligt til hos Sognepræsten at melde Tilflytning til og Bortrejse fra Sognet. Ved Hjælp af disse Lister kan man følge de unge Karle og Piger paa deres Flytninger fra Sogn til Sogn; ofte faar man ogsaa at vide, hos hvem de havde tjent eller skulde tjene (Karlene kan man jo ogsaa følge ved Hjælp af Lægdrukkerne, jfr. S. 108). Desværre er Listerne ofte kun maadeligt ført, eller man har helt undladt at føre dem, og de ophørte, da Tyendekontrollen i Henhold til Lov af 15. Maj 1875 gik over til Politimesteren.

Det almindelige Jævnførelsesregister skulde efter sin Idé føres saaledes, at man her under ét skulde kunne finde Henvi- sning til alle Kirkebogstilførsler i Sognet vedrørende en bestemt Person. Som Regel har Kirkebogsføreren dog ikke gjort sig den Ulejlighed. Ofte er det ført alfabetisk, men de fleste Steder er det saa

mangelfuldt, at det nærmest maa betegnes som værdiløst, og efterhaanden ophørte man allevegne at føre det; enkelte Steder er man dog blevet ved til henimod 1890.

I Tidens Løb er en meget stor Del af de gamle Kirkebøger gaaet tabt, ved Ildebrand eller Vanrøgt. Nu vil man i Landsarkiverne finde praktisk talt alle bevarede Kirkebøger indtil 1812—14 og Kontraministerialbøgerne til 1891, medens Hovedministerialbøgerne efter 1812—14 stadig opbevares ved Embederne.

Af Sognekaldsarkivernes øvrige Indhold er allerede nævnt Kommunionbøgerne, Tillysnings- eller Forloverbøgerne samt Embedsbogen (*liber daticus*), hvor man kan finde Oplysninger om Sognets Præster, deres Embedsindtægter o. l. Sognepræsten var paa Landet Formand for (i Købstæderne Medlem af) den ved Rgl. 5. Juli 1803 oprettede Fattigkommission og tillige for Skolekommissionen, og i Sognekaldsarkiver for Landsogne finder man derfor begge disse Kommissioners Forhandlings- og Regnskabsprotokoller samt undertiden Skoleprotokoller, Vaccinationsbøger m. m.

I *Slesvig* blev Kirkebøgerne paabudt ved Reskript af 13. Sept. 1646. En bestemt skematisk Form blev indført 1762, og ved Reskript af 17. Okt. 1775 blev det paabudt at føre Kirkebogen i to Eksemplarer. I den danske Del af Sønderjylland er Kirkebøgerne nu centraliserede i Landsarkivet i Aabenraa paa lignende Maade som i det øvrige Danmark.

Paa *Færøerne* vil Kirkebøgerne blive centraliserede i det nys oprettede Arkiv i Thorshavn. De *grønlandske* Kirkebøger opbevares i Grønland; i det sjællandske Landsarkiv findes nogle af dem i Ekstrakt-Afskrift. Her findes ogsaa Kirkebøgerne for de tidligere *dansk-vestindiske* Øers lutherske Menigheder, samt for den hollandsk-reformerte Menighed paa St. Croix.

De øvrige *dansk-vestindiske* Kirkebøger maa søges hos de respektive Præster paa Øerne, nemlig for St. Thomas og St. Jan: den engelsk-episkopale Kirke 1820 ff., den romersk-katolske Kirke 1778 ff., de mæriske Brødremenigheder (Herrnbutterne) 1736 ff., den hollandsk-reformerte Menighed 1744—1812 og 1828 ff., den jødiske Menighed 1792 ff. (Fødsler og Dødsfald) og 1841 ff. (Vielser); for St. Croix: den engelsk-episkopale Kirke i Christianssted 1761 ff., i Frederikssted 1820 ff., den romersk-katolske Kirke i Christianssted 1819 ff., i Frederikssted fra 19. Aarhundredes Begyndelse, de mæriske Brødremenigheder fra c. 1756¹⁾.

¹⁾ De angivne Aarstal er taget fra en ikke fuldt autentisk Kilde og er derfor muligvis unøjagtige.

Fra de danske Besiddelser paa Guinea-Kysten er vistnok ingen Kirkebøger bevarede. I det sjællandske Landsarkiv findes nogle Kirkebøger (1707—1888) for Missionsmenigheden i *Trankebar* (Jerusalems-Kirken), hvorimod Kirkebøgerne for Trankebars Hovedkirke, Zions-Kirken, opbevares i Archdeacon's Office i Madras.

Kirkeinspektionsarkiver.

V. Hermansen: Registratur over Kirkeregnskaber for Sjællands og Maribo Stifter (Fortid og Nutid VIII, 1930, 81—130); Holger Hansen: Registratur over Kirkeregnskaberne fra Fyens Stift og Als (Fortid og Nutid VIII, 1931, 279—300).

Hovedindholdet af disse Arkiver er Regnskabsbøger. Førelsen af Kirkeregnskabsbøger blev paabudt ved en Reces af 27. Febr. 1643, men mange Steder begynder de allerede i det 16. Aarhundrede, altsaa længe før Kirkebøgerne. For Personalhistorien har de navnlig Betydning ved deres Oplysninger om mere prominente Begravelser; ogsaa Stolestaderegnskaberne har slægts-historisk Interesse. Kirkearkiverne kan desuden indeholde Godsarkivalier (Jordebøger, Skifte- og Fæsteprotokoller), Arkivalier vedrørende Skole- og Fattigvæsen samt Korrespondance m. m. Som særlig righoldige kan nævnes St. Petri tyske Kirkes og Roskilde Domkirkes Arkiver; til det sidste slutter sig Sjællands Stiftsskrivers Arkiv, der hovedsagelig rummer Regnskabsbøger for de saakaldte Stiftskirker.

Provstearkiver.

Fra Reformationstiden til Begyndelsen af det 19. Aarhundrede var der som Regel en Provst i hvert Herred, valgt af og blandt Herredets Præster (Valget skulde bekræftes af Biskoppen). Herredsprovsten havde Tilsyn ikke blot med Præsterne, men ogsaa med Degne, Substitutter og Skoleholdere, der alle henregnedes til den gejstlige Stand. Han forrettede Skifter, var Overformynder og holdt Auktioner efter dem, dømte i Provsteretten, der var Gejstlighedens og overhovedet den lærde Stands Værneting i alle Sager af gejstlig Natur, og deltog i de årlige Lande- eller Provstetoder (jfr. S. 125). Ved Fdg. af 5. Dec. 1806 bestemtes det, at der fremtidig i hvert Amt kun skulde være een Provst, Amtsprovsten, som efterhaanden ved indløbende Vakancer skulde overtage Herredsprovsternes Funktioner, med Undtagelse af Skiftejurisdiktion, Overformynderi og Auktionsvæsen, der skulde overgaa

til den civile Øvrighed (jfr. S. 144); Provsteretten skulde beklædes af Provsten og den stedlige Underdommer, og Begrebet »gejstlige Sager« blev nærmere afgrænset. Det viste sig snart at være upraktisk med de store Amtsprovstier, og ved Resol. 17. Juli 1822 gik man over til den nuværende Ordning med Distriktsprovstier, der som Regel omfatter et Par Herreder.

Da Provstearkiverne i Tidens Løb ideligt er blevet flyttet rundt fra een Præstegaard til en anden, er de ofte meget slet bevarede. Hovedindholdet er de gejstlige Justits-, Skifte-, Overformynderi- og Auktionsprotokoller, for det 19. Aarhundredes Vedkommende navnlig Korrespondancesager, deriblandt undertiden i særlig Afdeling Ansøgninger om Skolelærerembeder, der kan indeholde fortræffelige biografiske Oplysninger, samt Visitsatsbøger og Protokoller over Kirke- og Præstegaardssyn. De gamle Herredsbøger indeholder undertiden gode Oplysninger om Herredets Præster, men er som oftest gaet tabt.

Bispearkiver.

Over disses Indhold foreligger der i Tidsskriftet »Fortid og Nutid« en Række instruktive Oversigter af Holger Hansen: Oversigt over Sjællands Bispearkiv og Stiftsovrigheds Arkiv (V 45—54) og Lolland-Falsters Stiftsarkiv (VII 30—36), og af Hans Knudsen: Det fynske Bispe- og Stiftsovrighedsarkiv (VI 65—74) og De jyske Bispearkiver (V 81—103). — Den nuværende Stiftsinddeling beror paa to kgl. Anordninger af 15. Novbr. 1922; herved deltes Sjællands Stift i Københavns og Roskilde Stifter, der oprettedes et Haderslev Stift, og de jyske Stifters Grænser undergik betydelige Ændringer. Det er naturligvis den gamle Stiftsinddeling, der ligger til Grund for de i Landsarkiverne opbevarede Bispearkivers Ordning.

Om Bispearkiverne gælder i personalhistorisk Henseende det samme som om Provstearkiverne, at de navnlig giver Oplysninger om Præster, Degne og Folkeskolens Lærere. I Modsætning til Provstearkiverne er de gennemgaaende velbevarede. En Undtagelse herfra er det sjællandske Bispearkiv, der gik til Grunde ved Københavns Brand 1728 og senere i 1884 var Genstand for hensynsløse Kassationer, hvorved bl. a. en lang Række Provsteindberetninger gik tabt.

Laaland-Falster hørte oprindeligt under Fyns Stift, men blev ved kgl. Anordning af 30. Dec. 1803 udskilt herfra som et særligt Stift. Dets Arkiv (i Landsarkivet i København) omfatter ogsaa de Dele af Fyns Stifts Arkiv ældre end 1803, som specielt vedrører Laaland-Falster, medens de for hele Fyns Stift fælles Pro-

tokoller naturligvis maa søges i Odense. — Ogsaa Als og Æro hørte til Fyns Stift, men udgjorde 1819—64 et særligt Stift, af hvis Arkiv en Del nu opbevares i det fynske Landsarkiv.

I alle Bispearkiverne udgør *Korrespondancen* den største og vigtigste Arkivaliegruppe. I det sjællandske Bispearkiv er de indkomne Sager indtil 1820 ordnet herreds- eller provstivis, og det er derfor temmelig let at finde sig til rette i dem. Der findes herimellem en Mængde Ansøgninger og andet værdifuldt personalhistorisk Stof. Brevjournalerne er for denne Tid kun til ringe Nytte eller mangler helt, og Kopibøgerne over udgaaede Breve er besværlige at arbejde med, fordi de er vanskelige at læse og mangler Register. Fra 1821 er ført en kombineret Journal og Brevbog, med Register, og Sagerne ligger som Bilag dertil. Ogsaa i flere af de andre Bispearkiver er den ældre Korrespondance ordnet efter topografiske Hensyn.

Af de øvrige Arkivalier er der her særlig Grund til at fremhæve *Vitaprotokollerne*, der indeholder korte Selvbiografier, skrevne af de teologiske Kandidater ved deres Ordination. Indtil midt i det 19. Aarhundrede blev de altid affattet paa Latin. Det siger sig selv, at disse Biografier er en Kilde af første Rang til Præsternes Historie. Vitaprotokollerne begynder for Sjællands Stift 1728, Fyns Stift 1730, Aalborg Stift 1683, Viborg Stift 1771, Aarhus Stift 1785, Ribe Stift 1731. Hertil slutter sig *Edsbøgerne* og Bøger over *Kollatser og Kaldsbreve*, der ogsaa omfatter Degnene og gaar længere tilbage i Tiden end Vitaprotokollerne (Edsbøger: Fyn 1616—63, 1718—68, Aalborg 1673—1860, Viborg 1726—1826, Aarhus 1645—1815, Ribe 1643—1768; Kollatsbøger: Sjælland 1806—40, Fyn 1731 ff., Viborg 1670 ff., Aarhus 1645 ff.). — Bispernes *Visitatsbøger* kan give værdifulde karakteriserende Oplysninger om Præster, Degne og Skolelærere.

Landemodeprotokollerne refererer Forhandlingerne paa Provstesteller Landemodet, en Forsamling af Stiftets Provster, der holdtes og stadig holdes hvert Aar under Forsæde af Biskop og Stiftamtmand. For Sjællands Stifts Vedkommende gaar de tilbage til 1540, dog kun i senere Afskrift. Personalhistorisk Interesse har især Referaterne af de fra Provsteretterne appellerede Sager samt Oplysningerne om nye Interessenter i den gejstlige Enkekasse og om Dødsfald blandt Interessenterne. Allerede i Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede oprettedes der i samtlige Stifter *Enkekasser* for Stiftets Gejstlighed (jfr. S. 94—98).

For Sjællands Stifts Vedkommende er Enkekassens Regnskaber bevarede fra 1676, om end med store Huller i Rækken.

De mangfoldige *Indberetninger*, som findes i Bispearkiverne, og som i nogle Tilfælde gaar tilbage til 16. Aarhundrede, har vel overvejende topografisk og almindelig kulturhistorisk Interesse, men kan dog ogsaa være Slægtshistorikeren til Nytte. Saaledes indeholder Indberetningerne til Hofmans Foundationer (i Sjællands Bispearkiv) Gengivelse af en Mængde Gravindskrifter o. l.

I flere Bispearkiver findes *Tamperretsprotokoller*. Tamperretten var en delvis gejstlig Domstol, der dømte i Ægteskabssager. Den ophævedes ved Fdg. 1. Dec. 1797. I Sjællands Stift beklædtes Tamperretten af Konsistorium og Stiftamtmand, og Protokollerne findes i Universitetsarkivet.

Aalborg Bispearkiv indeholder en Samling *gejslige Skiftebreve* 1670—1774.

Stiftsøvrighedsarkiver.

Stiftsøvrigheden bestaar af Biskop og Stiftamtmand; den fører Tilsyn med Forvaltningen af Kirkernes Midler og reviderer de indsendte Regnskaber. I nogle Stifter udgør Stiftsøvrighedsarkivet en Del af Bispearkivet, i andre (f. Eks. Sjællands Stift) er det selvstændigt. Indholdet er hovedsagelig Korrespondance og Regnskaber samt Bøger over Sognekaldenes Embedsindtægter, de saakaldte Stifts- eller Landebøger. Den personalhistoriske Værdi er meget ringe.

Skolearkiver.

Af de mange i 1739 og senere nedlagte Latinskolers Arkiver er en stor Del gaaet tabt. Hvad der er bevaret, findes nu i Landsarkiverne, hvor man ogsaa vil finde de ældre Dele af de endnu bestaaende Statsskolers samt adskillige Privatskolers og Seminariers Arkiver. Foruden Korrespondance og Regnskabssager indeholder disse Arkiver ofte Discipel-, Censur- og Stipendieprotokoller samt Eksamensprotokoller. De lærde Skolers Disciple havde i ældre Tid gerne Privilegium paa at synge for Betaling ved Begravelser i Byen, og Regnskabsprotokollerne indeholder derfor ofte Notitser om saadanne Begravelser, der fortræffelig supplerer Kirkebøgerne. Af særlig stor Betydning for Personalhistorien er »Vor Frue Skoles Ligbøger« 1711—97 og Skolens Ligpengeregnskaber 1584—1612 (jfr. S. 187).

I det sjællandske Landsarkiv findes ogsaa *Veterinærskolens* Arkiv.

Hospitalsarkiver.

Ved Hospitaler forstod man i ældre Tid ikke blot Sygehuse, men ogsaa Lemmestiftelser eller Alderdomshjem. Af saadanne »Hospitaler« eksisterer endnu adskillige, f. Eks. Vartov. I Landsarkiverne findes Arkiverne fra adskillige Provinsbyers »Hospitaler«, hvoraf Indholdet væsentligst er Korrespondance og Regnskabssager samt Godsarkivalier (bl. a. Jordebøger og Fæste-, Skifte- og Overformynderiprotokoller).

Det første Hospital i moderne Forstand her i Landet var det i 1757 oprettede *Frederiks Hospital*, af hvis Arkiv de ældre Dele (indtil ca. 1850) er afleveret til Landsarkivet i København. Af Indholdet er der Grund til at fremhæve Indlæggelsesprotokollerne, med summarisk Angivelse af Patienternes Alder og Fødested (Landsdelen), samt Dødsprotokollerne, hvortil der er gode Registre.

Lægearkiver.

Af Stiftsfysikus- og Distriktslægearkivernes Indhold er der her kun Grund til at nævne Vaccinationsprotokollerne, der gaar tilbage til Begyndelsen af det 19. Aarh. De øvrige herhen hørende Arkivalier er for Størstedelen utilgængelige.

Herredsfoged-, Birkedommer- og Byfogedarkiverne.

Fra ældgammel Tid har Danmark i jurisdiktionsmæssig Henseende været inddelt i *Herreder*. Paa Herredstinget udøvedes den dømmende Myndighed oprindelig af folkevalgte Nævninge, men gik i det 16. Aarh. over til Herredsfogden, der ligesom Herredsskriveren indtil 1660 udnævntes af Lensmanden og efter dette Tidspunkt af Kongen.

Ved Siden af Herredsjurisdiktionerne opstod i Tidens Løb et stort Antal *Birker*, Landjurisdiktioner, der af en eller anden Grund udskiltes fra Herrederne, og hvor der indtil 1683 (Danske Lov) gjaldt særlige Retsregler. Navnlig fik siden det 15. Aarh. de adelige Godsejere i stor Udstrækning Birkeret for deres Hovedgaard med tilliggende Bøndergods, med Ret til at udnævne Birkedommer og Birkeskriver; siden 1690 skulde disse Udnævnelser dog stadfæstes af Kongen, og fra 1809 havde Birkeejerne kun Indstillingsret. Ogsaa paa Kronens og Kirkens Gods oprettedes der Birker, og desuden var der nogle saakaldte Bondebirker; den gejstlige Birkejurisdiktion forsvandt dog ved Reforma-

tionen. De paa Rytterdistrikterne i Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarh. oprettede Birker havde ligesom Grevernes og Friherrernes og enkelte andre Birker indtil 1805 det Privilegium, at Domme herfra appelleredes direkte til Højesteret, uden om Landstinget.

I *Købstæderne* fandtes indtil 1805 som Regel to Domstole, Bytinget med Byfogden som Dommer, og Raadstueretten, hvor Magistraten dømte. De to Retters indbyrdes Kompetence var længe ret uklar, men i det 17. Aarh. blev Bytinget det rette Forum for alle almindelige Retssager i første Instans, medens Raadstueretten blev en Specialret for visse særlige Sager (Konsumtionssager, Handels- og Lavssager m. m.), dog med Undtagelse af København og nogle af de større Provinsbyer, hvor Raadstueretten traadte i Landstingets Sted som Appellinstans, saaledes at Sagerne herfra gik direkte til Højesteret.¹⁾ Raadstueretterne ophævedes 1805. Deres Arkivalier maa søges i Raadstuearkiverne (jfr. S. 153 f.). Saavel Byfogden som By- og Raadstueskriveren og Magistraten blev efter Enevældens Indførelse altid udnævnt af Kongen.

Indtil langt hen i det 18. Aarh. var Herredsfogder, Birkedommere og Byfogder samt Retsskriverne saa at sige altid ustuderede Lægfolk, med ringe eller slet ingen juridisk Viden ud over den de efterhaanden kunde erhverve sig i Praksis; desuden var de for det meste elendigt lønnede. Det første raadede man Bod paa ved et forbedret juridisk Studium ved Universitetet og ved de i 1736 indførte juridiske Eksaminer, det sidste bl. a. ved i stor Udstrækning at gennemføre den Praksis at lade flere Embeder og da navnlig sammenhørende Dommer- og Skriverembeder besørge af een Mand.²⁾ Som et Led i Bestræbelserne for at skabe et forbedret Retsvæsen blev der i Tidens Løb foretaget mangfoldige Forandringer og Omlægninger af Jurisdiktionerne. Oplysninger herom finder man lettest i de S. 71 og 116 nævnte haandskrevne Fortegnelser over Magistrater og Retsbetjente. Navnlig blev efterhaanden de fleste adelige Birker nedlagt. Ved Grundloven 1849 blev den private Birkejurisdiktion helt afskaffet,

¹⁾ De paaagældende Provinsbyer var: Ribe, Odense (1649—1792), Aalborg, Viborg og Aarhus (fra 1661), Nakskov (1662—83), Nyborg (1664—1772), Korsør (1664—1775), Fredericia (fra 1665), Randers (fra 1718).

²⁾ Jvf. K. F. Hammerich: Den danske Dommerstand under Enevælden (Kbhvn. 1931).

og de sidste private Birker forandredes i 1850'erne til kongelige; derefter var der ikke mere nogen real Forskel mellem Herreds- og Birkejurisdiktionerne.

Ved Retsreformens Ikrafttræden 1. Okt. 1919 blev den gamle Jurisdiktionsinddeling afløst af den nuværende Inddeling i Rets- og Politikredse.

Ved Herreds-, Birke- og Byting førtes der længe kun een Protokol, *Tingbogen*. Allerede Christiern II's Landslov (1521) paa bød Byskriveren at føre en Dombog, og ved Christian III's Recesser 1551 og 1558 blev det paalagt enhver Tingskriver at føre en Tingbog, hvori han skulde »indtegne alle Domme, Skødebrev, Vidner og alle andre mærkelige Breve, som gaar til Tinget udi hans Tid, med samme Breves Dato«, og der blev givet Regler for Tingbøgernes Opbevaring. Disse Regler har dog ikke hindret, at de fleste ældre Tingbøger er gaaet tabt; fra de færreste Jurisdiktioner er der noget i Behold før 1660. Den ældste bevarede Tingbog er Helsingør Bytingsbog 1549; her er Rækken af Tingbøger i det hele taget omtrent komplet. Derefter følger Kerteminde 1551 f., Ribe 1561, Grenaa 1564 f., Randers 1573 f., Børglum Herred 1576 f., Vordingborg 1591 f., Varde 1591 f., Næstved 1592 f., og Kjærsgaard Birk 1593 f.

Medens Tingbøgerne for Kultur- og Lokalhistorikerne er en overordentlig betydningsfuld Kilde, er de hidtil ikke blevet meget benyttet af Slægtshistorikerne. For den, der kun søger Oplysninger om en enkelt Slægt eller Person, er de nemlig ret besværlige at arbejde med, fordi de altid mangler Registre og Skriften ofte er vanskelig at læse. Og dog indeholder de et saa omfattende personalhistorisk Stof, at det i mange Tilfælde vil kunne lønne sig at trodse Vanskelighederne. De ofte meget udførligt refererede Retsforhandlinger drejer sig jo om saa forskellige Ting som Ejendoms- og Skeltrætter, Tingsvidner og Synsforretninger, Trolddomsprocesser og Tyveri- og Voldssager, under hvilke en stor Del af Byens eller Egnens Befolkning omtales eller optræder, ofte i karakteristiske Situationer. Og navnlig giver de ret hyppige Arvestridigheder Anledning til mangfoldige Oplysninger om Slægtskabsforhold.¹⁾

I Løbet af det 18. Aarh. skifter Tingbøgerne efterhaanden

¹⁾ C. Klitgaard har været Foregangsmand med Hensyn til den personalhistoriske Udnyttelse af Tingbøgerne, jvf. bl. a. hans Bog om Hvetbo Herred.

Karakter. Deres stigende Nøgternhed og Saglighed vidner om, at det nu var uddannede Jurister, der sad i Dommersædet og førte Retsprotokollen. Selve Navnet ændredes til *Justitsprotokoller*. Fra gammel Tid havde hver Jurisdiktion sin faste ugentlige Tingdag. Efterhaanden kom man ind paa, ved den ordinære Ret kun at behandle Sager af civilretlig Natur, medens kriminelle Sager behandlede ved en saakaldt Extraret; og ved de fleste Jurisdiktioner begyndte man at føre særlige *Extraretsprotokoller*. Hertil kommer *Politirets-* og *Domprotokollerne*. I Byerne sorterede Politisagerne i lang Tid under Raadstueretten, og i det 18. Aarh. er Raadstueprotokollen derfor flere Steder tillige anvendt som Politiprotokol. Før man indrettede en særlig Domprotokol, blev Dommene indført i de almindelige Retsprotokoller. Lidt ind i det 19. Aarh. blev det almindeligt at nummerere Retssagerne og føre Registre over dem. Disse *Sagelister* er naturligvis til stor Nytte; de ligger ofte i Aktpakkerne, der undertiden findes bevarede for en stor Del af det 18. Aarh., men maaske nok saa hyppigt først fra Tiden efter 1800.

I Tingbøgerne skulde ifølge den ovenfor nævnte Reces af 1551 ogsaa indføres de paa Tinget læste Skøder og Pantebreve. Tinglysning af Ejendomsoverdragelser er en ældgammel nordisk Skik, der her i Landet lovfæstedes ved Jyske Lov 1241. Offentliggørelsen paa Tinge var bl. a. et Middel til at sikre Retshandelens Gyldighed overfor Trediemand. Det var naturligvis et stort Fremskridt, at Tingbogen kom til at indeholde i hvert Fald et Uddrag af de tinglæste Dokumenter. Bedre var det dog at indføre deres fulde Ordlyd i dertil indrettede *Skøde- og Pantebøger*.¹⁾ Allerede 1583—86 førte Byskriveren i Helsingør en Kopibog over Skøder, og fra 1587—95 haves en tilsvarende fra Køge. Tinglysningen²⁾ kunde foregaa enten ved Hjemtinget (Herreds-, Birke- eller Byting) eller ved Landstinget eller begge Steder. En Forordning af 26. Aug. 1622 paabød, at »Skøder, Gave- eller Pantebreve, som udgives til Adelen, skal herefter læses eller paaskrives (ved) næste eller andet Landsting i det Land, de da-

¹⁾ Se H. Hjelholt: Købstædernes Skøde- og Panteprotokoller (i Fortid og Nutid *N* 1926, S. 32—57), der indeholder en Registratur over Landsarkivernes Skøde- og Panteprotokoller for Købstæderne.

²⁾ Udtrykket Tinglysning, der beroede paa, at de paagældende Dokumenter blev læst op paa Tinge, er i det moderne Retssprog afskaffet til Fordel for det mere betegnende Ord Tinglysning.

teres eller udgives,« og efterhaanden blev det almindelig Regel, at adeligt Gods kun læstes ved Landstinget, medens ufrít Gods læstes ved Herreds- eller Birketing (eller i mange Tilfælde ved Landstinget), Købstadgods selvfølgelig ved Bytinget. Ved en Forordning af 22. Maj 1632 (om Underpant i fast Ejendom) blev det paabudt, at der ved hvert Herreds- eller Landsting skulde holdes en Pantebog, efter hvilken enhver skulde kunne faa skriftlig Meddelelse, om det Gods, der blev ham tilbudt som Pant, allerede i Forvejen var pantsat til en anden. Sjællands Landstings ældste Pantebog begynder netop 1632, medens Skødebogen begynder 1630 og Viborg Landstings Skøde- og Pantebog 1623. I den følgende Tid begyndte man i adskillige Byer at føre Skøde- og Pantebøger, men udtrykkelig paabudt for Bytingenes Vedkommende blev de dog først i Købstadloven af 28. Jan. 1682, og det følgende Aar blev det i Danske Lov (1—8—4) for hele Landet fastsat, at der ved hvert Ting skulde føres en Bog, »hvorudi alle Pante-, Mageskifte-, Skøde- og Gave-Breve, Manningsbreve og deslige, efterat de for Retten ere læste, og baade af Dommeren og Skriveren paaskrevne, Ord for Ord skulle indføres.« Det var dog langt fra allevegne, at disse Paabud blev efterkommet, og da navnlig ikke i Landjurisdiktionerne, hvor der ganske vist heller ikke var megen Brug for dem, fordi der her kun fandt faa Tinglysninger Sted. Frit Jordegods blev jo læst ved Landstinget, de allerfleste Bønder var Fæstere, og Tinglæsning af Fæstebreve blev først paabudt i 1810. Almindelig indført blev Skøde- og Panteprotokollerne først, efter at en Forordning af 7. Febr. 1738 havde indskærpet Retsskrivernes Pligt til at føre dem og havde foreskrevet Kontrol med, at det fandt Sted paa forsvarelig Maade. Ved samme Forordning skete det betydningsfulde Fremskridt, at Skøde- og Pantebøgerne for Fremtiden skulde forsynes med nøjagtige alfabetiske Navneregistre, der ikke blot skulde omfatte Debitorers og Kreditorers Navne, men paa Landet og ved Landstingene tillige Hovedgaardenes og Byernes Navne. Saadanne Register havde man vel allerede i det 17. Aarh. ført adskillige Steder, men først nu blev de almindelig Regel. Realregistre, med særligt Folium for hver Ejendom, kom først senere; i København blev de indført 1759, og i Provinskøbstæderne i Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarh. Medens de københavnske Realregistre var indrettede efter Kvarter og Matr. Nr. (der ogsaa skulde anføres i alle Skøder

og Pantebreve), blev de i Provinskøbstæderne som Regel indrettede efter de ved Anordning om Købstædernes Brandforsikring af 13. Jan. 1761 indførte Brandtaksationsnumre.

Efter at Landstingene i 1805 var blevet afløst af Overretterne, henlagdes al Tinglysning til Underretterne, og Herreds- og Birke-tingenes Skøde- og Pantebøger fik nu samme Betydning som Købstædernes, ogsaa paa Grund af de ved Landboreformerne forarsagede store Forandringer i Jordbesiddelsen. Men først efter at man ved Matriklen 1844 havde faaet gennemført en fast Nummerering af alle Landejendomme, kunde man ved Forordning af 28. Marts 1845 paabyde Indretning af Realregistre i Landjurisdiktionerne. Fra nu af blev ogsaa Købstædernes Realregistre ført paa Matrikelnumre.

Den nuværende Ordning af Tinglysningsvæsenet er som bekendt ny, indført ved Lov af 31. Marts 1926.

I Landsarkiverne vil man i Reglen finde Skøde- og Pantebøgerne indtil ca. 1848, undertiden noget længere ned i Tiden; endvidere de ældre omskrevne Panteregistre, der ikke mere benyttes ved Embederne, i nogle Tilfælde til Begyndelsen af det 20. Aarh., samt Kopier af tinglæste Dokumenter fra den sidste Del af 19. og Begyndelsen af indeværende Aarh. For Slægtshistorien er dette Materiale selvfølgelig af stor Betydning, ikke alene ved de Oplysninger man her kan finde om Ejendommene og deres skiftende Indehavere, men ogsaa ved de Fund man kan gøre om Slægtskabsforhold og sligt. Ofte vil to Personer, hvoraf den ene afhænder en Ejendom til, laaner Penge af eller kautionerer for den anden, udtrykkelig blive angivet at være indbyrdes beslægtede paa en bestemt Maade, eller man faar af Pantebogen at vide, hvor en Person, hvis Historie eller Herkomst man søger Oplysning om, er kommet fra eller er rejst hen, og derigennem Holdepunkt for videre Efterforskninger. Foruden Adkomst-dokumenter og Pantebreve kunde og kan som bekendt adskillige andre Dokumenter blive tinglæst, f. Eks. Arveafkald, Forlig, Kautioner, Ægtepagter. Arbejdet med Skøde- og Pantebøgerne vanskeliggøres ret ofte, ikke alene ved manglende eller mangelfuld Registerføring, men ogsaa derved, at i ældre Tid mange Adkomster overhovedet ikke blev tinglæst; dette gælder bl. a. i stor Udstrækning de Ejerskifter, der skyldes Arv eller Giftermaal.

Sønderjyllands Skøde- og Panteregistre er fra gammel Tid indrettede paa anden Maade end Kongerigets — man havde her

»Schuld- und Pfandprotocollen«, hvor hver Skyldner havde sit Folium, medens Panteforskrivningerne indførtes i en »Nebenbuch«. Vor Pantebog svarer altsaa til »Nebenbuch« og Pante-registrene til »Schuld- und Pfandprotocoll«. I denne sidste var det først fra 1813 paabudt enhver Hus- eller Grundejer at lade anlægge et Folium. Ved Lov af 27. Maj 1873 indførtes det tyske Grundbogssystem i Slesvig og Holsten.

Et ret værdifuldt Supplement til Skøde- og Pantebøgerne har man i *Auktionsprotokollerne*, der undertiden naar tilbage til Slutningen af det 17. Aarh. Foruden Auktioner over faste Ejendomme indeholder de Oplysninger om Løsøre-Auktioner; disse sidste er navnlig i det 18. Aarh. ofte i deres Helhed indført i Protokollen og er ikke uden slægtshistorisk Interesse ved den Viden man deraf kan øse om de paagældende Personers Indbo og økonomiske Forhold. Selve Auktionskatalogerne, som tager uforholdsmæssig stor Plads op, hører til de Akter, som Landsarkiverne efter bestemte Regler har Ret til at kassere.

Fogedprotokollerne har kun ringe Interesse for Slægtsforskningen; deres Indhold er hovedsagelig Udpantningsforretninger o. l., og de mangler vistnok altid Register og er derfor besværlige at arbejde med. Større Værdi har *Notarialprotokollerne*, hvor ofte Testamenter o. l. er indført, men da Register som Regel mangler, er de kun lidet benyttede.

Skifte- og Overformynderprotokollerne vil blive behandlere i et særligt Afsnit (S. 137—49).

Retsbetjentenes Virksomhed som Politimestre affødte en Mangfoldighed af Arkivalier, hvoraf der her særlig er Grund til at nævne *Lægdsruller* (jvf. S. 107 ff.), *Pasprotokoller* (over udstedte og viserede Pas, navnlig i Overfartsbyer som Helsingør, Korsør og Vordingborg), *Arrest- og Straffeprotokoller*, forskellige Slags *Tilsynsprotokoller* (over Tyende, Haandværkssvende o. s. v.), samt ikke mindst de i Tiden efter 1814 førte Protokoller over *mosaiske Trosbekendere*, der for jødiske Slægters Genealogi er af meget stor Betydning.

De københavnske Retsarkiver.

I København var Jurisdiktionsforholdene i ældre Tid saare udviklede. Foruden Bytinget og Raadstueretten, hvoraf den sidste som ovenfor S. 128 angivet var Appelinstant og tillige i visse Arter af Sager første Instans, fandtes der en Række specielle

Domstole, dels for enkelte Klasser af Befolkningen, dels for visse særlige Sager. Foruden de S. 106 omtalte Admiralitetsretter og Konsistorium (se S. 157) er der mest Grund til at nævne Hofretten, der 1682 blev delt i *Hofretten* og *Borgretten*, den første Værneting for civile Embedsmænd af Rangen, senere ogsaa for andre i København boende Rangspersoner, den anden Værneting for kgl. Betjente udenfor Rangen, senere ogsaa for de under Hofretten hørende Personers Tjenerskab; Hofretten var desuden Appellinstans for Borgretten.¹⁾ Ved en Forordning af 15. Juni 1771 (der skyldtes Struensee) blev de fleste københavnske Jurisdiktioner nedlagt og erstattet med Hof- og Stadsretten, der 1805 efter Landstingenes Nedlæggelse udvidedes til *Landsover- samt Hof- og Stadsretten*.

Den i 1701 oprettede københavnske *Politiret* blev 1708 forenet med Kommercekollegiet til Poli- og Kommercekollegiet (jvf. S. 170). Efter dettes Nedlæggelse i 1731 overgik den dømmende Magt i Politisager til Magistraten, »den lille Kommission« og Politimesteren. 5. Juli 1793 oprettedes »Politiretten i København«, med Politimesteren (fra 1815 var hans Titel Politidirektør) som Justitiarius. 1. Juli 1845 afløstes den af *Kriminal- og Politiretten*, der tillige traadte i Stedet for Hof- og Stadsretten som første Instans i københavnske Straffesager, og hvorfra der var direkte Appel til Højesteret. Ved Retsreformens Ikrafttræden 1. Okt. 1919 afløstes saavel Kriminal- og Politiretten som Hof- og Stadsretten af Københavns Byret.

Af Hof- og Borgretsarkiverne er kun lidet i Behold udover Skifterne og enkelte Justitsprotokoller. Af Bytingsarkivet haves bl. a. Bytingsprotokoller 1722—71, Extraretsprotokoller 1722—71, Domsakter 1728—60 og 1771, Tingsvidneakter 1728—71, Eksekutionsprotokoller 1746—71 og Notarialprotokoller 1677—79, 1696—1771. Benyttelsen vanskeliggøres ved at Registerne hyppigst mangler. Bedre stillet er man med Hensyn til Hof- og Stadsrettens og den dermed forbundne Overrets Arkiv. Domprotokollerne findes her ganske naturligt i 2 Rækker, for 1. og 2. Instans-Sager, hvortil slutter sig en Række særskilte alfabetiske Register; Akterne ligger efter Domsdag. Ogsaa til Notarialprotokollerne er der Register.

Langt større Betydning i personalhistorisk Henseende har

¹⁾ Jvf. Hammerich: Den danske Dommerstand S. 174 ff.

Skøde- og Pantebøgerne, der i Landsarkivet findes i følgende Rækker: Skødeprotokoller 1681—1718, 22—24, 28—99, Protokoller over Tinglysninger og Proklamaer 1706—16, 1728—1800, 1805—54, over Obligationer med Pant i fast Ejendom 1687—1703, 07, 09, 12—13, 23—26, 1728—1850, over Løsøre-Obligationer 1771—1852, over Arrester, Domme og Stævninger 1788—1851, over Arveafkald 1697—1718, 1728—71, 1775—1855, samt enkelte andre. I de fleste af Protokollerne, navnlig de yngre, er der alfabetiske Registre. Hertil kommer et »Generalregister over Debitorer, der giver Pant i faste Ejendomme« 1687—1771 og navnlig de fortræffelige Realregistre, der blev indrettede i Henhold til Reskript af 27. Juli 1759, efter Matriklen af 1756. I Rubrikken for Hæftelser citeres ikke selve Obligationsprotokollerne, men nogle Ekstraktprotokoller, de saakaldte »Københavns Pantebøger«, som i Landsarkivet findes for Aarene 1645—56 og 1667—1808. For Christianshavn haves en særlig Række Pantebøger 1653—84. De nævnte Realregistre gaar kun til c. 1806, da den nye Matrikel nødvendiggjorde Udarbejdelsen af et nyt Sæt Registre, som endnu findes i Københavns Byrets Tinglysningskontor.

Auktionsdirektørens Protokoller over Ejendomsauktioner er bevaret fra 1770, Auktionskatalogerne fra 1852 (indtil 1864, endda kun de særlig interessante, som Kunstauktioner o. l.).

Om Skiftearkivalierne, se S. 139 ff.

I *Politirettens* Arkiv er Domprotokollerne bevaret fra 1792, Forhørsprotokollerne fra 1776, Sagelister fra 1794, Aktpakker fra 1791.

Af *Politidirektørens* Arkiv er kun lidet bevaret fra før c. 1770. Foruden Korrespondanceprotokoller og Journaler med tilhørende Registre og Sager er der Grund til at nævne de saakaldte »Historiske Dokumenter«, hvorimellem findes nogle i personalhistorisk Henseende værdifulde Aktpakker vedrørende Jøder.

Endnu skal omtales Københavns *Søret*, der i det 18. Aarh. havde Tilknytning til Skipperlavet, hvis Oldermænd var Rettens Formand, medens der fra 1801 var en særlig Justitiarius. I 1861 oprettedes *Sø- og Handelsretten*. Arkivet gaar tilbage til 1683, Retsprotokollerne dog kun til 1802.

Landstings- og Overretsarkiver.

Efter de skaanske Landsdeles Afstaaelse til Sverige i 1660 bestod der følgende Landsting: for Nørrejylland (i Viborg), for

Fyn (i Odense), for Sjælland (i Ringsted), for Laaland-Falster (i Maribo samt indtil 1683 tillige i Nykøbing), for Bornholm (i Aakirkeby, fra 1771 i Rønne); de to smaa Landsting for Langeland (i Rudkøbing) og for Møn (i Stege) blev nedlagt 1681. Landstingene havde i det 17. Aarh. ganske mistet deres oprindelige politiske Betydning, og den dømmende Myndighed udøvedes forlængst ikke mere af folkevalgte Dommere, men af en eller flere kgl. udnævnte Landsdommere samt et skiftende Antal Vice-landsdommere.¹⁾

Landstingene fungerede som Appellinstans i Sager, indankede fra Herreds-, Birke- og Byting, i visse Sager desuden som første Instans. I København og nogle Provinsbyer traadte Raadstueretten dog i Landstingets Sted, og de ved Rytterdistrikternes, Lenenes og enkelte andre Birker paadømte Sager gik derfra direkte til Højesteret.

Landstingene ophævedes 1805, det bornholmske dog først 1813, og deres Arkivalier findes derfor alle i Landsarkiverne. Hovedrækkerne er Justits- og Dom- samt Skøde- og Pantebøgerne. Som ovenfor S. 130 omtalt, skulde Adkomst- og Pantebreve vedrørende frit Gods, d. v. s. de adelige Sædegaarde med Tilliggende, læses ved Landstingene, og efterhaanden blev det ganske almindeligt, at ogsaa Skøder og Pantebreve paa ufrit Gods læstes der og ikke ved Herreds- eller Birketing. Landstingenes Skøde- og Pantebøger indeholder iøvrigt i stor Udstrækning, ogsaa for København og Købstæderne, Arveafkald, Skiftetillysninger (Proklamaer), Auktionstillysninger, Efterlysninger o. desl.

Af de enkelte Landstingsarkivers Indhold kan fremhæves:

Sjællands Landsting: Justitsprotokoller 1676—1805, Stævningsprotokoller 1770—1805, Konzeptakter og Domme 1727—1804, Skødebøger 1630—1805 (fra 1680 med alfabetiske Registre), Pantebøger 1632—1805 (Registre fra 1684) og enkelte særskilte Panteregistre.

Laaland-Falsters Landsting: Landstingsprotokol for Laaland 1665—75, for Falster 1664—83, Justitsprotokoller 1697—1805, paadømte Sager 1735—91, Skøde- og Pantebøger 1673—1805 (med Registre 1684—1761).

Bornholms Landsting: Justitsprotokoller 1671—1813 (heri ogsaa Domme samt Skøder og Pantebreve m. m.).

¹⁾ Appellinstansernes Embedsetat (Kbhvn. 1928).

Fynbo Landsting: Justitsprotokoller 1661—1805, Kopidomprotokol 1610—13, »Sandemænds-Protokoller« 1646—87 (indeholdende Klager, Efterlysninger, Fremlysninger, Arvs og Gælds Frasigelser, Proklamaer), Skøde- og Pantebøger 1646—1805 (med Registre, for Perioden 1646—84 et nyt Fællesregister over Person- og Stednavne).

Langelands Landsting: Justitsprotokoller 1663—77.

Viborg Landsting: Justitsprotokoller (Tingbøger) fra 1568, Skøde- og Pantebøger fra 1623 (med Registre fra 1656). I det københavnske Landsarkiv findes en lang Række Pakker, indeholdende Kopier af de ved Viborg Landsting læste og protokollerede Breve 1665—1804 (med Lakuner; i de fleste Pakker Registre over Brevene).

Samtidig med Landstingenes Ophævelse i 1805 oprettedes to Landsoverretter, en for Jylland og en for Øerne, hvoraf den sidste blev forenet med Hof- og Stadsretten. Bortset fra de københavnske Sager var Overretterne udelukkende Appeldomstole. De afløstes som bekendt 1919 af de nuværende Landsretter.

Skifte- og Overformynderiarkivalier.

Skiftævæsenet har i Tidens Løb henhørt under mange forskellige Myndigheder, og Skiftearkivalierne maa derfor søges mange forskellige Steder. Da de desuden næst efter Kirkebøgerne er den vigtigste slægtshistoriske Kilde, som Arkiverne har at byde paa, vil det være formaalstjenligt at behandle dem i et særligt Afsnit sammen med Overformynderiarkivalierne, der nøje slutter sig hertil.

Arvedeling i Dødsboer foregik oprindelig altid under private Former. Naar Arvingerne havde »vedgaaet Arv og Gæld«, foretog de selv Skiftet efter den afdøde Arvelader og fyldestgjorde Boets Kreditorer. Ofte medvirkede Repræsentanter for Slægten, de saakaldte Samfrænder, især ved Bilæggelsen af de hyppige Arvestridigheder, der dog jævnlig maatte søges afgjort ved Domstolene. Naar der var umyndige eller fraværende Arvinger, varetoget disses Interesser under Skiftet af Værger, der som Regel valgtes blandt de nærmeste Slægtninge. Allerede tidligt blev det Øvrighedens Pligt at paase, at Værgerne var gode og paalidelige Mænd — Bestemmelser herom findes f. Eks. i Christiern II's »gejstlige Lov« (1521) — og i Løbet af det 16. Aarh. blev det i

hvert Fald i Købstæderne almindeligt, at Skiftet, naar der var umyndige Arvinger, foregik i Øvrighedens (Magistratens) Overværelse og under dens Medvirkning, og at det derefter udfærdigede Skiftebrev indførtes i den paagældende Øvrigheds Skiftetog (i Begyndelsen ofte kaldet »Børnebog«). Det var saaledes for en væsentlig Del Hensynet til de umyndige Arvinger, der bevirkede, at der efterhaanden opstod et offentligt Skiftevæsen. Fra Tiden før 1600 er der nu kun bevaret Skiftetog fra ganske faa Købstæder: Vordingborg 1574 ff., Helsingør 1579 ff. og Aalborg 1584 ff. Paa Landet har det offentlige Skiftevæsen aabenbart udviklet sig senere end i Byerne; den ældste bevarede Skiftebog er her vistnok den af Ridefogden i Ølstykke Herred førte for Aarene 1630—37.

Et fast Grundlag for Skiftevæsenets Ordning fik man først ved Christian V's Danske Lov (1683). I Lovens 5. Bog 2. Kapitel bestemmes bl. a., at naar nogen dør og efterlader sig enten umyndige eller fraværende eller slet ingen Arvinger, skal Dødsfaldet straks meldes til Stedets Øvrighed, som derpaa foretager en Forseglingsforretning i Boet (§ 1). Paa den 30te Dag derefter skal Boet registreres af Skifteforvalteren i Arvingernes eller deres Formynderes Nærværelse (§ 3). Det ved Boets Slutning udstedte Skiftebrev skal indeholde saavel Registreringen og Vurderingen af Boets Ejendele med Ind- og Udgæld og Beholdning som de over hver Arvepart udfærdigede Lodsedler, og det skal underskrives og forsegles af Arvingerne eller deres Formynderere og af Skifteforvalteren (§ 15). Ingen Enkemand eller Enke maa indlade sig i nyt Ægteskab, førend der er holdt rigtig Skifte med den afdøde Ægtefælles Børn eller Arvinger (§ 14). Øvrigheden og Rettens Mittel, som skal forestaa Skifter, er paa Landet Kongens Amtmand eller Husbonden, ved dem selv eller deres Fuldmægtige, i Købstæderne Borgemester og Raad med Byfoged og Byeller Raadstueskriver, blandt Gejstligheden Herredsprovsten sammen med to Præster; og hver Skifteforvalter skal have en Bog, hvori han skal indføre Kopi af alle de Skiftetog han udsteder (§ 90). Naar Arvingerne alle er myndige og nærværende, har Øvrigheden intet med Skiftet at skaffe, med mindre Arvingerne selv ønsker det (§ 16). Kapitlet indeholder endvidere de arveretlige Regler og nærmere Bestemmelser om Skiftebehandlingen.

Efter Danske Lov kunde et Skifte altsaa enten besørges af

den ordinære Skifteforvalter eller af Arvingerne selv privat. Men endvidere blev der i mange Tilfælde indsat ekstraordinære Skifteforvaltere til at behandle et enkelt Bo. Disse kunde enten være Samfrænder, Kommissarier eller Testamenteksekutorer.

Allerede tidligt blev det Brug at bemyndige en efterlevende Ægtefælle, der fik Tilladelse til at hensidde i uskiftet Bo med umyndige Børn, til i paakommende Tilfælde (f. Eks. ved Indgaaelse af nyt Ægteskab) at *skifte ved Samfrænder*, forsaavidt Skiftet fandt Sted, før Børnene blev myndige. Samfrænderne, i Reglen to, skulde oprindelig være Slægtninge, men behøvede fra 1816 ikke at være det; de foresloges af den efterlevende Ægtefælle og beskikkedes af Øvrigheden. Ved Frdg. 21. Maj 1845 bortfaldt Samfrændeskiftet.

Skiftekommisssarier beskikkedes af Kongen (gennem Kanceliet) enten ifølge den afdødes testamentariske Bestemmelse eller efter Arvingernes Andragende. De udøvede hele den Myndighed, der ellers tilkom Skifteretten, ogsaa den dømmende. Ved Lov af 30. Novbr. 1874 afskaffedes Kommissarieskifterne, men var da allerede forlængst gaaet af Brug.

Hvad endelig *Testamentexecutorer* angaar, har de været kendt længe før Danske Lov. De beskikkedes udelukkende efter Testators Ønske, og i Modsætning til Skiftekommisssarierne havde de ikke judiciel Myndighed. Siden 1874 er *Executores testamenti* den eneste Form for ekstraordinære Skifteforvaltere.

I det følgende skal meddeles en Oversigt over de ordinære Skiftejurisdiktioners Udvikling, særskilt for København, Købstæderne og Landet.

SKIFTEJURISDIKTIONERNE

I. K ø b e n h a v n.

Før 1771 bestod der her følgende Skiftejurisdiktioner:

a. *Byrettens Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter almindelige Borgere. Skifterne foretoges af en Kommission (*Københavns Skiftekommission*), bestaaende af Byfogden og en Raadmand, efter Reskr. 1. Juni 1731 af Byfogden, en Borgmester og to Raadmænd. Der er bevaret flg. Arkivalier: Skiftetforsegingsprotokoller 1709, 1711—12, 1717—72 og Skiftebehandlingsprotokoller 1715—78 (i begge Rækker findes Registre i hvert Bind, i Almindelighed affattede paa Fornavn), Skifteregistreringsfor-

retninger 1710—15, 22, 25—26, 35, 37, 39, 41, 44, 58—60, 70 (Aargangene 1739, 41 og 44 indbundne og med Registre), endvidere tre ufuldstændigt bevarede Rækker af Bopakker: Konceptskifter (Koncepter til Skiftebreve med Bilag), begyndende 1681, Originale Skiftebreve, begyndende 1683, samt en Del Samfrænde-, Kommissarie- og Eksekutorskifter; over disse tre Rækker haves et nyt alfabetisk Register, der tillige omfatter nogle Inventarier over sluttede Skifter 1737—52.

b. *Hofrettens Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter civile Embedsmænd i Rangen og andre civile Rangspersoner. Skifterne foretoges af to Kommitterede i Hofretten (jvf. Instruks 19. Novbr. 1681, Frdg. 10. April 1686, D. L. 1—2—6 og Instruks 8. Maj 1749). Ingen Skifteprotokoller er bevarede, men derimod to ganske vist ufuldstændige Rækker af Skiftepakker: Ordinære Boer (med Koncepter til Skiftebreve og Bilag), begyndende 1684, og Originale Skiftebreve, begyndende 1679, samt endelig en Del Samfrænde-, Kommissarie- og Eksekutorskifter. Over samtlige disse Skifter haves en kronologisk Fortegnelse med alfabetisk Register (ogsaa over Ægtefællerne).

c. *Borgrettens Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter civile Embedsmænd og Funktionærer (kgl. Betjente) udenfor Rangen samt de under Hofretten hørende Rangspersoners Tjenerskab. Skifterne foretoges af Borgrettens Præsident (jvf. Instruks 19. Novbr. 1681 og D. L. 1—2—7). Der er bevaret Skifteprotokoller 1743—53 og 1768—80 samt to Rækker Skiftepakker (Ordinære Boer 1730—71 og Originale Skiftebreve 1682—1767, med fælles kronologisk Fortegnelse og alfabetisk Register, ogsaa over Ægtefællerne).

I Københavns Raadstuearkiv findes Ekstrakter af de under a—c omhandlede Skifter, med alfabetisk Register ikke alene over de Personer, efter hvem Skifte holdtes, men ogsaa over de i Skifterne nævnte Arvinger m. v.

d. *Universitetets (Konsistoriums) Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter Universitetets Professorer og Betjente, efter Studenterne og de ved Universitetet indskrevne lærde Mænd, der ikke havde nogen anden Stilling, samt deres Enker og Børn (jvf. D. L. 1—2—14 og Fundats 31. Marts 1732 § 20). Skifterne forrettedes af Universitetets Notarius. Der har været ført Skifteprotokol i hvert Fald fra 1661, men næsten alle Skiftearkivalier er gaaet tabt; de faa Rester findes i Universitetets Arkiv.

e. *Den gejstlige Skiftejurisdiktion.* De til Holmens og Frue Provsti hørende Skiftesager er gaaet tabt. — *Den kgl. Konfessionarius* havde Hofetatens gejstlige Skiftejurisdiktion, hvorunder hørte Personalerne ved Hof- og Slotskirkerne i København, Hillerød, Fredensborg og Helsingør (jvf. Reskr. 6. Maj 1712). Bevaret er kun nogle Skiftedokumenter 1724—77.

f. *Militær Skiftejurisdiktion.* Fra gammel Tid havde saavel Land- som Søetaten egen Skiftejurisdiktion.

For *Landetatens* Vedkommende var Hovedreglen den, at Generalauditøren besørgede Skifterne efter tjenestegørende Officerer, Regimentsauditørerne Skifter efter Underofficerer og Mø-nige; derimod hørte afskedigede Officerer under den civile Skiftejurisdiktion (jvf. Frdg. 14. Juli 1730 og Infanterireglement 1747). Før 1730 14. Juli kunde dog ogsaa Boer efter tjenestegørende Officerer, der ikke hørte til Københavns eller en anden Garnison, behandles af civile Skiftemyndigheder (jvf. Frdg. 30. April 1707). Generalauditørens Arkiv findes i Rigsarkivet (se S. 104) og omfatter bl. a. Skifteprotokoller 1743—1846 med tilhørende Dokumenter (til 1863)¹⁾; hertil er udarbejdet et Seddelregister. Regimentsauditørernes Arkiver findes derimod i Hærens Arkiv, hvor der ligeledes er udarbejdet et Seddelregister over de forhaanden-værende Skifter.

For *Søetatens* Vedkommende var Reglen den, at Boer efter højere Søofficerer (fra Kaptajner) skiftedes af Søetatens Generalauditør, efter andre Sømilitære af Underadmiralitetens Præsident (Auditøren). Skifterne findes i Rigsarkivet: Bremerholms Skiftebog 1638—47 (i Danske Kancellis Arkiv), Skiftecharteker og Registreringsbøger 1659—1771 samt en Del Skiftebreve fra det 18. Aarh., ordnede alfabetisk og med Seddelregister, og endelig Underadmiralitetens Skiftebøger 1670—1779.

g. *Frederiks Hospitals Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter Hospitalets Betjente (Fundats 6. Aug. 1756 § 22). Af Skifterne er intet bevaret.

h. *Vajsenhusets Skiftejurisdiktion* (Instruks 21. Juli 1727 § 5). Heller ikke her er der bevaret Skiftesager.

i. *Det Asiatiske og det Vestindisk-Guineiske Kompagnis Skiftejurisdiktion* (tildelt ved de respektive Oktrojer) omfattede Kompagniernes Betjente i Kolonierne og København, men efter Reskr.

¹⁾ Omfatter fra 1805 kun Hertugdømmerne.

28. Juli 1741 kunde Boerne efter de i København hjemmehørende Betjente ogsaa behandles af den almindelige Skifteret (Københavns Skiftekommission), og dette fandt derefter vistnok altid Sted. I Rigsarkivet findes (i Kompagniernes Arkiver) en Mængde Skiftesager vedr. de i Kolonierne afdøde Betjente (se S. 99 ff.).

j. *Jødernes Skiftejurisdiktion*. Menighedens Ældste og Forstandere skiftede efter afdøde Medlemmer (Reskr. 17. Aug. 1736, indskrænket ved Reskr. 2. Dec. 1757, men først endelig ophævet ved Anordn. 29. Marts 1814). I Landsarkivet findes Skifteprotokol 1782—1800 for den portugisisk-jødiske Menighed, i Mosaik Trossamfunds Arkiv hebraiske Skifteprotokoller 1760—1805 og danske 1805—14 foruden diverse Skiftesager. Skifter efter Jøder kan ogsaa findes under Byrettens Skiftejurisdiktion.

De mange ældre Skifteretter afløstes ved Frdg. 15. Juni 1771 af en Skiftekommission, der hørte under *Hof- og Stadsretten*, og som fra nu af var den eneste ordinære Skifteret for »alle Indvaanere i København, uden Forskel«, altsaa ogsaa Gejstlige og Militære; den særlige militære Skiftejurisdiktion ophørte dog først ved Plakat 10. Juni 1778 (jvf. Reskr. 18. Okt. 1780), den jødiske først 1814.

Skiftekommissionen (fra 1805: *Lands-Over- samt Hof- og Stadsrettens Skiftekommission*) bestod oprindelig af tre, senere af to Assessorer, som fungerede i to Aar og derefter afløstes af andre to, dog at de selv afsluttede Behandlingen af de i Toaaret begyndte Bobehandlinger.

Indtil Udgangen af 1859 var de af Skiftekommissionen behandlede Boer inddelt i 9 Klasser, der i Begyndelsen havde følgende sammensætning:

1. Civile og militære Rangspersoner (hovedsagelig Hofrettens og Generalauditørernes tidligere Klientel).
2. Kgl. Betjente udenfor Rangen, som og de ringere Betjente, der af Kongen er tillagt aarlig Løn, kgl. Pensionister, Bankens og de oktrojerede Kompagniers Betjente, de til Hofteatret og det Danske Teater henhørende Personer, Betjente hos Herskaber etc., der ikke kan henregnes til Tjenestefolkernes Klasse, saasom Sekretærer, Bogholdere, Fuldmægtige, Skrivere, Hofmestere, Françoiser og deslige (hovedsagelig Borgrettens tidligere Klientel).
3. Gejstligheden og den lærde Stand (Præster, Professorer, Rek-

- torer, Studenter og alle andre til Kirkerne, Universitetet samt Skoler og Hospitaler henhørende Betjente og Personer).
4. Anselige og formuende Borgere og Indvaanere, saasom Vekselerere, Grosserere, Apotekere, Vinhandlere, Fabrikører, Sukkerraffinører, Gæstgivere, Bryggere, Bagere, Brændevinsbrændere og deslige med Forraad af adskillige Slags Varer forsynede Borgere samt alle bemidlede Folk, der lever af deres Formue og ikke er i Rangen.
 5. Kunstnere og Haandværkere med deres Svende og Dreng, Vognmænd og Hyrekuske, saa og det øvrige mindre Borgerkab af Spækhøker, Lysestøbere, Øltappere, Kælderfolk og deslige, samt alle andre Personer, der lever af deres Arbejde eller har andre Næringsveje, som ikke til nogen særdeles Klasse kan henføres.
 6. Fallit- og Opbudsboer.
 7. Tjenestefolk.
 8. Søetatens Underofficerer og Menige samt Haandværksfolk (herunder ogsaa de i Koffardifart sejlene Styrmand og Matroser m. v.).
 9. Landetatens Underofficerer og Menige.

Grænserne mellem Klasserne, der ikke altid var helt skarpe, undergik neppe væsentlige Ændringer, før Antallet fra Begyndelsen af 1860 reduceredes til 6, idet Kl. 1, 4, 5 og 6 forblev uforandrede, medens Kl. 2 og 3 forenedes til Kl. 2, og Kl. 7, 8 og 9 til Kl. 3. I 1862 skete der en fuldstændig Omordning af det københavnske Skiftevæsens Administration, hvorved Skiftekommissionens Medlemstal forøgedes til 3, den toaarige Turnus ændredes og Klasseinddelingen bortfaldt. Siden 1919 hører Skiftevæsenet under Byretten.

For hver Klasse er der særlige Skifteprotokoller. Størst Betydning har Forsegingsprotokollen, hvor Arvingerne som Regel er angivet, og hvorfra der er Henvisning til Registrerings- og Behandlingsprotokollerne; alle er de forsynede med alfabetiske Register, overvejende affattede paa Efternavn. Hertil slutter sig Skiftebilagene, ordnede efter Boernes Numre, samt de for alle Klasser fælles Repartitionsprotokoller, ligeledes med Register. Fra 1798 er der desuden *Generalregistre*, fælles for alle 9 Klasser, hvert Bind omfattende to Aar, svarende til Skiftekommissionens toaarige Turnus. De mangler 1855—62, for hvilken Tid man i Stedet maa benytte Skifteekstraktprotokollerne. Fra 1863 er der

aarlige Hovedregistre, der ogsaa omfatter de saakaldte »Hvidebøger«.

Hvidebøgerne er Anmeldelsesprotokoller for Dødsfald, der ikke har givet Anledning til en ordinær Skifteforretning. De indførtes i Henh. til Frdg. 12. Sept. 1792, der — i Modsætning til D. L. 5—2—1, jvf. Frdg. 10. Aug. 1697 — paabød, at *alle* Dødsfald straks skulde anmeldes til den ordinære Skifteret. Bevaret er det ældste Bind 1792—97, men iøvrigt findes de først fra 1809; de er selvfølgelig forsynede med Register, og der er Bilag. Fra 1861 føres desuden særlige Dødsanmeldelsesprotokoller for Børn og Fattiglemmer.

Hertil kommer en Række Pakker med *Samfrændeskifter* m. m. 1771—1845, hvortil haves aarlige Inventarier samt for Tiden 1771—1810 nye alfabetiske Register, og en lang Række *Ekstraordinære Boer* (Eksekutor- og Kommissarieskifter), med et nyt alfabetisk Register. Af de ekstraordinære Boer fra det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarh. er en stor Del gaet tabt, skønt allerede Frdg. 31. Marts 1719 paabød, at de efter endt Behandling skulde afleveres til Myndighederne.

Samtlige de ovennævnte Skiftearkivalier findes nu i Landsarkivet til ca. 1879—80.

Siden 1872 har københavnske Forretningsfolks Fallitboer sorteret under *Sø- og Handelsretten*. For Tiden 1872—90 er de nu afgivet til Landsarkivet.

II. Købstæderne.

a. *Den ordinære Skiftejurisdiktion* udøvedes her i Henh. til D. L. 5—2—90 af Magistraten (Borgmester og Raad) i Forening med Byfogden og med Byskriveren som Skifteskriver. I de Byer, hvor der ikke fandtes nogen særlig Magistrat og Borgmesterforretningerne derfor besørgedes af Byfogden, var denne alene Skifteforvalter. Skiftearkivalierne findes altid i Byfogedarkivet, ikke i Raadstuearkivet. Siden 1919 hører Skifteforvaltningen under den stedlige Dommer.

b. *Den gejstlige Skiftejurisdiktion* omfattede Boer efter Præster, Degne, Klokkere og Skoleholdere (Gejstlighedens Privilegier 24. Juni 1661 Art. 11 og D. L. 5—2—90). Skifterne besørgedes af Herredsprovsten (i Forening med to af Herredets Præster) og findes i Provstearkiverne (se S. 123). Den gejstlige Skiftejurisdiktion synes ikke altid at have omfattet Præsternes Fallit-

boer. Den ophævedes ved Frdg. 5. Dec. 1806. Om den Skiftejurisdiktion, der tilkom *den kgl. Konfessionarius*, se under København; den omfattede ogsaa Personalet ved Frederiksborg lærde Skole (samt Præsten ved Vallø Stift).

c. *Den militære Skiftejurisdiktion* udøvedes paa samme Maade og efter samme Regler som i København, men blev udenfor København først ophævet ved Kancelli-Cirk. 4. Aug. 1804 (for Søetatens Vedkommende) og Plakat 19. April 1805 (for Landstaten). Skifterne findes i Rigsarkivet og Hærens Arkiv (jvf. ovenfor under København).

d. I enkelte Byer fandtes *særlige Skiftejurisdiktioner*, nemlig for Øresunds Toldkammer (1693—1815), Sorø Akademi (1747—1816), det fyrstelige russiske Hof i Horsens (fra 1781) og for Jøderne i Helsingør (til 1816, Arkivalier findes kun fra 1806—16) og Fredericia (1736—1814).

e. *De ekstraordinære Skifter* (Samfrænde- og Kommissarie-skifter samt Eksekutorboer) skulde i Henh. til Frdg. 12. Febr. 1790 afleveres til Amtmændene, hvad dog i ældre Tid meget ofte blev forsømt. Forsaavidt de overhovedet er i Behold, ligger de nu i Amts- eller i Byfogedarkiverne.

III. Paa Landet.

a. *Den jorddrotlige (patrimonielle) Skiftejurisdiktion* (D. L. 5—2—90) udøvedes indtil 1817 af enhver, der havde Jord at bortfæste, og den omfattede Boerne efter alle dem, for hvem han var egentlig Husbond, d. v. s. Fæstere (som Regel ogsaa Arvefæstere), Lejehusmænd, Forpagtere af Bøndergaard (men ikke Hovedgaardsforpagtere), Gods- og Avlsforvaltere og Skrivere samt Tjenere, med deres Hustruer, Børn og Tyende. Ogsaa Universitetet, Skoler, Kirker, Hospitaler og andre Stiftelser havde Skiftejurisdiktion over deres underliggende Bøndergods, og ligeledes kunde Præster og Degne besørge Skifterne efter de paa deres Embedsjord (Mensalgods) som Fæstere eller Lejere bosatte Personer. Ved Frdg. 23. Jan. 1719 (om Brugen af Stempel-papir) blev det udtrykkelig paabudt Godsejerne at føre Skifteprotokoller, og disse begynder da ogsaa ofte dette Aar, sjældent tidligere. Ofte blev de ført meget skødesløst, indtil der ved Frdg. 12. Febr. 1790 (om Skifteforvaltningens bedre Indretning i Danmark) blev indført nøje Kontrol med dem.

Ved Frdg. 25. Juli 1817 indskrænkedes Husbondens jorddrot-

lige Skiftejurisdiktion betydeligt, saa at den fra nu af kun tilkom Lensbesiddere og Ejere af komplette Sædegaarde samt nogle godsejende Institutioner (Universitetet, Københavns Magistrat, Sorø Akademi, Roskilde Domkirke, Duebrødre Kloster og Nykøbing Hospital paa Falster). Ved Lov af 28. April 1850 bortfaldt den helt fra 1. Januar 1851 at regne. Arkivalierne findes i Landsarkiverne, forsaavidt de ikke endnu beror hos Godsejerne eller er gaaet tabt.

Paa *det kgl. Gods* udøvedes den jorddrotlige Skiftemyndighed af Ridefogden, paa Ryttergodset af Regimentsskriveren. Efter at den største Del af Ryttergodset omkring 1770 var gaaet over i Privateje, havde Amtsforvalterne i København, Hørsholm, Frederiksborg og Kronborg Distrikter Skiftejurisdiktion over det i Distrikterne liggende Krongods og paa samme Maade Amtsforvalteren i Viborg over Alhedens Kolonier; paa det øvrige Krongods skiftede de paagældende Godsinspektører. I Henhold til Lov af 28. April 1850 bortfaldt Amtsforvalternes Skiftejurisdiktion i Løbet af 1850'erne (i Københavns Amtstuedistrikt bortfaldt den allerede 1840).

b. *Amtmandens Skiftejurisdiktion* (D. L. 5—2—90) omfattede Lensbesiddere, Godsejere, Selvejere, Hovedgaardsforpagtere (Reskr. 24. Maj 1746), Indsiddere o. s. v., kort sagt alle de Personer, der ikke hørte under den jorddrotlige, gejstlige eller militære Skiftejurisdiktion. Ved kgl. Resol. 4. Sept. 1793 (Plakat 13. Dec. s. A.) gik Amtmændenes Skiftemyndighed over til *Herredsfogderne og de kgl. Birkedommere* ved Tjenesteledighed i de paagældende Amtmandsembeder (i en Række jyske Amter straks).

c. *Lensbesidderne* havde Skiftejurisdiktion dels i deres Egenkab af Jorddrotter, dels i Kraft af den dem ved Grevernes og Friherrernes Privilegier tildelte Amtmandsmyndighed i deres Len. Begge Arter af Skiftejurisdiktion bortfaldt ved Lov af 28. April 1850 fra 1. Jan. 1851 at regne. Som Regel er Amtmandskifterne indført i særlig Protokol.

d. Om *den militære og den gejstlige Skiftejurisdiktion* saavel som om de *ekstraordinære Skifter* gælder det samme som under Købstæderne meddelt.

e. *Overførsterne* havde en Tid Skiftejurisdiktion over de dem underordnede Skov- og Jagtbetjente; den ophævedes ved Reskr. 17. Marts 1730 og gik over til de sædvanlige Amts-Skifteforvaltere (vel i Reglen Regimentsskriveren).

f. Paa *Bornholm* var der en særlig Skifteskriver, der forrettede Skifterne efter den almindelige Landbefolkning (Skifteprotokoller fra 1681). I Henh. til Reskr. 31. Okt. 1749 gik denne Skiftejurisdiktion i 1761 ved Vakance over til Herredsfogderne. — Paa *Christiansø* forrettedes Skifterne af en Auditor (hvis Arkiv findes i Landsarkivet). — I Store Magleby Sogn paa *Amager* (med Dragør), der indtil 1821 udgjorde et særligt Birk, besørgedes Skifterne af Schouten (Skifteprotokol kun bevaret for 1812—21, i Landsarkivet).

Efterhaanden som de mange specielle Skiftejurisdiktioner ophævedes, gik Skiftemyndigheden paa Landet over til Herredsfogder og Birkedommere og udøvedes fra 1851 udelukkende af disse — med faa Undtagelser, der snart ophørte. Siden 1. Okt. 1919 er den stedlige Dommer Skifteforvalter, og Adskillelsen paa dette Omraade mellem By og Land er bortfaldet.

Skiftearkivaliernes slægtshistoriske Værdi er meget stor. De indeholder Udredning af Slægtskabsforhold, ofte — navnlig i nyere Tid — bilagt med Arvingernes Daabsattester og andre Bevisligheder; i saa Henseende kan Skiftet efter en gammel Arveonkel eller Arvetante være en ren Guldgrube. Skifteprotokollerne refererer de ved Skiftesamlingerne behandlede Arvekrav og Arvestridigheder, og de ofte meget omhyggelige Registreringsforretninger kan give et ganske levende Billede af den afdødes Hjem; ja, undertiden kan man f. Eks. ved Registreringen af Bogsamlinger o. lign. faa værdifulde Bidrag til Belysning af de afdøde Slægtsmedlemmers aandelige Interesser og Personlighed. Bopakkerne vil selvfølgelig navnlig indeholde Papirer af økonomisk og forretningsmæssig Natur, som har direkte Betydning for Skiftebehandlingen, men man kan derimellem undertiden gøre overraskende Fund af Privatbreve, ja af hele smaa Privatarkiver.

Allerede ved Frdg. 12. Sept. 1792 blev det paabudt, at alle Dødsfald skulde anmeldes til den paagældende Skifteret, men det blev først et Stykke ind i det 19. Aarh. almindelig Regel, at alle Dødsanmeldelser indførtes i Skifteprotokollen eller i en særlig Dødsanmeldelsesprotokol.

Overformynderiarkivalier. For Københavns og Købstædernes Vedkommende indførtes Overformynder-Institutionen¹⁾ ved Frdg.

¹⁾ A. H. Behrend: Nogle Træk af Overformynderiets Historie (Kbhvn. 1919).

7. April 1619, der bestemte, at i hver Købstad skulde to af de mest ansete og velhavende Borgere føre Tilsyn med de umyndige og med disses Forældre og Værger. Det var et borgerligt Ombud, og Overformynderne fungerede i 4 Aar ad Gangen, saaledes at en af dem gik af hvert andet Aar. Selve den økonomiske Bestyrelse af Myndlingenes Arvemidler var oprindeligt Værgernes Sag, men gled efterhaanden over til Overformynderne og blev den vigtigste Del af deres Virksomhed, medens deres øvrige Tilsynsmyndighed neppe nogensinde har haft stor Betydning; dog indskærpedes Tilsynspligten endnu 1790 og omtales saa sent som 1827.

Paa Landet var der ikke særlige Overformynderere, men iflg. D. L. 3—17—32 skulde enhver Skifteforvalter have Opsigt med de under hans Jurisdiktion hørende umyndige Arvingers Gods, hvorimod Tilsynspligten med Hensyn til Myndlingenes personlige Forhold ikke fandtes her. Ogsaa med den gejstlige og den militære og forskellige andre specielle Skiftejurisdiktioner (f. Eks. Hofrettens) var forbundet Overformynderibestyrelse, der bortfaldt sammen med Skiftejurisdiktionen. Herredsfogder og kgl. Birkedommere var Overformynderere i Henh. til Reskr. 7. Febr. 1794.

Christianshavn beholdt, ogsaa efter Indlemmelsen i København 1674, sit eget Overformynderi, der først 1751 incorporeredes i det københavnske. Dette blev fra 1. Jan. 1818 henlagt under Magistratens umiddelbare Bestyrelse (3. Sekretariat), men blev fra 1. Jan. 1858 en selvstændig Institution under en kgl. Overformynder. Endelig blev ved Lov af 26. Maj 1868 de mange stedlige Overformynderier i Købstæderne og paa Landet ophævet fra 1. April 1869 at regne og det københavnske Overformynderi udvidet til at omfatte hele Landet.

Overformynderiarkivalierne udgør et værdifuldt Supplement til Skiftearkivalierne, dels ved at erstatte tabte Skifter, dels ved de Oplysninger man her kan finde om de umyndige Arvingers senere Skæbne.

For Københavns Vedkommende gaar Overformyndernes Hovedbøger tilbage til 1668 og findes i Landsarkivet til 1765; de er forsynede med Registre (paa Fornavn) over Værger og Kuratorer, 1668—1708 tillige med moderne Registre over Arveladerne (paa Efternavn). I Landsarkivet findes desuden en Samling Skiftebreve (1726—1863, herover særlig Fortegnelse), »Inventa-

rium og Register« for de forskellige Overformyndere 1741—1814, »Memorialer« over udgaaede Værgemaal 1724—1812, Værgemaalsdokumenter (til c. 1835) og Værgemaalsregnskaber 1808—55. De fleste af disse Sager er vanskelig tilgængelige, fordi Hjælpe-midlerne til deres Benyttelse endnu ikke er afleveret til Landsarkivet.

For Købstædernes Vedkommende findes Overformynderi-protokollerne med tilhørende Dokumenter i de respektive Byfogedarkiver, skønt de maaske strengt taget ikke hører hjemme der. I enkelte Tilfælde gaar de tilbage til første Halvdel af 17. Aarh. Ved Kancelli-Cirkulære 15. April 1826 blev det paabudt udenfor København at føre Overformynderiprotokoller i en bestemt skematisk Form, men saavel i Gods- som i Herredsfogedarkiverne er der ofte ældre Protokoller og Dokumenter.

De til Revision i Rentekammeret siden 1794 indsendte *Overformynderiregnskaber* hører egentlig hjemme i Rigsarkivet, men er af praktiske Grunde anbragt i det sjællandske Landsarkiv, med Undtagelse af de fynske, der ligger i Landsarkivet i Odense.

Stiftamts- og Amtsarkiver.

Det er allerede S. 110 omtalt, at Danmarks Inddeling i Amter gaar tilbage til Tiden umiddelbart efter 1660, og at Amtmændene afløste den foregaaende Perodes Lensmænd. Af Lensarkiverne er kun faa og smaa Rester bevarede. Oprindelig var der ca. 50 Amter, men i Henh. til Resol. 4. Sept. 1793 reduceredes Antallet til ca. 20.¹⁾ Samtidig blev det bestemt, at Købstæderne, der indtil da havde staaet under Tilsyn af Stiftamtmandene, fremtidig skulde høre under de almindelige Amtmænd²⁾. Siden den Tid har Stiftamtmanden (den i Stiftshovedstaden residende Amtmand) ikke andre specielle Funktioner end den, sammen med Biskoppen som Stiftsøvrighed at føre Tilsyn med Forvaltningen af Kirkernes Midler (se S. 126).

I Grevskaberne og Baronierne var det indtil 1850 Lensbeds-sidderne selv, der udøvede Amtmandsmyndigheden.

¹⁾ J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmænd 1660—1848.

²⁾ I Laaland-Falster, der indtil 1804 hørte under Fyns Stift, fungerede allerede fra 1672 en af Amtmændene som Stiftamtmand.

Stiftamt- og Amtmændenes vigtigste Funktion var at danne Bindeled mellem Centraladministrationen paa den ene og de underordnede Myndigheder paa den anden Side og at føre Tilsyn med disse sidste. Som Følge deraf udgør Korrespondancen langt den største Del af Amtsarkiverne. For det 18. Aarhundredes Vedkommende er den som Regel ordnet i saglige Grupper eller i Rækker efter de korresponderende Myndigheder. Først omkring 1800 kom man rundt om paa Amtskontorerne ind paa en mere systematisk Journalføring, og Korrespondancen ligger siden da ordnet efter Journalnummer (eller undertiden Brevbogsnummer).

Amtmandens Forretningsomraade har paa Grund af Administrationens stadige Udvikling ændret sig en Del i Tidens Løb. Efter 1800 udfærdiger han en stor Del af de Bevillinger, som før var forbeholdt Kancelliet, men herom finder man lettest Oplysning i de S. 77 f. omhandlede Blanketregnskaber. Han beskikker forskellige underordnede Funktionærer og Bestillingsmænd, f. Eks. Sognefogder, Brandfogder, Landpolitibetjente, Skorstensfejere, Jordemødre o. s. v. I Amtsarkiverne finder man Brandtaksationsforretninger fra Tiden 1761—1800, Landvæsenskommissionsprotokoller med Udskiftningsforretninger fra anden Halvdel af 18. og første Halvdel af 19. Aarh. (de er ikke altid afleverede til Landsarkiverne), Lægdsruller fra Tiden omkring 1800, indsendte Jordebøger og Hartkornsspecificationer, Justitsakter (ogsaa fra det 18. Aarh.) og mange andre Ting, som Slægtshistorikeren i givet Tilfælde kan faa Brug for. Vigtigst er det dog naturligvis for Slægtshistorikeren at vide, at Amtmanden indtil omkr. 1800 havde Skiftejurisdiktion (se S. 146) og var Overformynder, samt at ekstraordinære Boer udenfor København som Regel maa søges i Amtsarkiverne.

Amtstue- og Rytterdistriktsarkiver.

Som Styrer af Krongodset og som Kronens Oppebørselsbetjent afløstes Lensmanden ikke af Amtmanden, men af en anden ny Embedsmand, der i Begyndelsen kaldtes Amtsskriver (eller undertiden Ridefoged), men som snart fik Titel af Amtsforvalter. Hans nærmeste Forgængere var de Ridefogder og Skrivere, som Lensmanden havde haft til Hjælp, bl. a. ved Skifteforvaltningen — deres bevarede Skifteprotokoller findes da ogsaa nu i Amt-

stuearkiverne — men hans Stilling blev snart et selvstændigt Embede, kun undergivet Amtmandens Kontrol og Tilsyn.

Iøvrigt blev Skatteoppebørselen hurtigt den vigtigste af Amtsskriverens Funktioner, thi allerede i 1660'erne blev det meste Krongods bortsolgt, og af det resterende blev i 1670'erne Hovedparten udlagt til Underhold for det nyoprettede nationale Rytteri. Det er allerede S. 114 omtalt, at der af dette Ryttergods dannedes først 10 og fra c. 1720 12 Distrikter; disse sidste opkaldtes efter det Amt eller den Landsdel, hvori de laa (København, Frederiksborg, Kronborg, Antvorskov, Tryggevælde, Vordingborg, Laaland, Falster, Fyen, Koldinghus, Skanderborg og Dronningborg). I hvert Rytterdistrikt var der en Regimentsskriver, der indenfor sit Omraade havde omtrent de samme Funktioner som en Amtsskriver, med selve Godsbestyrelsen som Hovedopgave. I 1760'erne blev det meste af Ryttergodset solgt, og kun de tre nordsjællandske Rytterdistrikter forblev i hvert Fald af Navn bestaaende til 1790'erne, hvorefter Regimentsskriverembederne blev nedlagt og Forretningerne overdraget Amtsforvalterne.

Ved Rytterdistrikternes Nedlæggelse blev de derfra stammende Arkiver afgivet til Amtsforvalterne og sammenblandet med disses Arkiver, fra hvilke de endnu ikke altid er bleven udskilt.

Den Del af Amtstue- og Regimentsskriverarkiverne, som har størst Interesse for Slægtsforskerne, er naturligvis Skifteprotokollerne (se S. 146), men desuden finder man her Fæsteprotokoller og Fæstebreve, Matrikler og Jordebøger (deriblandt Rytterdistrikternes fortræffelige Krigsjordebøger fra 1718—20 og undertiden ogsaa Jordebøger og Hartkornsspecificationer fra private Godser i Amtstuedistriktet), endvidere Hovedbøger for Skatter og Afgifter, samt Lægdsruller (i enkelte Tilfælde er der bevaret Reserveruller og Lægdsjordebøger vedrørende Landmilitzen helt tilbage til 1701). En Del af disse Ting findes jo ogsaa i Matrikelsarkivet og i Rigsarkivet (Rentekammeret), men for mange Forskere vil det være bekvemmere at benytte dem i Landsarkiverne.

Til Amtstue- og Rytterdistriktsarkiverne slutter sig de Arkiver, der stammer fra forskellige kgl. Godsdistrikter, for Sjællands Vedkommende Frederiksværks, Jægerspris og det Ods-herredske Gods, og hvis Indhold er af væsentlig samme Karakter.

Godsarkiver.

De private Godsarkivers Skæbne har været højst forskellig. Undertiden er de udmærket bevarede; dette gælder navnlig for Lensgodserne og visse andre større Godser, der gennem lange Tider har været i samme Slægts (eller Institutions) Eje. Andre Steder har man hensynsløst kasseret alt hvad man ikke mere mente at have praktisk Brug for, eller Arkivalierne er raadnet op i fugtige Kældere eller er maaske gaaet op i Luer ved Gaardens Brand. Ved Landsarkivernes Oprettelse var det en udtrykkelig Forudsætning, at ogsaa Godsarkiver skulde kunne finde sikkert Ly her, og navnlig i de senere Aar har da ogsaa mange Godsejere overdraget større eller mindre Dele af deres Arkiver til Landsarkiverne, som Gave eller som Depositum; i mange Tilfælde er dette sket ved Hjælp af en af Videnskabernes Selskab nedsat Kommission, der har til Opgave at foretage en systematisk Undersøgelse og Registrering af de rundt om i Landet liggende Privatarkiver af historisk Interesse. Desuden er de Skifte- og Overformynderiarkivalier, der ved den jorddrotlige Skiftejurisdiktions Ophør afleveredes til Herredsfogder og Birkedommere, og de Skifteprotokoller, som 1790 indsendtes til Opbevaring i Amtsarkiverne, nu havnede i Landsarkiverne og der opstillede som Dele af de respektive Godsarkiver — i Overensstemmelse med Proveniensprincippet.

De private Godsarkivers Indhold er for en væsentlig Del det samme som i de kgl. Godsarkiver. Foruden Skifte- og Overformynderiarkivalierne, som Slægtsforskeren naturligvis har mest Glæde af, er der Adkomstdokumenter, Jordebøger, Matrikler, Udskiftningssager, Fæsteprotokoller og Fæstebreve, Forpagnings- og Lejekontrakter, Hoveriprotokoller samt Hovedbøger over Fæsternes Landgilde og øvrige Afgifter. Disse Hovedbøger blev ligesom Skifte- og Fæsteprotokollerne udtrykkelig paabudt ved Frdg. 23. Jan. 1719. Medens Regnskaberne for Ryttergodserne og de øvrige kgl. Godser vil være at finde i Rigsarkivet, ligger de private Godsers Regnskaber naturligvis i det paagældende Godsarkiv, for saa vidt de da overhovedet er bevarede; som Bilag vil man her kunne finde Jordebøger o. l. Fra det 19. Aarh. er der undertiden betydelige Mængder af Regnskabsprotokoller og Korrespondancesager, hvis personhistoriske Værdi dog som Regel ikke er stor. Endvidere indeholder Godsarkiverne Lægdsruller, i nogle Tilfælde ogsaa fra Tiden før 1788.

Raadstuearkiver (Købstadarkiver)¹⁾.

De fleste Købstæder styredes i ældre Tid af en *Magistrat*, bestaaende af 1—2 Borgmestre og 2—3 Raadmænd, der efter 1660 altid var kgl. udnævnte. I en Del Smaabyer var der allerede før 1700 ingen særlig Magistrat, men dennes Forretninger besørgetes af Byfogden. Byskriveren var altid tillige Raadstueskriver. I Løbet af det 18. Aarh. reduceredes Magistratens Medlemsantal næsten allevegne, saa den efterhaanden de fleste Steder kun bestod af en Borgmester, der tillige var Byfoged. Borgernes Deltagelse i Bystyrelsen foregik dels ved Raadstuesamlinger, hvor alle Borgere kunde deltage, dels ved Borgerudvalg paa 8—24 Medlemmer, der i det 18. Aarh. almindeligvis kaldtes *eligerede Borgere*, dels endelig ved borgerlige Ombud, hvoriblandt de vigtigste var Kæmnerne, der førte Byens Regnskab, de i 1619 indførte Taksérborgere, der foretog Skatteligningen, og de S. 148 omtalte, ligeledes i 1619 indførte Overformyndere.

Ved Anordn. 24. Okt. 1837 lagdes Grunden til det moderne Købstadstyre. I Stedet for de eligerede Borgere kom nu en mere frit valgt Borgerrepræsentation med stærkt forøget Myndighed, medens Magistratens Indflydelse formindskedes. Denne Udvikling fortsattes ved Lov af 26. Maj 1868, der afskaffede de kgl. Raadmænd, hvor disse endnu fandtes, saa Magistraten kun bestod af den kgl. udnævnte Borgmester, der blev fast Formand for Byraadet, som Borgerrepræsentationen nu kaldtes. Den nugældende Ordning med en folkevalgt Borgmester, der er Byraadets Formand, indførtes som bekendt i 1919.

Allerede i det 18. Aarh. begyndte man at nedsætte Kommissioner til Varetagelse af særlige Hverv indenfor Bystyrelsen, og i det 19. Aarh. kom der flere til; deriblandt er Fattigkommissionen (fra 1803), Skolekommissionen (fra 1814), Havnekommissionen (1798—1868), Indkvarteringskommissionen (fra 1764) og Ligningskommissionen (der 1837 afløste de tidligere Taksérborgere). Kæmneren blev efterhaanden en fast kommunal Embedsmand, hvortil i nyere Tid er kommet en Række andre kommunale Embeds- og Tjenestemænd.

Det ligger i Sagens Natur, at Indholdet af Købstadarkiverne

¹⁾ M. Mackeprangs og P. Munchs Bøger om dansk Købstadstyreelse (1900). Holger Hansen: Om Opbevaring og Ordning af Købstadarkiver (Fortid og Nutid VI 121—38).

(eller Raadstuearkiverne, som de til Landsarkiverne afleverede Dele deraf sædvanlig kaldes) maa være ret broget. Undertiden gaar de tilbage til det 16. Aarh., men nok saa almindeligt er det, at de ældre Dele af Arkivet er forsvundet eller i hvert Fald kun sørgelige Rester deraf bevaret til vore Dage.

Størst Betydning har vel nok *Raadstueprotokollen*, der var Magistratens almindelige Forhandlingsprotokol, og hvori man sædvanlig ogsaa finder de ved Raadstueretten behandlede Sager refererede (om de 1805 ophævede Raadstueretter se S. 128). Til ind i det 17. Aarh. benyttedes den undertiden tillige som Bytingsbog og i det 18. Aarh. undertiden som Politiprotokol, og den var som oftest Forhandlingsprotokol for de eligerede Borgere. For Slægtsforskningen har den navnlig Betydning derved, at den indeholder Tilførsler om Borgerskabs Erhvervelse, i Reglen med Oplysninger om de paagældendes Fødested og Livsforhold. I ganske enkelte Byer førtes der særlige *Borgerskabsprotokoller* eller i hvert Fald kortfattede Borgerskabsregistre, der letter den ellers ofte meget besværlige Eftersøgning i Raadstueprotokollerne. Værdi som slægtshistorisk Kilde har ogsaa Kæmnerregnskaber og Skattemandtaller (der undertiden gaar tilbage til det 16. Aarh.), Grundtaksterne fra 1657, 1682 og senere, Brandtaksations- og Brandforsikringsprotokoller (1761 ff.), Indkvarteringsruller, Magistratens Korrespondanceprotokoller og -sager og Arkivalier vedrørende Borgervæbning, Brandvæsen samt Skole- og Fattigvæsen. I enkelte Tilfælde kan man i Raadstuearkiverne finde de Protokoller over mosaiske Trosbekendere (efter 1814), som ellers førtes af Byfogden. Stor Betydning har Protokollerne over borgerlig Vielse, der dog er af saa ny Dato, at de kun undtagelsesvis er afleverede til Landsarkiverne.

Om Københavns Raadstuearkiv, se S. 166.

Lavsarkiver.

Raadstue- og Borgerskabsprotokollernes Oplysninger om de næringsdrivende Borgere suppleres ofte fortræffeligt ved det Materiale, der findes i Lavsarkiverne. Af disse er ganske vist en stor Del i Tidens Løb gaaet til Grunde, en Del ligger rimeligvis endnu rundt om i privat Besiddelse eller i Provinsmuseer og lignende Steder, og i hvert Fald i København har adskillige Haandværkerlav og -foreninger beholdt deres Arkivalier fra den egentlige Lavstid. Efterhaanden er dog de fleste bevarede Lavsarki-

valier havnet i Landsarkiverne eller i Københavns Raadstuearkiv, hvor de hører naturligt hjemme.

Løvrigt er Lavarkiverne af højst forskelligt Omfang og Værdi. Foruden de almindelige Lavprotokoller er der ofte særlige Svende- og Drengeprotokoller, hvoraf navnlig de sidste plejer at være slægtshistorisk værdifulde, samt Regnskabs- og Korrespondanceprotokoller og Arkivalier vedrørende Syge- og Begravelseskasser o. l.

Om de i Københavns Raadstuearkiv opbevarede Lavarkiver se S. 172 ff. Nedenfor skal anføres de vigtigste i det sjællandske Landsarkiv beroende københavnske Lavarkivalier.

Bagere: Lavprotokol 1661—70.

Bødkere: Lavprotokoller 1770—1831, Ind- og Udskrivningsprotokol for Dreng og Svende 1825—75, Interessentbog (Mestre) 1833—71.

Isenkræmmere (jvf. Urtekræmmere): Lavprotokol 1808—61, Indskrivningsbog for Dreng og Svende 1809—48.

Mæglerkorporationen: Lister over Mæglerne 1858—1903.

Skipperne: Lavprotokoller (Journal, Forhandlingsprotokol) 1704—1842 og 1869—1912, Mandtaller og Ruller over Lavets Interessenter 1702—1900, Styrmandseksamensprotokoller 1774—1839 (med Fødestedsangivelse og Registre), Regnskabsbøger og -sager fra 1656, Dagbøger 1703—1922 (over de Skipperlavet tilkommende Indtægter ved Skibenes Afgang, med Oplysninger om Skipper og Skib og med Registre 1800—87), endvidere Sager fra det 19. Aarh. vedr. Skipperstiftelsen, forskellige Legater m. m.

Skomagere: Amtsprotokoller 1734—1879, Interessentfortegnelse 1790—1884, Drengprotokol 1777—1851, Ligkasseprotokol 1730—1870.

Smede: Lavprotokol 1647—65, Lærlingeprotokoller 1635—49, 1682—1703, 1721—32, 1789—1820.

Tobakspindere: Lavprotokol 1750—1838.

Tømrere: Lavsbøger 1625—31, 1640—71, 1678—1706 (heri ogsaa Ind- og Udskrivning af Dreng m. m.), Ind- og Udskrivningsprotokoller for Dreng 1682—84, 1687—1703, 1750—1830, Journaler over udstedte Lærebrev 1825—61.

Urtekræmmere, Isenkræmmere (til 1807) og Sukkerbagere: Lavprotokoller 1693—1862, Indskrivningsprotokol 1693—1860, Svendeprotokol 1696—1861, Lærlingeprotokol 1816—61.

Andre Arkiver.

I Landsarkiverne findes endnu forskellige større og mindre Arkiver, hvoraf her ganske kort skal omtales det, der har Betydning for Slægtsforskningen.

Københavns Waterscouts Protokoller (1746, 1749—57, 1760—1859) indeholder Skibsbemandingslister, med Angivelse af Alder, Fødested etc., og med alfabetiske Registre over Skibsførerne. Hertil slutter sig Forhyringsprotokoller 1859—71 og Mønstringskontorets Journaler med tilhørende Bemandingslister (findes i Landsarkivet for 1870—89). Ogsaa i Helsingør var der en Waterscout (Protokoller 1826—51).

Overlodsarkiverne indeholder bl. a. Lodsrudder fra 19. Aarh.

Udskrivningskredsens Arkiver indeholder først og fremmest Lægdsrudder. Hertil slutter sig den vestindiske Rekrutterings Arkiv, med Stamrudder 1805—54 (i det sjællandske Landsarkiv).

Fængselsarkiver. De fleste ældre Fængsleres Arkiver, til omkr. Midten af det 19. Aarh., findes nu i Landsarkiverne. De bevarede Fangeprotokoller, der rækker tilbage til Midten af det 18. Aarh., indeholder som Regel Oplysninger om Alder, Fødested, Domsdato o. l.

Forligskommissionerne indførtes ved Frdg. 10. Juli 1795, ændret ved Lov af 4. Marts 1857. Protokollerne er undertiden, men langt fra altid, forsynede med Registre.

Brandforsikringsarkiver. I det sjællandske Landsarkiv findes *Københavns Brandforsikrings Arkiv*, begyndende 1731, med bl. a. en lang Række udførlige Vurderingsforretninger, ordnede efter Matr.-Nr., og nogle fortrinlige Policeprotokoller med tilhørende Registre. Under Københavns Brandforsikring hører kun Ejendommene i den indre By, indenfor den gamle Voldlinie. Forstæderne hører under *Landbygningernes Brandforsikring*, der oprettedes 1792. I Landsarkiverne findes nu de lokale Branddirektørers Arkiver, der gaar tilbage til 1800, og hvor Hovedrækkerne er Brandforsikrings- og Brandtaksationsprotokoller (de første er en Slags Realregistre til de sidste). *Købstædernes Brandforsikring* oprettedes 1761; herhen hørende Arkivalier findes i Raadstue- og Stiftamtsarkiverne. I Amtsarkiverne findes Vurderingsforretninger for de i det 18. Aarh. i Købstædernes Brandforsikring assurerede Landejendomme og Lyststeder.

I det sjællandske Landsarkiv findes *Christiansø Kommandant-*

skabs Arkiv, medens de militære Lokal- og Afdelingsarkiver jo ellers maa søges i Hærens Arkiv.

De lokale *Told- og Forstembeders Arkiver* er yderst lidt benyttede af Personalhistorikere, men kan naturligvis i givet Tilfælde yde Oplysninger af Værdi. Det samme gælder de ret faatallige *Handels- og Foreningsarkiver* o. l., der efterhaanden har fundet Plads i Landsarkiverne. Hertil slutter sig en Række egentlige *Privatarkiver*, der dog endnu er af for ny Dato til at kunne gøres tilgængelige for Offentligheden.

KØBENHAVNS UNIVERSITETS ARKIV

Arkivet opbevares i Universitetsbiblioteket, paa hvis Læsesal der findes en ny haandskreven Registratur. Af de ældre Arkivalier er en stor Del gaaet tabt, navnlig ved Brandene 1728 og 1807¹⁾. Særlig beklagelig for den slægtshistoriske Forskning er Tabet af de fleste Akter vedrørende Universitetets Skiftejurisdiktion.

Nedenfor skal meddeles en Oversigt over Arkivets enkelte Afdelinger og det vigtigste af deres Indhold.

K o n s i s t o r i u m s A r k i v .

Størst Betydning for Slægts- og Personhistorien har her Universitetsmatriklerne, hvoraf 3 Bind, 1611—1829, er trykt (se foran S. 55). Den ældste Matrikel, fra før 1611, er gaaet tabt og erstattes kun delvis ved Kommunitetets nedennævnte Matrikel 1592—1752. Universitetsbiblioteket ejer et nyt Register til Matriklen 1740—1829, medens H. H. Schous fortrinlige Registere til Matriklerne 1611—1740 og til Kommunitetsmatriklen findes i Rigsarkivet. Af de øvrige Arkivalier kan fremhæves:

Acta Consistorii (Konsistoriums Forhandlingsprotokoller) 1599—1724 og 1748—1879, med Registere for Aarene 1788—96 og 1802—79.

Consistorii Kopibøger 1538—1663, 1671—1726 og 1740—1882.

Consistorii Retsprotokoller 1658—1750 (uden Register; som Erstatning herfor kan benyttes en Bog over indstævnte Sager 1708—54).

¹⁾ Vict. Petersen: Universitetets Arkiv gennem Tiderne (Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis, 1920. S. 65—118).

- Consistorii Dom-Kopibøger 1663—1747 og 1750—71.
 Tamperretsprotokol 1698—1754 og Tamperrets-Kopibøger 1732—42 (jvf. S. 126).
 Enkelte Skiftesager, især en Pakke »Dokumenter henhørende til Arve-Skifte samt Gældssager, Dokumenter angaaende Formynderskab« 1577—1763.
 Protokoller og Pakker vedr. Regnskabsvæsenet og Universitetets Ejendomme (fra 1537) samt vedr. de under Universitetet hørende Kirker og Skoler, deriblandt Vor Frue Kirkes Gravbog 1707—1802.¹⁾
 Arkivalier vedr. de under Universitetet hørende Legater, deriblandt Protokol over Stipendiarii regii 1597—1642.

Fakultetsarkiverne.

Af disses Indhold er der særlig Grund til at fremhæve de saakaldte *Petita*, Ansøgninger om Tilladelse til at indstille sig til Embedseksamen, med mere eller mindre udførlige selvbiografiske Oplysninger. Desværre har man i ældre Tid i ret stor Udstrækning kasseret dem, navnlig for det teologiske Fakultets Vedkommende. De bevarede *Petita* er nu ordnede i alfabetisk Rækkefølge for hvert Fakultet og er saaledes let tilgængelige. Hertil kommer de forskellige Examentsprotokoller.

Teologisk Fakultet:

- Petita* 1790—1820, 1854—1905.
 Distinctionsprotokoller 1707—54, 1793—1829, 1830—61 (indtil 1839 ført paa Latin, indeholder for hver Examinand: Navn, Fødested, Fødselsaar, indtil 1754 ofte og efter 1850 altid Fødselsdag, indtil 1754 Opholdssted eller agtende Opholdssted, Karakterer ved teol. Examen og homiletisk Prøve).
 Protokoller over teologisk Embedsexamen 1718—1800 (indeholder kun for hver Examentsdag Examinanders og Examinatorers Navne samt de givne Hovedkarakterer).
 Examinationsprotokol 1726—1905 (indeholder Referat af de ved Examinationen givne Spørgsmaal og Svar).

Juridisk Fakultet:

- Petita* fra 1736 (her vistnok ret fuldstændigt bevarede).

¹⁾ Udgivet af H. Malling i Pers. T. 8. V. 267—89 og 8. VI. 127—60; i Virkeligheden begynder den c. 1697.

Examensprotokoller ved latinsk juridisk Examen (Distinctionsprotokol 1737—1839, Testimoniumsprotokol 1839—93, Examinationsprotokol 1737—1908).

Examensprotokoller ved dansk juridisk Examen (juridisk Examen for ustuderede): Distinctionsprotokol 1736—1839, Karakterprotokol 1840—71, enkelte Testimonier 1843—66 og Testimoniumsprotokol 1868—77, Examinationsprotokol 1736—1907.

Kopi-Distinctionsprotokol 1736—88 og Examinationsprotokol 1736—73 for Privat Eksamen for danske Jurister.

Protokol ved den 7. Marts 1865 anordnede særlige Prøve i dansk Ret for fhv. slesvigske juridiske Embedsmænd 1865—79.

Examinationsprotokol for statsvidenskabelig Eksamen 1852—1905.

Det juridisk-praktiske Selskabs Arkiv.

Medicinsk Fakultet:

Petita fra 1800.

Medicinsk (og pharmaceutisk) Examensprotokol 1769—1846.

Speciel Examinationsprotokol 1838—52.

Theatrum anatomico-chirurgicum, Examensprotokoller I—II 1738—73 (III 1773—85 mangler).

Kirurgisk Akademis Matrikel 1785—1837 (udg. af Kr. Carøe 1921) og Examinationsprotokol 1785—1838.

Petita til kirurgisk Examen.

Filosofisk Fakultet:

Matricula Decani 1703—1806.

Filologisk-historisk Examen: Petita; Examinationsprotokol 1789—1891; Fortegnelser over dem, der har underkastet sig Embedsexamen for Lærere ved de lærde Skoler 1818—50 og Magisterkonferens 1817—47 samt over Doctores phil. 1824—54.

Examen philologicum (anden Examen): Examensprotokoller 1777—1855.

Den filosofiske Examen: Examensprotokoller 1675—1857; do. 1738—1822 (med Fortegnelser over Doctores og Magistre 1824—40 og over Magisterkonferenser m. m. 1817—44); Examinationsprotokoller efter 1800.

Examen artium: Protokoller 1700—80 (ført kronologisk og alfabetisk efter Fornavn) og 1781—1844 (indtil Novbr. 1808 efter Fornavn; derefter alfabetisk paa Efternavn).

Protokoller vedr. forskellige Forberedelsesexaminer.

Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet:

Kun faa Arkivalier.

K o m m u n i t e t, R e g e n s o g K o l l e g i e r.

Kommunitetets Matrikel 1592—1752 (hertil Schous Register i Rigsarkivet).

Studiegaards-Regnskaber 1613—33.

Kommunitetets Regnskaber 1690—1809.

Ephemerides mensarum Communitatis Regiæ 1677—1777 (er en for hvert »Bord« (mensa) ført Protokol over Kommunitetsalumnernes Deltagelse i Gudstjenesten samt Nærværelse ved lectiones og exercitia (Forelæsninger og Disputationer); efterhaanden drejer det sig udelukkende om disse sidste).

Kommunitetets Bordprotokoller 1778 ff. (ligesom de foregaaende ført paa Latin; her har hver Alumne sit Folio, hvor der gives Oplysninger om hans Studiers Fremgang og øvrige Forhold).

Regensprovstens Arkiv indeholder bl. a. nogle Mandtalslister 1816—27, af ringe Værdi.

Arkivalier vedr. Borchs, Ehlers og Valkendorfs Kollegium.

U n i v e r s i t e t e t s o g K o m m u n i t e t e t s G o d s a r k i v.

De herhen hørende Skifteprotokoller findes i Landsarkivet. Iøvrigt opbevares Godsarkivet hovedsagelig i Kvæsturen, men kan faas til Benyttelse paa Bibliotekets Læsesal. Af Indholdet maa fremhæver:

Jordebøger for Universitetets Gods 1544, 1604—39, 1660—62, 1760—1841 og for Kommunitetets Gods 1613—33, 1731—1831.

Fæsteprotokoller for Universitetets Gods 1698—1832, for Universitetets Bogtrykker-gods 1731—1808, det Svenstrupske Strøgods 1765—1872, Assessor J. L. Smiths Gods i Københavns Amt 1836—59, Universitetsgodset i Aarhus Stift 1719—1840, Kommunitetsgodset 1699—1854.

Arkivalier vedr. Universitetets Købstadejendomme, Skove, Tjender, Fogeder etc.

HÆRENS ARKIV

Efter at den militære Centraladministrations Sager indtil ca. 1868 er blevet afleverede til Rigsarkivet (se S. 101—04), har Krigsministeriets Arkiv i 1921 faaet Navneforandring til *Hærens Arkiv*,

idet de militære Afdelingsarkiver nu udgør dets overvejende Indhold.

Nogen trykt Registratur over Hærens Arkiv findes ikke. Derimod har K. C. Rockstrøh i Tidsskriftet »Fortid og Nutid« (II S. 170—76) meddelt en kort »Oversigt over de vigtigste Afdelinger af Krigsministeriets Arkiv og Vejledning med Hensyn til Benyttelsen«, hvortil slutter sig de supplerende Notitser i Personalhist. Tidsskr. 8. V. 162 og 9. I. 73 samt H. E. E. Koch: Infanterireglementets Stambøger og Justitsprotokoller (Fortid og Nutid VII 138—47), der mere indgaaende behandler nogle af de for Slægtshistorien værdifuldeste Arkivalier.

Af den militære Centraladministrations ældre Sager har Hærens Arkiv beholdt de aarlige *Etater* efter 1763 (de tidligere findes i Rigsarkivet) med regimentsvise Fortegnelser over Officererne: hertil er udarbejdet Navnregistre 1763—1867 og 1867—98. Endvidere en Samling *Konduitelister* 1764—1847 og nogle af Militærhistorikere meget benyttede *Registraturer over kgl. Ordre og Resolutioner til Generalkommissariatet* 1728—1847. Arkivet raader desuden over en Del ældre og nyere haandskrevne Hjælpemidler, hvoraf der, foruden de forskellige Arkivregistraturer, er særlig Grund til at nævne følgende:

Berliens Seddelkatalog over Officerer ca. 1680—1720. Er i Hovedsagen overflødiggjort ved det S. 53 nævnte Værk af Hirsch.

Artilleriets *Etater* over Officerer og Underofficerer 1774—1847.

Giver Oplysning om Anciennet, Fødested (»Vaterland«), Alder, Tjenestetid, ægteskabelig Stilling, Religion.

F. E. Grüner: Artilleriets Officerer og Officianter 1763—1867, 5 Bd. Alfabetisk ordnede Oplysninger.

Fortegnelser over faldne og døde Officerer 1848—93 (ikke alfabetisk).

Navneregister (Kartotek) over Skiftesager i Hærens Arkiv (særskilt for Officerer, Underofficerer og Menige).

Navneregister over militære Skifter i Rigsarkivet.

Kartoteker over Officerer døde efter 1890, over Underofficerer, Spillemænd etc. (under Udarbejdelse, skal gaa saa langt tilbage i Tiden som muligt), over Rytteriets Underofficerer, over Artilleriets Underofficerer, over Mandskab nævnt i Ruller i Krigskancelliet 1677—1768, over Mynstringen i Rendsborg 1748, over Eleverne i Kommandoskoler 1848—49 og Reserveofficersaspirantskoler 1861—68, etc.

Navneregistre til Generalhvervekommissionens Protokoller 1764—1810, Holstenske gew. Infanteriregiments Edsprotokol 1779—89, Livgardens Justitsprotokoller 1680—96, Grenaderkorpsets Justitsprotokoller 1712—63, samt over de i 1744 indsendte Lister over gifte Underofficerers og Meniges Drengbørn, der var indskrevet til fremtidig Krigstjeneste.

N. Peters: Den kgl. norske militære matematiske Skoles Direktører, Lærere og Elever 1750—1814.

Navneregister til den kgl. militære Højskoles Stambøger.

V. Krohn: Alfabetisk Navnefortegnelse over de Personer, der ifølge Vejviseren har boet i Kastellet 1770—1914.

Størst Betydning for Personalhistorien har i Hærens Arkiv Fodfolkets og Rytteriets Afdelingsarkiver samt Justitsarkiverne (Registratur Nr. 11, 15 og 30). En Vanskelighed ved deres Benyttelse ligger i, at de enkelte Afdelinger i Tidens Løb hyppigt har skiftet Navn. Et udmærket Hjælpemiddel har man her i en haandskrevet »Alfabetisk Fortegnelse over Fodfolkets og Rytteriets tidligere og nuværende Afdelinger«, ligesom Vaupells S. 54 nævnte Værk om den dansk-norske Hær indeholder gode Oplysninger, ogsaa om Afdelingernes Garnisonsforhold (jvf. herom K. C. Rockstroh: Hovedtræk af Hærens Indkvarteringsforhold, i Haandbog for Hæren 1925).

Fodfolkets Afdelingsarkiver (Regiments- og Bataillonschefernes Arkiver) bestaar som Regel af et Kommandoarkiv og et Regnskabsarkiv. Det første indeholder først og fremmest *Stambøger* over Officerer, Underofficerer og det menige Mandskab. I Infanterireglementet af 1746 findes detaillerede Bestemmelser om Førelsen af disse Stambøger, der dog som Regel først er bevarede fra Tiden efter 1765 eller endnu senere. De indeholder for hver Mand Oplysninger om Navn, Fødested, Alder, Religion, om han var gift og havde Børn, endvidere selvfølgelig forskellige Data vedrørende Tjenesteforhold, særlig udførligt for Befalingsmændenes Vedkommende. I Fødestedsrubrikken spørges kun om »Vaterland«, og Opgivelserne er som Regel derefter (Jylland, Brandenburg etc.), men meget ofte er dog ogsaa Fødebyens Navn angivet, og dersom man følger en bestemt Mand fra den ene Stambog til den anden, hvad der paa Grund af den faste Nummerering af Mandskabet er temmelig let, vil man maaske først finde f. Eks. »Holstein« angivet som Fødested og næste Gang maaske Segeberg,

Haderslev eller en eller anden Landsby (»Holstein« var i det 18. Aarh. en almindelig Betegnelse for begge Hertugdømmerne). For de meniges Vedkommende refererer Aldersangivelsen sig i Reglen til det Tidspunkt, da Manden blev hvervet eller »capitulerede«, men kan ogsaa gælde hans Alder ved Stambogens Udfærdigelse. Undertiden gives der Oplysninger om Mandens Forældre og tidligere Profession, og i hvert Fald ved et enkelt Regiment (Kronprinsens Regiment, senere 5. Bataillon) findes der særlige Stambøger for Officererne med Angivelse af deres Hustruers og Børns Navne. Fra omkr. 1788—90 foregik Rekrutteringen hovedsagelig og fra ca. 1808 udelukkende ved Udskrivning (jvf. S. 107), og Stambøgerne indeholder fra den Tid selvfølgelig Mandskabets Lægdsbetegnelse, saaledes at det i Reglen er let at følge en Mand fra Stambog til Lægsrulle og omvendt. Infanteriregimentet af 1746 anbefaler at forsyne Stambogen med et Navneregister, hvad dog i det 18. Aarh. næsten aldrig skete.

Til Stambogen slutter sig *Af- og Tilgangsbogen*, de ved Chefskifte udarbejdede *Kommissionsruller*, der ligesom *Af- og Tilgangsbogen* bl. a. indeholder Oplysning om Navn, Alder og »Vaterland«, samt *Listebogen*; denne er en Kopibog over de til højere Myndigheder indsendte Lister over Mandskabet, deriblandt *Af- og Tilgangslist*er og fra 1790 Lister over Frikorporalernes (Officersaspiranternes) Navn, Alder, Tjeneste og Opførsel, endvidere undertiden Lister over det gifte Mandskab med Hustruer og Børn. Alle disse Arkivalier har naturligvis især Betydning, naar Stambogen mangler. Mindre Betydning for Slægtsforskeren har de øvrige Dele af Kommandoarkiverne (Indkomne Sager, Korrespondancebøger, Ordre-, Befalings-, Rapport- og Straffebøger m. m.) og endnu mindre Regnskabsarkivernes Indhold (Regnskaber, Kassebøger, Lønnings- og Meldingsbøger m. m.). Mellem Fodfolksarkivernes »Særlige Sager« findes en Pakke med Lister over Haandværkere ved de danske og holstenske Infanteriregimenter 1788, indeholdende Oplysninger om Navn, »Faderland«, Kompagni og Tjenestetid.

Rytterregimenternes Arkiver er i det store og hele af samme Beskaffenhed som Fodfolksarkiverne.

Justitsarkiverne omfatter Generalauditørens Arkiv og Afdelingernes og Kommandantskabernes Justitsarkiver. Af Generalauditørens Arkiv ligger den ældre Del og samtlige dets Skiftesager i Rigsarkivet (jvf. S. 104 og 141), medens Hærens Arkiv har beholdt

Justitsprotokoller 1750—1849, med Navne- og Realregistre, og Relationer til Kongen om de vigtigere Retssager 1763—1907, med Bilag fra 1774, endvidere Erklæringsprotokoller fra 1752, Korrespondanceprotokoller fra 1755, og en Samling »Auditøreksaminer« med Selvbiografier fra Tiden efter 1798.

I Afdelingernes og Kommandantskabernes Justitsarkiver er Hovedindholdet Justitsprotokoller med Bilag, hvortil kommer Strafferegistre, Korrespondancebøger og en Del Skiftesager; over disse sidste er som ovenfor omtalt udarbejdet et Seddelregister. Enkelte Auditører førte endvidere en Edsprotokol (Beeydigungs-Protocoll), med Oplysninger om de i Ed tagne Rekrutters Navn, Fødested, Alder, Kompagni og Nummer samt ægteskabelige Stilling. Ifølge det ovennævnte Infanterireglement af 1746 skulde de egentlig ogsaa have ført en Ægteskabsbog (Verhey Rathungs-Protocoll), men denne mangler vistnok altid. Oplysninger om de af Mandskabet indgaaede Ægteskaber finder man derimod i Justitsprotokollen. Sagen var den, at ingen Soldat maatte gifte sig, før han havde faaet sin Kompagnichefs Tilladelse dertil, den saakaldte *Friseddel*; endvidere skulde han for Kompagnichefen og Regimentsauditøren aflægge sin corporlige Ed paa, at han hverken var gift eller bundet til en anden ved Ægteskabsløfte, og denne *Kopulationsed* blev paaført Frisedlen og begge indført i Justitsprotokollen, hvorved man som Regel ogsaa faar Brudens Navn at vide¹). Det væsentligste Indhold af Justitsprotokollerne er dog selvfølgelig Krigsretssagerne. Dersom den Person, om hvem man søger Oplysning, er bleven dømt eller har været i Forhør, vil man her i hans Generalia kunne finde fortrinlige Oplysninger om hans Fødested, Herkomst og tidligere Liv. Til Justitsprotokollerne er der ofte Register.

Af de øvrige i Hærens Arkiv opbevarede Sager er der Grund til her at nævne følgende:

Artilleriets og Ingeniørkorpsets Arkiver, med gode personelle Oplysninger fra 18. og 19. Aarh.

Kommandantskabsarkiverne, hvoraf navnlig de, der stammer fra Fæstningerne København, Kronborg, Nyborg, Rendsborg og Glückstadt, er særdeles omfattende og naar tilbage til det 17. Aarh.

¹) For Officerer (fra Fændrik til Kaptajn) gjaldt fra 1756 den Regel, at de skulde have kgl. Tilladelse for at indgaa Ægteskab (ophævet fra Udgangen af 1922); før 1756 skulde Regimentschefens Samtykke indhentes.

De indeholder ogsaa Arkivalier fra Stokhusene og Statsfængslerne (Slaveruller m. m.).

Bornholms Kommandantskabs og Væbnings Arkiv 1699—1868. (I det sjællandske Landsarkiv findes Christiansø Kommandantskabs Arkiv).

Københavns Borgervæbnings, Kongens Livjægerkorps' og Kongens Livkorps' Arkiver, samt nogle Fortegnelser over en Del sjællandske Købstæders Borgervæbning 1805.

Frederiks (Christians) Plejehus (1765—1854 i København, derefter i Eckernförde). Arkivet indeholder bl. a. Stambøger over de i Plejehuset forsørgede gamle Soldater, deres Enker og Børn.

Krigsarkiverne 1801, 1807—14 og især 1848—50 og 1864 indeholder de i Krigene deltagende Afdelingers samt forskellige Myn-digheders Arkiver, bl. a. med Tablister over Døde, Saarede og Fanger. Hertil hører ogsaa Arkivalier vedrørende Auxiliærkorp-sene i Frankrig 1815—18.

De militære Læge- og Lazaretarkiver indeholder bl. a. Syge- og Kassationsprotokoller (kun fra det 19. Aarh.). I Stabslægens Arkiv findes en Samling Selvbiografier for Militærlæger 1832—62 og en Navnefortegnelse over Militærlæger 1807—62.

Hærens Skolers Arkiver. Hertil hører de Arkiver, der stammer fra Landkadetakademiet 1713—1861, den militære Højskole 1830—68, Elevskolen (Underofficersskolen) 1814—1912 samt forskel-lige Rekrut-, Eksercer- og Kommandoskoler, alle med gode per-sonelle Oplysninger.

Generalhvervekommissionens Arkiv er kun delvis bevaret (fra det 18. Aarh.).

Generaladjutantstabens Arkiv 1840—99 er meget værdifuldt, ogsaa i personalhistorisk Henseende, men delvis utilgængeligt.

Prins Carl af Hessens Arkiv 1772—1836 vedrører navnlig den norske Hær før 1814 og indeholder omfattende personelle Oplys-ninger.

Endnu bør nævnes en Samling udfyldte Spørgeskemaer, ind-komne fra Veteraner fra 1848—50 og 1864, i Anledning af Ud-delingen af Erindringsmedaillen. Her kan man bl. a. finde Oplys-ninger om Fødested.

KØBENHAVNS RAADSTUEARKIV

Foruden det egentlige Magistratsarkiv rummer Københavns Raadstuearkiv¹⁾ en Række helt eller delvis kommunale Institutioners Arkiver, og desuden har efterhaanden de fleste københavnske Lavsarkiver fundet deres naturlige Plads her. Arkivet, der har Lokaler paa Raadhuset, er tilgængeligt for Publikum paa samme Maade og i omtrent samme Udstrækning som Statens Arkiver. Nogen trykt Registratur over dets Indhold eksisterer ikke²⁾, men vil forhaabentlig engang fremkomme, naar de for nogle Aar siden paabegyndte Ordningsarbejder er bragt til Afslutning³⁾.

I det følgende skal først nævnes nogle af Personalhistorikere hyppigt benyttede Arkivalier og forskellige haandskrevne Hjælpe-midler, som af praktiske Grunde er anbragt i Arkivets Kontor-lokaler og Læsestue og saaledes er let tilgængelige:

Borgerskabsprotokoller 1683—85, 1688—95, 1699—1897. Indeholder Oplysninger om Borgerens Navn, Erhverv, Dagen for Borgerskabs Erhvervelse og som Regel om Fødested; Fødesteds-angivelserne er dog, i hvert Fald for de paa Landet fødte, i Begyndelsen meget utilfredsstillende for Slægtsforskeren (Jylland, Norge osv.), først ind i det 19. Aarh. bliver de præcise, og samtidig kommer man ind paa at angive Fødselsaar og -dag. De første Bind, til 1723, er udarbejdede af Arkivet ved Uddrag af Raadstueprotokollerne. Til Borgerskabsprotokollerne er der Registre, for 1699—1795 udarbejdede af Arkivet (paa Efternavn), derefter kun de oprindelige Registre (til 1900), der fra 1807 er paa Efternavn. (Bilag til Borgerskabsprotokollerne, se S. 170).

Kopulationsprotokoller 1735—1868. Er Kæmnerens Regnskabsbøger over de til Magistraten indbetalte Kopulationsgebyrer, med Angivelse af den betalende Brudgoms Navn, Betalingsdagen (som Regel faa Dage før Vielsen) samt Vielsessognet. Hertil er i Arkivet udarbejdet alfabetiske Registre i særlige Bind (til 1858, vil blive fortsat til 1868), og Kopulationsgebyr-

¹⁾ Om Arkivets ældre Historie se O. Nielsen: Bidrag til Københavns Raadstuearkivs Historie (Danske Samlinger I. R. IV 234—49).

²⁾ Den i 1786 udkomne Fortegnelse over Arkivets vigtigste Dokumenter er naturligvis ganske forældet.

³⁾ Meddelelser fra Københavns Raadstuearkiv 1923 ff. (i Hist. Medd. om København 2. R. I ff.) indeholder bl. a. Oplysninger om de Dele af Arkivet, hvorover der er udarbejdet nye Registraturer.

- protokollerne faar derved stor Værdi som en Slags Registre til de i Landsarkivet opbevarede københavnske Vielsesprotokoller, foruden at de i nogen Grad erstatter tabte Vielsesprotokoller (især for St. Nicolai Kirke). Visse Befolkningslag, navnlig Hærens og Flaadens Underofficerer og Menige, var fritaget for Kopulationsskatten og nævnes derfor ikke i Protokollerne, og i det 19. Aarh. var det vistnok ikke ualmindeligt, at Københavnere lod sig vie udenfor Byen for at slippe for Skatten (jvf. S. 112, og den der nævnte Afhandling af Tengnagel Jørgensen).
- Københavnske Vielser* 1720—24 (Uddrag af de i Rigsarkivet opbevarede Kopulationsregnskaber, ved H. Malling, jvf. Personalhist. Tidsskr. 8. I. 142—69).
- Seddeluddrag af københavnske Skifter* 1681—1771, med Navneregistre i 2 Bd. (jvf. S. 140).
- Grundtakster* 1661, 1668 og 1689 (trykt i Københavns Diplomatarium I 727, II 806, III 661); Grundtakst 1653 og Ændringer 1677 (Afskrifter cfter Original i Rigsarkivet).
- Indkvarterings- og andre Skattemandtaller* 1694—1861; til Indkvarteringsmandtallerne 1694—1778 (diverse Aar) er i Arkivet udarbejdet alfabetiske Navneregistre, der fortræffeligt supplerer de trykte københavnske Vejvisere (som jo først begynder 1770).
- Opmaalingsbøger* 1755, over københavnske Ejendomme, 1 Bd. for hvert Kvarter, samt de forskellige Privilegie- og Fundatsbøger har kun ringe personalhistorisk Betydning.
- Registre over Kollegiebreve* 1704—1801 (ikke alfabetiske), 7 Bd.
- Fortegnelse over Medlemmer af Københavns Kommunalbestyrelse* 1660—1922, 1 Bd. (jvf. den i »Københavns Privilegier« (København 1911) trykte Fortegnelse).
- Stadens Betjening* i 18. Aarh. (Fortegnelser over de 32 Mænd, Lavsoldermænd, kommunale Funktionærer), 1 Bd.
- Fortegnelse over Bestallinger, udstedt af Københavns Magistrat* 1700—1857 og 1858—1906, 2 Bd.
- Alfabetisk Fortegnelse over kommunale Bestillingsmænd* 1700—1857, 1 Bd.
- Alfabetisk Navneregister over deponerede og kasserede kommunale og kgl. Bevillinger* 1779—1857, 1 Bd., over ujournaliserede indkomne Breve til Næringskatkommissionen 1855—61, 1 Bd., over udstedte Markedspas 1775—1826, 1 Bd., samt til St. Nicolai Kirkes Inventar over Begravelser inden Kirken beliggende 1600—1799, 1 Bd.

P. B. Grandjean: Personalhistoriske Uddrag af sjæll., fynske, smaalandske og jyske Registre 1593—1660 (kgl. Bestallinger og Bevillinger), 1 Bd. Ogsaa i Rigsarkivet.

Endnu maa nævnes Oluf Niensens, Carl Bruuns, Vill. Christensens og andres Samlinger til Københavns Historie og Topografi.

Efter Udstedelsen af Københavns Privilegier 1661 bestod Magistraten af en Præsident (fra 1747 Overpræsident), 2 à 4 Borgmestre og et noget større Antal Raadmænd; i Kommunestyret deltog endvidere et Borgerudvalg, de 32 Mænd, som imidlertid supplerede sig selv og først i 1840 afløstes af en virkelig Borgerrepræsentation. Foruden den kommunale Forvaltning havde Magistraten forskellige Forretninger af retslig Natur, og navnlig fungerede den som Raadstueret indtil Hof- og Stadsrettens Oprettelse 15. Juni 1771. Indtil Begyndelsen af det 19. Aarh. havde Magistraten kun eet Sekretariat eller Ekspeditionskontor, der lededes af *Raadstueskriveren*. Det deltes ved Reskr. 14. Aug. 1801 i 4 *Hovedfag*, med flg. Sagfordeling: 1. Ægteskabs-, Overformynderi- og Skiftesager (NB. forsaavidt Magistraten havde dermed at gøre), Kirke og Skole, Legater, Stiftelser og Fattigvæsen samt Handel og Søfart m. m. 2. Lav, Fabrikker, visse Bevillinger, Politi og forskellige rent tekniske Anliggender. 3. Borgerskaber, Pensioner, Ansøgninger om Betjener, Regnskabs- og Skattevæsen og Bidstrup Gods. 4. Sundhedspoliti og Providering m. m. Denne Ordning ophørte ved Reskr. af 15. Febr. 1805, og der oprettedes i Stedet 2 selvstændige *Sekretariater*, med flg. Sagfordeling: 1. Ægteskabs-, Overformynderi- og Skiftesager, Kirke-, Skole- og Begravelsesvæsen, Fattigvæsen, Legater og Stiftelser, Ansøgninger, Handel og Skibsfart m. m. 2. Borgerskaber, Lav og Fabrikker, Politi- og Sundhedsvæsen, den tekniske Forvaltning, Regnskabsvæsen, Bidstrup Gods m. m. 1817 oprettedes et 3. Sekretariat (for Overformynderiet). Ved den i 1857 gennemførte Kommunalreform fordeltes Magistratens Forretninger fra 1. Jan. 1858 mellem 4 *Afdelinger*, med en Borgmester i Spidsen for hver. Afdelingernes Arkiver er ikke tilgængelige for Publikum, og det samme gælder visse Dele af Sekretariatsarkiverne 1805—57 (Separations- og Alimentionssagerne).

Raadstueskriverens Kontor. Herunder hører følgende Arkivalierækker:

Magistratens Resolutionsprotokoller 1715—1801. Er i Virkelig-

heden Journaler over de indkomne Sager (med Register i hvert Bind). Hertil som Bilag Indkomne (henlagte) Sager 1779—1801. Kopibøger 1660—97, 1701—1801 (med Register i hvert Bd.). For Tiden 1660—89 og 1739—1801 er de ikke egentlige Kopibøger, men indeholder Magistratens Svarkoncepter, indbundne sammen med de tilsvarende indkomne Sager og er saaledes egentlig Bilag til Resolutionsprotokollen. Hertil slutter sig ogsaa en Række Kollegiebreve 1708, 10—11, 1715—1801 (med Register, se ovenfor S. 167).

Raadstueprotokoller 1683—85, 88—95, 1699—1793 (med Register 1683—1725 og 1785 ff.). Indeholder Proklamaer, Formynder-, Kurator- og Værgebeskikkelser, Borgerskaber, Antagelse af Oldermænd, Rodemestre, Kirkeværger etc., Skibsattester m. m., men er kun til 1725 egentlige Raadstueretsprotokoller. Efter 1. Maj 1779 omfatter de næsten udelukkende Borgerskaber og Formynder-skaber og er efter 1793 anbragt sammen med Borgerskabsprotokollerne.

Protokolpapirer 1718—1801. Er indtil 1779 at betragte som Bilag til Raadstueprotokollerne; indeholder Raadstueattester, Skibsattester, Arv- og Gældsfragaelser etc.

Raadstuerettens Voteringsprotokoller 1722—71, Domprotokoller 1685, 1694, 1707—08, 1710—17, 1719—20, 1732—71, Domsager 1702, 1705, 1715—71 og Stævneprotokoller 1711—71.

Magistraten som Gældskommission (»Den liden Kommission«, jvf. Hist. Medd. om Kbhvn. 2. R. II 420—21): Referatprotokoller 1720—67, Domprotokoller 1721—22 og 1735.

Hovedfagene 1801—05. I hvert af de 4 Hovedfag findes Journal, Kopibog, Journalsager og Kollegiebreve; ved 3. Hovedfag Protokolpapirer.

Sekretariaterne 1805—57. Hovedrækkerne er Kopibøger, Journaler (Referat- og Resolutionsprotokoller), alle med Register, Indkomne Sager og Kollegiebreve; i 1. Sekr. tillige Separationsprotokoller (utilgængelige) og Register over Kuratorer og Værger med Bilag. 3. Sekretariats Arkiv findes hos Overformynderiet (jvf. S. 148).

Diverse Sager. Saavel i Raadstueskriverens som i Hovedfagernes og Sekretariaternes Arkiver ligger endvidere en Mængde Sager af speciel Natur, som tildels har personalhistorisk Interesse, og hvoraf her skal nævnes følgende:

Bilag til Borgerskabsprotokollerne 1727—1857 (for 1727—80 kun en enkelt Pakke). Herimellem Ansøgninger, Attester af forskellig Art og andre personlige Papirer. Det er i Borgerskabsprotokollen noteret, naar der er Bilag. (Jvf. Hist. Medd. om Kbhvn. 2. II. 417 ff. og III. 73 f.).

Registre og Fortegnelser over deponerede Borgerbreve og Bevillinger 1834—58, 1 Pk. — Deponerede og kasserede kommunale og kgl. Næringsbevillinger 1805—57 (og enkelte tidligere; jvf. det S. 167 nævnte Register hertil).

Protokoller over Markedspasser 1775—1826, 1840—55 (4 Bd.); Markedspasser, alfabetisk ordnede (22 Pkr.); hertil er udarbejdet Register over Markedspassernes Indehavere, se S. 167.

Protokoller og Papirer vedr. Gadehandel med Frugt, Brød, Fisk etc. 1773—1864 (ialt 7 Pkr.); Ansøgninger om Ret til Handel med gamle Klæder 1742—43, 1 Pk.

Søfartssager: Protokol angaaende de algierske Søpas 1747—54 (m. Reg.); Fortegnelser over Skibe, hjemmehørende i København 1767, 1795—1857, med Bilag (heri ogsaa Skippernes og Redernes Navne m. m.); Vurderinger af Skibe og Skibsladninger, Skibsdokumenter m. m.; Papirer vedrørende Kaperbreve 1810—19.

Ejendomsvurderinger ca. 1700—1857 (ordnede efter Matr. Nr.). Sager vedr. Favnsættere og Læssere 1761—1857 (kasserede Beskikkelser, Ansøgninger om Beskikkelse m. m.).

Sager vedr. Branden 1728 (Mandtaller m. m.); Prioritetskommissionen 1729 (med Protokoller over Ejendommenes Behæftelse); Akter vedr. Branden 1795; Kollektkommissionen 1795—99 (med Protokoller over de Brandlidte).

Af de øvrige i Raadstuearkivet opbevarede Arkivfonds er der her Grund til at nævne følgende:

Kommercekollegiet og Politi- og Kommercekollegiet 1670—1771 (jvf. S. 90 f. og Hist. Medd. om Kbhvn. 2. R. I 435—40). Heri bl. a. Doms- og Voteringsprotokoller 1704—71, med Registre fra 1731.

Skolevæsenets Arkiver (Hist. Medd. om Kbhvn. 2. III. 451—55). Heri foruden Korrespondancesager bl. a. nogle fortræffelige Lister over Københavns katolske Indbyggere 1816—56 (med Oplysninger om Mandens og Konens Navn og Alder, hendes eventuelle tidligere Mand, Børnenes Navn, Alder, Daabsdag og -sted, Religion

og Skole). Endvidere Arkivalier vedr. Vor Frue latinske Skole og Kirkeskolerne m. m. (Discipelprotokoller, Legatsager, Regnskabsbøger m. m.).

Kirkearkiver. Heri Stolestadebøger og Gravbøger for Nicolai Kirke (fra 1575), Helliggejst Kirke (1676 ff.) og Trinitatis Kirke (1656 ff.).

Hospitaller og Stiftelser. Herimellem bl. a. Arkivalier fra: *St. Hans Hospital* (Mandtaller over Lemmer og Patienter 1787—95, Sager vedr. Embedsmænd og Funktionærer 1781—1858); *Christians Plejehus* (Undersøgelser vedr. Lemmerne, alfab. ordnet, 1802—43, Fortegnelser m. m. over Lemmerne 1768—1812); *Det Harboeske Enkefruekloster* (Ansøgninger om Konventualindepladser m. m. 1735—1874); *Vartov Hospital* (Ansøgninger om Pladser A—Ø 1799—1857, Afdøde Lemmers Papirer A—Ø 1799—1857, Journaler over Ansøgninger 1837—80, med Bilag til 1893, Mandtaller over Lemmerne 1686—87 og 1762 ff., Sager vedr. Direktionens og de »private« Senge, Jordebøger over Hospitalets Gods 1682—1781, Fæsteprotokoller 1677—1809); *Opfostringshuset* (Mandtaller over Børnene 1757 ff., Ansøgninger om Pladser A—Ø 1816—46); *Nissens Hospital* (Godsarkivalier); *Getreuers Stiftelse*; *Abel Cathrines Stiftelse* (Ansøgninger A—Ø).

Københavns civile og borgerlige Stænders Enkekasse 1709—69. Arkivet omfatter 8 Bd., deraf Litr. B: Interessentprotokol 1727—67, med Oplysninger om Indskydernes og deres Hustruers Alder og Fødested, ofte tillige Daabs-, Vielses- og Dødsdatoer, og Litr. C: Protokol over Borgerenker og overlevende Enkemænd, som nyder Pension, 1728—63, med Oplysninger om Døds- eller Begravelsesdage (i begge er der gode alfabetiske Registre).

Bidstrup Gods. Bl. a. Fæsteprotokoller 1687—1918, Fæstebreve 1719 ff., Jordebøger 1661 ff., Regnskaber 1726 ff.

Sundhedskommissionen 1711—12. Heri bl. a. Protokol over indkomne Skibe 1710—11 (med Passagerernes Navne).

Rodemestrenes Formands Arkiv. Lavs- og Korporationslister 1845—61, Fortegnelser over Jøder 1780—97 og 1832—38 og over Katolikker 1800.

Vand- og Brandvæsenets Arkiver. Heri bl. a. Ruller over Brandkorpsets Officerer og Mandskab 1694—1867, med Angivelser af Næringsvej, Alder og Fødested, og med Navneregistre 1826—67.

Regnskaber. Foruden Kæmnerregnskaberne 1673—78 (Kopi efter Originaler i det kgl. Bibl.) og 1707—1840 samt Hovedkassens

Regnskaber 1815—57 indeholder Raadstuearkivet en Mangfoldighed af Regnskaber, dels over særlige Skatter, dels fra Institutioner staaende under Magistratens Tilsyn (Stiftelser, Legater, Kirker, Skoler m. m.). Her skal kun nævnes Regnskaberne for Københavns civile og borgerlige Stænders Enkekasse 1733—1827, for Nicolai Kirkes Begravelser 1732—1805 og Stolestader 1721—1805, Helliggejst Kirkes Begravelser 1727—1860 og Stolestader 1728—1861, Frelsers Kirkes Begravelser og Stolestader 1715—1861, og for Vor Frue Latinskole 1580—1859.

Arkivalier vedr. Lavene i Almindelighed. Herimellem findes bl. a. Protokoller over Læringekontrakter 1800—48 (m. Reg.), over Svendepøver 1812—85 (u. Reg.), over Kontrakter mellem Mestre og Svende 1800—13.

Lavsarkiver.

Af de københavnske Lavsarkiver findes en Del endnu hos Lavene selv eller hos Fagforeningerne, adskillige opbevares i det sjællandske Landsarkiv (se S. 155), men de fleste er dog havnede i Raadstuearkivet. Herimellem findes følgende i personalhistorisk Henseende vigtige Sager:

- Bagere: Fortegnelse over Mestre 1565—1683; Forhandlings- og Regnskabsprotokoller 1656—65, 1694—1845; Drengenes Indskrivningsprotokoller 1668—1727; Svendenes Tidepengeprotokoller 1701—23, 1776—1835; Protokol over tilrejsende Bager-svende m. m. 1733—1841. Se ogsaa S. 155.
- Barberere: Hauptprotocol societatis Chirurgorum 1730—1826; Hauptprotocol collegii Chirurgorum 1750—1861.
- Blytækkere: Lavsprotokol 1740—1862; Svendeprotokol 1725—1859; Tidepengeprotokoller m. m. 1760—1860.
- Brolæggere: Lavsprotokoller 1662—1782 (Lavet ophævet 1782).
- Brændevinsbrændere: Raadstuearkivet har et med talrige haandskrevne Noter og Tilføjelser forsynet Eksemplar af P. Hansen:
- Københavns Brændevinsbrænderlav 1741—1891 (1891).
- Bundtmagere: Dokumenter 1623—1797.
- Bødkere: Svendeprotokol 1783—1866; Svendenes Sygekasses Kontingentprotokoller m. m. 1825—88. Se ogsaa S. 155.
- Drejere: Lavsprotokoller 1652—1900: Mesterprotokol 1652—1838; Svendenes Indskrivningsbog 1742—1851; Drengbog 1652—74; Navneregister over ind- og udskrevne Dreng 1695—

- 1725, 1740—1846; Kvartalsbøger 1744—1873; Svendenes Ladebøger m. m. 1742—1846.
- Dugmagere: Meisterprotocoll 1741—1845; Gesellenbuch 1782—96; Jungenprotocoll 1741—1846; Lavsprotokol 1817—82; Stam-bog over Svende 1817—43; Svendeprotokol 1854—98; Persona-lia A—Ø.
- Feldberedere (Garvere): Lavsprotokol 1750—1861; Svendenes Tidepengebog 1731—1833.
- Garmestere: Svendeprotokoller 1697—1737, 1761—92 (Resten hos Oldermænden).
- Glashandlere: Forsamlingsprotokol 1819—55.
- Guldsmede: Klattebog 1606—10, 51—57; Tegnebog 1623—37; Lavsprotokol 1750—1863; Ind- og Udskrivningsprotokol 1830—61; Medlemslister 1835—77; Fortegnelse over Mestre og Svende 1821 ff.
- Grovsmede: Svendenes Forhandlingsprotokol 1845—88.
- Gørtlere: Svendenes Amtsprotokol 1741—63, Einführungsbuch (Svendenes Indtægter og Udgifter) 1748—56.
- Handskemagere: Fortegnelse over Svendene 1823—63.
- Hørkræmmere: Protokol over indskrevne Medlemmer 1735—1861; Svendenes Indskrivningsbog 1724—1861; Drengenes Indskrivningsbog 1726—1861; Navneregister over Drengene, Svende og Interessenter; Forhandlingsprotokol 1722—1861; Hørkræmmersvendenes Interessenter 1770—1862; Generaltabel over Interessenter i Svendenes Hjelpe- og Understøttelseskasse, beg. 1722.
- Kandestøbere: Lavsprotokol 1654—1863; Indskrevne Mestre 1744—1844; Ind- og Udskrivningsbog for Svende og Drengene 1682—1806; Gesellenbuch 1752—1818; Svendenes Tidepengebog m. m. 1663—1819; Protokol for tilrejsende og indskrevne Svende 1801—57.
- Klædevævere: Svendenes Regnskabsbog 1805—98.
- Linnedvævere: Lavsprotokol 1750—1862; Antegnelsesprotokol for Mestre 1800—75, do. for Svende 1800—72.
- Lysetøbere: Forhandlingsprotokol 1818—70; Interessent-Fortegnelse 1835—60.
- Malere: Ligkasseprotokol 1747—1866.
- Murere og Stenhuggere: Lavsprotokol 1723—1862; Protokol over indskrevne Lærlinge 1708—1852; Registerbog paa Murmestersvende 1637—70; Svendeprotokol 1624—1759; Interessent-For-

- tegnelse 1820—28, 1844; Alfabetisk Register over udlærte 1830—61; Murerfrimestre 1855.
- Musikernes Begravelsesselskab: Medlemsbøger 1870—1912.
- Møllere: Lavsprotokol 1750—1876; Interessent-Portegnelser 1862—69.
- Nagelsmede: Svendenes Lavsprotokol 1781—1887, Fortegnelse over Svende 1815—60, Bog over Sygebøssen 1749—87.
- Parykmagere: Lavsprotokol 1750—1914; Fortegnelse over Mestre 1754—1895; Svendenes Lavsprotokol 1840—93 og Tidepengebog 1778—1863.
- Possementmagere: Diverse Dokumenter 1630—69.
- Rebslagere: Svendenes Lavsprotokol 1771—1864.
- Sejl-, Flag- og Kompasmagere: Forhandlingsprotokol 1688—1862; Fortegnelser over Mestre, Svende og Dreng 1752—59.
- Silke-, Uld- og Klædekræmmere: Fortegnelse over indskrevne Købmænd 1652—1818; Forhandlingsprotokol 1673—1813; Drengprotokol 1666—1861; Svendeprotokol 1689—1858.
- Skrædere: Lavsprotokol 1750—1862; Protokol over Mestre og Svende 1796—1807 og 1843—61; Svendeprotokol 1749—1816; Ind- og Udskrivningsbog for Dreng 1728—1861; Lærlingekontrakter 1712—1826; Liggassens Regnskabsbøger m. m. 1737—1895.
- Slagtere: Kødmandernes Lavsbog 1576—1682. Iøvrigt hos Lavet.
- Smede: Lavsprotokol 1680—1733, 1749—1874; Ind- og Udskrivningsprotokol for Dreng 1755—1860; Liggasseprotokol 1740—75; Mandtal over Mestre 1833—62. Se ogsaa S. 155.
- Snedkere: Mestrenes Protokol 1671—1704; Gesellenbuch 1705—76; Svendenes Regnskabsbog 1704—1801. Iøvrigt hos Lavet.
- Stoemagere: Svendenes Lavsprotokol 1745—1852.
- Strømpvævere: Lavsprotokol 1751—1871; Kvartalsbog for Svendene 1754—84; Indskrivningsbog for Dreng 1824—42.
- The-, Porcelæns- og Pottehandlere: Forsamlingsprotokol 1818—62, Regnskabsprotokol 1824—62.
- Tobakspindere: Svendenes Ladebøger m. m. 1798—1885, Medlemsprotokol for Syge- og Begravelsesforeningen 1808—1919. Se ogsaa S. 155.
- Tøjmagere: Lavsprotokol 1776—1891; Mesterbog 1741—75; Ind- og Udskrivningsbog for Dreng 1741—94, 1827—61; Svendenes Lavsprotokol 1819—62; Afskedsbøger for Svende.

Tømrere: Fortegnelse over Mestre 1821—28, 1844. Se ogsaa S. 155.

Svendeprotokollerne findes hos Tømrersvendenes Fagforening.

Urtekræmmere: Kopibog 1848—90. Se iøvrigt S. 155.

Vinhandlere: Forhandlingsprotokoller 1701—1862; Ind- og Udskrivningsbog for Dreng og Svende 1696—1861; Svendenes Lavprotokol 1703—28 og 1819—62.

Fortegnelsen er ingenlunde udtømmende og overflødig, og ikke et Eftersyn af Raadstuearkivets haandskrevne Registratur over Lavsarkiverne. De enkelte Lavs Bogføring var ret uensartet; undertiden er der Registre, men oftere mangler de. Særlig stor Interesse i slægtshistorisk Henseende har Tilførlerne om Ind- og Udskrivning af Læredreng, idet de i Reglen indeholder Oplysninger om disses Fødested og Herkomst; de er ikke altid indført i særlige Protokoller, men maa ofte søges i de almindelige Lavsprotokoller. Iøvrigt maa det erindres, at de københavnske Lav ikke sjældent havde udenbys Medlemmer, fra Provinsbyer, hvor det paagældende Fag ikke havde tilstrækkelig mange Medlemmer til Dannelse af et selvstændigt Lav.

Til Raadstuearkivet slutter sig *Københavns Begravelsesvæsens Arkiv* (Kontoret i Løngangsstræde). De her opbevarede Begravelsesprotokoller naar tilbage til 1805; indtil 1880 indeholder de i Hovedsagen kun de paa Byens Hovedkirkegaard (Assistens og Vestre) stedfundne Begravelser, hvorimod de efter dette Tidspunkt er fælles for alle Byens Kirkegaard. Til Protokollerne er for hvert Aar udarbejdet et alfabetisk Personregister (Kartotek), der dog ikke medtager Børn under 12 Aar.

INDSAMLING AF DET SLÆGTSHISTORISKE MATERIALE

ved ALBERT FABRITIUS

I Almindelighed knytter den spirende Slægtsinteresse sig til den Slægt, hvis Navn man bærer, altsaa til den fædrene Stamtavle. Hvis ingen tidligere har arbejdet med denne, og der saaledes ikke foreligger trykt eller er samlet utrykt Materiale om Slægten, vides sjældent mere end det, man saa at sige selv har været Øjenvidne til; med Bedstefaderen eller Oldefaderen hører Kendskabet oftest op. Mange Mennesker kender ikke Navnene paa deres 8 Oldeforældre. Dog er det ikke ualmindeligt, at der er Traditioner om, at Slægten hører hjemme i en bestemt Egn, er indvandret fra et bestemt fremmed Land eller har Tilknytning til en eller anden historisk Slægt eller Person.

Udarbejdelsen af en Efterslægts- eller af en Anetavle kræver ikke blot Ofre af Tid, Arbejde og Penge, men ogsaa Resignation; den menneskelige Forfængelighed er jo nemlig saa mærkelig, at den anser det for værdifuldere eller »finere« at udlede sin Herkomst fra højtstaaende Forfædre — hvilket altsaa vil sige, at Slægten er gaaet tilbage — end at paavise, at Slægten har arbejdet sig frem fra et lavere Trin paa Samfundsstigen til sit nuværende sociale Stade; den Forventning, hvormed mange gaar ind til Arbejdet, om at det skal lykkes at finde Tilknytning til en eller anden berømt Bærer af ens eget eller et lignende Slægtsnavn, vil som oftest vise sig at briste.

Man maa overhovedet være klar over, at en almindelig Borger eller Bondeslægt i Reglen ikke vil kunne føres længere end 5—6 Slægtled tilbage; at naa tilbage før 1700-Tallet hører til Sjældenhederne.

Giver man sig derimod i Lag med Arbejdet med Vilje til at bære de Ofre og de Skuffelser, det medfører, og med Forstaaelse

af, at Opgaven er at fremskaffe den historiske Sandhed, da vil Arbejdet bringe store Glæder med sig.

Ved Udarbejdelsen af en Efterslægtstavle bør man begynde med at sammenstille de Slægtsmedlemmer, som man ved Besked om, paa en foreløbig Oversigtstavle, altsaa f. Eks. Bedsteforældrene med deres Børn og Børnebørn. Ved Navnet tilføjes den paagældendes Stilling, Fødselsdag og -sted, Daabsdag og -kirke, Vielsesdag og -sted samt Døds- og Begravelsesdag og -sted.

Det gælder nu om:

1. at udforme denne foreløbige Oversigt til at omfatte alle de til Slægten hørende Personer.
2. at fremskaffe Beviserne for de paa Tavlen anførte Kendsgerninger ved Udskrifter af Kirkebøgerne etc.
3. at samle Oplysninger i saa vidt Omfang som muligt om de opførte Personers Liv og Levned.

Skønt Efterslægtstavlen ifølge sin Natur begynder med et for kortere eller længere Tid siden levende Ægtepar og skrider frem imod Nutiden ved at bringe Parrets Efterslægt, maa Fremgangsmaaden ved Udarbejdelsen jo nødvendigvis være den, at man begynder med Nutiden, nemlig med det man ved, og saa Led for Led arbejder sig tilbage.

Ganske det samme gælder Anetavlen, her er Arbejdet blot saa meget større, fordi man ikke kun beskæftiger sig med den enkelte Slægt, hvis Navn man bærer, men stadig gennem de indgiftede Kvinder faar nye Slægter at arbejde med.

Indsamlingen af Stoffet indledes med, at man først undersøger den nærmest liggende Kilde, *Hjemmene*, for at finde de her skjulte slægtshistoriske Værdier; disse er dels den mundtlige Fortælling, *Traditionen*, dels de i Hjemmene forhaandenværende Arkivalia og Slægtsminder.

I Reglen er der personlig Forbindelse mellem 3 Slægtled, spændende over et Tidsrum af henved 100 Aar. Et i Aaret 1900 født Menneske, der i 1930 begynder at interessere sig for sine Forfædre, vil i de fleste Tilfælde endnu have Slægtinge i Live, der kan fortælle ham om det bedstefædrene Hjem fra Midten af det 19. Aarhundrede, og de vil maaske endog kunne berette adskilligt, som de har hørt fortælle om det nærmest foregaaende Slægtleds Liv.

Undertiden kan den direkte Forbindelse mellem Slægtledene dog spænde over et betydeligt længere Tidsrum. Det er f. Eks.

hændt, at en Enke er død 136 Aar efter at hendes Mand er født, og i en engelsk Slægt *Maude* har man et Tilfælde med tre Generationer, der tilsammen har levet i over 213 Aar.¹⁾

Sjældent beder man forgæves de gamle i Slægten berette om svundne Dage, det vil i Reglen være dem en Glæde at fortælle, naar de mærker, at de finder Gehør. Man maa da straks skrive det fortalte ned, med Angivelse af naar og af hvem det er fortalt; at stole paa sin egen Hukommelse er at overgive det fortalte til Forglemmelse eller Forvanskning. Bedst er det selvfølgelig at faa de paagældende til selv at nedskrive deres Erindringer eller diktere dem. Denne Bogs Forfatter gik en Gang den Vej at lade en Stenografistinde besøge en gammel Slægtning et Par Timer daglig, vedkommende fortalte under disse Besøg løst og fast, og Stenogrammerne blev derefter renskrevet, gennemset og rettet.

Selv tilsyneladende ubetydelige Træk bør medtages under Indsamlingen, de vil, anbragt i deres rette Sammenhæng, kunne bidrage til at gøre Navnene paa Stam- eller Anetavlen levende og skabe Interesse hos andre for Forskningens Resultat. Agter man at lade sit Arbejde trykke, maa man selvfølgelig skelne nøjere imellem væsentligt og uvæsentligt.

Den i og for sig taknemmelige Opgave at være den, der fæstner den mundtlige Tradition til Papiret, maa Begynderen paa Slægtsforskningens Omraade paatage sig saavel inden for sin fædrene som sin mødrene Slægt, selv om han i Øjeblikket kun interesserer sig for den første, det er ærgerligt at have forpasset Tiden, naar man senere — en saare almindelig Foreteelse — gaar over til at beskæftige sig med sin mødrene Slægt eller med Anetavlen.

Ved Nedskrivningen bør man endvidere altid give en Karakteristik af Fortælleren, angive om vedkommende er nøgtern eller fantasifuld, og om Hukommelsen kan anses for paalidelig eller ikke; det vil ligeledes være paakrævet at søge Beretningerne kontrollerede ved Oplysninger andetsteds fra, samstemmende Beretninger om bestemte Begivenheder indenfor en Slægts Liv af *hinanden uafhængige* Personer bestyrker Troværdigheden.

Beretninger af et gammelt Tyende eller af en gammel Ven af Familien kan jo iøvrigt være fuldt saa værdifulde som Slægtens egne Beretninger, men eet maa man gøre sig klart: al Tradition

¹⁾ Personahistorisk Tidsskr. 7. VI. 108.

er *usikker*, fordi Erindringen ubevidst forskyder sig; og en Fortælling, der blot er et Par Generationer gammel, forvanskes derved.

Oplysninger om de egentlige slægtshistoriske Kendsgerninger, f. Eks. hvem en Person er Barn af, Omstændigheder ved dets Fødsel, Giftermaal og Død, vil i Almindelighed vise sig paalidelige længere tilbage i Tiden end andre Beretninger om disse Personers Liv. Saafremt der da ikke hos Fortælleren findes Motiver til at dølge eller forvanske noget, kan saadanne Oplysninger vel holdes for troværdige op til andet eller tredie Slægtled fra Fortælleren selv.

Samtidig maa man indsamle, hvad der i Slægtens Hjem findes af haandgribelige Slægtsminder af forskellig Art; nogle holdes i Ære af Slægten, medens andre kan gemme sig ukendte paa Loftskamre, eller i gamle Kasser og Kister. Et Resultat vil man altid opnaa, undertiden det negative, at intet er at finde, men sjældent gaar man helt tomhændet bort.

Ethvert Menneske skaber sig jo i sit Livsløb et personligt Arkiv¹⁾, bestaaende af Attester af enhver Art, Breve, Forretningsbøger o. m. a. Der kasseres langt mere, end der burde af den Slags Ting, og det saavel af de paagældende selv som af de efterladte.

En Regnskabsbog kan med sine tørre Notitser og Tal blive en rig Kilde for Slægtsforskeren, Korrespondance med Ægtefælle, Forældre, Børn og Søkende, Indbydelser, Lejlighedsdigte o. l. giver Indblik i det daglige Liv i de svundne Generationer.

Det gælder derfor om at opspore alt, hvad der hos Slægtsmedlemmerne findes af *gamle Breve, Dagbøger, Regnskabsbøger, Familiebibler*, der meget ofte indeholder Optegnelser om Slægtsbegivenheder, Diplomer, Ligtaler, Lejlighedsdigte, Dokumenter vedrørende Ejendomme, Slægten har ejet, Meddelelser om Fødsler, Forlovelser og Dødsfald, Auktionskataloger, Udklip af Aviser osv. osv.

Især maa man, foruden Familiebibler eller ligefremme Slægtsoptegnelser, have Opmærksomheden henvendt paa Stambøger, Gæstebøger o. l. Slige Stambøger findes rundt om i Slægterne, og iøvrigt i et ikke helt ringe Antal i vore Arkiver og

¹⁾ Se G. Saxild: Om Arkivvæsen: Fire Forelæsninger holdt paa Statens Biblioteksskole (Statens Bibliotekstilsyns Publikationer VII. København 1923), S. 9.

Biblioteker, særlig fra det 17. og det 18. Aarhundrede. De førtes gerne af Studenter paa Udenlandsrejser og under Ophold ved fremmede Universiteter. Gennem disse Bøger kan man følge Ejerne paa deres Færd, se hos hvem de har boet, hvilke Professorer de har hørt, og med hvem de har haft Omgang.

Noget lignende gælder Gæste- og for den Sags Skyld ogsaa Poesibøger, som findes i mange Hjem, men hvis slægtshistoriske Værd ofte overses.

Under Indsamlingen af Materialet i Hjemmene hører Anlægget af en *Billedsamling*, Malerier, Tegninger, Silhuetter, Daguerreotypier, Miniaturer af Voks el. l., saavel som Fotografier, alt sligt maa omhyggeligt opbevares og om fornødent restaureres.

Nødvendigt er det at sørge for, at alle Portrætter forsynes med Angivelse af, hvem de forestiller. Dette maa ikke forsømmes, fordi man selv ved, hvem den paagældende er, thi uden saadan Angivelse bliver Billederne værdiløse for andre, som senere beskæftiger sig med dem. Dersom man ikke kan erhverve selve Malerierne, Silhuetterne etc. maa man skaffe sig Fotografier af dem til Billedsamlingen; paa Bagsiden af disse noterer man saa, hvor Originalen findes, hvem den forestiller, af hvem eller hvornaar Billedet er malet eller klippet, samt dets Størrelse. Foruden den Glæde, som det altid bringer at kunne se, hvorledes Slægtens Medlemmer saa ud, kan en saadan Billedsamling ogsaa i givet Tilfælde faa praktisk Værdi ved Arvelighedsundersøgelser.

Et betydeligt Antal Stik (Kobber- og Staalstik, Træsnit og Litografier) er bevaret fra det 18. og 19. Aarhundrede.

Paa det kongelige Bibliotek findes en righoldig Portrætsamling (Müllers Pinakotek m. v.), som ingen Slægtsforsker maa undlade at raadspørge; det samme er Tilfældet for den kgl. Kobberstiksamlings Vedkommende; Katalogen over Statens Museum for Kunst maa ligeledes gennemgaas. Mulighederne for at finde noget er dog ikke dermed udtømt, meget gemmes rundt om i Privatsamlinger, saaledes som det bl. a. fremgaar af Katalogen over Vilh. Borgens Portrætsamling (1904), af hvilken meget ikke findes i det kgl. Biblioteks Samlinger.

Som Hjælpebidler til at finde Portrætter henvises iøvrigt til de S. 48—49 nævnte Arbejder; ogsaa Antikvarkataloger giver undertiden gode Fingerpeg m. H. t. Stik o. l.

At Mindegaver, Billeder af de Steder, hvor Slægtens Medlemmer har levet, Medailler, Vaabener, Ordener, Signeter og Signet-

aftryk o. s. fr. har meget stor Værdi for Studiet af Slægtens Historie, behøver blot at nævnes.

Længe vil det heller ikke vare, før Slægtsforskeren føler Trang til at se den Egn, hvor hans Forfædre har levet og virket; han vil besøge de Ejendomme, Slægten har ejet, og studere deres Historie, hvad der ogsaa i mange Tilfælde kan føre til værdifulde slægtshistoriske Oplysninger. Han vil gøre sig bekendt med Egnens Levesæt, og maaske ved Samtale med dens Befolkning erfare, at Slægtens Navn og Mindet om dens Medlemmer endnu lever i Folkemunde; han vil studere Gravstenene paa de stedlige Kirkegaarde og Epitafier, Ligsten o. l. i Sognekirkerne. Overalt maa han straks nedskrive, hvad han ser og hører, beskrive synlige Minder indgaaende og afskrive Indskrifterne; dersom kun Dele af disse er læselige, bør det nøje angives, hvor der er Huller, og hvor store disse er.

Epitafierne og Ligstenene er i særlig Grad en vigtig Kilde, der — navnlig jo ældre de er — indeholder Ting, som ikke kan oplyses ad anden Vej. Søger man en Præst, eller blot en Mand, der har rangeret ret højt i Byen, vil der ofte findes et Epitafium, og findes et saadant ikke, bør man undersøge om der heller ikke har været noget (se S. 48).

Kirkeinventaret indeholder ogsaa i mangfoldige Tilfælde Oplysninger; Givernes Navne, Vaaben eller Bomærke kan i stor Udstrækning findes paa Altertavler, Prædikestole, Gitre, Balustre, Lysestager eller -kroner m. v.

Har man saaledes samlet, hvad Hjemmene byder af Tradition og synlige Minder, maa man søge *Bibliotekerne* og her gøre Uddrag af den trykte Litteratur. S. 47 f. er givet en Fortegnelse over Bøger, som maa efterses, men iøvrigt maa man til Stadighed raadføre sig med de historiske Bibliografier (se S. 43).

Naar den foreløbige Gennemgang er endt, og man omhyggeligt har noteret, hvad der er gennemgaaet, kommer Turen til *Arkiverne*, men jævnsides hermed vil dog altid et fortsat Biblioteksarbejde komme til at gaa.

Det gælder saa først og fremmest om fra Kirkebøgerne at skaffe sig en saavidt mulig fuldstændig Samling af Udskrifter vedrørende samtlige Slægtsmedlemmers Fødsel, Vielse og Død, og notere alle her forekommende personhistoriske Oplysninger.

Det er en let Sag at samle disse Udskrifter, saalænge man ved, hvor og tilnærmelsesvis hvornaar Kirkebogsindførslerne maa være sket; ligger disse senere end 1891, til hvilket Aar Kirkebøgerne er tilgængelige i Landsarkiverne, maa man skrive til den paagældende Præst efter dem. Henvendelser bør angive Tiden for den søgte Indførsel saa nøje som muligt og bør udtrykkelig gaa ud paa at faa en ordret Udskrift af Kirkebogen, altsaa for Daabs Vedkommende med Angivelse af Faddere, som i Reglen udelades paa moderne Daabsattester. Præsten har Ret til at forlange 60 Øre for hver Attest, som kan vedlægges i Frimærker, men er man ikke sikker paa, at Indførslen er sket i vedkommende Kirkebog, bør man anmode om at faa Udskriften sendt mod Efterkrav. Frankeret Konvolut bør vedlægges alle saadanne Henvendelser.

Naar man har faaet samlet Kirkebogsudskrifter m. v. for den nærmeste Slægt op til Bedsteforældrene med, noterer man paa Oversigtstavlen — og i det Kollegiehæfte el. l., som det vil være praktisk at føre jævnsides med Tavlen, fordi for mange Oplysninger paa denne gør den uoverskuelig — hvad man ved om Oldeforældrene og deres Børn, altsaa Bedsteforældrenes Søkende, og derefter samler man et tilsvarende Materiale for disse, idet man dels gaar baglæns i opadstigende Linje, dels til Siden (Søskende, Fætre) og atter frem efter med disses Efterslægt. Alleerede naar Talen er om Oldeforældrene kan der være Anledning til at overveje, om man skal indskrænke sit Arbejde til den agnatiske Stamtavle, idet man altsaa udskyder Spindelinierne. I saa Tilfælde medtager man selvfølgelig Døtrene, der jo i Daaben har faaet Slægtsnavnet, og deres Ægtemænd, men ikke deres Efterslægt; eventuelt kan det dog have sin Interesse ogsaa at optage Spindeliniernes 1. Generation, altsaa Døtrenes Børn, men videre bør man ikke gaa.

For Tiden før 1891 er det mest praktisk at henvende sig til Landsarkiverne.¹⁾ Dersom man bor i Nærheden af det paagældende Arkiv, bør man selv foretage de fornødne Undersøgelser.

¹⁾ Fra 1813 er det *Kontraministerialbøgerne* (Degnens eller Læreren Exemplar), der opbevares i Landsarkiverne. Hovedministerialbøgerne ligger stadig hos Stedets Præst. De to Exemplarer skal være enslydende, men er det langt fra altid. Har man Grund til at tvivle paa Rigtigheden af en i Kontraministerialbogen forekommende Indførsel, eller mangler en Indførsel, som man med Sikkerhed kunde vente at finde her, vil det være rimeligt at henvende sig til Præsten for at faa konstateret, om der foreligger en Skrivefejl eller en Forglemmelse.

En Kirkebogsgennemgang, der som Regel vil være det første Arkivarbejde, er ikke Morskabslæsning, man maa være forberedt paa at maatte sidde Time efter Time med vanskeligt læselige Bøger, uden at finde hvad man søger, maaske fordi man er paa galt Spor; det gælder blot om ikke at tabe Modet, men benytte sig af de Genveje, der findes, for at naa Maalet.

Har Slægten et særpræget Navn, har man først og fremmest den fortræffelige Genvej, der ligger i Benyttelsen af de forhaanden værende Kirkebogsuddrag.

Disse er:

1. *Lengnicks Kirkebogsuddrag*, 77 Kvantbind i Rigsarkivet. Uddragene omfatter en stor Del af Danmarks Kirkebøger for 1814, hvert Sogn er excerperet for sig og indenfor dette har Vielse, Daab og Begravelse hver sit Afsnit, med alfabetiske Navnregistre. Uddragene omfatter kun de egentlige Slægtsnavne og Personer med Patronymnavne med en saadan Stilling, at de ses at have hørt til de højere Samfundsklasser; Bondebefolkningen er udeladt. Enkelte af disse Uddrag er nu blevet primære Kilder, idet selve Kirkebøgerne er gaaet til Grunde senere.

Afskrifter af Lengnicks Kirkebogsuddrag for Københavns Holmens, Vor Frue, Garnisons, Helligaands, St. Nicolai og Trinitatis Kirkers Vedkommende findes i Landsarkivet for Sjælland m. m.

2. *T. V. Christonjes Kirkebogsuddrag* for Sjællands og Lolland-Falsters Bysogne, samt enkelte Landsogne, Seddelapparat i Landsarkivet for Sjælland m. m. Heraf er »A—Bl« trykt som Tillæg til »Personalhistoriske Samlinger«.
3. *Viggo Holms Samlinger*, Uddrag af Kirke-, Skifte- og Retsprotokoller for Lolland-Falster. Seddelapparat i Landsarkivet for Sjælland m. m.
4. *S. Nygårds jyske Kirkebogsuddrag*. (Seddelapparat i dennes Privateje). Omfatter i Reglen Daab til 1830, Vielse til 1860, Begravelse til 1891. Oplysninger vil i Almindelighed blive givet mod en rimelig Godtgørelse ved Henvendelse til Ejeren, der er Arkivar i Rigsarkivet.
5. *Th. Hauch-Fausbølls haderslevske Kirkebogsuddrag* (trykt som Tillæg til »Personalhistoriske Samlinger«) omfatter for Haderslev Marie Kirke: Daab 1737—1808, Vielse 1759—1807, Begravelse 1759—1807, og for Haderslev Landsogn (Gammel

- Haderslev): Blandede Uddrag 1666—1763, Daab 1769—1812, Vielse 1773—1809 og Begravelse 1770—1793.
6. *Louis Bobé: Slesvigske og holstenske Kirkebogsuddrag* i Rigsarkivet, omfatter hovedsagelig adelige, samt militære og civile Embedsmænd. Eckernförde (1658—1842), Glückstadt Slotsmenighed (1661—1845), Rendsborg Garnisons Kirke (1701—1832), Rendsborg Marie Kirke (1646—1826), Slesvig Friedrichsberg (1667—1831), Slesvig Domkirke (1723—1845), Slesvig St. Michaelis (1656—1762), Kiel St. Nicolai (1734—1819), Kiel Klosterkirke (1629—1821), Daab i Gottorp Slotskapel (1734—1766).
 7. *Th. Hauch-Fausbøll: Kirkebogsuddrag vedrørende Adelen* (trykt i »Dansk Adelsblad« VII S. 72 og 81, VIII S. 3, 7, 10, 19 (1917—18)). Døbte i Rendsborg 1701—04, 1719—20, 1730—33, 1741—42, 1753—54, 1757—98. Viiede 1751—56. Begravede (Døde) 1757—99.
 8. *Døbte i St. Petri Kirke i København før 1728* i Landsarkivet. Trykt Udgave ved S. Elvius.

Jfr. iøvnr. de i *H. Hjorth-Nielsen: Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrifts første 50 Bind* S. IV—VII nævnte Arbejder.

Slige Uddrag maa dog kun betragtes som Hjælp til Selvhjælp, man maa aldrig nøjes med deres Angivelser, men straks gaa til Kilden, saafremt man finder noget. Det er iøvrigt en Hovedregel her som i al virkelig Forskning, at man altid benytter de sekundære Kilder (trykte Værker, Afskrifter) som blot vejledende.

Ved Siden af Kirkebogsuddragene er der ogsaa andre Genveje, der kan benyttes med Held. Skal man finde en Persons Daab, maa man først skaffe sig Underretning om, hvornaar omtrent vedkommende er født, Alderen kan findes gennem Folketællinger, Lægdsruller o. l., ofte er den angivet ved Dødsfaldet eller ved Vielsen, ligesom man, selv om Alderen ikke skulde findes angivet, jo omtrentlig kan slutte sig til den gennem Vielsen. Selvfølgelig maa man altid slutte med Forsigtighed og være klar over, at der kan være endog betydelig Forskel paa de forskellige Tilfælde.¹⁾ En Gennemgang af Konfirmationsregistre kan ogsaa

¹⁾ Eks.: Anna Cathrine Krabbe var født 1. August 1719 og blev gift med Pastor Thomas From paa Christiansø, men en Gennemgang af Kirkebogen fra 1736 for at finde Vielsen var forgæves; denne fandtes ved et Tilfælde i November 1732, da Bruden lige var fyldt 13 Aar. Det første Barn var født 1734. Den Slags Overraskelser forekommer hyppigere, end man tror.

være en Genvej, og man kan tilmed her ofte se, om Forældrene eller en af dem endnu lever, ligesom ogsaa Kommunionbøgerne kan give gode Oplysninger om Slægtens Forekomst det paagældende Sted.

Vielsen finder man for Københavns Vedkommende lettest ved først at raadføre sig med Kopulationsprotokollerne i Raadstuearkivet (se S. 166), hvor Sognet er anført sammen med Datoen for Afgiftens Betaling, der som Regel kun ligger et Par Dage forud for Vielsen. Efter Vielsen vil der normalt følge nogle Aar, hvor man kan vente at finde det paagældende Ægtepars Børn døbt i Kirkebogen, og derefter kan man jo forsøge at springe en Snes Aar frem i Tiden og her paabegynde Gennemgangen af Begravelsesregistrene. Undertiden er det fordelagtigt først gennem Folketællingslister, Skattemandtal o. l. at søge konstateret, hvor længe omtrent den paagældende har levet.

Har en Slægt levet længere Tid paa et og samme Sted, lønner det sig ubetinget at gennemgaa Kirkebøgerne Blad for Blad for hele det Tidsrum, der kan være Tale om, især naar det drejer sig om et Landsogn eller en mindre By, ved de større Byer, navnlig København, vil den anvendte Tid ofte komme til at staa i Misforhold til Udbyttet.

En saadan systematisk Gennemgang har sin store Værdi derved, at man faar fat i alle de Indførsler, som overhovedet findes om Slægten (Børn, der er døde som ganske smaa osv.), man ser Slægtens Medlemmer optræde som Faddere og Forlovere og lærer derved deres Omgangskreds at kende. Man erhverver sig i hvert Fald et Indtryk af, hvilke Mennesker der levede og spillede en Rolle paa det paagældende Sted, sammen med ens Forfædre, og man faar endelig Vished for, at intet mere er at finde i Kirkebøgerne.

Ofte er Indførslerne meget mangelfulde. Naar en Præst saaledes skriver: »I Dag begravede jeg min kære Collega«, kan det ikke nægtes, at det vilde have været af Værdi at faa at vide, hvad denne hed, men det er altsaa ikke faldet Præsten ind, at nogen kunde være i Tvivl herom; at en Præst begravede »en gammel Rytterkone, der levede af Almisse«, er heller ikke oplysende, og den Slags Ting er der meget af. Ved Daaben er Moderens Navn eller Faderens Stilling ofte udeladt, derimod nævnes gerne, omend langt fra altid, Faddere.

Fadderne og Forlovene har meget stor Betydning for Slægts-

forskningen, fordi de i de fleste Tilfælde, oftere dog paa Landet end i Byerne, rekrutteres fra Slægten. I mangfoldige Tilfælde kan Forlovere eller Faddere give Fingerpeg om det hidtil ukendte Sted, hvorfra Forældrene stammer, og ligeledes har man ofte gennem dem kunnet konstatere, at et Slægtsmedlem endnu har levet paa et vist Tidspunkt, og hvor det da opholdt sig, skønt det ellers ikke var til at finde; i alle Tilfælde giver Fadderlisterne som nævnt et kærkomment Bidrag til Kundskaben om Hjemmet og dets Kreds. Man maa imidlertid her være opmærksom paa, at der visse Steder og til visse Tider har hersket Modestrømninger ogsaa paa dette Omraade, til Tider var Fadderne mange, til Tider faa, somme Tider bades Sognets Honoratiores til Fadder, til andre Tider indskrænkede man sig til Slægten og dens nærmeste Omgang.

Skønt Forordningen af 1645, der gav Regler for Kirkebøgernes Førelse, udtrykkelig omtaler Registrene over Fødte og Døde, er det i det 17. og det 18. Aarhundrede det hyppigste, at Fødsels- og Dødsdagen slet ikke er anført i Kirkebogen, men i Stedet kun Daabs- og Begravelsesdatoen. Dette Forhold maa man passe nøje paa.

Af og til finder man større eller mindre Huller i Kirkebogens Førelse, saa har Præsten gerne været syg eller bortrejst, eller ogsaa har han været saa gammel, at Arbejdet er blevet ham for besværligt. Indførslerne kan ogsaa vise sig at være tilført Kirkebogen for et længere Tidsrum ad Gangen; særligt ubehageligt virker det paa Slægtsforskeren, naar han faar Følelsen af, at Præsten i slige Tilfælde har taget Hukommelsen til Hjælp; heri maa man i Reglen søge Grunden, hvis en Indførsel absolut ikke kan findes i en Kirkebog, skønt det er givet, at den paagældende Begivenhed har fundet Sted i Sognet.

Er Kirkebogen helt eller delvis gaaet tabt, er der som Regel ikke meget at gøre. Dog bør man, saasnart det drejer sig om Personer, der ved Rang, Embede eller andre Forhold er hævet mere eller mindre over den almene Befolkning, undersøge om Vielsestiden eventuelt kan konstateres gennem Kopulationspengenes Betaling, i hvilket Tilfælde man som ovenfor berørt kan vente Vielsesdagen faa Dage senere, eller om den paagældende har løst Kongebrev; Tilladelser til at vies i Huset var i hele det 18. Aarhundrede saare almindelige. De vil normalt være at finde i henh. sjællandske, jyske osv. Registre (se S. 73), men er ikke

altid indført, man bør derfor eventuelt ogsaa undersøge Danske Kanc. Sportelregnskaber.

Er det en Begravelse man ikke kan faa fat i, kan der eventuelt være en Dispensation fra Forordningen om Begravelser af 1682, som ligeledes maa søges i Registrene eller i Sportelregnskaberne. Datoen kan ofte findes i den paagældende Kirkes Regnskaber, eller dersom der findes en Latinskole i Nærheden, da i dennes Ligpengeregnskaber. Det var almindelig Skik og Brug, at Disciplene sang ved Begravelser, og man kan da ofte af den vedføjede Bemærkning om »hel« eller »halv Skole«, d. v. s. stort eller lille Koz, faa Oplysninger af Værdi. For Københavns Vedkommende er der, foruden Frue Skoles Regnskaber fra 1584—1612, Skolens Ligbøger, der gaar fra 1711—1797; disse kan ogsaa, dersom man kender Dødsdagen eller Aaret, men ikke ved, i hvilket Sogn man skal søge Begravelsen, tjene som Vejledning hertil.

Selv om Hovedparten af Kirkebogsindførslerne ikke giver andet og mere end korte, tørre Data, er der visse Oplysninger, som sjældent savnes i den ældre Tid, fordi de har haft økonomisk Betydning for Præsten, det gælder f. Eks. ved Vielser med Hensyn til Kongebrevs Løsning, og ved Begravelser, om de er sket i Kirken eller paa Kirkegaardene, i den dyre Jord eller i den billige, i Egekiste, med alle Klokker, med Ligtale, med det dyreste Ligklæde osv., alt sligt giver gode Oplysninger om, paa hvilket socialt Trin den paagældende har staaet.

Er der Tale om Sognets fremtrædende Personligheder i Henseende til Rang og Stand eller Pengepung, eller om Begivenheder, som Mord, Selvmord, mærkelige Barnefødsler o. l., der har sat Sindene i Bevægelse, bliver Præsten tit snakkesalig i Kirkebogen, undertiden giver han ogsaa med faa Ord en rosende eller dadlende Karakteristik af et afdød Sognebarn, og det hænder, omend sjældnere herhjemme end i Udlandet, at han skriver ligefremme Nekrologer.¹⁾

Med de skematiske Kirkebøgers Indførelse i 1813 hører slige oplivende Enkeltheder desværre op.

Det er nødvendigt at have Opmærksomheden henledt paa, at ikke alene var Retskrivningen i den ældre Tid saare vaklende, men Navnebrugen var i det hele ganske usikker. Der er næsten

¹⁾ I Pers.hist. T. 8. IV. har N. Stenfeldt givet Prøver paa en Række Kirkebogsnekrologer fra Sorbymagle-Kirkerup Kirkebog 1717—31 og Skelby-Gunderslev 1731—58.

ikke Grænser for, under hvilke Betegnelser en Person kan skjule sig i en Kirkebog, saavel som i alle andre Arkivalia.

Det hører til Dagens Orden, at Peder Hansen et Sted kaldes saaledes, et andet Sted Peder Væver og maaske et tredie Sted med et Slægtsnavn, og man maa heller ikke forbavse sig over de mange forskellige Stavemaader af et Navn. Der er intet usædvanligt i, at f. Eks. en Slægt Mohr i Kirkebogen kaldes Maard, saalidt som i at en Bærer af dette Navn ved sin Død kun kaldtes Ole Pedersen uden Tilføjelse af Slægtsnavnet, og derfor kun lod sig identificere gennem sin Stilling som Amtsskriver.

Endnu et Eksempel paa, hvor stor Navneusikkerheden er: en Købmand Peder Berg i Korsør († 1810) maatte ifølge en Attest fra hans Læretid, som fandtes i Skiftet efter ham, være født i Skelskør ca. 1770, men en omhyggelig Gennemgang af Skelskør Daabsprotokol var resultatløs. Da Navnene paa et Par af hans Søkende var kendte, noteredes alle de Personer i Kirkebogen, der i Tiden 1750 til 1800 var døbt med disse Navne. Resultatet heraf var, at det eneste Ægtepar, der havde Børn med disse Navne, var en Skipper Christopher Norsk og Hustru Sara Poulsdatter. En tredie Gennemgang af Kirkebogen efter alle Børn af dette Ægtepar gav saa Beviset for, at Peder Berg hørte hjemme her, derved at Præsten et Sted havde været saa forsynlig at skrive Christopher Berg, kaldet Norsk.

Værre er man naturligvis stillet, naar f. Eks. Kirkebogen i Sigersted beretter, at *Møller* Svendsens Enke af Englerup er død 14. Januar 1814, og denne Indførsel saa betyder, at den nævnte Dato begravedes Elisabeth Schwensen, født Collundborg, Enke efter *Skovrider* Friederich Schwensen i Glücksborg og død 8. Januar 1814. Fejltagelsen med Møllerstillingen skriver sig fra, at afdøde boede hos sin Svigersøn i Englerup Mølle. I denne Indførsel findes de fleste Fejl, der overhovedet kunde begaas.

Omlægning af Sognegrænserne er ikke noget ualmindeligt Fænomen, hvorom den kommende Kirkebogsregistratur vil indeholde Oplysning.

Naar en kirkelig Handling, som man har Grund til at vente i et bestemt Sogn, savnes, bør man altid se efter i Annekssognets Kirkebog, da det af og til hænder, at Præsten er kommet til at forbytte Bøgerne ved Indførelsen.

Er man kommet længere tilbage i Tiden med Arkivstudierne kan Sproget volde Vanskeligheder. Man maa da ty til Ordbøgerne,

af hvilke der findes mange; de mest benyttede er Videnskabernes Selskabs Ordbog og O. Kalkar: Ordbog over det ældre danske Sprog. Om mere specielle Ting maa Oplysninger søges paa Bibliotekerne.

Der forekommer adskillige baade danske og latinske Forkortelser og Betegnelser i vore Kirkebøger, for en Del af disse vil Betydningen fremgaa umiddelbart af Teksten, men kan man ikke selv klare Betydningen, maa man naturligvis spørge sig for hos Arkivpersonalet.

Det kan ogsaa undertiden have sine Vanskeligheder at udfinde Datoen for en Indførsel i Kirkebøgerne, da Præsterne i ældre Tid foruden at forkorte og latinisere, som en Reminiscens fra en middelalderlig Skik, var tilbøjelige til ikke at angive Datoen, men Navnet paa den kirkelige Højtid eller saa og saa mange Dage før eller efter denne. Det er jo saaledes umuligt straks at se, at et Barn, der er døbt 1717 Fest. Ascens., er døbt 6. Maj, eller at Dom. 12. p. Trin. (den 12. Søndag e. Trinitatis) 1750 var 16. August.

Da de fleste af Kirkefesterne jo er bevægelige, maa man altsaa tage Kronologien til Hjælp for at finde Datoen.¹⁾

I Aaret 1700 gik Danmark og Norge sammen med den protestantiske Del af Tyskland over fra den Julianske Kalender til den Gregorianske, idet man i dette Aar sprang fra 18. Februar til 1. Marts. Det er det rigtigste ved Anførsler af Datoer fra før 1700 at beholde Datoen, men tilføje gl. S. (gammel Stil).

Man maa være opmærksom paa, at VIIbr. (7br.) er September (og altsaa *ikke* den 7. Maaned), VIIIbr. er Oktober, IXbr. November og Xbr. December, efter de latinske Tal septem (7), octo (8), novem (9) og decem (10).

Til at konstatere Ugedagen, naar man kender Datoen, har »Nyt Tidsskrift for Matematik A. 1897« givet en brugelig Regel.²⁾

Gregoriansk Kalender:

Læg følgende fem Tal sammen:

1. Datoen (Dagens Nr. i Maaned).
2. Det til Maanedens Nr. svarende Tal af Rækken 1—4—4—0—
2—5—6—3—6—1—4—6.

¹⁾ Som Hjælpe midler maa særlig anbefales: R. W. Bauer: Calender for Aarene 601—2200 (Kbh. 1868 og senere Udgaver), samt Grotefend: Taschenbuch der Zeitrechnung, (Hannover 1898).

²⁾ Efter E. Kleins Artikel herom i Fortid og Nutid II (1919) S. 225.

3. Et af Tallene 4—2—0—6, eftersom Aarstallets to første Cifre er 17—18—19—20.
4. Aarstallets to sidste Cifre.
5. En Fjerdedel af samme Tal.

Summen divideres med 7, som Rest vil der fremkomme et af Tallene 1—2—3—4—5—6—0. Den søgte Ugedag er da henholdsvis Søndag, Mandag, Tirsdag, Onsdag, Torsdag, Fredag eller Lørdag.

I Skudaar formindskes ovennævnte Rest med 1, naar Datoen er i Januar eller Februar.¹⁾

Juliansk Kalender:

Fremgangsmaaden er den samme som før, kun at den under 3. opførte Talrække ombyttes med 1—0—6—5—4—3—2 svarende til Aarstallets to første Cifre 10—11—12—13—14—15—16.

For overhovedet at kunne drive Arkivstudierne er det nødvendigt, at man kan læse gotisk Skrift, der benyttedes lige til henimod den sidste Fjerdedel af det 19. Aarhundrede. Alfabetet kan faas i Boghandelen. Selvfølgelig vil Læsningen altid volde Begynderen nogle Vanskeligheder, ogsaa derved at Skriftegnene ændres igennem Tiderne, og at nogle Hænder er vanskeligere at læse end andre, men kan man først de enkelte Bogstaver i Alfabetet, vil den fornødne Øvelse hurtigt opnaas. Der vil dog alligevel altid forekomme Steder, hvor der kan være Tvivl om Læsningen, og man maa da søge sagkyndig Assistance for at faa fuld Klarhed over det paagældende Sted, hellere end at lade sig nøje med Formodninger om, hvad der kan staa.

Spørgsmaalet om de foreliggende Dokumenters Ægthed kommer Slægtsforskeren i betydeligt ringere Grad end Historikeren til at staa over for; men der er dog Exempler paa Forfalskninger af Kirkebøger o. lign.²⁾

Naar Kirkebogsundersøgelserne er tilendebragte, eller jævnsides med dette Arbejde, maa man undersøge Skifteprotokollerne. Naar man ved, naar og hvor en Person er død, undersøger man, om der er bevaret Skifteprotokoller for det paagældende Tidspunkt (jfr. den S. 137 ff. givne Oversigt over Skiftevesenet).

¹⁾ I den gregorianske Kalender er Aarstal, delelige med 4, Skudaar, undtaget herfra er dog hele Aarhundreder, dersom Antallet af Hundreder *ikke* ogsaa er deleligt med 4 (altsaa 17, 18 og 1900 er *ikke* Skudaar, medens 1600 og 2000 er det).

²⁾ Et Tilfælde af Kirkebogsforfalskning omtales i Paul Hennings: Die »Ehe« des königl. dän. Generals und Staatsministers von Huth (Der deutsche Herold 1922 Nr. 2).

Skifteprotokollerne er af særdeles stor Værdi baade genealogisk og personhistorisk. Her faar man den afdødes samtlige Arvinger specificerede, oftest med Oplysning om Opholdssted og om de kvindelige Arvingers ægteskabelige Forhold. Skifterne afgiver i Følge deres Natur et juridisk gyldigt Bevis for Filiationsforholdet (se S. 20).

Personhistorisk interessante bliver Skifterne ved den Rigdom af Oplysninger, der kan findes i bevarede Attester, Breve, Regninger m. m., ofte vil man her finde Vedkommendes Underskrift og Segl, og Registreringsforretningerne giver med deres især i ældre Tid nøje specificerede Angivelser et Billede af Hjemmet.

De første virkelige Vanskeligheder møder man, naar man ikke længere ved, naar eller hvor et bestemt Familiemedlem er født, eller dersom man kender dets Fødested og har kunnet følge det et Stykke Tid og det saa pludseligt forsvinder uden at efterlade sig Spor.

Hvorledes man i saadanne Tilfælde skal bære sig ad, kan der selvsagt ikke gives almengyldige Regler for; hvor langt man vil naa, vil i første Række være afhængigt af et tilstrækkeligt Kendskab til de bevarede Kilder, men ogsaa i høj Grad af, hvor stor en Iagttagelses- og Kombinationsevne man besidder. Man gør vel i at lægge Mærke til de tilsyneladende ubetydeligste Smaating, det er ofte dem, der fører ud over »det døde Punkt«.

Her er selvfølgelig den betydeligt bedre stillet, der arbejder med et særpræget Navn, for hvilket Mulighederne i Almindelighed er langt større.

Er man kørt fast med en Person, maa man tage et Skøn over, hvad der vides, og paa dette Grundlag danne sig en Arbejdshypotese, saafremt det da overhovedet er muligt. Med denne arbejder man saa videre og forsøger enten at bekræfte eller at afkræfte sin Hypotese. Det lykkes jo imidlertid ikke altid, og det kan derfor ikke tilstrækkeligt indprentes at skelne skarpt imellem det, der vides med Sikkerhed, og det, der kun er konstrueret, om Sandsynligheden for Konstruktionens Rigtighed end er nok saa stor.

Kommer man ikke videre ved fortsatte Undersøgelser kan det tilraades at indrykke Spørgsmaalet i »Personalhistorisk Tidsskrift«.

hvad der ofte kan føre til Maalet, fordi mange Slægtsforskere ligger inde med store Samlinger.

Foruden de allerede nævnte Kilder er der først og fremmest det paagældende Steds Retsprotokoller, Overformynderibøger og Skøde- og Pantebøger.

Men herforuden er der jo Masser af arkivalisk Stof, som kan give Oplysninger, hvilket kan ikke her anvises i Detailler, Forskeren maa selv sætte sig ind i, hvad der findes.

I det foregaaende Kapitel er der gjort Rede for Arkivernes Indhold i Hovedtræk, og paa Grundlag heraf maa Registraturerne gennemgaaes.

Hvad man skal have fat i, afhænger af det Milieu Slægten eller dens enkelte Medlemmer har tilhørt. Er Talen om Embedsmænd, søger man gennem Embedsansøgninger og -udnævnelser, Pensions- og Enkekassesager, Regnskaber fra de Kontorer eller Institutioner, hvor de har haft deres Arbejde. Bybefolkningen søges i Raadstueprotokoller, Haandværkere i Lavsarkiver, Bønder i Amtsstuenes eller Godskontorerens Arkiver, i Jordebøger og Fæsteprotokoller.

Ogsaa her kan man naturligvis ved at spørge sig for faa gode Raad hos Arkivernes Embedsmænd.

For at faa det fulde Udbytte er det ogsaa nødvendigt — og tidssparende — at sætte sig ind i de forskellige Institutioners Forretningsgang, hvorefter Arkivalierne jo er ordnede.

For blot at nævne et enkelt Eksempel, er det jo ikke umiddelbart indlysende, at en *Forstmands* Pensionsforhold findes i *Postvæsenets* Arkivalier, Grunden hertil er den, at næsten alle Statens Pensioner betaltes af Postvæsenets Overskud, og kan findes i Generalpostdirektionens Pensionsvæsen (V. A. II S. 229—30) eller under Postvæsenets Bogholderi- og Kassererkontor (V. A. II S. 237—39).

Det vil under Arkivstudierne ofte vise sig, at samme Administrationssag maa undersøges dels i de underordnede Myndigheders Arkiver, altsaa i Landsarkiverne, dels i Centraladministrationens i Rigsarkivet.

Med Indsamlingen af Attester om Slægtsmedlemmernes Fødsel, Vielse og Død har man kun den rent genealogiske Side af Sagen i Orden. Man maa derefter tage fat paa den personhistoriske.

Ad de ovennævnte Veje søger man da at biografere hvert enkelt Medlem af Slægten. Oplysning maa føjes til Oplysning, ofte gen-

nem møjsommeligt Arbejde, og intet maa under Indsamlingen udelades som ligegyldigt. Ubetydelighederne kan, foruden som nævnt at lede paa Sporet efter savnede Oplysninger, bidrage til samlede at belyse Personen og hans Liv. Den paagældendes indre Udvikling maa naturligvis heller ikke glemmes, hvor noget kan læses af Breve, Ansøgninger osv., men her maa man i særlig Grad vogte sig for forhastede Slutninger.

Ogsaa ad indirekte Vej kan man skaffe sig Stof til sin Slægts Historie. Man maa studere Tidens og Stedets Historie, som uadskillelige fra Personens. Ved man f. Eks. om en Haandværker, at han har løst Borgerskab, men ellers intet udover de genealogiske Kendsgerninger, vil det paagældende Lavs Skikke og Love, dets Forhold og Personer give et Billede af det Milieu, han levede i, saameget mere værdifuldt, fordi netop Lavenes Medlemmer var i den nøjeste Kontakt med hinanden, ogsaa ofte slægtskabsmæssigt.

Angaaende selve Optegnelserne er det en Hovedregel, at *intet maa skrives uden Kildeangivelse*, og denne kan ikke være for nøjagtig. Kildeangivelsen omfatter Protokollens eller Sagens Titel, Foliotal eller Nummer og Stedet, hvor den findes. F. Eks.: Københavns Borgerskabsprotokol 1699/1723 S. 3 Rdst. A. (o: Raadstuearkivet); Finanskollegiets danske Journalsager 1787 Nr. 1719 R. A. (o: Rigsarkivet); Nicolai Kirkes Begravelsesprotokol 1767/97 L. A. (o: Landsarkivet for Sjælland). Intet er saa irriterende som en unøjagtig, ufuldstændig eller manglende Kildeangivelse, der kan nødsage en anden Forsker til at lede i Timevis, maaske endda uden at finde Stedet. Den største Omhyggelighed maa derfor anbefales her.

Ordentlighed og Nøjagtighed er selvfølgelig ogsaa de første Fordringer ved selve Udskrifterne. Uddragene maa — i hvert Fald af Kirkebøgerne — anføres bogstavret, hvad de i det hele altid bør være, naar der citeres, men iøvrigt er det jo altid en Skønssag, om man vil afskrive Kilden eller nøjes med en Ekstrakt. I sidste Tilfælde bør man udtrykkeligt — for at undgaa alle Misforstaaelser — bemærke, at det er et Referat.

Det vil være mest praktisk at tage Uddragene paa Sedler, kvarte Folioark er at anbefale og hele Folioark til de større Afskrifter af Testamenter, Skøder osv. Man bør altid sørge for at benytte samme Størrelse, og det maa endvidere anbefales ikke at spare

paa Papirets Kvalitet, det skal jo adskillige Gange gennem Hænderne. Kilden anføres enten paa Hovedet eller paa Foden, blot selvfølgelig altid samme Sted.

Samtidig med Indsamlingen af Materialet maa dette ordnes og registreres. Det mest hensigtsmæssige vil her være at samle alt hvad der vedrører et enkelt Familienmedlem i et Charteque i Folioformat med vedkommendes Navn. Dokumenter, der vedrører flere Personer, lægges under Hovedpersonens Navn, og hertil lægges da Henvisning ved de andre Personer. Dokumenter, der vedkommer hele Slægten, Patenter o. l. bør naturligvis holdes for sig, ligesom Skøder vedrørende Ejendomme lægges i et Charteque med denne Betegnelse. Breve sorteres saaledes, at hver *Adressats* Brev holdes for sig og indenfor denne Ramme ordnes alfabetisk efter Brevskriverne.

Til Registret anvendes de gængse Kartotek-kasser af største Format. Paa almindelige hvide Kort anføres den paagældendes Navn (Efternavnet forrest, Kaldenavnet understreges, hvor det kendes) med Angivelse af de genealogiske Kendsgerninger. Paa Kortene indføres nu de forskellige Oplysninger, efterhaanden som de findes, saa at man til Stadighed kan se, hvad der vides om en bestemt Person. Efter hver Oplysning anføres Kilden i Parentes. Praktisk vil det være at holde to Kasser, en for Slægtens egne Medlemmer og en for de indgiftede.

Kartotek-kortene ordnes alfabetisk, men selvfølgelig maa man nøje paase, at de tilførte Oplysninger gælder den paagældende Person og ikke en anden af samme Navn. Navnebrugen var jo, som omtalt, forfærdelig usikker i ældre Tid. En Mand, der hele sit Liv gik under Navnet Jacob Flint Reimer, var kun døbt Jacob, og gav, ved uden videre at tage Navnet Flint, Anledning til stadige Forvekslinger med en Halvfætter, der bar dette Mellemnavn, saameget mere som begge var Købmænd og boede paa samme Egn. I et andet Tilfælde var en Mand døbt Christian Friederich, men gik under Navnet Siegfried, en »Omdøbning«, Forældrene havde foretaget til Minde om en afdød Søn; den almindeligste Forveksling forekommer dog ved, at en Mand, der foruden Fornavnet har flere Mellemliv, kaldes ved et af disse.

I Tyskland er der gjort et stort Arbejde for at konstruere Kartotek-kort med Fortryk, Personblade, Kartotek-mapper, Spørgeskemaer osv. Det maa dog vist paa dette Omraade helst overlades den enkelte Forsker at prøve sig frem til det System, der

passer ham bedst. Ovenstaaende er da ogsaa blot en Anvisning, som den enkelte kan indrette efter sit eget Behag; en vil have fyldigere Oplysninger paa Kortet, for ikke stadig at skulle gaa til selve Arkivet, en anden vil kun benytte det som blot og bart Register.

Det kan med en vis Ret siges, at en Slægtsforsker aldrig bliver færdig med sit Arbejde, der vil ofte opdages arkivalske Kilder, som det endnu kunde være Umagen værd at gennemgaa, og som uventet kunde bringe et Væld af Oplysninger; det gælder imidlertid om, naar det væsentlige er undersøgt, at begrænse sig og bringe Arbejdet til en relativ Afslutning.

Først derved og ved at bringes i en overskuelig Form faar Arbejdet Værdi for andre. Meget Arbejde har været spildt, fordi en Afslutning ikke var tilstræbt, eller fordi Optegnelserne har henligget uordnede eller var ulæselige for andre end Nedskriveren.

Finder Forskeren at hans Arbejde kun er et Brudstykke, har han jo altid den Udvej at give det en Titel, der udtrykkelig betegner dette, f. Eks. Bidrag til Slægten A.s Historie eller lign.

Naar Afslutningen er naaet, vil de fleste gerne se Arbejdet offentliggjort, om ikke af andre Grunde, saa fordi det er den eneste Maade, hvorpaa man kan faa afvundet Sagen Interesse hos en større Kreds af Slægten, ligesom det jo ogsaa er den eneste Maade at sikre sig mod, at Arbejdet gaar til Grunde.

Trykningen maa ske paa egen Bekostning, det vil være ugørligt at finde en Forlægger til et saadant Arbejde, der jo kun kan ventes afsat i et begrænset Antal Eksemplarer. Kan Udgiveren ikke selv overkomme det økonomiske, maa han paa Forhaand samle Bidragydere til Bogen.

Det er jo ogsaa rimeligt, at de forskellige Slægtsmedlemmer hver efter Evne bidrager til Udgivelsen, Bogen bliver derved noget de alle har Del i, og opfylder ogsaa derved det, der maa være dens egentlige Opgave: at være et Samlingsmærke for Slægten.

Det maa endelig tilraades ikke at gøre Oplaget for lille, Bekostningen ved 50 eller 100 Eksemplarer flere er forholdsvis lille, og det er kedeligt bagefter at opdage, at man har for faa.

Spørgsmaalet om, i hvilket Omfang man er berettiget til at offentliggøre Resultaterne af sine slægtshistoriske Undersøgelser uden Samtykke fra alle eller Flertallet af Slægtens Medlemmer, har været drøftet paa forskellig Vis.

Oplysninger, der gør et Indgreb i Privatlivets Fred, maa naturligvis ikke trykkes — herimod beskytter jo iøvrigt Straffeloven — men bortset herfra kan det fastslaas, at da Arkivernes Indhold er tilgængeligt for alle, maa en Slægtsforsker, der af egen Drift og paa egen Bekostning samler Oplysninger om en Slægt — det være hans egen eller andres — ogsaa have frie Hænder til ved Offentliggørelse eller paa anden Maade at gøre sit Arbejde frugtbringende.

Dersom Arbejdet udføres paa Bestilling og mod Honorar, har derimod den eller de, der har bekostet Undersøgelserne, Bestemmelsesretten med Hensyn til, hvad der skal ske med Arbejdet. Meddelelsen af Oplysninger til et Arbejde maa antages at indeholde Samtykke til at benytte disse Oplysninger ogsaa ved Offentliggørelsen. Ved Benyttelsen af intime Dagbøger, Breve o. lign. maa Ejerens Samtykke indhentes. Næst efter Sandfærdighed kommer det i det hele an paa Takt og Smag, naar der bliver Spørgsmaal om, under hvilken Form Arbejdet skal trykkes.

Hvad den rent tekniske Side angaar, gælder det for *Stamtavlen*, at der forud for Tavlen gaar en Indledning, der giver en Skildring af Slægtens Oprindelse, dens Navn, hvorledes dette er opstaaet og under hvilke Former det er ført m. v., derefter Vaabenet — om et saadant føres — og Slægtens almindelige Udvikling og Kaar gennem Tiderne.

Det maa her bemærkes, at Udarbejderen selvfølgelig maa sørge for — eventuelt med sagkyndig Hjælp — at saavel Navnets som Vaabenets Beskrivelse affattes efter de sproglige eller heraldiske Regler.

Har en Slægt ført flere Vaabener, eller afvigende Former af det samme Vaaben, bør man benytte Lejligheden til at faa fastsat, hvilket eller hvilken Form der fremtidig bør benyttes, og herom maa naturligvis de forskellige Slægtsmedlemmer enes. Ogsaa her maa en Lægmand søge sagkyndig Assistance for at faa det rette Vaaben fastslaaet og faa det beskrevet og tegnet i Overensstemmelse med Heraldikens Love.

Derefter følger selve Stamtavlen opstillet i Tekstform; saafremt det lader sig gøre er en Oversigtstavle særdeles nyttig, drejer det sig om en vidt forgrenet Slægt, maa den deles i flere, men dette er ret kostbart.

Efter Stamtavlen følger Kildehenvisningerne, der ingensinde maa udelades, kun derigennem dokumenterer man jo sit Arbejde,

og endelig Registret, uden hvilket Bogens Benyttelse i høj Grad vanskeliggøres.

En Fortegnelse over Billederne, hvem der har malet dem og hvem de tilhører, er ogsaa at anbefale.

Om selve Stamtavlens Form skal det her bemærkes, at det saakaldte »Indrykningssystem« (se S. 31) nu mere og mere viger Pladsen for den generationsvise Opstilling, der byder større praktiske Fordele.

For det første følger Opstillingen nøje Tavlen, saaledes at nogenlunde samtidige Personer behandles samtidigt, for det andet tager Systemet langt mindre Plads op, idet Siderne kan fyldes helt, og tager sig som Følge heraf ogsaa bedre ud. Endelig rummer det den Fordel, at det ved senere Udgaver af Stamtavlen, f. Eks. efter nogle Generationers Forløb ikke er nødvendigt at omnummere Personerne, som det er det ved »Indrykningssystemet«, forudsat naturligvis at Udgiveren faar alle Slægtens Medlemmer med i sin Udgave, saa at der ikke senere findes f. Eks. en helt ny Gren af Slægten.

I denne Opstilling behandles hver Generation for sig, og inden for denne hvert Søkendekuld for sig. Individerne nummereres fortløbende og over hvert Søkendekuld anføres Forældrenes Navne og Nr., saaledes at man ved Hjælp af disse Henvisninger let kan finde tilbage til Stamfaderen. Ligeledes anføres under hvert Ægtepar Antallet af Børn, disses Generationsbetegnelse og Løbenumre.

Indenfor Generationen nummereres Søkendeflokkene med Romertal, og Individerne forsynes endvidere med smaa Bogstaver til Betegnelse af deres Nr. i Søkendeflokken.

Forekommer der Halvsøskende betegnes f. Eks. Søkendeflokken af første Ægteskab med Tallet I og af andet Ægteskab med II, medens Bogstavbetegnelsen lades uberørt heraf, saaledes altsaa at I faar Bogstaverne a—d og II e—h (se Prøveopstillingen Bilag 2).

Teksten indeholder først og fremmest de genealogiske Kendsgerninger, ingen af disse maa nogensinde udelades; hvad man vil bringe af biografiske Oplysninger er derimod en Skønssag, men bringer man saadanne, bør man bestræbe sig for at give dem en saa afrundet Form som muligt, fremfor de knappe, næsten »telegramformede« Meddelelser; at man ogsaa bør vogte sig for at gaa til den modsatte Yderlighed er en Selvfølge.

Det er aldrig uden Betydning tillige at anføre Dødsaarsagerne, hvor disse fremgaar af Attester og Kirkebøger.

For de genealogiske Faktas Vedkommende anføres Kirken, hvori Daab, Vielse og Begravelse har fundet Sted, og disse behøver da ingen Kildeangivelse, medmindre andre Kilder end Kirkebøgerne ligger til Grund, men *alle* andre Oplysninger maa være bilagt med Kildedstedet. Det mest praktiske er her at benytte fortløbende Henvisningsnumre til en samlet Kildefortegnelse bag i Bogen. Fodnoter virker forstyrrende.

Registret bør omfatte alle i Bogen forekommende Navne, dog med det Forbehold, at f. Eks. Christian IV ikke optages, fordi det nævnes at Stamfaderen stod i hans Tjeneste, ligesaa lidt som Holberg medtages, fordi hans Komedier findes i Fortegnelsen over en efterladt Bogsamling. Det skulde være unødvendigt at advare imod sligt, men det forekommer.

Nogle bringer et Register for Slægtens egne Medlemmer og et (eller endog to: Mænd og Kvinder) for de indgiftede. Et samlet Register er dog at foretrække.

Om Navneformerne skal det bemærkes, at Stavemaaden som Regel bør være Kirkebogens, men herfra gives dog Undtagelser. Selvfølgelig bør Slægtsnavnet altid staves ens, eller dersom Overgangen mellem to forskellige Stavemaader hos Slægten selv bestemt kan paavises, da den ældste Form for de ældre Slægtleds Vedkommende. Slægtens egen Skrivemaade maa der altid tages Hensyn til, og selv om denne heller ikke altid er fast, vil der dog næppe forekomme saa mange afvigende Former, som det er Tilfældet i Kirkebøger og andre Kilder, hvor Stavemaaden gerne er fuldstændig vilkaarlig.

For at undgaa de stadigt tilbagevendende Udtryk, spare Plads og lette Oversigten, er det hensigtsmæssigt at benytte følgende Tegn:

* født ~ gift . . . med † død †* dødfødt,
for døbt benyttes d. eller dbt. og for begravet begr. Det er det bedste foran i Bogen at anbringe en Liste over disse og andre forekommende Forkortelser.

Endelig kan man i Tilslutning til Stamtavlen bringe Gengivelse af Kirkebogsindførsler, Afskrifter og Beskrivelser af Epitafier og Ligsten, særligt interessante Skifter eller Skifteuddrag, Familieoptegnelser, Breve, Fundatser og Skøder m. v., alt saadant hvis Optagelse i Teksten vilde sprænge Rammerne. Bringes man dette,

maa man naturligvis sørge for, at der bliver System i, hvad der bringes og hvad der udelades, og ikke lade dette bero paa Tilfældigheder.

Bogen bør saavidt muligt være gennemillustreret med Billeder af Slægtens Medlemmer, deres Underskrifter og Segl, endvidere af Ejendomme Slægten har ejet, eller Genstande, som er gaaet i Arv. Mulighederne er her mange, og naar Billederne blot vælges med Smag og Sans for det væsentlige, er de kun en Vinding for Bogen.

Ved *Anetavlearbejdet* er Forholdene nogenlunde de samme. I Indledningen omtales hvormange af Aernerne der mangler i de forskellige Generationer, det kan ogsaa her berøres, hvor mange Medlemmer af den ældste medtagne Generation der er født udenfor Danmarks (og Norges) Grænser, hvorledes de forskellige Stænder er repræsenterede paa Anetavlen, Anetabets Størrelse m. v. Hvad man skal omtale, maa for en Del bero paa den enkeltes Skøn.

Det skal dog bemærkes, at den Slags statistiske Oplysninger kan faa ret stor Betydning, navnlig dersom Anetavlestudiet fremtidig drives med større Intensitet, end det hidtil har været Tilfældet her i Landet.

Oversigtstavlen stilles herefter op i Overensstemmelse med det System, man har valgt. Det vil være praktisk i Marginen at nummerere Generationerne med Romertal, Probanten regnes som første Generation, og over hvert Individ sættes Anebrøken (efter Lorenz's System) eller blot Anens Nr. (se S. 37).

Naar der bringes Tekst, hvad enten det gælder Anetavlen eller Stamtavlen, bør Oversigtstavlen kun indeholde de nødvendigeste Oplysninger. Altsaa Fødsels- og Dødsaar, samt Vielsesaar. Datoerne kan ogsaa medtages, medens Daabs- og Begravelsesdatoer henvises til Teksten. Det kan undertiden have sin Interesse ogsaa at angive Personens Stilling, men man bør vogte sig for at overlæse Tavlen.

Det vil i Reglen ikke være praktisk af Hensyn til Formatet at bringe flere end 7 Generationer paa Tavlen (altsaa 64 Aner), er der for store Huller i den 7. Anerække bør man endda nøjes med 6. Dette vil ogsaa for almindelige borgerlige Slægter være en af Forholdene afstukket Grænse. I Tilfælde af, at 7. Generation kendes omtrent fuldstændigt (hvad der for Adelspersoner ofte vil være Tilfældet) kan et stort Format jo nok bære 128 Aner, men herudover kan man vist ikke gaa; man maa i saa Tilfælde

dele Tavlen ved at gøre den øverste Generations Individer til Probanter paa nye Tavler, eller hvad der er nok saa gennemførligt, lade Hovedtavlen omfatte f. Eks 4 Generationer, og saa lade Oldeforældrene blive Probanter paa 8 andre Tavler.

Om Anetavlens Tekst gælder det samme som er sagt ovenfor om Stamtavlens. (Se S. 197).

Selve Opstillingen af Teksten kan gøres forskelligt. Man kan f. Eks. — efter at have behandlet Probanten — bringe Faderen, Farfaderen osv. til man naar 64/1, saa tager man 64/2, derefter 32/2, 64/3 og 64/4, 16/2, 32/3, 64/5 og 64/6 osv. eller man kan behandle Forældrene for sig, derefter Bedsteforældrene, Oldeforældrene osv.

Saafernt man benytter Kekule v. Stradonitz's eller Rollers Systemer giver Opstillingen sig af sig selv, idet man saa blot følger Nummereringen.

Dersom man benytter Lorenz's System, bør man, naar man har behandlet et Individ i 7. Generation, bringe en Afstammingsliste (se S. 40) fra den paagældende Slægts Stamfader til vedkommende Ane.

Ved de øvrige Systemer maa saadanne bringes i et Tillæg, hvori man jo ogsaa kan bringe Oversigts-(Konsanguinitets-)tavler over Slægtskab mellem Anerne.

Til Anetavlen kan man naturligvis ogsaa bringe et Tillæg med Afskrifter af forskellig Art, som omtalt under Stamtavlen.

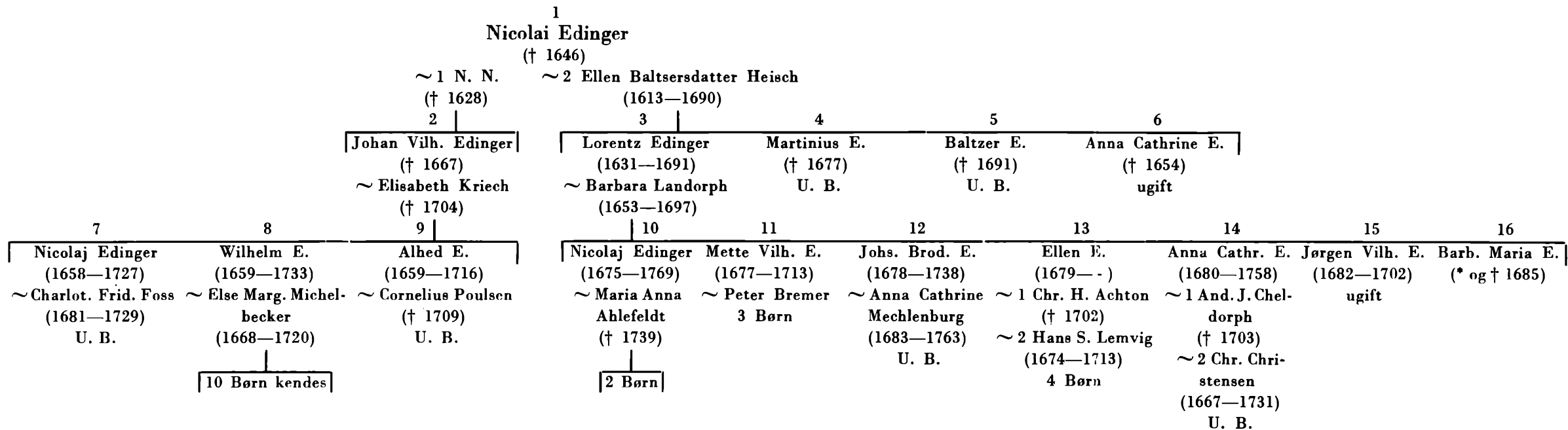
Om Kildehenvisninger og Register gælder, hvad ovenfor er sagt, intet af dette maa udelades.

Ogsaa Anetavlen er man selv interesseret i at illustrere paa bedste Maade. Navnlig er det jo interessant, dersom man har Billeder af 3 eller 4 Generationer, da at bringe disse opstillet i Anetavleform, hvad der paa en ypperlig Maade illustrerer Nedarvningen af forskellige Slægtsejendommeligheder.

Begynderen gør iøvrigt vel i at studere trykte Stam- og Anetavler og sammenholde disse med Anmeldelserne i »Personalhistorisk Tidsskrift« eller »Fortid og Nutid«, hvorved han selv kan faa gode Ideer, og navnlig have en Rettesnor for, hvilke Fordringer Søgkundskaben stiller.

Det kan ikke tilstrækkeligt anbefales at hellige sig Studiet af Anetavlen, der hidtil ikke har været Genstand for samme Interesse som Stamtavlen, skønt dens Værdi — Stamtavlens iøvrigt uførtalt — er særdeles høj ved Studiet af Arvelighedsproblemet.

OPSTILLING AF STAMTAVLEN I TAVLEFORM

PRØVE PAA DEN GENERATIONSVISE OPSTILLING AF STAMTAVLEN

Første Slægtled.

1. *Nicolai Edinger* † Kbhvn. $16/7$ 1646, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) ca. $22/7$.

Træffes første Gang i København, da han $19/7$ 1628 for 116 Rdlr. fæster Gravsted i Nikolaj Kirke. Han har vel allerede da boet i Kongensgade paa Hjørnet op mod Kirkegaarden, hvor han træffes 1633, da han »vil give aarligen, saalænge det kan taales, 2 M. 8 Sk.« af to nye Boder, som er udbygget over Rendestenen. Grundtaxten af 1661 oplyser, at Huset er paa 13 Fag, og ansætter det til 600 Dl. Husets Størrelse vil ogsaa fremgaa af, at det i 1659 ansættes til 12 Mands Indkvartering.

~1 N. N., † Kbhvn. 1628, begr. Nikolaj K. (Nordre Gang Nr. 10) ca. $19/7$.

1 Barn kendes: Andet Slægtled I Nr. 2.

~2 $17/5$ 1629 *Ellen Baltersdatter Heisch* * Kbhvn. $11/4$ 1613, d. $15/4$, † Kbhvn. ca. $5/6$ 1690, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) $10/6$. Datter af Remmesnider Baltser Heisch og Maren Lorenzdatter. $15/5$ 1667 tilskødede Kronen hende 2 Gaarde med de paa Grunden værende Huse i Stenlille By, Stenløse Sogn, Ølstykke H., ialt $25\frac{1}{2}$ Td. 2 Skp. Htk. for $1291\frac{1}{2}$ Rdlr. 16 Sk. at regne fra $5/11$ 1666. $6/8$ 1687 fik hun Bevilling til Ølbrygning til eget Behov. Af 9 Børn begravedes 4 i Nikolaj Kirke henholdsvis $26/10$ 1633, $16/9$ 1637, $10/5$ 1643 og $3/2$ 1649.

4 Børn kendes: Andet Slægtled II Nr. 3—6.

Andet Slægtled.

I. Nicolai Edingers Søn af første Ægteskab.

2. a. *Johan Vilhelm Edinger* † Kbhvn. 1667, begr. Nikolaj K. (nordre Gang 19) $13/8$.

(Biografien udelades her og for de følgende).

~ *Elisabeth Kriech*, † Kbhvn. 1704, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 19) $10/3$. Hun ~2 1669 (Bevill. u. Tro. L. $22/1$) *Johan Funck*, Vinhandler i København.

3 Børn kendes: Tredie Slægtled I Nr. 7—9.

II. Nicolai Edingers Børn med Ellen Baltersdatter Heisch.

3. b. *Lorentz Edinger* * Kbhvn. $30/12$ 1631, † Odense $5/4$ 1691, begr. St. Knuds K. $15/4$.

~ $29/7$ 1674 *Barbara Landorph* * Odense $7/1$ 1653, † der 1697. Datter af Stiftsskriver *Hans Brodersen Landorph* og *Mette Willumsdatter*. Hun ~2 1694 *Elias Naur* * Naur $17/2$ 1650, † Odense $6/5$ 1728. Søn af Sognepræst til Naur og Siir *Eskild Eliassen Nebsager* og *Sidsel Christensdatter Kiær*.

7 Børn: Tredie Slægtled II Nr. 10—16.

4. c. *Martinius Edinger* † Kbhvn. 1677, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) $19/6$.

5. d. *Baltzer Edinger* † Kbhvn. 1691, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) $3/7$.

6. e. *Anna Cathrine Edinger* † Kbhvn. 1654, begr. Nikolaj K. (nordre Gang Nr. 10) $18/8$. Ugift.

Tredie Slægtled.

I. Johan Vilhelm Edingers Børn med Elisabeth Kriech
(jfr. Nr. 2)

o. s. fr.

Fig. 12. Torben Oxes Ligsten.

tallet 1650. Det er af blaa Silke, smykket med Broderier af Guldtraad og Silke. I Tæppets Midte findes Gyldenstiernes og Podebuskernes Vaabener og langs hele Randen er broderet ialt 32 Vaabenskjolde, for Clara Gyldenstiernes 16 fædrene og 16 mødrene Aner, forsynet med de paagældende Slægters Navne.

De i størst Omfang bevarede vaabensmykkede Minder er dog Epitafierne og Gravstenene i og ved Kirkerne, hvilket dels kan tilskrives Materialets Karakter (ofte Sten eller Marmor), dels det Steds Frødhellighed, hvor de er anbragt.

Fra Renæssancetiden findes overhovedet ikke mange Kister, Epitafier eller Gravstene over en vaabenførende Person, uden at Vaabenet paa en eller anden Maade har fundet Udtryk paa disse. Tidens hele Aand krævede dette. Men ofte har man ikke indskrænket sig til at afbilde den Afdødes eller muligt hans Hustrus Vaaben, men har ligesom paa de nysnævnte Vaabentæpper vist en skyldig Ærbødighed for de hedenfarne Slægter ved at afbilde hele Anerækker paa dem.

Figur 3 gengiver det allerede nævnte Epitafium i Nykøbing F. Kirke i Form af en vældig Anetavle paa 32 Aner for Frederik II.'s Dronning Sophie af Mecklenburg. Figur 12 er en Gengivelse af Torben Oxes († 1547) Ligsten i Ringsted Kirke, og Figur 13 af det skønne, men vanrøgtede Epitafium fra 1634 i Herlufmagle Kirke, der muligvis er et tidligt Arbejde af Karl van Mander. Den af Søjler flankerede Marmortavle, hvorpaa Rigsadmiral Claus Daas († 1641) ovale Brystbillede er anbragt, er foroven paa begge Sider og omkring Billedet smykket med Daas egne og hans to Hustruer Dorothea Belows og Ingeborg Parsbergs 16 Aner.

Til de bedste vaabensmykkede Epitafier hører ogsaa det i Radsted Kirke paa Lolland anbragte Epitafium over Rigsraad Palle Rosenkrantz († 1642), hans Hustru Elisabeth Lunge og deres Søn Jørgen († 1660), der mulig er af Henrik Ditauer; det er prydet med Rosenkrantz og hans Hustrus 16 Anevaabener (10 dobbelte og 3 4-dobbelte Vaabener) i hvidt Marmor (Fig 14).

Mange er de vaabenprydede Ligstene i Kirkernes Gulve, som de flittige Kirkegængeres Fødder i Tidens Løb har gjort ukendelige; men der er gjort et betydeligt Arbejde for at beskytte dem, der er tilbage, mod at lide samme onde Skæbne.

Saasart der er flere end to Vaabener paa et Epitafium eller en Ligsten, er der altid Tale om Anevaabener, og det gælder da om at

Fig. 11. Clara Gyldenstiernes Vaabentæppe.

Fig. 10. Sophie Staverskovs Vaabentæppe.

ANETAVLENS OPSTILLING I LISTEFORM

Probant:

Kong *Christian X* af Danmark og Island.

Forældre:

2/1: Kong *Frederik VIII* af Danmark

~

2/2: Prinsesse *Lovisa* af Sverige.

Bedsteforældre:

4/1: Kong *Christian IX* af Danmark

~

4/2: *Louise* af Hessen-Cassel.

4/3: Kong *Carl XV* af Sverige og Norge

~

4/4: *Lovisa* af Nederlandene.

Oldeforældre:

8/1: Hertug *Frederik Wilhelm* af Slesvig-Holsten-Sønderborg-
Glücksborg

~

8/2: *Louise-Caroline* af Hessen-Cassel.

8/3: Landgreve *Wilhelm* af Hessen-Cassel

~

8/4: *Louise Charlotte* af Danmark.

8/5: Kong *Oscar I* af Sverige og Norge

~

8/6: *Josefina Beauharnais* af Leuchtenberg.

o. s. fr.

NAVNET

Slægtsnavnet, hvorved forstaas et *Efternavn* (det sidste selvstændige Led i et Menneskes samlede Personbetegnelse), som overføres til *Efterkommere af Navnets Bærer*, er opstaaet med Samfundene; først havde Menneskene kun et enkelt Navn for at lyde paa Tilraab, senere, da Samfundene blev større, trængte man til et *Kendingsnavn* foruden det egentlige Kaldenavn for at kunne skelne Personer i Omtale. Allerede Grækerne dannede Kendingsnavne af Faderens Navn, og baade Etruskere og Romere fik efterhaanden en udviklet Navneskik; en romersk Borger havde gerne et prænomen (Fornavn), et nomen (Slægtsnavn), et cognomen (Familienavn) for den enkelte Slægtsgren og et agnomen (personligt Tilnavn)¹); et saadant kendt Navn er Publius Cornelius Scipio Africanus. Havde vore nordiske Forfædre haft Fantasi nok til for hvert nyfødt Barn et vælge et nyt ukendt Fornavn, vilde det formodentlig have varet længe, inden Kendingsnavneskikken var kommet til Udvikling; men Navnene, der benyttedes, var ikke mange, og efter Kristendommens Indførelse indskrænkedes de i Tal; thi da tog nogle faa Helgen- og Apostelnavne efterhaanden Luven fra alle andre Navne. I Danmarks Oldtid²) og langt ned i Tiden dannedes Kendingsnavnet *enten* ved at bruge Faderens — sjældnere Moderens — Fornavn som Tilnavn, ofte idet dette sattes i Ejeform, altsaa med tilføjet Endelse f. Eks. et s eller søn, *eller* ved at benævne Vedkommende efter en *Ejendommelighed* hos ham; i

¹) I Kejsertiden udartede Navneskikken; Faders, Farfaders o. s. v. og Adoptiv faders Navne føjes til, senere ogsaa Moderens og fjernere Slægtninges, en halv Snes Navne hørte til Dagens Orden; Quintus Pompejus Senecio, der var Konsul Aar 169 e. Chr., havde hele 37 (Friedländer: Sittengeschichte I, S. 245).

²) F. Nielsen, A. Olrik og J. H. R. Steenstrup: Dansk Navneskik (1899). J. Steenstrup: Mænds og Kvinders Navne i Danmark gennem Tiderne (1918).

VI

1	Hertug Karl Anton August af Sl.-H.-Sønderborg-Beck (1727—1759)
2	Frederikke Grevinde af Dohna (1738—1786)
3	Leopold Greve af Schlieben (1723—1788)
4	Elconora Grevinde af Lehdorf (1723—1800)
5	Landgreve Frederik II af Hessen-Cassel (1720—1785)
6	Marie af Storbritannien (1723—1772)
7	Kong Frederik V af Danmark (1723—1766)
8	Louise af Storbritannien (1724—1751)
9	Landgreve Frederik II af Hessen-Cassel (1720—1785)
10	Marie af Storbritannien (1723—1772)
11	Carl Wilhelm Fyrste af Nassau-Usingen (1735—1803)
12	Caroline Grevinde af Leiningen-Hildesheim (1734—1810)
13	Kong Frederik V af Danmark (1723—1766)
14	Juliane Maria af Brunsvig-Wolfenbüttel (1729—1796)
15	Prins Ludvig af Mecklenborg-Schwerin (1725—1778)

V

1	Hertug Frederik Carl Ludvig af Sl.-H.-Sønderborg-Beck (1757—1816)
2	Frederikke Amalia Grevinde af Schlieben (1757—1827)
3	Landgreve Carl af Hessen-Cassel (1744—1836)
4	Louise af Danmark (1750—1831)
5	Landgreve Frederik af Hessen-Cassel (1747—1837)
6	Caroline af Nassau-Usingen (1762—1823)
7	Arveprins Frederik af Danmark (1763—1805)
8	Sophie Frederikke af Mecklenborg—Schwerin

IV

1	Hertug Frederik-Wilhelm af Sl.-H.-Sønderborg-Glücksborg (1785—1831)
2	Louise-Caroline af Hessen-Cassel (1789—1867)
3	Landgreve Wilhelm af Hessen-Cassel (1787—1867)
4	Louise-Charlotte af Danmark (1789—1864)

III

1	Kong Christian IX af Danmark (1818—1906)
2	Louise af Hessen-Cassel (1817—1898)

II

1	Kong Frederik VIII af Danmark (1843—1912)
---	---

I

	Kong af Dan
--	-------------

		2	
an X Island		Prinsesse Lovisa af Sverige (1851—1926)	
3		4	
Kong Carl XV af Sverige og Norge (1826—1872)		Lovisa af Nederlandene (1828—1871)	
5	6	7	8
af Sverige og Norge (1763—1844)	Josefina Beauharnais af Leuchtenberg (1807—1876)	Prins Frederik af Nederlandene (1797—1881)	Louise af Preussen (1808—1871)
10	11	12	13
Desideria (1777—1860)	Vicekonge Eugen af Italien, Hertug af Leuchtenberg (1781—1824)	Augusta af Baiern (1788—1851)	Kong Wilhelm I af Nederlandene Storhertug af Luxembourg (1772—1843)
19	20	21	22
Frants Clary (1725—1794)	Rosa Françoise Somis (1737—1815)	Vicomte Alexander de Beauharnais (1760—1794)	Josephine Tascher de la Pagerie (1763—1814)
18	23	24	25
Jeanne Saint Jean (1725—1809)	Kong Maximilian I af Baiern (1756—1825)	Augusta af Hessen-Darmstadt (1765—1796)	Wilhelm V, Fyrste af Nassau-Dietz, Arve-Stath. i Nederl. (1748—1806)
29	30	31	32
Kong Frederik Wilhelm II af Preussen (1744—1797)	Louise af Hessen-Darmstadt (1751—1805)	Storhertug Karl Ludvig af Mecklen- borg-Strelitz (1741—1816)	Frederikke af Hessen-Darmstadt (1752—1782)
27	28	26	28
Kong Frederik Wilhelm II af Preussen (1744—1797)	Louise af Hessen-Darmstadt (1751—1805)	Frederikke af Preussen (1751—1820)	Louise af Hessen-Darmstadt (1751—1805)
29	30	29	29
Kong Frederik Wilhelm II af Preussen (1744—1797)	Louise af Hessen-Darmstadt (1751—1805)	Kong Frederik Wilhelm II af Preussen (1744—1797)	Kong Frederik Wilhelm II af Preussen (1744—1797)

Oldtiden sattes Kendingsnavnet hyppigt foran Kaldenavnet; men igennem hele Middelalderen og indtil vor Tid er det saa godt som undtagelsesfrit, at *Kendingsnavnet er blevet sat efter Døbenavnet*¹⁾. Vore første *faste Slægtsnavne* findes i det 13. og 14. Aarhundrede hos *Adelen*, hvis Slægter allerede gennem det fælles Vaabenmærke var knyttede sammen, idet Tilnavnene bliver endelig arvelige. De første sikre Eksempler paa, at Tilnavnet saaledes arves fra Fader til Sønner, haves fra o. 1290 med Navnene Brock, Glob, Grubbe og Lunge. Da Frederik I. i 1526 udstedte Paabud om²⁾, at Adelen skulde antage faste Slægtsnavne, var der kun $\frac{2}{5}$ af de da eksisterende Slægter, som ikke allerede havde et saadant, selvom de enkelte Slægtsmedlemmer ingenlunde altid kaldte sig med det; men nu tog i alt Fald de allerfleste adelige Slægter, der endnu manglede et Slægtsnavn, sig et saadant, og dette blev i mange Tilfælde dannet over Vaabenmærket. En halv Snes Slægter gjorde dog -sen Navnet arveligt, medens kun 4 eller 5 kaldte sig efter Stednavne; 25 Slægter, som imidlertid uddøde i Løbet af 16. og 17. Aarhundrede, synes at have ladet Forordningen uænset, og endnu den bekendte Kansler Christen Thomesen († 1657), hvis Frænder havde antaget Navnet Sehested, kaldte sig til sin Dødsdag kun Christen Thomesen.

Gejsligheden (den lærde Stand) og *Borgerstanden* fulgte snart i Adelens Fodspor; disse Stænders Medlemmer tog ofte deres *Fødesteds* eller *Navnet paa et andet Sted, hvortil Vedkommende var knyttet*, som Kendings- og Slægtsnavn, den første hyppigst ved Latinisering — eller sjældnere Græcisering — af Stednavnet³⁾, medens Borgerstanden som oftest beholdt den danske Form, undertiden med et udenlandsk (tysk) Sving over sig⁴⁾. Næsten ligesaa hyppigt fik — eller tog — en Mand sin eller sin Faders Beskæftigelse som Kendingsnavn, og dette gled da ofte over til at blive Slægtsnavn⁵⁾, ikke sjældent i en tysk eller undertiden latinsk Form (Schmidt, Faber).

¹⁾ Blandt Vendsyssels Bønder sattes dog Tilnavnet ofte foran (Bakke-Ole, Byrri-Søren).

²⁾ A. Thiset: Bidrag til Navneskikkens Historie. i Tillægshæfte til Hist. Tidsskr. 8. Rk., 4. Bd. (1913), S. 220—34.

³⁾ Pontoppidan (Broby). Lucoppidan (Lundby). Paludan (Kær).

⁴⁾ F. Eks. Schiern (Skern), Raffenberg (Ravnebjerg), Schandorph (Skanderup). Dachnetz (Dagnæs).

⁵⁾ Undertiden kan det være umuligt at afgøre, om et saadant Kendingsnavn blot angiver vedkommendes Erhverv eller der er Tale om et virkeligt Slægtsnavn.

I Tiden efter 1660 gaar i Borgerstanden de skiftende Patronymer af Brug eller bliver i hvert Fald sjældnere; Byernes Patriciat tog som Regel et saadant særpræget Slægtsnavn; det var gennemgaaende kun i Borgerskabets Underklasser, der saa stærkt rekrutteredes fra Landet, at -sen Kendingsnavnet blev det arvelige Slægtsnavn; hævdede en Mand sig herfra op til en højere Stilling i Samfundet, følte han sig forpligtet til hurtigst muligt at ombytte Patronymet med et egentligt Slægtsnavn. Da der ikke fandtes Lovregler for Antagelse af Slægtsnavne, florerede det forkastelige Navnelaan og Navnerøveri. Optagelse af en Stedfaders, en fremtrædende, velhavende eller elsket Paarørende, særlig f. Eks. en Morfaders eller en Fadders Navn var ret almindelig¹⁾; at en tjenende tog sin Herres Navn, hørte ogsaa til de hyppige og taalte Former af Navnerov. Vanskeligt bliver det naturligvis at udrede Slægtskabsforholdet, naar nogle af en Mands Børn tog et Efternavn, andre et andet, hvilket langtfra var nogen sjælden Foreteelse²⁾.

I *Bondestanden* har Fadernavnet holdt sig som skiftende Familienavn omtrent til vor Tid. Peder Jørgensens Søn hed f. Eks. Jørgen Pedersen og hans Datter Ane Pedersdatter; ved Siden heraf skabtes i stadig stærkere Grad et Kendingsnavn af legemlige eller sjælelige Ejendommeligheder ved en Person, hans Udseende (Øgenavne), Beskæftigelse og Tjenesteforhold. En anden meget stor Gruppe af Almuens Navne er taget fra Landskabsnavne og Stednavne, der oftest gik i Arv til flere Slægtled, hvis ikke særlige Forhold i en Persons Liv paaførte ham et andet. Størstedelen af Danmarks Landbefolkning har lige ned til den Dag i Dag været kendt af Sogneboerne under deres ofte arvede

1) C. Klitgaard oplyser i Fortalen til Kiærulfske Studier (1914—18), at Kiærulferne ligesaa ofte har taget Slægtsnavnet efter Moderen som efter Faderen, og en afdød Ægtefælles Navn bliver ligeledes ofte taget.

2) Af Løjtnant Morten Grønwalds mindst 13 Børn med Else Elisabeth Orning kaldtes 3 Sønner Grønwald, medens saavidt vides alle de øvrige kaldte sig Orning (se Fr. Grønwald: Slægtskroniker 1500—1800 [1924], S. 132 ff.); af Børnene af Morten Hansen Kirkegaards Ægteskab med Marie Weidemann, † 1744, hed 5 Børn Kirkegaard, 3 Weidemann (se Pers. Tidsskr. 7. Rk., 2. Bd., S. 102); og af Raadmand i Aarhus Niels Lauridsens Børn kaldte de fleste sig Fogh efter deres Faders mødrene Familie (men altsaa ikke efter deres egen mødrene Familie; af Niels Lauridsens Hustruer tilhørte den første Slægten Wegerslev, den anden Slægten Blichfeldt), medens i alt Fald én Søn kaldte sig Wirring, maaske fordi han var opdraget i Virring, hvor hans Slægtning H. L. Carlbye (Trige) var Sognepræst.

Tilnavn, medens Patronymet ansaas som vedkommendes egentlige »officielle« Navn, der vel kom frem f. Eks. ved Daab, Bryllup, Begravelse, i Skøde-, Pante- og Retsprotokoller o. lign., men ogsaa kun da, og derfor knap nok var kendt af Personens nærmeste¹⁾.

Denne stadige Skiften af Efternavne og oven i Købet af Efternavne, der var hinanden meget lig, maatte i et fuldt udviklet Samfund af ikke helt ringe Størrelse selvfølgelig volde Vanskeligheder, f. Eks. i Arvesager; derfor udkom 1. Novbr. 1771 en Forordning, der dog kun gjaldt for Slesvig, og som befalede, at der ved Børns Daab skulde *vælges faste, uforanderlige Slægtsnavne*. Det har formodentlig været Hensigten, at den skulde efterfølges af en lignende Forordning for Kongeriget, men da Struensec faldt, gik Sagen i Glemmebogen, og først i Forordningen for Kongeriget om Daab af 30. Maj 1828 hedder det, at hvert Barn i Daaben ikke alene skal benævnes ved sit Fornavn, men ogsaa *ved det Familie- eller Stamnavn, som det i Fremtiden bør bære*. Meningen med denne slet skrevne — og slet fortolkede! — Bestemmelse var selvfølgelig ved at ophøje Kendingsnavnet til officielt Slægtsnavn at skabe lignende faste Slægtsnavne indenfor Bondestanden som dem Borgerstanden allerede havde skaffet sig. Bondestandens seje Fastholden ved deres nedarvede Skikke bragte imidlertid et ganske andet Resultat. Den eneste virkelige Forandring, Forordningen medførte, var nemlig, at -datter Navnet forsvandt for Kvindens Vedkommende og blev erstattet med -sen Navnet (altsaa en særlig meningsløs Følge!); iøvrigt døbtes nu som før Børnene paa Landet med et Efternavn, der dannedes af Faderens Navn og Endelsen -sen. Forordningen har endog til den Grad virket imod sin Hensigt, at der findes mange Tilfælde, hvor det karakteristiske fædrene Tilnavn er blevet strøget for at døbe Børnene med -sen Navnet (»døbt Peder Jensen, Søn af Jens Graa«).

Den 6. August 1856 traf Kultusministeriet den Bestemmelse, at det Efternavn, der var valgt efter Forordningen af 1828, fremtidig skulde være fast Slægtsnavn. Resultatet heraf kunde ikke blive andet end at vi velsignedes med disse utalte Masser af -sen Navne som »faste Slægtsnavne«.

¹⁾ Det er af Vigtighed ogsaa at være opmærksom paa, at den, der giftede sig en Gaard til eller arvede den, ofte fik Tilnavn efter den hidtil paa Gaarden hjemmehørende Slægt, saaledes især paa Lolland og Falster, hvor Tilnavnet almindeligvis fulgte med Gaarden (jvf. P. Petersen: Lolland-Falsters Navnebog, 1902).

Oppositionen mod dette, at man altsaa nu var forpligtet til at lade sine Børn døbe »som Søn af deres Farfader i Stedet for deres Fader«, var saa kraftig, at det varede til henimod Slutningen af det nittende Aarhundrede, før de skiftende -sen Navne ophørte; ikke sjældent døbte man i denne Periode Børnene med to -sen Navne (Søren Pedersen Madsen, Hans Jensen Hansen) for at give Kultusministeriet, hvad dets var, og dog beholde, hvad der tilkom en selv eller ens Barn! At Tilnavne med en saadan officiel Navnegivning stadig florerede ude paa Landet, er let forstaaeligt.

Denne Sørgelighed med de Hundrede Tusinde -sen Slægtsnavne bevirkede, at der i hele sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede ikke kom Ro om Navnesagen, og efter mange forgæves Tilløb lykkedes det at gennemføre Navneloven af 22. April 1904 for derved at søge at skaffe en bedre Navneskik i vort Land. Denne Lov gav Adgang til gennem et økonomisk let overkommeligt Øvrighedsbevis (4 Kr.) at antage nyt Slægtsnavn, der stemmer med dansk Sprogtone, ikke er upassende og ikke baaret af en Person, der har gjort sig særlig fortjent af Fædrelandet, samt til at anmelde sit eget Slægtsnavn eller Ejendomsnavn som forbeholdt, saaledes at ingen anden kan antage det ved Øvrighedsbevis. Denne Navnelov har medført, at en ikke ubetydelig Række -sen Navne virkelig er blevet erstattet med nydannede Slægtsnavne; efter det stigende Antal Navneantagelser i de senere Aar at dømme synes vi i saa Henseende kun at være ved Begyndelsen endnu.

En slægtshistorisk forvirrende og derfor utiltalende Navneforeteelse af nyere Datum er de i stadig voksende Antal opstaaende Dobbeltnavne, f. Eks. Krabbe-Cariusius, Grevenkop-Castenskjold, Troels-Lund o. m. a. Danmark har Æren af endog at have skabt et Navn som Krag-Juel-Vind-Frijs, altsaa et Navnekonglomerat hentet fra 4 Slægter; kun faa aner, at det er en Gren af Vind-Slægten, der bærer dette Navn, ikke mindst da den i daglig Tale kaldes Frijs¹⁾.

Fornavnet — der altsaa er det egentlige og oprindelige Navn — er ingenlunde uden slægtshistorisk Værdi.

Det er blevet hævdet, at man herhjemme paa lignende Maade

¹⁾ Se Polemik om Navnesager af Hauch-Fausbøll, H. Hjorth-Nielsen og Thiset i Pers. Tidsskr. 1916, 7. Rk., 1. Bd., S. 103—107 og 302—09.

som i alt Fald hos den holstenske Adel¹⁾, kan tale om en egentlig *Fornavneskik*, hvorved Fornavnet faar Værdi til Bestemmelsen af hypotetisk Slægtskab²⁾. Selv om der ikke kan opstilles Regler, som er fulgte uden stadige Afvigelser, vil man som oftest finde Bedsteforældrene opkaldt i Børnene, saaledes at dersom Farfaderen er opkaldt i den ældste Søn, opkaldes gerne Mormoderen i den ældste Datter, men forskellige Hensyn har altid foraarsaget, at Afvigelser stadig vil kunne konstateres; saaledes fik Barnet ofte Navn efter en fremtrædende Personlighed, der var bedt til Fadder, eller efter en foresat, som naar Degnen opkalder sin Søn efter Sognepræsten. En af de hyppigst forekommende Opkaldelseskikke er det, at en Søn, født efter Faderens Død, faar dennes Navn, og en Datter, hvis Moder dør i Barselseng, faar paa samme Maade hendes Navn. Meget ofte opkaldes ogsaa en afdød Ægtefælle i det første Barn af samme Køn, som den efterlevende Ægtefælle faar i et nyt Ægteskab. Disse Navneskikke er især indenfor Bondestanden i mange Egne fastholdt med stor Konservatisme. Det er givet, at saadanne Regler har metodisk Værdi for Slægtsforskningen, og at det er betydningsfuldt at prøve Rækkevidden af dem³⁾.

Indenfor de højere Samfundslag og overhovedet indenfor Bybefolkningen kan man nu ikke mere spore Regler for Opkaldelsen; men mange Slægter viser en saa sejt Fastholden ved bestemte Fornavne, at man — selvom Slægtsnavnet er almindeligt — af Fornavnene kan slutte sig til Samhørigheden.

Der har herhjemme hersket stærk Konservatisme med Hensyn til Fornavnene. Vi har endnu levende mange af de gamle Navne, som vi genfinder i Runeindskrifterne og de ældste Sagn (Harald, Gorm, Rolf, Helge, Frode, Signe, Aase, Estrid o. fl.), og flere, der var gaaet i Glemme, er i forrige Aarhundrede optaget igen under Paavirkning af Grundtvig og Ingemann. Den voksende Forbindelse med de sydlige Nabolande, men særlig Kirkens

¹⁾ L. Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie I. Indl., S. XXIX f., jvf. Hist. Tidsskr. 8. Rk., 6. Bd., S. 249 f.

²⁾ W. Marstrand i Pers. Tidsskr. 7. Rk., 2. Bd., S. 97—108, se herimod C. Klitgaard i Fortid og Nutid I S. 125 f. og i Pers. Tidsskr. 8. Rk., 5. Bd., S. 18, Noten.

³⁾ V. A. Secher har i sin Afhandling: Opkaldelseskikke i østjydske Bondeslægter fra 17. og 18. Aarhundrede, Bidrag til genealogisk Metodelære (Medd. fra det danske Rigsarkiv I S. 471—520) prøvet disse Regler og faaet dem i Hovedsagen bekræftet i den opstillede Stamtavle over en Slægt Jørgensen fra Følle.

Indflydelse bragte en Række fremmede Navne, særlig, som tidligere nævnt, Helgennavne i høj Kurs; men i de senere Aarhundreder har Forandringen i Navnegivningen været ringe, det er de samme Navne, der stadig gaar igen, bortset fra at der særlig i det sidste Aarhundrede har gjort sig visse Modestrømninger hidrørende fra litterær Paavirkning gældende. Manglen paa Opfindsomhed giver sig Udtryk baade i, at mange Slægtsnavne benyttes som Fornavne, og i den Skik, der sætter ind i det syttende Aarhundrede, at danne Kvinde-navne af Mandsnavne ved at føje en Hunkønsendelse til disse (f. Eks. Nielsine, Karoline, Jacobine, Frederikke, Emilie, Henriette o. s. v.).

Til Christian IV.'s Begravelse og Frederik III.'s Kroning var indbudt henved et halvt Tusinde Adelsmænd med Fruer og Frøkenener. Af de første hed 19 Jørgen, 18 Henrik, 16 Erik, 14 Niels, 13 Mogens og Otto, 11 Christoffer og Hans, 10 Knud og Claus, 9 Jens og Jacob, 8 Axel, Laurids, Christen og Eiler, 7 Peder og Iver, 6 Corfitz, Christian og Jochum, 5 Anders, Ove, Frands og Frederik, 4 Steen, Palle, Johan og Enevold, 3 Oluf, Gunder, Ebbe, Just, Valdemar, Sivert, Hartvig og Henning, 2 Tage, Gregers, Thomas, Manderup, Caspar, Ditlev, Folmer, Mourids, Kjeld, Predbjørn, Morten, Vincens, Falk, Emmeke, Lave, Gabriel, Holger, Bjørn, Albert, Jesper og Tønne, 1 Hannibal, Herluf, Tyge, Vogn, Marquard, Laxmand, Verner, Viffert, Wulf, Bendix, Flemming, Arend, Rønnov, Venzel, Markov, Herman, Rudbæk, Staller, Mathias, Ulrik, Fasti, Terkel, Godske, Esge, Ernst, Pros, Melchior, Torben, Borkvard, Stig, Ulf og Malte.

Af Adelsdamerne hed 48 Anne, 29 Margrethe, 28 Elisabeth (Lisbet, Elsebet), 20 Karen, 18 Sophie, 15 Birgitte, 14 Dorothea (Dorthe, Dorete), 10 Ingeborg, 9 Christine, 8 Mette, 7 Ellen, Maren, Helvig og Else, 6 Sidsel og Kirsten, 5 Beate og Ide, 4 Regitze, Hilleborg og Vibeke, 3 Christiane, Helle, Rigborg, Magdalene, Barbara, Lene og Edel, 2 Berete, Hedvig, Talis og Øllegaard, 1 Eleonora, Jytte, Johanne, Inger, Bodil, Agathe, Olive, Augusta, Cathrine, Berte, Helrad, Herborg, Susanne og Abel. Marie hed ikke en eneste dansk Adelsdame, kun et Par tysk fødte Fruer. Dette, der forekommer mærkeligt, hænger sammen med, at Jomfru Marias Navn lige til Reformationen blev betragtet som alt for helligt til at bruges, hvilket som

det ses, ikke gælder Maren, der fejlagtig opfattedes som afledet af Marie¹⁾).

Fornavnenes slægtshistoriske Værdi som Bidrag til at særpræge en Personlighed kan ikke overvurderes. Slægtsforskeren bør derfor med al Energi modarbejde den Tendens, som har gjort sig gældende i det sidste Aarhundrede til ligesom at eliminere Fornavnet i Skrift og Tale. Det gaar endog saa vidt, at Hustruer i mange Tilfælde kalder deres egen Ægteemand i Om- og Tiltale ved Efternavn, og at man af Magelighedshensyn indskrænker sin Underskrift til et vanskeligt læseligt Efternavn uden Antydning af Forbogstaverne endside da Fornavn.

Til ind i det syttende Aarhundrede var enkelte Fornavn Reglen; først i det attende Aarhundrede bliver den syd fra kommende Skik at tildele et Barn flere Fornavne²⁾ almindelig; de højere Stænder er i saa Henseende forud for de lavere, omend det maa erkendes, at disse sidste (særlig Bybefolkningen) er fulgt godt med, idet de nu ofte ved mange og mærkværdige Fornavne til deres Børn søger at gøre sig gældende paa en Maade, der i alt Fald ikke koster den paagældende noget — men kan være ubehagelig nok for Barnet, der hele Livet skal trækkes med de mange, lange og mærkelige Navne.

Af den ovenfor skildrede Udvikling af Navnegivningen fremgaar det, at Usikkerheden, den frembyder, er saa stor, at et enslydende Efternavn ikke isoleret set kan tjene som *Bevis* for Slægtsammenhøighed. *Hertil kommer, at Skrivemaaden af Slægtsnavnene var saare vaklende i de ældre Tider* (se foran Side 187 f.), Navnelighed maa underbygges med andet, naar man skal kunne være sikker paa, at det er samme Slægt, her kan lignende Fornavne, samme Vaaben og f. Eks. den Kendsgerning, at Familier, der bærer samme Navn, er kommet fra samme Egn, være en stærk Støtte for Antagelsen om slig Sammenhøighed.

Nu til Dags kan et Slægtsnavn erhverves ved 1) Fødsel, idet et i Ægteskab født Barn har Ret til sin Faders, et udenfor Ægteskab født Barn til sin Moders Navn, 2) ved Faderens Legitimation af udenfor Ægteskab født Barn, 3) ved Adoption, 4) ved Gifter-

¹⁾ Jvf. J. Steenstrup: Mænds og Kvinders Navne S. 84.

²⁾ Der findes historisk sikre Angivelser om flere Fornavne fra meget tidlig Tid, f. Eks. 1027 Grev Otto Vilhelm af Burgund, ca. 1340 Kong Carl Robert af Ungarn, 1412 Christian Niels Vasa, men det er givet, at dette er Undtagelser.

maal.), 5) ved kgl. Bevilling og 6) ved Øvrighedsbevis ifølge Loven af 22. April 1904.

*Retsbeskyttelsen*²⁾ for et Slægtsnavn er ringe, meget ringere end den burde være, den indskrænker sig til, at de ifølge Navneloven af 22. April 1904 forbeholdte Navne ikke kan antages ved Øvrighedsbevis, men derimod nok ved kgl. Bevilling. Sørgeligt er det at se, hvilke Blomster Usagkyndigheden paa dette Omraade har sat sig, naar Øvrigheden Gang paa Gang har tilladt Personer at antage gamle, gode Slægtsnavne eller Varianter af disse³⁾: men det skal dog erkendes, at der er kommen *nogen* Bedring i dette Forhold, efter at Navnebevillingsmyndigheden i 1916 er bleven centraliseret i Justitsministeriet og ikke praktiseres af de enkelte Politimestre Landet over, hvis Evne til at træffe det rette i Navnespørgsmaal i alt Fald ikke har staaet Maal med deres sikkert gode Vilje.

Bemægtigelse af et Slægtsnavn synes at blive retsstiftende blot derved, at Navnet igennem en Daabshandling og Indførelse i Kirkebogen tillægges et Barn; dette er en skjult, men derfor ikke mindre bemærkelsesværdig Navnekilde, og den rinder stadig, skønt det ved kirkeministeriel Skrivelse af 6. Februar 1895 blev indprentet Præsterne, at de ved Indførelse af Personers Egennavne, særlig Efternavnet, i Kirkebogen ikke maatte foretage vilkaarlige Forandringer i Stavemaaden.

Det kan være vanskeligt nok at opklare Spørgsmaalet om et Slægtsnavns Oprindelse, der interesserer Slægtsforskeren, ofte maa han ty til Sprogforskernes Vejledning. Mærkelige er i Sandhed ofte de Forandringer, som et Navn i Tidens Løb kan undergaa. I Sønderjylland lever f. Eks. en Slægt Illies, der oprindeligt har heddet Steeneck. Hvorledes er denne Navneforvandling foregaaet? Sempelthen ved, at en studerende af Slægtens Medlemmer paa et Tidspunkt, da Latinisering af Navnene

1) En Kvinde er ved Giftermaal ifølge en nu nogle Aarhundreder gammel Skik berettiget til at bære sin Ægtefælles Navn, men hun er ikke forpligtet dertil, jfr. justitsministeriel Skrivelse af 18. Marts 1913.

2) H. Hjorth-Nielsen: Nogle Virkninger af Navneloven af 22. April 1904, i Pers. Tidsskr. VI, 4, 1913, S. 187—195. Paul Hennings: Nogle Bemærkninger om Retsbeskyttelsen for Slægtsnavne i Danmark, i Pers. Tidsskr. VI, 6, 1915, S. 127—138. Henrik Lundh: Navneplikt og Navnerett. Oslo 1928, behandler de forskellige europæiske Landes Navneskik og de dertil knyttede Retsforhold.

3) I Aaret 1925 blev der f. Eks. givet Tilladelse til Antagelse af Navnene Litle og Mesting.

var paa Moden, kaldte sig Ilex (den latinske Betegnelse for Stenegen), og dette er efterhaanden gaaet over til det mere mundrette Illies.

Endnu maa jeg omtale den lille Navnebestanddel *von*¹⁾, som baade er blevet brugt og misbrugt herhjemme. Oprindeligt havde den ingen anden Betydning end den rent sproglige, den samme som det danske »af« eller »fra« og det franske »de«, og var derfor ogsaa altid knyttet til et Navn, der indeholdt en Stedbetegnelse, og der findes som Følge deraf mange borgerlige Slægter i Tyskland og Frankrig, som med fuld Ret bærer deres »von« og »de« foran Navnet.

Men efterhaanden gled »von«et i sit Hjemland over til at anses for et Adelsprædikat; uden at man dog er gaaet saa vidt som til at forbyde ikke-adelige Slægter at bære deres hævdvundne »von« foran deres Navne, oversaas den sproglige Betydning til den Grad, at Meningsløsheder som at Hr. Müller ved at adles blev til Hr. von Müller kom til at høre til Dagens Orden.

I Danmark har »von«et heldigvis aldrig vundet Borgerret som Adelsmærke; naar danske Adelsfamilier fører det, er det fordi der er Tale om en oprindelig tysk Adelslægt, der har beholdt sit »von« i det danske Adelspatent. Men vi har været inde paa noget, som bar der henimod, den danske Landofficers Brug af »von«et foran Slægtsnavnet i Tidsrummet 1770—1860.

Indførelsen af dette Prædikat i Hæren skriver sig fra, at den danske Hærs Officerskorps for en stor Del rekrutteredes fra tyske adelige Krese, der bar Prædikaten, saa det for de *borgerlige* danske Officerer blev noget af en Æressag ogsaa at komme til at føre det. Omkring 1770 blev Brugen af »von«et saa almindelig, at Regeringsmyndighederne benyttede det i officielle Udfærdigelser, men en egentlig Anerkendelse fik det aldrig, og i 1860 blev det udtrykkelig afskaffet. Alligevel spøger det stadig i Familier, der nedstammer fra Officerer fra denne Periode, og faar dem til at tro, at de tilhører den danske eller maaske den tyske Adel. Hertil har ikke mindst den Omstændighed hidraget, at Præsterne i fuldstændig Uvidenhed om, at der kun var Tale om et *personligt* Prædikat, i Kirkebogen har tillagt Officersbørnene »von«et, og dette er saa gaaet igen i de føl-

¹⁾ Jfr. H. F. Bilstedts Artikel om dette Emne i Militært Tidsskr. 33. Aargang, 1904, Sp. 354—56.

gende Generationer og føres stadig; der er ikke faa Slægter, som stammer fra en god borgerlig Officer med Officers-»von«et fra denne Periode, som med Indignation vilde afvise den Insinuation, at de smykker sig med laante Fjer, og som er fuldt og fast overbevist om, at de er adelige.

I Tyskland blev det før Verdenskrigen forbudt Embedsmænd at bære et »von«, som de bar i Kraft af deres Nedstamning fra en dansk Officer fra den ovennævnte Periode.

VAABENET, BOMÆRKET OG SEGLET

Vaabenmærkerne, saaledes som vi kender dem, er Produkter af Riddervæsenet, altsaa af Middelalderens kristelige Kultur i Europa. Man kan ikke tale om noget Vaabenmærkevæsen hos Orientalerne, saalidt som hos uciviliserede Folkeslag, selvom det maa erkendes, at disse kan have Kendetegn og Mærker, som har Lighedspunkter med Vaabenmærket¹⁾. Brugen af Vaabenmærker gaar tilbage til sidste Halvdel af det 12. Aarhundrede²⁾. Oprindelig fastnaglede Ejermanen paa sit til Beskyttelse i Kampen benyttede Skjold en eller anden Genstand, som han valgte til sit Mærke, eller anbragte en Gengivelse af den paa Skjoldet, saaledes at man altid — ogsaa i Kampen, naar Hjælmsvisiret var slaaet ned — kunde kende Ejermanen.

Efterhaanden som Riddervæsenet udvikledes og det først var blevet almindelig Skik at *male Vaabenmærkerne paa Skjoldet*, tabte man de oprindelige, naturlige Forbilleder af Syne og hentede Vaabenmærkerne fra alt mellem Himmel og Jord; under Bestræbelsen for at opnaa en dekorativ Virkning blev Vaabenmærkerne saavel paa Skjoldet som paa de tusinde andre Steder afbildet i stadig mere stileret Skikkelse; der udviklede sig endog en egen Vaabenmærkekunst, den saakaldte Heroldskunst, og Vaabenmærkevidenskaben — Heraldiken (fr. blason) — blev efterhaanden saa indviklet, at kun særlig indviede forstod den.

Hovedbestanddelen af et Vaaben er *Skjoldet* (fr. *écu*) med dets Figurer. Uden dette kan et Vaaben som saadant ikke tænkes.

¹⁾ Herfra danner dog Japanerne en Undtagelse; de havde ogsaa en selvstændig udviklet Heraldik; men for øvrigt har Japan i den nyeste Tid omdannet denne — som overhovedet sit Adelsvæsen — efter europæisk Mønster.

²⁾ De i den senere Tid af G. List (*Bilderschrift der Ariogermanen*, 1910) og af B. Koerner (*Handbuch der Heroldskunst*, 1920 f.) gjorde Forsøg paa støttende sig til Ole Worm at ville afede alle gamle Vaabener og Bomærker af *Runerne* og altsaa tilskrive dem en langt højere Alder, er ikke lykkedes; den videnskabelige Begrundelse er ganske svigtet, og de er med Vægt blevet imødegaaet af en Række betydelige Videnskabsmænd, der alle stempler denne Teori som Fantasteri.

derimod er de andre Dele af Vaabenet, Hjælm, Hjælmprydelse o. s. v. i og for sig undværilige. — Vaabenskjoldets *Form* er mangfoldigt. Oprindelig gængse Former var det *trekantede aflange Skjold* med øverste Rand enten buet eller lige og afrundede eller spidse Hjørner (gotisk), og det halvrunde Skjold med lige Overrand og Sider, med halvkredsformet Underrand eller med en Rand, der forneden har Udseende som en Klamme (se Fig. 4, 5 og 6).

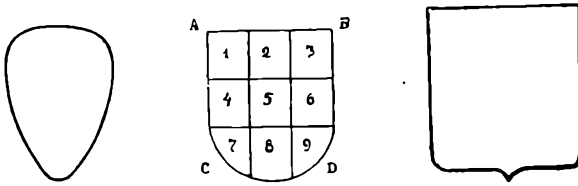

Fig. 4, 5 og 6. Skjoldformer.

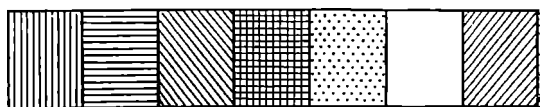
I Renaissancetiden — og i endnu højere Grad i Barok- og Rokotiden — antager Skjoldet vilkaarlige af Tidens Stil og Kunstnerens Luner dikterede Former.

I og for sig er Skjoldets Form heraldisk set ligegyldigt; men vælger man en bestemt Stil ved Udførelsen af et Vaaben, f. Eks. fordi det skal anbringes paa en Bygning i en eller anden Stilart, maa denne Stil gennemføres strengt, ogsaa for alle andre Dele af Vaabenet.

Vaabemærkerne er som nævnt mangfoldige; visse Arter — som Tvær- og Skraabjælker, Ruder og Sparrer — henregnes til de egentlige heraldiske Figurer og indtager heraldisk set Forrangen for andre Figurer som de med saa stor Forkærlighed benyttede stiliserede Løver, Ørne og Liljer.

Skjoldet og dets Figurer er altid *farvede*, men hurtigt veg den naturlige Farve for de malerisk virkende saakaldte *heraldiske Tinkurer*. Disse er: 1. Guld (eller Gult), 2. Sølv (eller Hvidt), 3. Rødt (Mønje eller Zinnober), 4. Blaåt (Ultramarin eller Kobalt), 5. Grønt og 6. Sort, hvortil kommer 7. Purpur, der herhjemme dog kun sjældent benyttes i Skjoldet, og endelig Naturfarve, den Farve som Figuren har i Virkeligheden, f. Eks. en brun Hjort. — 1. og 2. er de saakaldte *Metaller*, medens de øvrige kaldes *Farver*, og det er en fast heraldisk Regel, at Metal kun kan sættes paa Farve og omvendt, men ikke Metal paa Metal og Farve paa Farve, altsaa f. Eks. ingen hvid (Sølv) Hest paa en Skjold-

bund af Guld, men kun paa en farvet Bund. Naar Gengivelsen af et Vaaben ikke er farvelagt, bruges meget en allerede i det syttende Aarhundrede opkommen Skravering af Tegningen for at betegne Farven, nemlig:

Rødt Blaat Grønt Sort Guld Sølv Purpur

Figurer med Naturfarve forsynes med en let Schattering.

I Beskrivelser betegner man Farverne ved Bogstaver, altsaa Guld = g., Sølv (hvidt) = h., Rødt = r., Blaat = b., Grønt = gr., Sort = s. og Naturfarve = n.

Paa Fransk er Farvetegnelsen or (Guld), argent (Sølv), gueules (Rødt), azur (Blaat), sable (Sort), sinople (Grønt) og pourpre (Purpur).

Skjoldets Flade kaldes *Feltet*, i dette findes Figurerne, der som bemærket kan være saare mangfoldige. — Ofte er Skjoldet delt i flere Felter, der hver har sine heraldiske Figurer, disse Felter maa ogsaa altid veksle med Metal og Farve. Denne Deling af Skjoldet i flere Felter kan have eksisteret fra første Gang Vaabenet kendes, men kan ogsaa skyldes senere Begivenheder, f. Eks. et Giftermaal, Arv af Jordegods, Standsophøjelse o. lign., idet den paagældende faar sit Vaaben formeret eller forbedret med Figurer, der alluderer til slige Kendsgerninger.

Delingerne i Felter sker i Almindelighed paa langs og paa tværs en eller flere Gange, enten lige eller en skraa Deling fra højre eller venstre. Deling to Gange paa langs og to Gange paa tværs, hvilket skaber 9 Felter, findes tit i fornemme Slægters Vaaben-skjolde, ofte stiger Felternes Antal endnu højere i fyrstelige Huses Vaahener. Hovedfeltet er det øverste Hjørne til højre, overhovedet gaar man i Vaabenbeskrivelser altid fra højre mod venstre og fra oven og nedefter. Det maa erindres, at den heraldiske Betegnelse højre og venstre gælder for Skjoldbæreren; det, der er højre for Beskueren, er altsaa venstre for Skjoldbæreren og betegnes heraldisk korrekt som venstre, og omvendt. Et mindre i Midten af Feltet anbragt Skjold kaldes *Hjerteskjoldet*. Findes der i dettes Midte et endnu mindre Skjold, kaldes dette

sidste Hjerteskjoldet, det oprindelige Hjerteskjold *Midterskjoldet*, det store Skjold *Hovedskjoldet*.

Hjælmen (fr. timbre) er Vaabenets anden Hovedbestanddel. Den er altid metalfarvet og anbringes oven paa Skjoldet, den er snart vendt fremefter og snart til Siden. Fra Vaabenmærkekunstens Forfaldstid kendes talrige Vaabener med flere Hjælme. Oprindelig havde Hjælmen ligesom Skjoldet en Form, der nærmede sig de virkelig benyttede Hjælmes, men efterhaanden blev ogsaa dens Form en Modesag. De almindeligst benyttede Hjælmformer i Heraldiken er Tøndehjælmen, Stikhjælmen og den aabne Trallehjælm, der dækker Ansigtet med en Rist af Traller eller Bøjler (Fig. 7, 8 og 9).

Fig. 7, 8 og 9. Hjælmformer.

Hjælmtegnet (fr. cimier) er en eller flere paa selve Hjælmen anbragte Figurer; ikke sjældent gaar en af Skjoldets Figurer igen som Hjælmtegn; Horn (særlig de saakaldte Vesselhorn), Vinger, Fjer, Flag, Kroner eller Blomster er de hyppigst forekommende Hjælmtegn.

Hjælmklædet (fr. lambrequins) er fra at være et virkeligt Klæde — oprindeligt beskyttende Hjælmen mod Solens Straaler — af de heraldiske Kunstnere efterhaanden udviklet til at være fra Hjælmens Isse til begge Sider udgaaende *ornamentale* Udsmykninger, der ofte som rankeagtigt Løvværk omgiver hele Skjoldet. Hjælmklædets ydre Dele bærer gerne en af de heraldiske Farver, de indre Metalfarver.

De just nævnte Dele af et Vaaben er at anse som dets egentlige Bestanddele; imidlertid har særlig i Heraldikens Forfaldstid en hel Del Attribute fundet hyppig Anvendelse, hvorfor jeg kort skal nævne dem. Til disse hører *Vaaben-* eller *Rangkronerne*, der kom i Brug omtrent samtidig med, at Bæringen af Rustning og Hjælm faldt bort. Det almindeligste er, at Kronen erstatter Hjælmen ovenpaa Skjoldet, men undertiden sættes den ogsaa paa Hjælmen eller omkring den. Der findes mange Arter Kroner:

kongelige, hertugelige, fyrstelige, grevelige o. s. v. Herhjemme er kun uretmæssig Brug af den kongelige Krone bleven bekæmpet¹⁾; men ellers er det efterhaanden i alt Fald i Tyskland blevet hævdvunden Skik, at kun Grever har Lov til at bruge en Krone med ni Takker, kun en Friherre (Baron) med 7 Takker, medens den ubetitlede adelige kan bruge en Krone med 5 Takker. — Andre personlige Tegn paa Rang og Værdighed anbragtes bag eller omkring Vaabenet, f. Eks. Pavens Nøgler, Kongens Scepter, Bispens Krumstav, Marskalstaven og Ordenskæder; ifølge Elefant- og Dannebrogordenens Statuter var dens Riddere endog forpligtet til at føre Ordenen hængende i Kæden eller Baandet under deres Vaaben, saaledes at Kæden eller Baandet omgav dette.

Ogsaa de saakaldte heraldiske *Pragtstykker*, Skjoldholderne, Vaabenkapperne og Deviserne er af nyere Datum; de kendes i hvert Fald ikke før det fjortende Aarhundrede, og man skal betydelig længere ned i Tiden før de optræder hyppigere. Til *Skjoldholder* (fr. tenant) benyttes Mennesker — i Reglen Vildmænd — Dyr eller Fantasiskikkelser. Det almindelige er, at der findes to Skjoldbærere af samme Art paa hver sin Side af Skjoldet; men en enkelt Skjoldholder og Skjoldholdere af forskellig Art forekommer ogsaa. *Vaabenkappen* eller *Vaabentelet* (fr. pavillon) forekommer kun i Forbindelse med fyrstelige og højadelige Vaabener. Den er anbragt som et Draperi bagved Vaabenet og samles i Reglen foroven med en Krone. Kappens Yderside er gerne rød (Purpur, Skarlagen eller Karmosin) eller violet og Foret Hermelin. Den kan, naar den falder i smukke Folder, være af stor malerisk Virkning. — *Devisen*, der oprindelig dannedes af en eller anden Figur i Forbindelse med nogle korte og karakteristiske Fyndord, gik snart over til kun at betyde Fyndordene — Valgsproget. De anbragtes i Reglen paa et Baand under Vaabenet, men er iøvrigt lidet kendt i dansk Heraldik; det er navnlig i engelsk Heraldik, at disse Deviser har vundet Borgerret.

Til *Pragtstykkerne* henregnes endelig undertiden ogsaa *Bannere*, der holdes af Skjoldbærerne eller er stillet bag Skjoldet; men iøvrigt vilde det føre for vidt at nævne alle de heraldiske

¹⁾ Landsover- samt Hof- og Stadsretsdom af 4. November 1914 (Ugeskrift for Retsvæsen 1915, S. 303); justitsministeriel Skrivelse af 24. Juli 1917, jfr. Lov af 29. Marts 1924, Nr. 98, § 4, Nr. 2; i den seneste Tid synes man med større Energi end hidtil at ville haandhæve Retten til Kronen og forlange Rigsvaabenets Korrekthed gennemført.

Særtilfælde og Snurrepiberier, som den heraldiske Udvikling fører med sig, endsigte da omtale de Udskejelser, som Heraldikens Forfaldstid er saa rig paa ikke mindst herhjemme; det hændte at man simpelthen tillod den, der skulde adles, at give sin Fantasi frit Løb med Hensyn til Vaabenet.

For Kunst og Kunstindustri har Heraldiken haft stor Betydning, ogsaa herhjemme. Ved alle Arter af haandgribelige Minder fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede bliver vi stillet Ansigt til Ansigt med Vaabenmærker. Adelen udstyrede sine Slotte baade udvendigt og indvendigt med sine egne og sine Aners Vaabener. Bohavet var fortrinsvis smykket dermed, og det samme gjaldt Portrætterne, de vævede Væg-Gobeliner og Dækketøjet. Endnu er bevaret en Række Vaabentæpper, som baldyredes i de fornemme Fruerstuer og Jomfrubure, og enkelte af disse hører til det bedste vort Land ejer af Kunstsyning og er levende Vidnesbyrd ikke alene om Flid og Kunstfærdighed, men ogsaa om, hvor højt Slægts- og Vaabenkundskaben vurderedes herhjemme. — De skønneste af disse Vaabentæpper er Sophie Staverskovs) (Figur 10), der nu tilhører den Sehested'ske Slægt, og Clara Gyldenstiernes²⁾ (Figur 11) paa Frederiksborg Slot. Begge frembyder interessante genealogiske og heraldiske Problemer. — Det førstnævnte, der maa være vævet i Aarene 1650—70, er af en enestaaende Skønhed og Pragt. Det er 334 × 220 cm. stort, af lys olivengrøn Silke med Kunstbroderi og fine Kæde- og Kontursting. Det er omgivet af en 14,5 cm. bred, tildels knyttet Frynse af hvid, rød og grøn Silke med Rosetter i samme Farver, anbragt paa den knyttede Del. Det er prydet med 48 Vaabener, der er anbragt i 12 Vaabenskjolde med 4 Vaabener i hvert. H. Berner Schilden Holsten har paavist, at der her foreligger Anetavle paa 16 Aner for Sophie Staverskov og hendes to Mænd, Otto Kruse og Laurids Ebbesen Udsen³⁾.

Clara Gyldenstiernes Tæppe er 237 × 164 cm. og bærer Aars-

¹⁾ Jfr. H. Berner Schilden Holsten: Sophie Staverskovs Silketæppe i Fra Arkiv og Museum, Serie 2, Bd. 1, S. 337—367.

²⁾ Jfr. O. Andrup: Clara Gyldenstiernes Tæppe i Fra Arkiv og Museum, Serie 2, Bd. 1, S. 216—221.

³⁾ H. Berner Schilden Holsten henviser til, at Laurids Ebbesen Udsens Anetavle paa Tæppet ikke stemmer med de nyere Stamtavler og anser den derfor for at være ukorrekt uden dog at komme nærmere ind paa Uoverensstemmelsen. — Det kan imidlertid ogsaa være de hyppigt paa Kombinationer hvilende Stamtavler, der ikke holder Stik.

Fig. 13. Claes Daas Epitafium.

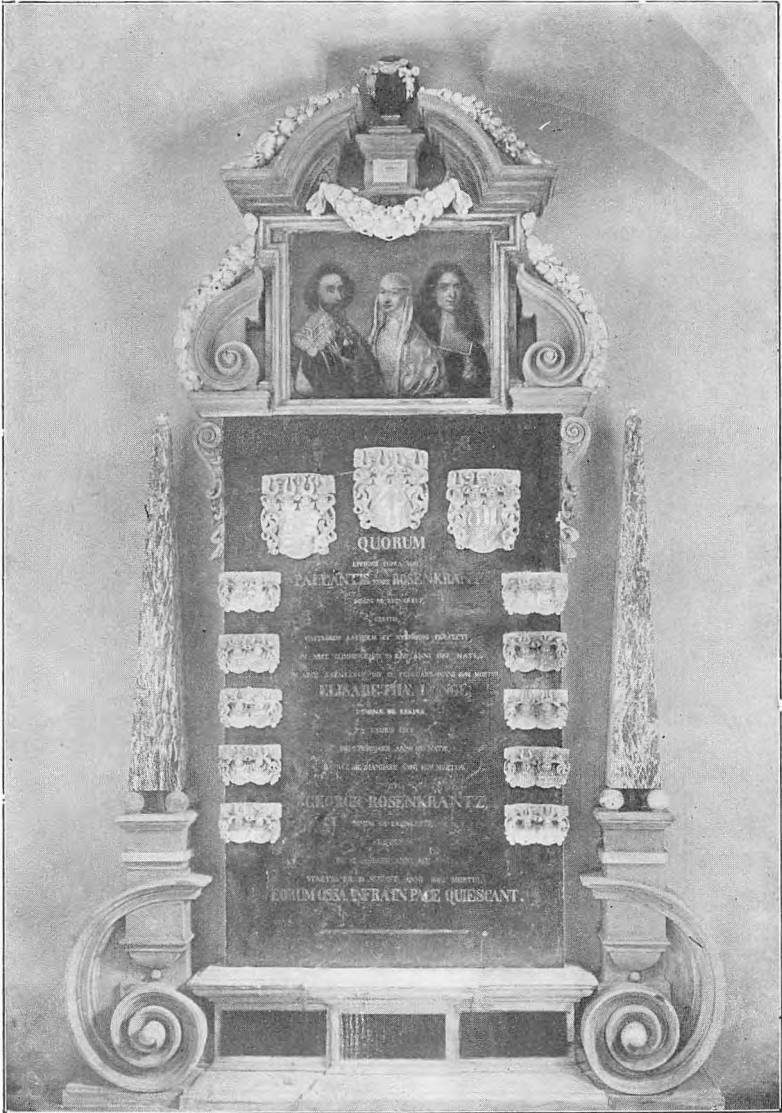

Fig. 14. Palle Rosenkrantz's Epitafium.

konstatere, hvilke Slægter disse Vaabener tilhører, og i hvilket Forhold Slægterne anemæssigt staar til Hovedpersonen.

Er der f. Eks. fire Vaabener i en Ligstens Hjørner, benyttes ofte følgende Ane-Orden: Øverst til højre¹⁾ Farfaderens, nederst til højre Farmoderens, øverst til venstre Morfaderens, nederst til venstre Mormoderens, og findes der otte Anevaabener, opstilles de i Almindelighed saaledes:

Fader	Moder
Farmoder	Mormoder
Farfaders Moder	Morfaders Moder
Farmoders Moder	Mormoders Moder

Man kan i Almindelighed regne med, at Vaabenerne er ordnede generationsvis, at de mandlige Aners Vaabener er udeladt, og at de i hver Generation ny tilkomne Vaabener rangerer indbyrdes efter den Plads det foran dem udeladte Vaaben har i den tidligere Række.

Med disse Regler som Udgangspunkt maa man søge at finde, hvem der i de paagældende Adelsslægter kan komme i Betragtning som Aner, en Opgave, der kan være vanskelig nok — ofte svigter Systemet, fordi Kunstneren eller Epitafiets »Bygherre« har haft sine egne Ideer.

Systemet for Anordningen af de 32 Anevaabener i Clara Gyldestiernes Vaabentæppe har O. Andrup udtrykt paa den Vis, at der indenfor hver Generation først anføres Vaabenet for den Kvinde, som er gift ind i en Familie, hvis Vaabenmærke har holdt sig i de fleste Generationer paa Anetavlen, dog saaledes at Farfaderens Ascendens altid sættes foran Farmoderens.

I Sophie Staverskovs Tæppe er Ordningen den, at hendes egne Aner staar for Tæppets to Ender, foroven længst til heraldisk venstre Vaabenerne for hendes 4 Bedsteforældre, tilhøjre de 4 Oldemødre, de 8 fjerneste Aner eller de 8 Tipoldemødre staar i Tæppets nederste Ende. Til heraldisk venstre findes den første Mands og tilhøjre den anden Mands Aner, ordnet paa ganske samme Maade som Hustruens.

Det er sjældent at finde større Anetavler ordnede saaledes, at Vaabenerne som her er samlede 4 og 4. I Almindelighed er hvert Vaaben anbragt paa naturlig Maade for sig eller samlede

¹⁾ Højre og Venstre taget i heraldisk Betydning, altsaa ikke set i Forhold til Beskueren.

to og to. Anordningen her er iøvrigt den samme som ovenfor nævnt, at Personens fædre Vaaben staar paa den fornemste Plads øverst til heraldisk Højre og det mødre til Venstre, medens det farmødre og det mormødre staar under de respektive Forældres Vaabener. Af de paa det fælles Vaabenskjold anbragte 4 Hjælme svarer de to midterste til de Vaabener, hvorover de staar, medens de to yderste Hjælme hører til Skjoldets nederste Vaabener (Fig. 15).

En i Heraldik ukyndig vil iøvrigt næppe ved første Øjekast tænke sig andet end, at hvert af Vaabenskjoldene kun repræsen-

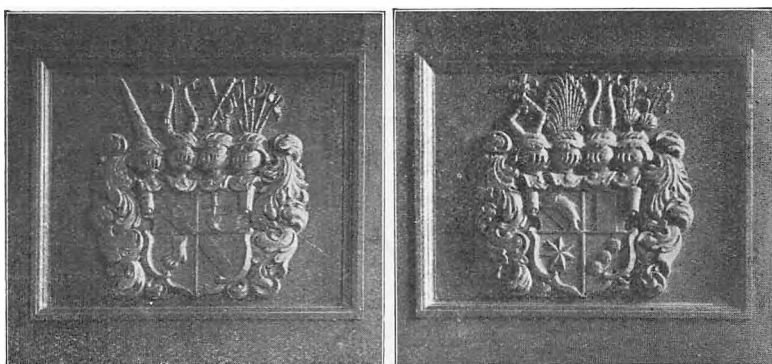

Fig. 15. Hans Friis og Helvig Marsvins Anevaaben.

terer et enkelt Vaaben, al den Stund slig Deling af et enkelt Vaabenskjold — i fire Felter — som ovenfor nævnt ingenlunde er en Sjældenhed.

Ved Sidestillingen af Anevaaben-Grupper for to Ægtefæller maa man iøvrigt være opmærksom paa, at Ordningen af Vaabenerne i Ægtemandens Gruppe undertiden er modsat den sædvanlige, for at Mandens og Hustruens Vaabener kan komme til at staa lige ud for hinanden.

Ligervis kan Hjælmene ogsaa være stillet saaledes, at den fædrene Hjælm staar yderst og efterfølges af de andre i den Orden, hvori Vaabenerne vilde have staaet, om de havde staaet enkeltvis ved Siden af hinanden.

Det vil ses, at der er Faldgruber nok for den, der sysler med disse kulturhistoriske Minder og ved deres Hjælp vil søge at opstille genealogisk korrekte Anetavler, selvom han er Herre over Stoffet i den Forstand, at han kender de enkelte Vaabener og ved,

hvilke Slægter de tilhører, hvortil der ikke kræves noget helt ringe Studium. — Han vil erfare, at der tit og ofte af praktiske Grunde og Skønhedshensyn uden Smaalighed er gjort Vold paa selv elementære heraldiske Regler.

Til en vis Grad kan Forsyndelser mod disse Regler — der saavidt jeg kan skønne er større her end f. Eks. i Tyskland, der jo er Hovedlandet for den teoretiske Heraldiks Udvikling, som Frankrig er det for den praktiske — forklares ved, at medens Mellem- og Sydeuropas Lærde i Renæssancetiden i stort Tal gav sig af med Studiet af Heraldik, har denne aldrig vundet virkeligt Fodfæste endsiges Borgerret indenfor dansk Videnskab. Beskæftigede man sig med den, var det i hvert Fald kun rent con amore. Noget kan dette vel ogsaa hænge sammen med den store danske Nøgtternhed i alle Livets Forhold; vor Adel har heller aldrig svunget sig op til noget tilsvarende som Udlandets pragtfulde Turneringsfester, hvor Heroldskunsten spillede en afgørende Rolle, og om hvilke Krønikerne fra hine Tider giver os righoldige Vidnesbyrd.

For Slægtsforskningen ligger Vaabenernes Hovedbetydning deri, at saasnaart Forskningen naar saa langt tilbage i Tiden, at de skrevne Kilder som Kirkebøger o. lign. svigter, vil et paa-viseligt Vaabenmærke altid være et vægtigt, ofte det eneste Indicium for, hvilken Slægt den paagældende tilhører.

L. Bobé hævder paa Grundlag af sine Studier over den gamle sønderjydske og holstenske Adel, at et fælles Vaaben har langt større Betydning som Bevis for Slægtskab end fælles Slægtsnavn, og at Personer med samme Slægtsnavn, men med forskelligt Vaaben ikke kan have Tilknytning til hinanden, selvom de bor i samme Egn, medens Personer fra samme Egn, der har forskelligt Slægtsnavn, men ensartet Vaaben, oprindeligt maa have tilhørt samme Slægt, navnlig da, hvis de samme Fornavne gaar igen i dem begge. Han gaar ud fra, at Navneforskellen skyldes, at yngre Sønner i en Slægt har taget Navn efter erhvervet Jordegods¹).

¹) Se Slægten Ahlefeldts Historie. Heydenreich (Handbuch der prakt. Genealogie I, S. 210 ff.) mener, at Ligheden i Vaaben for Slægter med forskelligt Slægtsnavn skriver sig fra, at disse har antaget samme Vaaben for at betegne deres fælles Lensforhold til samme Lensherre; men han tager ikke i Betragtning, at denne Forklaring i alt Fald ikke holder Stik, naar der er Tale om Egne, hvor der ingen Lensherre eksisterede.

Med Hensyn til *Vaabenretten*, da er det en udbredt, men fejlagtig Antagelse, at Adelen har Eneret til at føre Vaaben som Slægtsmærke og som Standssymbol; herhjemme har den det i hvert Fald ikke og har sikkert aldrig haft det¹⁾. Vi møder i Danmark allerede i Middelalderen ufri Gejstlige, Borgere, ja endog Bønder, der bruger Segl med Skjold og Hjælm nøjagtig som Adelen²⁾, ofte er disse endog smukkere end de fleste adelige Vaabenmærker. Af Hyldingsakten 1655 ses f. Eks., at af de deri nævnte københavnske Borgere fører 17 Skjolde og Hjælme ganske svarende til Adelen, to fører Skjolde med Skjoldmærker som Adelen men uden Hjælme, kun 10 fører Bomærker, hvoraf endda de fleste er anbragt i Skjolde, adskillige med paasatte Hjælme og med Hjælmtegn som Adelen. De borgerlige Embedsmænds Privilegier af 11. Febr. 1679 forudsatte da ogsaa deres Vaabenret som en given Ting, og den enevældige Konge tildelte borgerlige Vaabener som en forøvrig ret betydningsløs Naadesakt uden paa nogen Maade derved at ville ophøje vedkommende i Adelsstanden. Det var, da Privilegierne blev givet, Mening, at borgerlige Vaabener skulde have deres Hjælme paa Skak (d. v. s. lidt til Side drejet); men dette blev aldrig overholdt. En hel anden Sag er det, at Vaabenførelsen utvivlsomt ifølge sin Oprindelse er en Overklasseforeteelse, og Flertallet af dem, der førte og stadig fører Vaaben, har derfor altid tilhørt den adelige Stand. Selvom »Frihed og Frelse« i Fortiden var det ufejlbarlige Kendetegn paa en Adelsmand og altsaa ikke Vaabenet (Skjold og Hjælm), kan en Adelsmand, som intet Vaaben førte, ikke tænkes.

Tilhører man en borgerlig Slægt, kan der altsaa meget vel være et Vaaben, som denne kan kalde sit, og som eventuelt kan genoptages af Slægten. Noget saadant kan konstateres ved at undersøge, om der ikke findes gamle Signeter hos Slægten eller Vaabensegl paa gamle Dokumenter og Breve fra Slægtens Medlemmer, Vaaben paa Sølvtoj, Bohave o. lign., som længe har været i Slægtens Eje. Har Slægtsmedlemmerne indtaget højere Embedsstillinger, er det i alt Fald sandsynligt, at de har ejet et Signet; thi i en vis Periode kunde det praktisk talt ikke

¹⁾ I Sverige forbødes det ved Forordning af 10. Aug. 1762 Borgerlige at føre adeligt Skjold og Hjælm (jvf. G. Elgenstierna: Om borgerliga slaktvapens förekomst i Sverige, i Personhist. tidskrift 1914, S. 32—35).

²⁾ Se A. Thiset: Begrebet Dansk Adel (Hist. Tidsskr. 7. Rk., 2. Bd., 1899, S. 305—392).

undgaas, at man satte et Segl ved sin Underskrift og bag paa sine Breve; men naturligvis, det hænder, og endda hyppigt, at slige borgerlige Segl kun indeholder vedkommendes Forbogstaver eller en allegorisk Figur (se nedenfor). Fører disse Undersøgelser ikke til noget Resultat, kan man ved Henvendelse i Rigsarkivet mulig blive hjulpet; her findes en stor, velordnet Seglsamling, paa et Øjeblik kan det konstateres, om der findes et Segl, der refererer sig til Slægten; er dette Tilfældet, kan man enten faa det tegnet eller faa taget et Gipsaftryk. Er Slægten af udenlandsk Herkomst, kan en Undersøgelse af Siebmachers »Allgemeines Wappenbuch« være nyttig; men man maa naturligvis være forsigtig og ikke, fordi der i disse Samlinger findes et Vaaben baaret af en Person, hvis Navn ligner ens eget, derfor straks tro, at nu er Slægtens Vaaben fundet, og endnu mindre, at man er af adelig Herkomst. Der er herhjemme et stort Spring fra at føre et Vaaben til at være adelig; thi som vor store Adels-historiker Thiset saa karakteristisk har udtrykt det: »I Danmark adlede Mandet Vaabenet, men ikke Vaabenet Manden«. Kan man ikke konstatere Forbindelsen med den paagældende, vaabenførende Person, der bærer ens Navn, gør man i alt Fald bedst i at gaa ud fra, at dennes Vaaben *ikke* er ens eget og saa hellere selv for sig og sine *antage et Vaabenmærke*.

Vaabenmærkerne er nemlig ingenlunde blot en Levning fra gamle Dage, der er ved at dø ud; deres Tid er aldeles ikke forbi, de træder os lyslevende imøde paa mangfoldige Steder og ved mangfoldige Lejligheder; Lande, Provinser og Byer har saadanne eller anskaffer sig dem, og dette har f. Eks. de nye Stater, som Verdenskrigen har skabt, alle som én gjort, trods deres gode Vilje til at bryde med saa meget som muligt af det overleverede.

Smukt vil det derfor være, om vaabenløse Slægter i større Omfang end hidtil vilde antage et Vaaben som Samhørighedstegn, helst maa et saadant Vaabenmærke være saa enkelt som muligt og paa den ene eller anden Maade være »talende«, d. v. s. have Tilknytning til Slægtsnavnet eller være et sindbilledligt Minde om en Begivenhed af Betydning i Stamfaderens eller Slægtens Liv. Praktisk vil det ogsaa være — ikke mindst for Bærerne af -sen Navne; thi der vil ved Brugen af slige Vaabenmærker lettere kunne sondres mellem en Slægts Medlemmer og andre den uvedkommende Bærere af samme Navn.

Retsbeskyttelsen for et Slægtsvaaben er ringe. Vi har herhjemme

den Mærkelighed, at end ikke Adelslægter, hvem Kongen har tildelt adeligt Skjold og Mærke, har Eneret dertil; i Adelsbrevene siges kun, at ingen maa hindre den paagældende Slægt i at bruge det den tildelte Vaaben, men der nævnes ikke et Ord om nogen Retsbeskyttelse mod andres Misbrug af det. Sædvanemæssig Brug kan ikke sikre Eneretten til et bestemt Vaaben; de faa Forsøg, der herhjemme er blevet gjort paa ved Domstolenes Hjælp at faa saadan Eneret anerkendt, har ikke været kronede med synderligt Held¹⁾. — Det er en sørgelig Kendsgerning, at Vaabenmærket næppe kan sikres paa anden Maade end ved at blive indregistreret som Mønster eller Varemærke.

Til Fremstilling af et Slægtsvaaben, hvis Udseende stemmer med de heraldiske Regler og ikke griber ind i andres velerhvervede Vaabenmærkerettigheder — hvilket selvfølgelig er forkasteligt, selvom de paagældendes Ret ikke kan haandhæves juridisk — fordres et saa indgaaende Kendskab til Vaabenmærkekunsten og Færdighed i Tegning, at det kræver kyndig Hjælp, det bør nemlig fremstilles i rigtig Stil (i Almindelighed Gotik eller Renaissance), for ikke at vække Latter hos Sagkundskaben, og være virkelig dekorativt, saaledes at det, som Vaabenmærkerne før i Tiden, kan finde Anvendelse til Glæde for Slægten selv i Kunsten og Kunstindustrien, f. Eks. paa Møbler og Dækketøj, som Exlibris (Bogejermærke) o. s. v.

For hvem der vil sætte sig nøjere ind i Vaabenmærkelæren og dens mange Foreteelser, kan henvises til A. Thiset: Nogle Bemærkninger om dansk Heraldik i Fortid og Nutid (Aarbog for nord. Oldkyndighed, 2. Rk. XVII, 1902) og sammes »Om danske By- og Herredsvaaben« (Tidsskrift for Kunstindustri IX—X, 1893—94), til P. B. Grandjean: Dansk Heraldik (1919), sammes: Det danske Rigsvaaben (1926) og E. v. d. Reckes Afhandling om Heraldik i Salmonsens Konversationsleksikon, 2. Udgave (XI. Bind 1921)²⁾. Vaabentegninger findes gengivne i

¹⁾ Jfr. Huidtfeldts Bispekronike, S. 91 (Trætten om Ærkebiskop Birgers Vaaben) og Kolderup Rosenvinge: Udvalg af gamle danske Domme III, S. 220 (Trætte mellem Henning Vestermand og Claus Glambek om Brugen af de Urners Vaaben).

²⁾ Se ogsaa L. Bouly de Lesdain: Les armoiries danoises, Paris 1906, E. v. d. Recke: Randbemærkninger om Heraldik (Pers. Tidsskr. VII. Rk., 4. Bd., 1919, S. 140—53), P. B. Grandjean: Endnu nogle heraldiske Bemærkninger (Pers. Tidsskr. VII. Rk., 4. Bd., S. 201—03), H. B. N. Seesten, Anmeldelse af P. B. Grandjean: Dansk Heraldik (Dansk Adels Blad IX, 1919, S. 13—16), P. B. Grandjean: En heraldisk Kritik (1919).

H. Storck: Dansk Vaabenbog (1910) og i de nedenfor nævnte Seglværker af H. Petersen og A. Thiset.

*Bomærkerne*¹⁾ er mere alment menneskelige i deres Oprindelse end Vaabenmærkerne. De er ældre end Vaabenerne og findes hos alle — ogsaa uciviliserede — Folkeslag; der er ingen Forbindelse mellem Bomærkerne og Vaabenerne, skønt der findes en vis ydre Lighed; havde de fælles Rod, maatte de ældste Vaabener indeholde Bomærkefigurer, men dette er ingenlunde Tilfælde. Imidlertid har Bomærket den Opgave fælles med Vaabenet at være *Kendetegn* og falder derfor i sin Betydning for Slægtsforskeren i det væsentlige sammen med Vaabenmærket. Ifølge Ordets sproglige Betydning synes et Bomærke oprindeligt at have kendetegnet Navnet paa fast Ejendom, men det er i alt

Fig. 16.

Fald snart gaet over til at anvendes som Ejerens Mærke paa hans Løsøregenstande — derunder særlig paa Kvæg — for sluttelig at gaa over til ogsaa at blive et personligt Mærke for Ejeren, der benyttedes af denne i Stedet for eller ved Siden af Underskrift paa Dokumenter.

Bomærket, der brugtes af Adel, Borger og Bonde i Flæng, er oprindeligt ganske enkelt i sin Form. Korset (ogsaa Andreas- og Hagekorset), Merkurstaven, Modhagen, Pentagrammet og Drudedefoden var de almindeligste Former (jfr. Fig. 16). Efterhaanden blev Formerne dog mangfoldigere (Billeder af Dyr, Planter og Genstande), og efterat i Midten af det 12te Aarhundrede Vaabenmærkerne var opstaaet, ser vi Bomærkerne glide over til ogsaa at benyttes som Prydelse i Skjoldene og altsaa til at blive egentlige Vaabenmærker; i Bondestanden holder de sig paa gammel Vis, særlig paa Grund af Bøndernes Mangel paa Skrivekyndighed, helt ned i det 19. Aarhundrede.

Segl er ligesom Bomærkerne i og for sig en universel menneskelig Foreteelse. Betingelsen for Udviklingen af Seglvæsenet

¹⁾ Chr. Heilskov: Borgerlig Heraldik (Arkiv for Genealogi og Heraldik, Aarhus 1908—12). Ordet Bomærke findes første Gang i Chr. V's danske Lov. C. G. Homeyer: Die Haus- und Hofmarken, Berlin 1870, er det bedste udenlandske Arbejde om Bomærker.

er, at Samfundet har naaet et Kulturtrin, hvor Enkeltpersonerne har social og retlig Betydning. Samkvemmet mellem disse har da skabt en Trang til at betegne sig ved et personligt Mærke, der vanskelig lader sig efterligne, f. Eks. paa et Dokument. Derfor har Naturfolkene endnu intet Seglvæsen, medens paa den anden Side Udbredelsen af Skrivekunsten i Samfundene lader Brugen af Segl miste sin Betydning. Vi ved f. Eks., at Babylonierne og Assyrerne har brugt Segl saa tidligt som ca. 2500 Aar før Christus. — Til at begynde med betragtedes Forseglingsretten som en fyrstelig Forret; men dette ophørte allerede i det 9. Aarhundrede, og henimod Slutningen af Middelalderen kunde i alt Fald enhver forsegle. Middelalderen er overhovedet Seglenes Blomstringstid; Skrivekyndigheden selv i de højere Samfundsklasser var saa ringe, at Segl dengang endog fremfor en Underskrift blev anset for et Dokuments egentlige Ægthedsmærke, og paa Grund af Forseglings Vigtighed iagttoges særlige Forsigtighedsregler med Hensyn til Opbevaringen af Signetet; det blev ogsaa i Reglen tilintetgjort ved Ejerens Død, nedarvedes det, blev der i alt Fald foretaget Ændringer ved det. Bortkom et Signet, maatte det lyses magtesløst paa Tinge.

Efter at Skrivekunsten var blevet Almeneje, benyttedes Besegling stadig sjældnere, egentlig kun, naar der var Tale om vigtige Aktstykker, offentlige Dokumenter, Attestationer o. lign. for bl. a. derved at give dem et vist højtideligt Udseende; at bruge Seglet som Sikkerhedslukke for Breve er ogsaa blevet sjældnere, men mange Aartier er det ikke siden, at Forsegling af Brevomslag var saa almindelig, at praktisk talt enhver, der indlod sig paa at skrive Breve, havde sit Signet.

Seglenes Form er højst forskellig, runde, ovale og skjoldformede er de hyppigste. I Almindelighed sattes Seglet paa det paa-gældende Dokument; men var det et særlig vigtigt Pergamentdokument, hængtes Seglet ofte i en Kapsel med Snore ved Dokumentet.

Seglene bar undertiden en billedlig Fremstilling omgivet af en Indskrift, mange bar kun Forseglers Forbogstaver; men Hovedmassen er udstyret med Vaabenmærker eller Bomærker, og Segl-læren (Sfragistiken)¹⁾ slutter sig derfor i sin Betydning for

¹⁾ En Lærebog i Seglvidenskaben savnes herhjemme, den bedste tyske Lærebog er Ewald: Siegelkunde (i v. Below & Meineckes Handbuch der mittelalterl. und neueren Geschichte, Berlin 1914).

Slægtsforskningen nær til Vaaben- og Bomærkelæren; i videre Forstand er den en nødvendig Hjelpevidenskab for Diplomatiken (Læren om Dokumenters kritiske Prøvning) ikke mindre end for Kulturhistorien.

At læse de næsten altid stærkt forkortede Indskrifter paa Segl (Legender) er en Kunst og kan kun gøres efter et nøjere Studium.

Det til Forseglingen benyttede *Stof* var — naar bortses fra Fyrsternes Guld- og Blysegl — i ældre Tid Voks (i forskellige Farver, men mest farveløst); Lak kom i Brug i anden Halvdel af det 16. Aarhundrede, fra det 17. Aarhundrede ser vi Oblater (af Hvedemel) komme i Brug; nu til Dags har de hæsle Gummistempler erobret Seglenes Plads paa en hel Række offentlige Dokumenter; det er herhjemme kun Ministerierne og enkelte andre Myndigheder og offentlige Institutioner, der endnu benytter Segl-Oblater eller Papirsegl (d. v. s. Papir over Voks) under deres Dokumenter.

Segl findes fra ældre Tider i store Mængder. Henry Petersen og Thiset har offentliggjort (1886—1917) danske kongelige, adelige og gejstlige Segl fra Middelalderen og ind til det 17. Aarhundrede. For den senere Tids Vedkommende bør man søge til Rigsarkivets betydelige Seglsamling, der naar man vil have Oplysning om et Segl i alt Fald er den største og eneste tilgængelige herhjemme. Seglene er ordnede i Grupper: Fyrstesegl, Institutioners Segl, By- og Herredssegl, adelige og borgerlige Segl, og indenfor disse alfabetisk. Desuden findes for de danske Segls Vedkommende en »Herold«, hvori Seglene er ordnede efter Seglbilledet og som letter Bestemmelsen af et Segl, hvis Ejerman ikke kendes.

I Rigsarkivet findes ogsaa Klevenfeldts, Langebeks og Thisets betydelige Samlinger af Segltegninger, der bl. a. indeholder Tegninger af senere tabte Segl.

SLÆGTSFORSKNING I TYSKLAND, SVERIGE OG NORGE

TYSKLAND

Tyskland har i den sidste Menneskealder været det førende Land paa den teoretiske Slægtsforsknings Omraade. Siden Ottokar Lorenz i 1898 fremkom med sin Lærebog har Slægtsforskningen her gennemlevet en Renæssance, som intet andet Land kan opvise Magen til. Aar for Aar vokser Antallet af slægtshistoriske Tidsskrifter, Bibliografier, Lærebøger, Haandbøger og lign. Verdenskrigen har yderligere forøget Trangen til at fordybe sig i det, der hører Hjemmet, Familien og Slægten til. Naar man alligevel ikke kan sige, at Tyskland, hvad den praktiske Slægtsforskning angaar, er forud f. Eks. for os, hænger det dels sammen med, at de tyske Arkivtjenestemænd til den allerseneste Tid gennemgaaende ikke har set med velvillige Øjne paa Slægtsforskerens Besøg i og Henvendelser til Arkivet, og dette ligegyldigt om det var en Familienealog eller en »Berufsgenealog«, og tidt endog har gjort hvad de kunde for at hindre deres Studiers Frømme, dels med at den for Slægtsforskningen saa nødvendige Centralisation af Kirkebøgerne i Arkiverne er saa lidt fremskreden.

I Mecklenburg, Brunsvig, Hamburg, Lübeck og Rhinprovinserne er Centralisationen i Arkiverne af de ældste Kirkebøger ganske vist gennemført, men iøvrigt synes der at herske stærk Modstand hos Præsteskabet og Menighederne mod denne Afgivelse til Arkiverne af deres »egne« Bøger, og der synes ogsaa at herske nogen Tvivl om at en Indkrævning lader sig retlig forsvare. Fra 1875 har Tyskland indført en ensartet borgerlig Registrering af Fødsler, Vielser og Dødsfald i »Zivilstandsregister«, der føres af en særlig Embedsmand (Standesbeamter);

fra dette Tidspunkt at regne har Kirkebøgerne derfor for en stor Del tabt deres Betydning for Slægtsforskeren og disse Registreringsprotokoller har indtaget deres Plads. Endelig har det tyske Skiftevesen langtfra været saa udviklet som herhjemme, saaledes at denne rige Kilde ikke flyder med blot tilnærmelsesvis den Rigdom som hos os; de tyske Skifteakter er i Reglen efter kort Tids Forløb gaaet i Papirmøllen.

Det private Initiativ har gjort uendeligt meget for Slægtsforskningen, store og blomstrende Samfund varetager de Opgaver, som her ligger for, de mest kendte er »Herold« i Berlin, stiftet 1869 (Formand er p. t. den betydelige Forsker Stefan Kekule v. Stradonitz, Adr. Marienstrasse 16, Berlin—Lichterfelde), der udgiver et Medlemsblad »Der deutsche Herold«, og »Zentralstelle für deutsche Personen- und Familiengeschichte«, stiftet 1903 (Adr. Deutscher Platz, Leipzig), der foruden at udgive et af Fr. Wecken fortræffeligt redigeret Medlemsblad »Familiengeschichtliche Blätter« har udsendt en Række »Mitteilungen«, som bl. a. har bragt Oplysninger om Kirkebøgerne i de forskellige Egne, Ligprædikenfortegnelser etc. Der findes ogsaa slægtshistoriske Samfund for enkelte Landomraader, bl. a. »Zentralstelle für niedersächsische Familiengeschichte« i Hamburg, der udgiver et for os værdifuldt Tidsskrift. Endelig findes der, svarende til vore historiske Amtstidsskrifter, historiske Tidsskrifter for enkelte Landsdele, der ofte ligesom hos os indeholder slægtshistorisk Stof.

De betydeligere slægtshistoriske Samfund har siden 1915 udgivet et fælles Spørgeblad »Familiengeschichtliches Such- und Anzeigenblatt«, der benyttes meget.

Den slægtshistoriske Litteratur findes bibliograferet i:

- C. S. F. Bernd: Allgemeine Schriftenkunde der Wappenwissenschaft (1830—41).
- W. Koner: Repertorium (der ikke indskrænker sig til tyske og østrigske Slægter og ogsaa omfatter de utrykte Samlinger i det kgl. Bibliotek i Berlin, »Collectio Koenigiana« og »Collectio Plothoniana«).
- H. v. Prittwitz und Graffron: Verzeichnis gedruckter Familiengeschichten Deutschlands und der angrenzenden Länder und Landesteile (1882).

- O. Gundlach: *Bibliotheca familiarum nobilium. Repertorium gedruckter Familiengeschichten und Familiennachrichten I—II* (1897).
- E. Devrient og H. Bräuning-Oktavio: *Jahresberichte der Genealogischen Litteratur 1910—1913*, i *Mitteilungen der Zentralstelle für Deutsche Personen- und Familiengeschichte*, 7.—14. Hæfte (1910—14).
- F. Wecken: *Familiengeschichtliche Bibliographie für 1921*, smstds. i 29. Hæfte (1925), for 1922 i 31. Hæfte (1925), for 1923—24 i 33. Hæfte (1926) og 1925 i 35. Hæfte (1927); *Bibliographie 1914—20 og 1926 ventes i nær Fremtid*.
- Brugeligt er ogsaa R. Dimpfel: *Biographische Nachschlagewerke* (1922).

Særlig Interesse for den danske Slægtsforskning har P. E. Schramm og A. W. Lutteroth: *Verzeichnis gedruckter Quellen zur Geschichte Hamburgischer Familien* (1921) og W. Linke: *Niedersächsische Familienkunde* (1912).

Endvidere maa *Allgemeine deutsche Biographie*, et Standardværk, der har været Forbillede for alle lignende Værker, fremhæves, og det samme gælder Eduard Heydenreich: *Handbuch der praktischen Genealogie I—II* (1913) og F. Wecken: *Taschenbuch für Familiengeschichtliche Forschung*, 3. Udg. 1924.

Begge de sidste er gode Haandbøger, Heydenreichs Bog, der som den første i sin Slags fortjener al Anerkendelse, giver ret omfattende Oplysninger om de historiske Bibliografier for de enkelte tyske Lande.

De bekendteste genealogiske Værker er for Adelen Vedkommende *Gothaisches genealogisches Taschenbuch* (delt i *Fyrstslægter*, *Greveslægter*, *Friherreslægter* og *almindelig Adel*) og *Deutsches Geschlechterbuch* for borgerlige Slægter; desuden har *Zentralstelle für deutsche Personen- und Familiengeschichte* begyndt Udgivelse af *Samlinger af Stam- og Anetavler*.

I *Deutsches Geschlechterbuch* indeholder 8 Bind (18., 19., 21., 23., 27., 44., 51. og 63.) specielt hamborgske Stamtavler. Et nyt hamborgsk Bind er under Forberedelse.

Søger man sin Slægt i Tyskland uden at kende Stedet, hvor Undersøgelsen skal sættes ind, og de ovennævnte Bibliografier ingen Tilknytningspunkter frembyder, bør man rykke en Annonce ind i »*Familiengeschichtliches Such- und Anzeigenblatt*«.

Fører dette ikke til noget Resultat, vil man i Almindelighed kunne blive hjulpen paa Gled, naar man melder sig ind i et af de ovennævnte større slægtshistoriske Samfund og henvender sig til det om Hjælp.

Kender man derimod Stedet, hvorfra Slægten stammer, og ved, hvilken Trosbekendelse den dengang havde, er det lettest at skrive til Præsten paa Stedet (An das Pfarramt . . .), og give ham hvad man ved og bede ham gennemgaa Kirkebogen¹). Han vil i Reglen ogsaa kunne sige, om der findes et slægts-historisk (eller historisk) Samfund for den paagældende Egn, som det i saa Tilfælde vil være klogt at blive Medlem af. Det er rigtigst, at man i sin første Forespørgsel vedlægger en international Svarkupon, der kan faas paa Postkontorerne, og tilbyder forud at sende Præsten det Beløb, som man agter at ofre paa Sagen; i Reglen vil 10—20 Mark i første Omgang være tilstrækkeligt.

Skriftlig Henvendelse til Arkiverne fører ikke altid til det ønskede Resultat, derimod vil man i Reglen gennem det slægts-historiske Samfund, man har meldt sig ind i, kunne sættes i Forbindelse med en Personlighed paa det paagældende Sted, der efter nærmere Aftale kan udføre det nødvendige Arkivarbejde for en.

Vil man selv rejse ud og foretage Undersøgelsen i Arkiverne, bør man i alle Tilfælde først gennem Undervisningsministeriet erhverve en Tilladelse fra de tyske Myndigheder til at besøge det paagældende Arkiv, for at man ikke skal finde Dørene lukket, naar man kommer.

Slesvig-Holsten-Lauenburg.

Hvad særlig Slægtsforskning i denne Landsdel angaar, er den for Slesvigs Vedkommende allerede berørt paa enkelte Punkter i det foregaaende ved Omtalen af vore hjemlige Forskningsforhold.

For *Biblioteksstoffets* Vedkommende maa følgende fremhæves.

F. Witt har i *Quellen und Bearbeitungen der Schleswig-holsteinischen Kirchengeschichte* (2. Oplag 1913) givet en *Bibliografi* over Slesvig-Holstens historiske Litteratur, der kan sup-

¹) I de katolske Dele af Tyskland gjaldt den julianske Kalender til 1583, i det øvrige Tyskland derimod helt ned til 1700.

pleres med de aarlige Oversigter, som *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte* siden 1897 har bragt. Dette udmærkede Tidsskrift har bestaaet siden 1870. Forløber for det var bl. a. »Schleswig-holsteinische Provinzialberichte«, der begyndte at udkomme 1787, med dets Fortsættelser til 1814, derefter det af C. F. Carstens og N. Falck udgivne »Staatsbürgerliches Magazin« 1—10 (1821—31 og Register 1834), N. Falcks »Neues staatsbürgerliches Magazin« 1—10 (1833—41), endvidere »Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogtümer Schleswig, Holstein und Lauenburg« (5 Bind, 1833—43), »Nordalbingische Studien« (6 Bind, 1844—54) og »Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogtümer Schleswig, Holstein und Lauenburg« (10 Bind, 1858—69) samt »Nordelbingen« (4 Bind, 1823—25). Disse Tidsskrifter har alle bragt Bidrag ogsaa til Hertugdømmernes Slægtshistorie. E. Alberti har i 1873 udgivet et Sagregister (men ikke Personregister) til de fleste af de ovennævnte historiske Samleværker for Hertugdømmerne, og til de første 40 Bind af *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte* foreligger baade et Sag- og Personregister (3 Bind). I 1926 har dette daadkræftige Selskab paabegyndt Udsendelse af en særlig Række *Quellen und Forschungen zur Familiengeschichte Schleswig-Holsteins* indledet med de af Byarkivar, Dr. Franz Gundlach i Kiel bearbejdede Johs. Reinhusenske »Annales Flensburgenses« 1559—1604, der er en ganske fortræffelig Kilde til denne Bys Personhistorie¹⁾.

Deutsches Geschlechterbuch har foreløbig bragt 3 Bind østfrisiske Stamtavler (Bd. 26, 31 og 59), endnu et er under Forberedelse ligesom et nordfrisisk og et slesvig-holstensk Bind.

Som vigtige Kildeskrifter til Slesvig-Holstens Historie maa iøvrigt nævnes:

J. F. Noodt: Beiträge zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Historie der Herzogtümer Schleswig und Holstein. 2 Bind (1744—56).

A. L. J. Michelsen: Urkundenbuch zur Geschichte des Landes Dithmarschen (1834).

Urkundensammlung der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft für vaterländische Geschichte. 4 Bind (1839—75).

¹⁾ Om de historiske Tidsskrifter se B. Erichsen og A. Krarup: Dansk historisk Bibliografi, 2. Bd., S. 152 ff.

- Quellensammlung der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. 7 Bind (1862—1912).
- Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, hidtil 11 Bind (1914 ff.).
- P. Hasse: Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden 786—1340. 3 Bind (1886—96).
- I Bind 6—8 og 10 af Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte er trykt en Række »Repertorien« til de fornævnte »Urkundensammlungen«.

Biografi.

- Allgemeine deutsche Biographie.
- C. Jöchers og Meusels Allgemeine Gelehrten-Lexica.
- J. Moller: Cimbria litterata. 3 Bind. 1744. Paa Latin, men vigtigt.
- B. Kordes: Lexicon der jetztlebenden Schleswig-Holsteinischen und Eutinischen Schriftsteller (1797).¹⁾
- D. L. Lübker og H. Schröder: Lexicon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller 1796—1828. 3 Bind (1829—31).
- E. Alberti: Lexicon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller 1829—66 (2 Bind, 1867—68) og 1866—82 (2 Bind, 1885—86).

Om Slægtshistorier og Monografier maa henvises til de trykte Kataloger for Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek i Kiel (1896—98) med Tillæg (1907), Commerz Bibliothek in Hamburg (1864) med en Række Tillæg, og G. Eilers: Bücherverzeichnis der Grossherzogl. öffentl. Bibliothek in Eutin (1911). De betydeligste Slægtsmonografier fra Hertugdømmerne er L. Bobés over Slægten Ahlefeldt og P. v. Hedemann-Heespens over Slægten Hedemann.

En vigtig Kilde er den i Kiels Universitets Bibliotek opbevarede ca. 100 Bind store Samling af Ligtaler, Lejlighedsdigte o. s. v. (*libri minores cimbrici*), hvortil et utrykt Katalog findes i Biblioteket.

¹⁾ Hullet mellem Moller og Kordes var det Schröders Mening at udfylde; hans Materiale opbevares nu hos Verein für hamburgische Geschichte. Forarbejder til en Fortsættelse findes paa det kgl. Bibliotek i København.

Adelen.

Danmarks Adelsaarbog (med fuldstændige Stamtavler over en Række slesvig-holstenske Adelslægter).
De grevelige, friherrelige og adelige Gothakalendere.

Universitetet.

F. Gundlach: Das Album der Christian Albrechts Universität zu Kiel 1665—1865. (1915).

Gejstlighed.

Schriften des Vereins für Schleswig-holsteinische Kirchengeschichte.

H. N. A. Jensen: Versuch einer kirchlichen Statistik des Herzogtums Schleswig. (1840—42).

J. H. C. Lübker: Versuch einer kirchlichen Statistik Holsteins. (1837).

J. H. Fehse: Versuch einer Nachricht von den evang.-luth. Predigern in dem Nordertheil Dithmarschens. (1769).

J. Hellmann: Kurtz-verfasste Süderdithmarsische Kirchenhistorie. (1735).

J. A. Bolten: Historische Kirchen-Nachrichten von der Stadt Altona, Herrschaft Pinneberg und Grafschaft Ranzau. 2 Bind (1790—91).

Otto Fr. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationstiden indtil 1864. I—III (1932).

Lærde Skoler.

I 1864 fandtes 4 slesvigske og 6 holstenske lærde Skoler.

I Slesvig: Haderslevs Johanneum, grundlagt 1567, Lærer- og Elevfortegnelser i: Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins VIII (1921); Flensborg, grundlagt 1566; Slesvig, grundlagt i 10. Aarhundrede (Fort. fra 1822); Husum, grundlagt 1527.

I Holsten: Kiel, grundlagt 1320 (Fort. fra 1848); Rendsburg, grundlagt 1819 (Fort. fra 1857); Altona, grundlagt 1725; Plön, grundlagt 1704; Glückstadt, grundlagt 1617 (Fort. fra 1786); Meldorf, grundlagt 1540 (Fort. fra 1767).

I Lauenburg: Ratzeburg, grundlagt 1845 (Fort. fra 1847).

For Flensborg, Husum, Altona og Plön findes ingen Fortegnelser over Elever før 1864¹⁾.

¹⁾ Se Familiengeschichtliche Blätter 1919, S. 185—88. og 1920, S. 5—12.

Militær.

F. Möller: Biographische Notizen über die Offiziers etc. des ehemaligen Schleswig-holsteinischen Armee und Marine (1885).

Aviser.

Altonaischer Mercurius (fra 1751, med Forgængere under forskellige Navne fra 1672).

Schleswig-Holsteinische Anzeigen, fra 1750, indeholder navnlig for Tiden 1750—1780 et betydeligt person- og slægtshistorisk Stof.

Hamburgischer Correspondent.

Topografi.

E. Pontoppidan: Den danske Atlas VII (1781).

J. Schröder: Topographie des Herzogtums Schleswig. 1. Udgave 1837, indholdsrigere end 2. Udgave 1854 (denne sidste ogsaa paa Dansk).

H. Oldekop: Topographie des Herzogtums Schleswig (1906).

I. P. Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig (1864).

J. Schröder: Topographie des Herzogtums Holstein etc. 2 Bind. 1841.

J. Schröder og H. Biernatzki: Topographie der Herzogthümer Holstein und Lauenburg (1855—56).

H. Oldekop: Topographie des Herzogtums Holstein (1908).

Desuden findes en Række Beskrivelser af topografisk-historisk Natur over enkelte Byer og Dele af Hertugdømmet, dette gælder ikke mindst *Ditmarsken*¹⁾, der af mange Grunde, bl. a. paa Grund af dets ældgamle Slægtssamfund har samlet Forskernes Interesse om sig.

Mindesmærker.

R. Haupt: Bau- und Kunstdenkmäler in der Provinz Schleswig-Holstein I—III (1887—89).

¹⁾ Om Ditmarskens historiske og slægtshistoriske Litteratur se: Schleswig-holsteinisches Jahrbuch 1923 (Heimatbuch), Dithmarschen, særlig Artiklen S. 120—24 af Dr. Volquart Pauls: Führer durch die Litteratur Dithmarschens, H. Bruhn: Bibliographie zur Dithmarscher Personal- und Familiengeschichte i Jahrbuch des Vereins für Dithmarscher Landeskunde 5. Bd. (1925) og H. Höhnk: Die Dithmarscher Landesbibliothek, i samme Tidsskrifts 6. Bd. (1926).

Arkivalske Kilder.

Den største Del af Myndighedernes og Domstolenes Arkivalier er samlet i Statsarkivet i Kiel, men der findes dog stadig en Del Materiale vedrørende Hertugdømmerne i Rigsarkivet i København. Slægtsforskeren er derfor henvist til at arbejde i begge disse Arkiver. Endvidere findes et ikke ubetydeligt Regeringsarkiv i Slesvig. De for Slægtsforskeren allervigtigste Arkivalier, nemlig Kirkebøgerne og »Schuld- und Pfandprotokollen« er dog ikke centraliserede, de første beror endnu ved Præsteembederne¹⁾, de sidste ved Dommerembederne. Heller ikke Kommune-, Kloster- og Godsarkiver er endnu naaet ind i Kieler-Arkivet. Ligesom i det øvrige Tyskland mangler Skifter saa godt som altid.

De mange Delinger af Hertugdømmerne gør det yderligere vanskeligt for en Ikke-Historiker at finde sig til Rette i de efter Hjemhørsprincippet ordnede Arkivalier i Arkiverne, det være sig i Kiel eller København. Her er den af Statsarkivar H. Kochendörffer i Kiel udgivne praktiske Oversigt over Slesvig-Holstens hele Arkivvæsen (»Das Archivwesen Schleswig-Holsteins«, 1924) uundværlig som Vejleder. Endvidere har Statsarkivar G. Hille i Mitteilungen der kgl. preussischen Archivverwaltung, Hefte 4, udgivet en Registratur over Arkivets Bestand (1900), der dog nu er forældet og vil blive det mere endnu, naar en planlagt Udveksling mellem Arkiverne i Kiel og København fuldbyrdes.

Statsarkivar H. Kochendörffer har i Schriften des Vereins für Schleswig-holsteinische Kirchengeschichte (2. Rk. 7. Bind, 4. Hefte) offentliggjort en Oversigt over Kirkebogsbestanden i Hertugdømmerne, hvortil der af T. O. Achelis for de nordslesvigske Egenes Vedkommende er givet Berigtigelser i Familiengeschichtliche Blätter 1925, Side 106—116, og endelig har R. Krieg i Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen 1896 givet en Oversigt over de katolske Kirkebøger i Slesvig og Holsten.

Om de i Rigsarkivet i København bevarede Arkivalier vedrørende Hertugdømmerne, se ovenfor under Kapitlet om Ar-

¹⁾ Dette er den almindelige Regel, men der er Undtagelser, f. Eks. ligger de fleste af de ældre Kirkebøger for Meldorf i det derværende Museum, medens en enkelt har forvildet sig ind i Statsarkivet i Kiel.

kivernes slægtshistoriske Indhold, især S. 79 f., 82, 85 f., 89 f., 92, 115 og 132 f. samt 141¹⁾).

Inventariseringen i Statsarkivet i Kiel er paa Grund af manglende sagkyndig Arbejdskraft ikke saa fremskreden som herhjemme, f. Eks. ligger det vigtige Folketællingsstof endnu uordnet; det er derfor ikke sikkert, at man vil kunne faa det Udbytte af sit Arkivbesøg i Kiel som Arkivbestanden i og for sig skulde berettigede en til at vente, skønt de danske Besøgende mødes med stor Elskværdighed af Arkivtjenestemændene.

Den største Vanskelighed for Slægtsforskeren i Slesvig og Holsten ligger imidlertid hverken i at Kilderne er saa spredte eller at de savnes, men i lignende Forhold med Hensyn til Slægtsnavnet som gør sig gældende i Danmark, idet de faste Slægtsnavne ogsaa her opstaar forholdsvis sent, medens de almindelige Navnes Hyppighed er overvældende og de skiftende Patronymika spiller en stor Rolle og det oven i Købet saaledes, at Reglen for hvorledes disse Patronymika benyttes i de forskellige Egne kan være højst forskellig, i Ditmarsken anderledes end i Flensburg, o. s. v.

Vigtige for Slægtsforskeren er ogsaa Kiels Universitets Haandskriftsamling (H. Ratjen: Verzeichniss der Handschriften der Kieler Universitäts Bibliothek, welche die Herzogtümer Schleswig und Holstein betreffen, 3 Bind (1858—1866), med et Tillæg i Zeitschrift der Gesellschaft f. schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte, 5. Bind) og de Mollerske Genealogier, der er forfattede 1744—1789 og opbevares i Manuskript paa Raadhuset i Flensburg, hvorfra man vil kunne faa Afskrifter mod en rimelig Godtgørelse²⁾).

Disse O. H. Mollers utrykte Genealogier omfatter følgende Familier:

Aller, Ambders, Ambrosius, v. Ancken, Andersen, Axen, Baumeister, Bendixen, Bennick, v. Bergen, Bertelsen og v. Cederfeld, Beyer, Bischoff, v. Blome, Boethii (Boetii) eller Boisen, Boie (Boje, Boye), Boyssen, Bolten (Bolte), Braack, Braker,

¹⁾ Jfr. F. J. West: Oversigt over de i Rigsarkivet opbevarede Arkivalier vedrørende Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland (Fortid og Nutid, 3. Bind, S. 40—65).

²⁾ Forfatteren var Rektor i Flensburg Olaus Henrich Moller, f. 1715, † 1796, Søn af Forfatteren af *Cimbria Litterata* Johannes Moller

Brandt, Breckling, Brodersen eller Brorsen, Bucholtz, Burchard, Büttner, Bötger, Calixtus, Callisen, Carnarius, Carstens, Caspergaard, Christiani, Claeden, Claudius, Clausen (Claussen), Clautoft, Craemer, Dame, Dircksen, Dithmari, Dreyer, Elmenhorst, Esmarch og Meybusch, Faber, Fabricius, Feddersen, Flor, Frelsen, Friccius eller Frick, Gaugeloff, Gether, Gude, Göttig, Hallensen, Hammerich, Hansen, Hansen-Fries, Henning eller Hennings, Henningsen, Herr, Hoe, Hollander, Holst, Hoyer, Hudemann, Jacobsen, Jansen, Jebsen, Jensen eller Jessen, v. Jessen, Johansen (Johannsen), Jordening, Kall, Knuth, Krebs, Langreuter, Lass, Lassen, Laurup, Lembke, Lesser, Lorck, Lorentzen (Lorenzen), Lundt eller Lundius, Luther, Lüders, Lysius (Luis), Lysholm, Mackeprang, Mecklenburg, Meier, Meincke, Moller eller Möller, Morck, Moritzen, Müller, Möllmann, Nasser, Nielsen, Nummensen, Nyssen (Böhne), v. Oesede, Oest, Overbeck, Pape, Pauli (Paulli), Paulsen, Petersen, Prehn, Quistorp, Rachwitz, Ranzau, Reimer, Rickertsen, Riese, Rivesell, Rønnenkamp, Romberg, v. Saldern, Sass, Schmidt (Fabricius-Jacobi), Schreiber og Schriver, Schumacher, Selcken, Sivers, Sommer, Stemann, Stockmann, thor Straten, Stresow (Stressow), Stuhr, Süling, Thiessen, Thomsen, Tychsen, Timm, Valentin, Vent, Vette, Vieth, Vosskamp, Walther, Wardenburg, Weis, v. Westen, v. d. Wetering, Wiggers, Wilkens, Willers, Woldsen, Wöldike, Zeise, Zoega, Zoffmann, Zwerg.

Endelig findes i Museet i Meldorf en Samling Stamtavler, af hvilke dog en Del er Afskrifter efter Mollers ovennævnte (betegnet ved et tilføjet M.), over følgende Familier:

Axen i Husum (M.), Boie (Boje, Boye, Boethius) (M.), Brandt (M.), Breckling, Bremer, Brodersen i Leck og Brecklum (M.), Brüggemann (M.), Bruhn, Bucholtz (M.), Burchardi (M.), Claudius, Danckwerth, Eggers, Esmarch (M. og Ernst Esm.), Jacobi Schmidt eller Fabricius (M.), Loyt og Warnitz (M.), Gude, Hammerich (M.), Heimreich paa Pellworm, Herr fra Thüringen (M.), Hoe fra Westphalen (M.), Hoier, Hoyer (M.), Holländer i Husum (M.), Holst (M.), Hoyer i Eiderstedt (M.), Hudemann (M.), (v.) Jessen (M.), Johannsen (M.), Kirchhoff (Kerchov) (M.), Krafft (M.), Langreuter (M.), Lass i Husum (M.), Lesser (M.), Lundt, Lundius i Flensborg (M.), Luther, Lüders, Mackeprang (M.), Mecklenburg (M.), Mohr, Moller i Flensborg (M.), Paulsen i Ditmarsken, Postel i Ditmarsken, Reimers eller Reimer fra

Itzehoe og Mehlbeck (M.), Ralfs, Schultze-Heldt (M.), Stuhr, thor Straten (M.), Wardenburg (M.), Wesselhöft i Meldorf, Wiggers (M.), Woltsen fra Husum.

SVERIGE

Foruden Riksarkivet i Stockholm findes fire Landsarkiver i Upsala, Vadstena, Lund og Göteborg samt Arkivdepoter («Länsarkiver») i Visby og Östersund. Hertil vil i nær Fremtid komme et femte Landsarkiv i Härnösand. Desuden har Kammerkollegiet (under Finansdepartementet) sit eget Arkiv (Kammararkivet) og det samme gælder Generalstaben (Krigsarkivet). Hertil kommer Stockholms Raadhusarkiv og Stadsarkiv samt Stadsarkiver i flere andre Byer, især Malmø.

Størst Betydning for dansk Slægtsforskning har Landsarkivet i Lund, hvis Omraade er Blekinge, Kristianstad, Malmøhus og Hallands Len — altsaa de tidligere til Danmark hørende skaanske Landsdele; den af L. Weibull udgivne »Vägledande förteckning vid person- och släktforskning i landsarkivet i Lund« (1916) giver gode Oplysninger om de i dette Arkiv værende Kirkebøger samt om Mandtalslister, Skifter («bouppteckningar») og Borgermatrikler. For Malmøs Vedkommende maa de fleste Arkivalier søges i det derværende Stadsarkiv.

Topografiske Oplysninger finder man i J. Guinchard: Sveriges Land och Folk, og Ahlenius: Sverige.

Personhistorisk Tidsskrift, der siden 1898 er udkommet i Stockholm, er højt anset som Midtpunkt for svensk genealogisk Forskning i Almindelighed, og af særlig Betydning for Slægtsforskeren er Svenskt biografiskt Lexicon, hvis nyeste Udgave ved Siden af selve de biografiske Oplysninger indeholder en kort Beretning om Slægtens Afstamning. Brugeligt er ogsaa Herman Hofberg: Svenskt biografiskt Handlexikon I—II (med Portr.).

Adelens slægtshistoriske Forskning er særlig bleven fremmet af den officielle Institution »Riddarhuset« (grundlagt 1625), der blandt andet har den Opgave at føre Stamtavler over de introducerede Slægter. Disse Stamtavler offentliggjordes i Aarene 1858—1864 af G. Anrep under Navnet »Svenska adelns ättartaflor« (4 Bind), med et Supplement (2 Bind) for Tidsrummet 1857—1900 af Grev F. U. Wrangel og O. Bergström.

For Tiden udgives en ny Udgave »Svenska adelns ättartavlor« af G. Elgenstierna, udkommet er Bd. I—VI (1925—31). Der har endvidere i snart 50 Aar eksisteret en Adelskalender, som udkommer aarlig.

Ogsaa over den i Sverige adlede, men ikke paa Riddarhuset »introducerede« Adel er der af B. Schlegel og C. A. Klingspor i Aaret 1875 udgivet »ättartaflor« efter Anreps Mønster. En af T. von Gerber udgiven Kalender indeholder Oplysninger om den i Sverige boende udenlandske Adel.

Vigtige Værker vedrørende *borgerlige Slægter* er V. Örnbergs »Svensk slätkkalender« og »Svenska ättartal« (ialt 14 Bind, 1885—1908), afbrudt ved den højt fortjente Udgivers Død, og G. Elgenstierna: »Svenska Slätkkalendern« i 9 Aargange, sidste 1927 (1094 forskellige Slægter).

Forskninger i det godt ordnede Krigsarkiv og i Marinens Arkiv og de forskellige Regimenters Arkiver har resulteret i det af Rigsheraldiker Grev A. Lewenhaupt udgivne Værk »Karl XII's officerare« og Halbergs »Svensk officersmatrikel« og flere Regimentshistorier, og Marinearkiv-Studier ligger til Grund for Arnold Munthes Værk »Svenska sjöhjältar«.

De ældre genealogiske Kilder for Lærerstanden og Studenterne ved de to gamle Universiteter i Upsala og Lund er rige, og der foreligger allerede forholdsvis meget trykt deraf, f. Eks. forskellige Matrikler med biografiske Oplysninger om Studenterne, der deles efter »Nationer«. »Herdammen«, d. v. s. Præstehistorier med talrige slægtshistoriske Oplysninger findes trykt for hvert Stift; af størst Betydning for dansk Slægtshistorie er S. Cawallin: Lunds Stifts Herdammen (5 Bind, 1854—58). Iøvrigt finder man gode biografiske Matrikler for Ministre, Rigsretsraader, Provinguvernører, Justitsembedsmænd, Skovforvaltningsembedsmænd, Læger og Apotekere o. s. v.

Oplysning om den slægtshistoriske Litteratur finder man i Joh. Ax. Almquist: Svensk genealogisk litteratur (1905), K. Setterwall: Svensk historisk bibliografi 1875—1900 (1907) og i Svensk historisk tidskrifts Litteraturfortegnelser. Bibliografiske Oplysninger har man ogsaa i Johan Wretman: Släktvetenskapen (1924).

Det genealogiske Studium paa det racebiologiske Omraade har, efter at Professor H. Lundborg er blevet berømt ved sit banebrydende Værk »Medizinisch-biologische Familienforschungen innerhalb eines 2232-köpfigen Bauernschlechtes in

Schweden« (Jena 1913), gode Kaar i Sverige, idet Staten har oprettet et Institut for Racebiologi i Upsala, for hvilket Lundborg er bleven Chef.

NORGE

ved Udgiverne

Det norske Arkivvæsen¹⁾ er organiseret paa lignende Maade som det danske og svenske, med et Rigsarkiv i Oslo og fire Statsarkiver (tidligere kaldet Stiftsarkiver) i Oslo, Hamar, Bergen og Trondhjem, hvortil nu vil komme et femte i Kristianssand.

I *Rigsarkivet* findes de i 1820'erne og 1851 fra Danmark afleverede Arkivalier (omfattende rent norske Dele af de fælles dansk-norske Regeringsinstitutioners Arkiver samt norske Regnskabsrækker), Arkiverne fra de ældre norske Centralmyndigheder før 1814 (Statholderskabet, Regeringskommissionen 1807—14, Generalforstamtet, Overhofretten, Overkriminalretten 1807—17, Overadmiralitetsretten 1807—15, Overbergamtet 1631—1830 m. m.) samt naturligvis Regeringsdepartementernes og andre Centralmyndigheders Arkiver efter 1814; endvidere en Række Militærarkiver baade fra Tiden før og efter 1814, dels stammende fra norske militære Centralmyndigheder, dels Afdelings- og Fæstningsarkiver, og endelig en Del Privatarkiver og Samlinger m. m.

Af særlig slægtshistorisk Interesse er en alfabetisk ordnet Samling »Personalialia« og Wilhelm Lassens omfangsrige, alfabetisk ordnede personalhistoriske Samlinger, endvidere Embedsmandsfortegnelser, Officersskifter (især i Generalauditørens Arkiv), militære Ruller, samt Folketællingslister og Skattemandtaller.

Folketællinger haves fra 1664 (kun Personer af Mandkøn, med Angivelse af Navn og Alder, men ikke omfattende Bybefolkningen), 1701 (bevaret er kun Listerne fra det norden- og vestenfjeldske, medens de østen- og søndenfjeldske er gaaet tabt), 1801 (næsten fuldstændig bevaret, medtager alle Personer med Angivelse af Navn, Alder, Beskæftigelse og ægteskabelige Forhold); derefter ingen før 1865, der desuden giver Oplysning om Fødested, ligesom Folketællingerne 1875 og 1890; Folketællingerne 1900, 1910 og 1920 er ikke afleveret til Rigsarkivet.

¹⁾ Jvf. Kort Oversigt over de i det norske Rigsarkiv samt Stiftsarkiverne i Trondhjem og Bergen beroende Arkivsager (Kristiania 1907), der selvfølgelig nu er forældet, men dog kan benyttes til Orientering.

I *Statsarkiverne* opbevares de gejstlige og civile Lokalmyndigheders Arkiver, og deres Indhold svarer altsaa i det væsentlige til de danske Landsarkivers. Man finder her bl. a. Kirkebøger, Skifteprotokoller, Retsprotokoller og Skøde- og Pantebøger.

Ligesom i Danmark gaar Førelsen af Kirkebøger tilbage til Christian IV's Tid; de ældste bevarede Kirkebøger begynder 1623 (Andebu) og 1634 (Bragernæs), men kun for de færreste Sognekalds Vedkommende naar de tilbage til det 17. Aarh. Det i Reskript 1. Dec. 1812 givne Paabud om at føre Kirkebøgerne i to Eksemplarer og paa skematisk Papir gjaldt ogsaa for Norge, og selv om de senere Anordninger om Kirkebogførelsen 1820 og 1877 ikke gentog Bestemmelsen om Duplikateksemplaret, vedblev de fleste Klokkere dog at føre et saadant. De residerende Kapellaner fik 1820 Paabud om at føre egen Kirkebog over de af dem selv forrettede kirkelige Handlinger. Norske Arkivregistraturer I (1915) indeholder en af S. H. Finne-Grønn udarbejdet Fortegnelse over Kirkebøger i Stiftsarkiverne i Kristiania (nu Statsarkiverne i Oslo og Hamar).

Statsarkivet i Oslo ejer Ingeniør Delgobes alfabetisk ordnede Samlinger, der vel er vanskelige at læse og maa benyttes med stor Kritik, men dog kan give nyttige Vink, og i Statsarkivet i Trondhjem findes to værdifulde personalhistoriske Samlinger, Hornemanns og Collins.

Den norske Slægtsforskning og dens førende Navne er skildret i »Norsk historisk Videnskab i femti Aar 1869—1919« (1920).

Et stort norsk slægtshistorisk Materiale er samlet i (dansk-norsk) »Personalhistorisk Tidsskrift«, i hvis Udgivelse Norge deltog lige siden Stiftelsen af »Samfundet for dansk-norsk Genealogi og Personalhistorie« i 1879. Dette Samarbejde afsluttedes med Tidsskriftets 8. Række 6. Bind, idet Norge da fik sin egen »Norsk slektshistorisk Forening«, der udgiver »Norsk slekthistorisk Tidsskrift« (1. Bind 1928).

I »Personalhistorisk Tidsskrift« findes aarlige Lister over Dødsfald i Norge 1881—1923.

Herudover har Norge haft to personhistoriske Tidsskrifter: Bernt Moe: Tidsskrift for den norske Personalhistorie 1840—46 (med Reg.) og ny Række 1846—50. Norsk Tidsskrift for Genealogi og Personhistorie I—III (1910—26).

I det sidstnævnte Tidsskrifts 3. Bind findes C. M. Munthes

overordentlig værdifulde Kilderegister til norsk Slægtshistorie, med Henvisninger ikke blot til en stor Mængde i Norge udgivne Stamtavler og Slægtsmonografier, men ogsaa til danske Værker, der indeholder Oplysninger om norske Slægter.

En stor Del af den norske slægts- og personhistoriske Litteratur kan faas paa det kgl. Bibliotek i København. Her skal anføres nogle af de vigtigste Værker:

Wilh. Lassen: Norske Stamtavler I (1868).

Haagen Krog Steffens: Norske Slægter I (1912), II (1915).

Norsk biografisk Leksikon (1923 ff., under Udgivelse, Bd. V 1931).

Nanna With: Illustrert biografisk Lexikon.

Kraft og Lange: Norsk Forfatterlexikon 1814—56 (1863).

Halvorsen: Norsk Forfatterlexikon 1814—80 (1885—1908).

A. C. Bang: Den norske Kirkes Geistlighed 1536—1600 (1897).

L. Daae: Trondhjems Stifts geistlige Historie fra Reformationen til 1814 (1863).

Andreas Erlandsen: Geistligheden i Trondhjems Stift (1844—55).

Samme: Geistligheden i Tromsø Stift (1857).

Andreas Faye: Christianssands Bispe- og Stiftshistorie (1867).

D. Thrap: Christianssands Stifts Prester i det 17. Aarh. (1899).

J. F. Lampe: Bergens Stifts Biskoper og Prester efter Reformationen I—II (1895—96).

S. H. Finne-Grønn: Arendals Geistlighed (1897—98).

Geistlig Edsprotokol for Oslo og Hamar Stifter 1601—1730, utg. af Riksarkivet ved S. H. Finne-Grønn (1918).

J. K. Bergwitz: Norske Embedsmænd efter 1814. I. Biskopper. II. Stiftamtmand og Amtmand (1905—06).

H. Krog-Steffens: Den norske Centraladministrations Historie 1814—1914 (1914).

C. J. Anker: Biografiske Data om norske Generalspersoner (1885).

S. H. Finne-Grønn: Norges Prokuratorer, Sakførere og Advokater 1660—1905. Udkommet er Bd. II (1928), indeholdende Advokater 1814—60 og Prokuratorer 1814—48.

F. C. Kiær: Norges Læger 1800—86 I—II (1888—90).

J. Scharffenberg: Bidrag til norske Lægestillingers Historie før 1800 (1904—05).

J. Kobro: Norges Læger 1909—15 (1916).

Jørgen W. Flood: Norges Apothekere i 300 Aar 1588—1889 (1889); 2. Udg. 1588—1908 (1908).

For den ældre Tids Vedkommende er der Grund til at nævne

Norske Herredags Dombøger 1578—1646 (1893 ff.) og Norske Rigsregistranter 1523—1660 (1861—91).

Endvidere er nogle Borgerskabsbøger blevet udgivet, saaledes Bergens Borgerbog 1550—1751 af N. Nicolaysen (1878) og samme 1752—1865 af A. M. Wiesener (1917—23), endvidere Christiania Borgerbok 1698—1799 af S. H. Finne-Grønn (1921).

Topografiske og statistiske Oplysninger finder man i:

Jens Kraft: Beskrivelse over Kongeriget Norge, 6 Bd. (1820—35) og 2. Udg. I—III (1838—42).

Samme: Haandbog over Kongeriget Norge (1845—48).

A. W. Kjær og A. Helland m. fl.: Norges Land og Folk I—XX.

Endelig skal nævnes det Deichmannske Biblioteks Register til Norsk Biografi i norske Tidsskrifter indtil 31. Decbr. 1919, og de aarlige Litteraturfortegnelser, som Norsk historisk Tidsskrift har bragt siden 1916.

SAGREGISTER

ved *Albert Fabritius*

	Side		Side
Abel Cathrines Stiftelse	171	Begravelse, Eftersøgning af, 187	
Adel 51, 70 f., 242		Begravelsesvæsen 168, 175	
Adelspatenter 75		Benzons Stamtavler 70	
Admiralitetet 104 f.		Bestallinger 81 f., 167	
Afkomsrække 40		Bibliografi, dansk 43	
Akademier 57		—, norsk 250 f.	
Amtsaaerbøger 65		—, slesvig-holstensk 239 f.	
Amtsarkiver 149—50		—, svensk 248	
Amtsregnskaber 110—14		—, tysk 237 f.	
Amtstuearkiver 150—51		Biblioteksfolk 60	
Aneforskydning 36		Bidstrup Gods 168, 171	
Aneimplex 35		Billedhuggere 60	
Aneprove 34		Billedsamling 180	
Anerække 40		Biografiske Haandbøger 47 f., 241	
Anetab, se Aneimplex.		Birkearkiver 127—33	
Anetavlens Opstilling 37		Bispearkiver 124—26	
Anetavlens Udarbejdelse . . . 199		Blanketregnskaber 77	
Anetræ 30		Blytækkerlav 172	
Anevaaben 223, 227 f.		Bomærker 233	
Apotekere 59, 71		Borchs Kollegium 160	
Arkitekter 60		Borgerlige Vaaben 230 f.	
Arkivernes Aabningstider . . . 68		Borgerskab 154, 166, 170	
Arrestprotokoller 133		Borgervæbning 154, 165	
Artilleriets Arkiv 164		Borgretten 134	
Arveafkald 135 f.		Borgrettens Skiftejurisdiktion 140	
Arvelighedsforskning 23 f.		Bornholm 85, 109, 136	
Ascendenstavle, se Anetavle.		Bornholms Kommandantskab 165	
Asiatisk Kompagni 99		— Skiftejurisdiktion 147	
Asiatisk Kompagnis Skifte- jurisdiktion 141 f.		Brandforsikring 76, 91, 150, 154, 156	
Auditøreksamen 164		Brandvæsen 154, 171	
Auktionsprotokoller 124, 133, 135		Brolæggerlav 172	
Aviser 45 f., 243		Bryllupsdigte 43	
Bagerlav 155, 172		Brændevinsbrænderlav 172	
Bankdirektionen 92		Bundtmagerlav 172	
Barberlav 61, 172		Byfogedarkiver 127—33	
		Bødkerlav 155, 172	

	Side		Side
Christians Plejehus....	165, 171	Foreninger.....	50, 157
Christiansøes Kommandant- skab	147, 156 f.	Forfattere	59 f., 241, 251
Christonjes Kirkebogsudrag	183	Forligskommissionsarkiver ..	156
Civiletater.....	53	Forlovere.....	185 f.
Collegium Medicum.....	79	Formynderbeskikkelser.....	169
Daab, Eftersøgning af,	182, 184	Fornavneskik.....	209
Danske Kancelli.....	72—79	Forstarkiver.....	157
Datoregning.....	189	Forstmænd	59, 71, 146
Descendenstavle, se Efter- slægtstavle.		Forsørgelsesanstalter	94—98
Deviser.....	219	Frederiks Hospital	76, 127
Ditmarsken	243	Frederiks Hospitals Skifte- jurisdiktion.....	141
Divisionschefer.....	107	Frederiksnagor.....	90, 99
Doktorer.....	57, 70	Fremmede i Danmark	62
Drejlerlav	172 f.	Fyrvæsen	90
Dugmagerlav.....	173	Fængselsarkiver	156, 165
Dyrlæger, se Veterinærer.		Færøerne ..	73, 76, 90, 101, 122
Dødsfaldsfortegnelser ...	48, 71	Fæstevæsen..	110, 123, 127, 131, 151 f., 160, 171
Edsbøger	125	Fødselsstiftelsen.....	76
Efternavn	204—08, 211 f.	Førlovspenge	110, 115
Efterslægtforskydning	28	Gagereglementer.....	92
Efterslægtliste.....	31	Gartnere.....	61
Efterslægtstab.....	28	Garverlav, se Feldberederlav.	
Ehlers Kollegium.....	160	Gejstligheden..	52, 70, 158, 242, 248, 251
Ekstraskatter.....	112	Gejstlige Skifter	126, 141, 144—46
Elevfortegnelser	57 f.	Genealogisk-heraldisk Selskab	70
Embedsansøgninger	82, 90	Generaladjutantstaben.....	165
Embedsudnævnelser.....	71 f.	Generalauditøren..	104, 141, 163
Enkekasser	94—98, 171 f.	Generalhvervekommissionen.	165
Enkekasser, gejstlige.....	125	Generalkrigskommissariatet .	103
Fabrikker, se Industri.		General-Krigsretten.....	106
Fadderlister.....	185 f.	Generalmagasinet.....	91
Farmaceuter	59, 71	Generalpostamtet.....	98
Fattigvæsen	122, 153 f, 168	Generalpostdirektionen	98
Feldberederlav.....	173	Generaltoldkammeret.....	90 f.
Filiationsbevis.....	20	Generationsvis Opstilling	32, 197
Filologer	58, 159	Gesandter.....	72
Finansarkiver.....	91—94	Getreuers Stiftelse.....	171
Fiskeri.....	91	Glarimesterlav	173
Flagmagere.....	174	Glashandlerlav	173
Fodfolkets Afdelingsarkiver	162 f.	Godsarkiver	152, 160, 171
Fogedprotokoller.....	133	Godsregnskaber	114, 152
Folketællinger.....	86—90	Godsskifter	145 f.
Fonden ad usus publicos...	92 f.	Gregoriansk Kalender	189 f.
		Grovsmedelav.....	173

	Side		Side
Grundtakster.....	85, 154, 167	Isenkræmmerlav.....	155
Grønland 73, 76, 78, 90, 101,	122	Island.....	73, 76, 90, 101
Guineiske Kolonier 90, 100 f.,	123	Jordeløber 74, 81, 83, 85 f., 110 f.,	116, 123, 127, 150—52, 160, 171
Guldsmedelav.....	173	Juliansk Kalender.....	190
Gørtlerlav.....	173	Jurister.....	58, 70, 158 f.
Haandskriftkataloger og Sam-		Justitsarkiver, militære... 163 f.	
linger.....	67, 72, 245	Justitsprotokoller.....	130
Hagers System.....	38	Jøder... 77, 133, 135, 154, 171	
Handel.....	61, 91, 168	Jødernes Skifte-	
Handelsarkiver... 99—101,	157	jurisdiktion.....	142, 145
Handelsskibe.....	101	Kabinettssekretariatet.....	98
Handskemagerlav.....	173	Kaldsbreve.....	125
Harboeske Enkefruekloster .	171	Kanalvæsen.....	90
Hartkornsspecifikationer 85, 150 f.		Kancelli, danske.....	72—79
Havnevæsen.....	90, 153	Kancelli, tyske.....	79—80
Helliggejst Kirke.....	171 f.	Kandestøberlav.....	173
Heraldiske Farver.....	216 f.	Kanton-Faktoriet.....	99
Heraldiske Pragtstykker... 219		Kaperskibe.....	101
Herredsfogedarkiver... 127—33		Kartoteker.....	194
Hjerteskjold.....	217 f.	Katolikker.....	170 f.
Hjælmen.....	218	Kekule v. Stradonitz's Sy-	
Hjælmlklæde.....	218	stem.....	37
Hjælmtegn.....	218	Kendingsnavn.....	204 f.
Hofarkiver.....	98	Kiel, Statsarkivet i.....	244 f.
Hof- og Stadsrettens Skifte-		Kildeangivelser.....	193
kommission.....	142—44	Kirkebogsforfalskning.....	190
Hofretten.....	134	Kirkebogsuddrag.....	70, 183
Hofrettens Skiftejurisdiktion 140		Kirkebogsudskrifter.....	182
Hofstaterne.....	51, 98	Kirkebøger .. 117 ff., 186 ff., 244	
Holmen.....	106	Kirke- og Skolesager 76, 78, 123,	168
Holms Samlinger.....	183	Kirkeinspektionsarkiver... 123	
Holsten.....	89, 239—47	Kirkeregnskaber.....	123, 158
Hospitalsarkiver.....	127, 171	Kirkeværger.....	169
Hovedskjold.....	218	Klevenfeldts Samlinger.....	70
Hoverireglements.....	85	Klostre, adelige.....	51
Hoveriprotokoller.....	152	Klædevæverlav.....	173
Hundrups Samlinger.....	70	Koloniarkiver.....	99—101
Hvervning.....	162, 165	Kolonierne.....	61 f., 71, 75
Hærens Skoler.....	165	Kommandantskabsarkiver 164 f.	
Højesteret.....	80—81	Kommercekollegiet . 90—91, 170	
Hørkræmmerlav.....	173	Kommunitetet.....	160
Indkvarteringsmandtaller... 167		Kompasmagere.....	174
Indrykningssystemet... 30, 197		Kongehuset.....	51
Industri.....	61, 91, 168	Kongens Livjægerkorps... 165	
Ingeniører.....	59		
Ingeniørkorpsets Arkiv.... 164			

	Side		Side
Kongens Livkorps	165	Lavsarkiver	154—55, 172—75
Kongens Retterting	80	Lazaretarkiver	165
Konsanguinitetstavler	40	Ledenavne	209
Konsulatsvæsen	91	Legater	50, 158, 168, 171
Konsumtionssager	90, 111	Legationssekretærer	72
Kopulationsafgift	111 f., 166 f.	Lejlighedsdigte	46, 241
Kreditanstalter	92	Lengnicks Kirkebogsuddrag	70, 183
Krigsarkiverne	165	Lensregnskaber	109
Krigskancelliet	102	Lenssager	75 f.
Krigskollegiet	102	Libri datici	122
Krigsskibe	101	Ligprædikener	43 f., 71
Kriminal- og Politiretten	134	Linnedvæverlav	173
Krøbevillinger	81	Listeformen	31
Kronologi	189 f.	Livrentesocieteter	71, 94—98
Kunstnere	60	Lodsarkiv	156
Kuratorer	169	Lodseksamen	105
Kæmnerregnskaber	154	Lorenz's System	37
Københavns Borgervæbning	165	Lowzows Samlinger	71
Københavns Brandforsikring	156	Lysestøberlav	173
Københavns Kommunalbestyrelse	167	Lægdsruller	107—09, 133, 150—52, 156
Københavnske Retsarkiver	133—35, 169	Lægearkiver	127, 165
Københavnske Skifter	139—44, 167	Læger	58., 71, 159
Københavns Topografi	65	Lærde Skoler	76, 242
Københavnske Vielser	167	Lærerstanden	57, 70
Købstadsarkiver, se Raadstuearkiver.		Magistre	57 f., 70
Købstadregnskaber	115	Malerlav	173
Købstædernes Borgervæbning	165	Mandtaller	74, 85 f., 110—15, 154, 167
Købstædernes Brandforsikring	156	Matrikler	83 ff., 100, 151 f.
Købstædernes Næringsvæsen	76	Medicinere	58, 71, 159
Købstædernes Skiftejurisdiktion	144—45	Midterskjold	218
Landbygningernes Brandforsikring	156	Militsen	107
Landemodeprotokoller	125	Militæretaten	53 f., 101—04, 160—65, 243
Landkadetakademiet	165	Militære Højskole	165
Landmænd	61	Militære Justitsarkiver	163 f.
Landruller	108	Militære Retter	106
Landsover- samt Hof- og Stadsretten	134	Militære Skiftejurisdiktion	141, 145 f., 161
Landstingsarkiver	135—137	Militærlæger	165
Landvæsenskommissionsprotokoller	150	Mindesmærker	48, 243
Lauenburg	237—49	Missionskollegiet	78
		Mollers Genealogier	245 f.
		Murerlav	173 f.

	Side		Side
Museernes Arkiver	79	Parykmagerlav	174
Musikere	61	Pasprotokoller	133
Musikernes Begravelsesselskab	174	Patronymer	204—08
Mynsters Samlinger	71	Pensionsvæsen, Statens	92—94
Mæglerkorporationen	155	Petri Kirke	184
Møllebevillinger	81	Politidirektøren	135
Møllerlav	174	Politi- og Kommercekollegiet	90, 170
Mønsterskriverne	106	Politiret, Københavns	134 f.
Mønstringsruller	74	Politiretsprotokoller	130
Naadessager	93	Polyteknikere	59
Nagelsmedelav	174	Polyteknisk Lærestanstalt	78
Naturalisationer	77	Porcelænsfabrik, kgl.	91
Navnebrug	187 f.	Portrætkataloger	48 f.
Navneforandring	208	Possementmagerlav	174
Navneformer	198	Postamtet, General-	98
Navnelove	207 f., 212	Postetaten	54 f.
Navnepartikler	213	Postpensionskassen	93
Nicolai Kirke, (Kbhvn.)	167, 171 f.	Prins Carl af Hessens Arkiv	165
Nikobarerne	99	Privatarkiver i Landsarkiverne	157
Nissens Hospital	171	Privatarkiver i Rigsarkivet	99
Notarialprotokoller	133	Privilegier, se Næringsprivilegier.	
Nyboder	107	Proklamaer	136, 169
Næringsprivilegier	71, 91	Proveniensprincippet	69
Næringssskatkommissionen	167	Provstearkiver	123
Oldermænd	169	Præsentationsbøger	106 f.
Opfostringshuset	171	Raadstuearkiver	153—54
Opkaldelse	209	Raadstueprotokoller	154, 169
Ordenskapitlet	98	Raadstueretter	128
Organister	57 f.	Raadstueskriveren i Kbh.	168
Orlogsværftet	107	Rangkroner	218 f.
Ostindiske Kolonier	75, 78, 90 f., 99, 123, 141	Rangspersoner	71
Ostindisk Kompagni	99	Rebslugerlav	174
Overformyndervæsen	147—49	Rederier	101
Overførsternes Skiftejurisdiktion	146	Regensen	160
Overkrigsretten	106	Register	198
Overlodsarkiv	156	Regnskaber	109—16, 171—72
Overretsarkiver	135—37	Rentekammeret	81
Pantebøger, Københavns	135	Rentekammerets Embedsmænd	71 f.
Panteprotokoller, se Skøde- og Panteprotokoller.		Rentemesterregnskaber	81
Partikulære Personer	82	Retsbeskyttelse for Slægtsnavne	212
Partikulærkammeret	98	Retsbeskyttelse for Slægtsvaaben	231 f.

	Side		Side
Revisions­sager	76	Skøde- og Panteprotokoller, Københavns	135
Ridderordener	49	Slagterlav	61, 174
Ridefogder	71	Slesvig 79, 82, 85 f., 89, 91, 115 f., 122, 132 f., 183 f., 239—247	
Rigens Kanslers Dombøger .	80	Slesvig-holstenske Kancelli .	79
Rigsdagsmænd	52 f.	Slesvig-holsten-lauenburgske Kancelli	79
Rodemestre	169, 171	Slægtskabstavler	40
Rollers System	37	Slægtsnavne	204—08, 211 f.
Russiske Hofs Skiftejuris- diktion i Horsens	145	Smedelav	155, 174
Rytterdistriktsarkiver	150	Snedkerlav	174
Rytterdistriktsregnskaber . .	114	Sognekaldsarkiver	117—23
Rytterregimenternes Arkiver	163	Sorø Akademis Skiftejuris- diktion	145
Samfrænder	137	Staldetaten	98
Samfrændeskifte	139, 144	Stambøger, militære	162
Segl	233 ff.	Stamtavle, agnatisk	28
Sejlmagerlav	174	Stamtavlens Opstilling . .	30, 197
Separationssager	168	Stamtavlens Udarbejdelse .	196 f.
Silke-, Uld- og Klædekræm- merlav	174	Stamtræ	30
Sjællands Stiftsskriver	123	Statsbanetaten	55
Skaane	73, 247	Statsgælden	92
Skatkammeret	92	Stenhuggerlav	173 f.
Skatkammerkollegiet	81	St. Hans Hospital	171
Skattedirektionen	92	Stiftelser	50, 76, 168, 171
Skatter	85 f., 109—13, 115, 154, 167	Stiftamtsarkiver	149—50
Skibsattester	169	Stiftsøvrighedsarkiver	126
Skibsførere	101	St. Nicolai Kirke	167, 171 f.
Skibsjournaler	99, 107	Stolemagerlav	174
Skibslæger	101	St. Petri Kirke	184
Skibspræster	101	Straffeprotokoller	133
Skiftekommissarier	139	Strømpevæverlav	174
Skiftevæsenet	137—49	Studenter	55 f., 70, 157—60
Skipperlav	155	Styrmandseksamen	155
Skjoldet	215 f.	Sukkerbagerlav	155
Skjoldets Felter	217	Sundhedskollegiet	79
Skjoldformer	216	Sundhedskommissionen	171
Skjoldholder	219	Superkargoer	101
Skolearkiver	126	Søetaten 54, 72, 92, 104—07, 141	
Skoledirektioner	78	Søfart	91, 168, 170
Skolekommissioner	122, 153	Søindrulleringen	107 f.
Skolevæsen	154, 170	Søkrigskancelliet	104 f.
Skomagerlav	155	Sø- og Handelsretten .	135, 144 f.
Skrædderlav	174	Søret, Københavns	135
Skuespillere	60	Søroller	108 f.
Skødeprotokoller	82		
Skøde- og Panteprotokoller .	130	Tabellarisk Opstilling	32

	Side		Side
Tammerretsprotokoller	126, 158	Urtekræmmerlav	155, 175
Tavleformen	31	Vaabenfællesskab	229
Teater, kgl.	60, 79	Vaabenkappe	219
Tekstens Opstilling	196—200	Vaabenkroner	218 f.
Telegrafetaten	55	Vaabenmærkers Opstaaen	215
Testamenter	76—78, 100	Vaabenret	230
Testamentseksekutorer	139	Vaabentelt	219
The-, Porcelæns- og Potte- handlerlav	174	Vaabentæpper	220—23
Thisets Samlinger	70	Vaccinationsprotokoller	122, 127
Tingbøger	129	Vajsenhusets Direktion	78
Tinglysningsvæsenet	130—33	Vajsenhusets Skiftejurisdik- tion	141
Tobakspinderlav	155, 174	Valkendorfs Kollegium	160
Toldarkiver	157	Vandvæsen	171
Toldetaten	55, 71, 90	Vartov	171
Toldsager	90	Waterscouts Arkiv	156
Tontiner	97	Vestindisk Kompagni	100
Topografi	64, 243	Vestindisk-Guineisk Kom- pagnis Skiftejurisdiktion	141 f.
Topografiske Manuskripter	67	Vestindiske Kolonier	75, 77 f., 90, 100, 122
Tradition	178	Vestindiske Rekruttering	156
Trankebar	90, 99, 123	Veteraner	165
Trinitatis Kirke	171	Veterinærer	59
Tyske Kancelli	79—80	Veterinærskolen	126
Tøjnagerlav	174	Vielse, Eftersøgning af	185
Tømrerlav	155, 175	Vielser i Kbh.	167
Udarbejdelsen af Slægts- tavler	177 f.	Vinhandlerlav	175
Udenlandske Sager	79, 91	Visitatsbøger	125
Udenrigsministerielle Em- bedsmænd	72	Vitaprotokoller	125
Udskiftningssager	85, 150	Vor Frelzers Kirke	172
Udskrifter	193 f.	Vor Frue Kirke	158
Udskrivningsvæsenet	76, 107, 156	Vor Frue Latinskole	126, 171 f.
Uldkræmmer, se Silke-, Uld- og Klædekræmmer.		Voss' Excerpter	70
Underadmiralitetsretten	106	Værger	169
Universitets Direktionen	76, 78	Ægteskabssager	76, 168
Universitetets Godsarkiv	160	ØresundsToldkammersSkifte- jurisdiktion	145
Universitetsmatrikler	55 f., 242		
Universitetets Skiftejurisdik- tion	140, 157 f.		

Rettelse.

S. 130, Note 1, Fortid og Nutid V, 1926, læs VI. 1926.